PROJEKAT RAZVOJA ŠUMSKE EKONOMIJE

(FEDEP - P171513)

NACRT

OKVIR ZA UPRAVLJANJE EKOLOŠKIM I DRUŠTVENIM PITANJIMA (ESMF)

Decembar, 2021.

SADRŽAJ

IZVRŠNI SAŽETAK **8**

1. UVOD **13**

1.1. CILJEVI OKVIRNOG PLANA UPRAVLJANJA EKOLOŠKIM I DRUŠTVENIM PITANJIMA 13
1.2. KORISNICI PROJEKTA 14
1.3. INSTITUCIONALNI I IMPLEMENTACIONI ARANŽMANI 14
1.4. ISKLJUČENJA IZ PROJEKTA 14

2. OSNOVNE INFORMACIJE O PROJEKTU **15**

2.1. RAZVOJNI CILJ PROJEKTA 15
2.2. KOMPONENTE PROJEKTA 15

3. OPIS ŠIREG PODRUČJA PROJEKTA **17**

3.1. GEOGRAFSKE I GEOLOŠKE KRAKTERISTIKE PROJEKTNOG PODRUČJA 17
3.2. GEOLOŠKO-PEDOLOŠKE KARAKTERISTIKE 17
3.3. KLIMA 18
3.4. VAZDUH 19
3.5. VODE 19
3.6. ŠUME U REPUBLICI SRPSKOJ 21
3.6.1. FSC standard 26
3.1.1. Privatne šume 28
3.1.2. Šumske kulture 30
3.1.3. Pošumljavanje 31
3.1.4. Šumska biomasa 32
3.1.5. Otvorenost šuma 33
3.1.6. Lovišta 35
3.1.7. Nedrvni šumski proizvodi 37
3.1.8. Šumski požari 38
3.7. DRVNA INDUSTRIJA U REPUBLICI SRPSKOJ 39
3.8. UPRAVLJANJE NEEKSPLODIRAJUĆIM EKSPLOZIVNIM SREDSTVIMA 42
3.9. BIODIVERZITET 44
3.10. ZAŠTIĆENA PODRUČJA 46
3.11. POTENCIJALNA PODRUČJA NATURA 2000 50
3.12. KULTURNA I PRIRODNA BAŠTINA 50
3.13. UPRAVLJANJE OTPADOM 51
3.14. KLIMATSKE PROMJENE 53

4. OSNOVNE DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE PROJEKTNOG PODRUČJA **54**

4.1. OSNOVNI MAKROEKONOMSKI INDIKATORI 54
4.2. DEMOGRAFIJA 57
4.3. ZAPOSLENOST 58
4.4. SIROMAŠTVO 61
4.5. USLOVI RADA 61
4.6. RODNO ZASNOVANO NASILJE, SEKSUALNO UZNEMIRAVANJE, ISKORIŠTAVANJE I ZLOSTAVLJANJE 63
4.7. RAVNOPRAVNOST (S)POLOVA 63
4.8. UTICAJI KLIMATSKIH PROMJENA NA ŠUMARSTVO 65

5. REGULATORNI OKVIR BITAN ZA PROJEKAT **67**

5.1. PROPISI U OBLASTI ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE 67
5.1.1. Zahtjevi za dozvolama za FEDEP 68

5.1.2. Procedura procjene uticaja na životnu sredinu ... 69
5.2. PROPISI U OBLASTI GRAĐENJA ... 71
5.2.1. Procedura pribavljanja građevinske dozvole ... 72
5.3. PROPISI O UPRAVLJANJU OTPADOM ... 72
5.4. PROPISI O UPRAVLJANJU VODAMA ... 73
5.5. PROPISI IZ OBLASTI ŠUMARSTVA ... 73
5.6. PROPISI U OBLASTI PRIVREDE I PREDUZETNIŠTVA ... 77
5.7. PROPISI U OBLASTI ZAŠTITE OD POŽARA ... 79
5.8. PROPISI U OBLASTI ZAŠTITE OD NEEKSPLODIRAJUĆIH EKSPLOZIVNIH SREDSTAVA ... 80
5.9. PROPISI VEZANI ZA NACIONALNE PARKOVE ... 80
5.10. EKSPROPRIJACIJA ... 82
5.11. PROPISI U OBLASTI RADNOG ZAKONODAVSTVA I BEZBJEDNOSIT NA RADU ... 83

6. ZAHTJEVI SVJETSKE BANKE ... 84

6.1. EKOLOŠKI I DRUŠTVENI STANDARDI ... 85
6.2. SMJERNICE SB ZA EKOLOGIJU, ZDRAVLJE I SIGURNOST (SB EZS) ... 88
6.3. SMJERNICE SB ZA ŠUMARSTVO ... 92

7. INSTITUCIONALNO UREĐENJE ... 94

8. EU ACQUIS BITAN ZA PROJEKT ... 97

9. POTENCIJALNI EKOLOŠKI I DRUŠTVENI RIZICI I MJERE ZAŠTITE ... 102

9.1. OCJENA EKOLOŠKOG RIZIKA ... 102
9.2. OCJENA DRUŠTVENOG RIZIKA ... 104
9.3. PRIDRUŽENI OBJEKTI ... 105
9.4. OPŠTI PREGLED MJERA ZAŠTITE TOKOM IZGRADNJE ... 105
9.5. EKOLOŠKE I DRUŠTVENE MJERE OPŠTEG UBLAŽAVANJA ŠTETNIH UTICAJA ... 107
9.5.1. Zagađenje zemljišta ... 107
9.5.1.1. Mjere zaštite zemljišta ... 108
9.5.2. Zagađenje vode ... 109
9.5.2.1. Mjere zaštite voda ... 110
9.5.3. Otpad ... 112
9.5.3.1. Metode tretmana I ponovnog iskorišćavanja otpada ... 113
9.5.4. Zagađenje vazduha ... 114
9.5.4.1. Mjere prevencije i zaštite vazduha ... 115
9.5.5. Zagađenje bukom i vibracije ... 116
9.5.5.1. Mjere zaštite od buke ... 116
9.5.6. Uticaji na prirodu i biodiverzitet ... 116
9.5.6.1. Mjere zaštite prirodei biodiverziteta ... 117
9.5.7. Uticaji na naselja i stanovništvo ... 118
9.5.7.1. Mjere za zaštitu zdravlja i bezbjednosti zajednice ... 119
9.5.8. Uticaji na kulturno-istorijsko nasljeđe ... 120
9.5.9. Uticaji na klimu ... 120
9.5.10. Zauzimanje zemljišta, ograničenje upotreba zemljišta i prislino raseljavanje ... 120
9.5.10.1. Mjere za upravljanje uticajima sticanja zemljišta i nevoljnog raseljavanja ... 121
9.5.11. Rizici za ranjive grupe ... 121
9.5.11.1. Mjere zaštite ranjivih grupa ... 122
9.5.12. Rizici u vezi sa rodnom ravnopravnošću ... 122
9.5.12.1. Mjere protiv rodno zasnovanog nasilja i uznemiravanja (GBVH) ... 122
9.5.13. Rizik od neformalnog rada ... 123
9.5.14. Rizici po zdravlje i bezbijednost na radu ... 123
9.5.14.1. Mjere zaštite na radu ... 124
9.5.15. Rizici po bezbijednost i zdravlje u vezi sa COVID 19 ... 126

9.5.15.1. Mjere prevencije, zaštite i reagovanja na COVID19 126
9.5.16. Planiranje nepredviđenih situacija usljed širenja bolesti 127
9.5.17. Rizici povezani sa saobraćajem 129
9.5.18. Integralna zaštita šuma 129
9.5.18.1. Integralno upravljanje štetočinama 130
9.6. Ekološki i društveni zahtjevi koje projekat mora ispuniti 143
9.7. Proces ekološke i društvene provjere (korak po korak) 150
9.8. Upravljanje odgovarajućim šemama grantova u smislu ekoloških i društvenih uticaja 155
9.9. Procedure upravljanja radom 162
9.10. Okvir politike preseljenja 163
9.11. Procedura slučajnog pronalaska 163

10. TROŠKOVI IMPLEMENTACIJE ESMF-A 164

10.1. Institucionalne odgovornosti 164
10.2. Izvještavanje 167
10.3. Procjena ESMF troškova implementacije 167

11. NAČINI UKLJUČIVANJA ZAINTERESOVANIH STRANA 168

11.1. Objavljivanje informacija 168
11.2. Predložena strategija za uključivanje mišljenja ranjivih grupa 170
11.3. Konsultacije o Planu uključivanja zaintersovanih strana 171
11.4. Mehanizam za žalbe 171
PRILOG A: Skrining upitnik za ekološka i duštvena pitanja 174
PRILOG B - Generički Plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima za Projekat 177
PRILOG C - Okvirni pregled ESIA-e 184
PRILOG D - Okvirni pregled ESMP-a za određenu lokaciju 186
PRILOG E: Okvirni pregled Izvještaja o ekološkoj i društvenoj reviziji 187
PRILOG F - Format tabele plana ublažavanja 188
PRILOG G -Format tabele plana monitoringa 189
PRILOG H- Primjerak Obrazca za žalbe 190
PRILOG N- Tabela formata za dokumentovanje uključenosti zainteresnih strana 191
PRILOG J - Eliminaciona lista aktivnosti 192
PRILOG K: Integralni plan upravljanja štetočinama 193
PRILOG L - Pregled novoustanovljenih lovišta prema namjeni i nadmorskoj visini 200
PRILOG L - Zapisnik sa javnih konsultacija 204

LISTA TABELA:

Tabela br. 1 Površine po vrstama sastojina 23
Tabela br. 2 Površine šuma i šumskog zemljišta po kategorijama šuma – državne šume (sve opštine) na dan 31.12.2020. 24
Tabela br. 3 Površine šuma i šumskog zemljišta po kategorijama šuma – privatne šume (sve opštine) na dan 31.12.2020. 25
Tabela br. 4 Principi za sertifikaciju uspostavljenog FSC standarda su slijedeći: 27
Tabela br. 5 Stanje šumskih kultura Republike Srpske u 2020. 30
Tabela br. 6 Dužina šumskih i lokalnih puteva u državnim šumama 34
Tabela br. 7 Otvorenost šuma po kategorijama prema kvalitetu gazdovanja šumama 35
Tabela br. 8 Broj i površina novoustanovljenih lovišta u RS prema nadmorskoj visini 36
Tabela br. 9 Broj i površina novoustanovljenih lovišta u RS po namjeni 36
Tabela br. 10 Zaštićena područja po domaćim propisima 46
Tabela br. 11 Upravljači zaštićenih područja i osnovni upravljački i prostorno-planski dokumenti 48
Tabela br. 12 Količine otpada u odnosu na bruto drvnu masu 52
Tabela br. 13 Bruto domaći proizvod, tekuće cijene 54
Tabela br. 14 Doprinos šumarstva stvaranju bruto domaćeg proizvoda Republike Srpske 55
Tabela br. 15 Planirana sječa drvnih sortimenta iz državnih šuma (2019) 55
Tabela br. 16 Planirana realizacija drvnog sortimenta iz državnih šuma (2019) 56
Tabela br. 17 Procjena stanovništva prema polu 58
Tabela br. 18 Zaposlenosti u šumarskim preduzećima 60
Tabela br. 19 Broj zaposlenih žena po stručnoj spremi u JP "Šume RS" 61
Tabela br. 20 Indikatori siromaštva i nejednakosti u BiH, 2011. i 2015. 61
Tabela br. 21 ESS-i koji se smatraju značajnim za FEDEP u momentu ocjene 86
Tabela br. 22 Opšti pregled mjera zaštite tokom izgradnje 106
Tabela br. 23 Ekološki i društveni zahtjevi koje Projekat mora ispuniti 146
Tabela br. 24 Matrica za brzu procjenu osjetljivosti zahvaćenog područja 152
Tabela br. 25 Matrica za određivanje kategorije rizika 153
Tabela br. 26 Nivo rizika pod-projekta i prateći EiD instrument 153
Tabela br. 27 Pregled troškoca implementacije 167
Tabela br. 28 Formati objavljivanja informacija 169

LISTA SLIKA:

Slika br. 1 Dominantni tipova zemljišta u RS 18
Slika br. 2 Šumovitost Republike Srpske i odnos državnih i privatnih šuma 22
Slika br. 3 Sastojine koje preovladavaju po opštinama, 2020. 23
Slika br. 4 Podjela lovišta prema namjeni 37
Slika br. 5 Zaštićena područja Republike Srpske 47
Slika br. 6 Procedura procjene uticaja na životnu sredinu u RS 68
Slika br. 7 Organizacija sektora šumarstva u Republici Srpskoj 94
Slika br. 8 Odnos između FSC Politike o pesticidima i integrisanog upravljanja štetočinama 132
Slika br. 9 Dijagram toka za kretanje kroz FSC Politiku o pesticidima nakon što je IPM identifikovao hemijsku kontrolu kao najbolju opciju. 133
Slika br. 10 IMP ESRA dijagram toka 137
Slika br. 8 Shematski pregled procesa procjene rizika 150

LISTA GRAFIKONA:

GRAFIKON BR. 1 ZAHVATANJE VODE U RS-U U PERIODU 2010. – 2019. 20
GRAFIKON BR. 2 KORISNICI VODE U RS-U U PERIODU 2010. – 2019. 20
GRAFIKON BR. 3 ISPUŠTANJE VODE PO KATEGORIJAMA 21
GRAFIKON BR. 4 POVRŠINE DRŽAVNIH ŠUMA I ŠUMSKOG ZEMLJIŠTA, 2020. 25
GRAFIKON BR. 5 POVRŠINE PRIVATNIH ŠUMA I ŠUMSKOG ZEMLJIŠTA, 2020. 26
GRAFIKON BR. 6 STANJE ŠUMSKIH KULTURA REPUBLIKE SRPSKE U 2020. 31
GRAFIKON BR. 7 PROIZVODNJA I PRODAJA ŠUMSKIH SORTIMENATA U DRŽAVNIM ŠUMAMA 56
GRAFIKON BR. 8 PROSJEČAN VIJEK ŽIVOTA ŽENA I MUŠKARACA U RS 58
GRAFIKON BR. 9 STOPE ZAPOSLENOSTI I NEZAPOSLENOSTI U 2020. U REPUBLICI SRPSKOJ 59
GRAFIKON BR. 10 PREGLED BROJA ZAPOSLENIH U ŠUMARSKIM PREDUZEĆIMA PO DJELATNOSTIMA 59

SKRAĆENICE I AKRONIMI

APCU	Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata
APP	Akcioni plan preseljenja
BH	Bosna i Hercegovina
BH MAC	Centar za uklanjanje mina u BiH
CPF	Okvirom Svjetske banke i bih za partnerstvo sa zemljama
COVID-19	Korona virus 2019
CKŽ	Centralna kancelarija za žalbe
CIC	Međunarodni savjet za lov i zaštitu divljači
E&S	Ekološki i društveni
EHSG	Smjernice Svjetske Banke vezane za ekologiju, zdravlje I bezbjednost
EIA	Procjena uticaja na životnu sredinu
EPP	Ekološki prihvatljiv protok
ESCP	Plan preuzimanja obaveza za ekološka i društvena pitanja
ESIA	Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo
ESMF	Okvir za upravljanje životnom sredinom i društvenim pitanjima
ESMP	Plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima
ESSs	Ekološki i društveni standardi
EZS	Smjernice za ekologiju zdravlje i sigurnost
ESZR	Eksplozivna sredstva zaostala u ratu
EU	Evropska unija
EUROPARK	Evropska federacija parkova
ESSs	Standardi Svjetske banke za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje
FACE	Evropski savjet za lovstvo
FEDEP	Projekat razvoja šumske ekonomije
FBH	Federacija Bosne i Hercegovine
FSC	Forest management certifikat
GC RS	Gender centar Republike Srpske
GIIP	Dobre Međunarodne industrijske prakse
GIS	Globalni informacioni sistem
GBV	Rodno-zanovano nasilje
GRM	Mehanizam (povoljnog) rješavanja žalbi
IFC	Standardi efekata
IRC	Istraživačko razvojni I projektni centar
GRS	Službi za naknadu šteta pri Svjetskoj banci
ILO	Međunarodna organizacija rada
IPM	Integralno upravljaeu štetočinama
IVM	Integralno upravljanje vektorima
IUCN	Međunarodni savez za zaštitu prirode
JPŠ	Javno preduzeće šumarstva
LKŽ	Lokalna kancelarija za žalbe
LSŽ	Lokalni službenik za žalbe
LMP	Procedure za upravljanje radnom snagom

LSRS	Lovački savez Republike Srpske
M&E	Monitoring i evaluacija
MPŠV RS	Ministrstvo za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Republike Srpske
MPPGE RS	Ministarstvo za prostorno planiranje, građenje i ekologiju Republike Srpske
MPP	Ministarstvo privrede I preduzetništva
MPPRS	Master plan pošumljavanja Republike Srpske
PAP	Projektom ugrožene osobe
NP	Nacionalni park
NUS	Neeksplodirana ubojita sredstava
OPP	Okvir za preseljenje
PDO	Razvojni ciljevi projekta
RS	Republika srpska
RZS RS	Republički zavod za statistiku RS
RUCZ	Republička uprava civilne zaštite
TA	Tehnička pomoć
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNMAS	Služba za protivminsko djelovanje pri Ujedinjenim nacijama
WWF	Svjetski fond za zaštitu prirode

IZVRŠNI SAŽETAK

1. Pozadina projekta, ciljevi i komponente

Svjetska banka (SB) će pružiti podršku Bosni i Hercegovini (BiH) kroz Projekat razvoja šumske ekonomije (FEDEP) sa ciljem da ojača performanse preuzeća koja su bazirana na šumarstvu i poboljšanje produktivnosti u odabranim područjima u oba Republici Srpskoj. Projekat ima za cilja da postigne sljedeće ključne rezultate: (i) povećanje prodaje/prihoda preduzeća korisnika, (ii) povećanje prodaje oblovine kroz tržišni mehanizam, (iii) zemljište pod praksom održivog upravljanja pejzažom, (iv) ukupne emisije gasova staklene bašte CO_{2eq}.

Predloženi projekat uključuje tri komponente: poboljšanje performansi javnog I privatnog sektora u upravljanju šumama I preradi drveta, održivo upravljanje šumama i komponenta upravljanja projektom, i to sa više detalja o podkomponentama predstavljenim u poglavlju 2.2.

Opis se zasniva na posljednjem dostupnom Dokumentu o procjeni projekta (PAD) i biće naknadno ažuriran kada PAD bude konačno usaglašen i dostupan.

Ova komponenta će finansirati APCU -jedinicu odgovornu za upravljanje projektom, praćenje i izveštavanje, i inkrementalne troškove povezane sa upravljanjem projektom.

FEDEP projekat će doprinijeti kružnoj šumskoj ekonomiji i održivijem oporavku od COVID-19 kroz:

i) uklanjanje poremećaja u politici prodaje drveta kako bi se izjednačili uslovi za privatna preduzeća i poboljšali efekti drvnoprerađivačke industrije; i
ii) poboljšanje održive proizvodnje drveta iz javnih i privatnih šuma boljim praksama upravljanja i tehnologijama za povećanje proizvodnje, smanjenje troškova i poboljšanje produktivnosti.

2. Korisnici projekta

Očekuje se da će projektne investicije koristiti malim i srednjim preduzećima za preradu drveta, vlasnicima ruralnih privatnih šuma kao primaocima tehničke pomoći i finansiranja za unapređenje njihovog poslovanja. Poslovi u šumarstvu, uključujući podizanje sadnog materijala, radove na sadnji, gradnja i održavanje šumskih puteva, te sječu i druge operacije, pružiće kratkoročne i srednjoročne prilike za zapošljavanje i poduzetničke mogućnosti.

3. Svrha Okvira za ekološko i društveno upravljanje

FEDEP projekat uključuje niz pod-projekata koji će biti identikovani tokom implementacije projekta i u ovoj fazi pripreme popis planiranih aktivnosti je provizornog karaktera. Zbog toga se Okvirni pristup smatra prihvatljivim. Ovaj Okvir pruža smjernice za procedure dubinske analize ekoloških i socijalnih pitanja koje osiguravaju provođenje Projekta u skladu sa ovim ekološkim i društvenim okvirom.

ESMF uključuje obavezne procedure izbora, tzv. *screening*, kojima će biti podvrgnut svaki pod-projekat. Aktivnosti pod-projekata biće provjerene u skladu sa ekološkim i socijalnim rizicima, procijenjenim rizicima i daljnjim instrumentima razvijenim za primjenu mjera ublažavanja (uključujući mjere za rješavanje preostalih rizika) u skladu s primjenjivim ESF standardima Svjetske

banke. Ovaj dokument služi kao alat za usmjeravanje Jedinice za implementaciju poljoprivrednih projekta (APCU) kako bi se osiguralo utvrđivanje rizika, predviđanje uticaja te osmišljavanje i provođenje mjera ublažavanja, s ciljem smanjenja nepovoljnih uticaja na životnu sredinu i društvo. Kako bi se omogućilo praćenje projekta sa ekološkog i socijalnog aspekta, uključeni su zahtjevi za ekološki i društveni monitoring i izvještavanje.

Sve aktivnosti koje će se finansirati u okviru ovog projekta biće podložne Ekološkoj i društvenoj procjeni kako bi se osiguralo da pod-projekti budu ekološki i socijalno zdravi i održivi, u skladu sa ESF standardima Svjetske banke. Ekološka i društvena procjena biće proporcionalna rizicima i uticajima projekta te će se provoditi uz korištenje postupaka i alata definisanih ovim Okvirom.
Iako su aktivnosti "Visokog rizika" izuzete iz finansiranja u okviru ovog projekta, za pod-projekte „Značajnog", „Umjerenog" i „Niskog" rizika, procjena će se provesti u skladu s ovim Okvirom, ESF standardima Svjetske banke i Zakonom o zaštiti životne sredine RS te će uključivati pripremu ESIA-e, EMP-a za određenu lokaciju ili generičkog Plana za upravljanje ekološkim i društvenim pitanjima koji je u skladu s ovim Okvirom i relevantnim ESF standardima.

Ovaj dokument opisuje pozadinu i kontekst projekta, politiku i regulatorni okvir, pruža uvid u kratki opis projektnih aktivnosti i povezanih ekoloških i socijalnih rizika te s njima povezanih uticaja, procedure ekološke revizije, uključujući postupke i smjernice ESA, institucionalne aranžmane, procedure konsultacija i objavljivanja te procedure monitoringa, evaluacije, izvještavanja i nadzora, kao i raspodjelu odgovornosti.

4. Institucionalni aranžmani

Provođenjem projekta upravljaće Jedinica za implementaciju poljoprivrednih projekta (APCU) u sklopu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva I vodoprivrede RS. APCU biće primarno odgovorna za provođenje projekta, osiguravajući pri tome ispunjavanje razvojnih ciljeva projekta te budžetiranje, isplatu, potrošnju, obračun i reviziju financijskih sredstava.
APCU će biti pojačana odgovarajućim upravljačkim i tehničkim kapacitetima kako bi se osposobila za:

(i) upravljanje i nadgledanje napretka cjelokupnog Projekta,
(ii) provođenje projekta i preuzimanje odgovornosti za svakodnevno provođenje projektnih aktivnosti,
(iii) nadzor nad svim ostalim projektnim aktivnostima koje provode kompanije;
(iv) pripremu tehničke dokumentacije za aktivnosti koje će se finansirati u okviru Projekta;
(v) osiguranje snažne ekološke i socijalne održivosti projekta, uključujući usklađenost s ESMF-om i nacionalnim zakonodavstvom (od navedena dva, prevladava stroži) tokom provođenja Projekta; i
(vi) učestvovanje u pripremi i ocjenjivanju ponuda.

5. Mogući ekološki i socijalni uticaji

Ukupni **ekološki rizik** za Projekat klasifikovan je kao umjeren.
Većina aktivnosti se bavi poboljšanjima i ulaganjima u efikasnije, i pre svega održivo upravljanje šumama. Šume RS slijede stroge planove i propise upravljanja šumama u skladu sa FSC standardima. Očekuje se da će se ekološkim uticajima projekta moći upravljati, da će isti biti lako predvidivi, privremeni i lokalnog karaktera za obje vrste aktivnosti. Radovi na izgradnji/rehabilitaciji mogu

proizvesti tipične štetne uticaje povezane sa građenjem: prašina i buka zbog iskopa, rušenja i izgradnje, upravljanje velikim količinama otpada i slučajno izlijevanje mašinskog ulja, lubrikanata, goriva, rizik od klizišta, poremećaji u saobraćaju i drugo. Štetni uticaji na životnu sredinu tokom provođenja projekta direktna su posljedica rada mašina, kao i izvođenja niskogradnje, montaže, građevinskih radova na lokaciji, zemljanih radova, itd. Nisu predviđeni značajniji dugoročni negativni uticaji ukoliko se projekat bude provodio s dužnom pažnjom i poštujući relevantne procedure, uključujući skrining i implementaciju odgovarajućih mjera ublažavanja. Projektne aktivnosti u ovoj fazi nisu u potpunosti definisane, a uticaji na životnu sredinu utvrđeni u ovoj fazi preliminarne su prirode i trebaće ih posebno razraditi za svaku predloženu projektnu aktivnost.

Socijalni rizici se trenutno smatraju značajnim, ali rejting će biti ponovo razmotren kada se SIA završi. Da bi se postigli ključni rezultati projektnih aktivnosti, projekat ima za cilj modernizaciju komercijalnog šumarstva i prerade drveta. Jedan ključni pokretač rizika vidi se u potrebama zauzimanja zemljišta Projekta za razvoj adekvatne mreže šumskih puteva (kako nova izgradnja tako i proširenje/rehabilitacija postojećih puteva). Ove aktivnosti će zahtijevati građevinske radove i nedobrovoljnu kupovinu zemljišta sa trenutno nepoznatim uticajima na preseljenje. Usluge ekosistema će takođe biti procijenjene. Društveni sukobi vezani za javne ili privatne šume nisu potvrđeni. Osim toga, projekt će procijeniti kako bi bilo kakvo zauzimanje zemljišta moglo uticati na egzistenciju koja nije zasnovana na zemlji (npr. neformalne aktivnosti za egzistenciju, gljive i drugi sporedni šumski proizvodi).

Modernizacija i mehanizacija drvoprerađivačkih preduzeća će morati proći društvenu procjenu kako bi se identifikovao profil osoba (uključujući ranjive grupe kao što su žene, radnici u starosnoj dobi za penzionisanje itd.) koji su trenutno zaposleni u ovim preduzećima i potencijal projektnih aktivnosti koji bi mogli uticati na njih.

Detalji portfelja podržanog kroz odgovarajuće šeme grantova nisu poznati, ali se očekuje da će imati ograničene socijalne rizike. Neformalni rad u sektoru šumarstva i gubitak koristi koji proizilaze iz toga mogu učiniti radnu snagu ranjivom. Šeme odgovarajućih grantova će morati da imaju stroge zahtjeve za praćenje kako bi se ublažio rizik da su MMSP podržana grantom uključena u kršenja radnih prava, uključujući neformalne radove i neadekvatno upravljanje zaštitom zdravlja i sigurnosti na radu (OHS). Rizici će biti ograničeni kroz kriterije podobnosti za pristup i obim programa (npr. odgovarajući grantovi neće podržati sheme koje zahtijevaju otkup zemljišta ili velike građevinske radove), upravljanje radom i uslovima rada kroz ugovornu primjenu zakona o radu.

Rizik od seksualne eksploatacije i zlostavljanja/seksualnog uznemiravanja (SEA/SH) povezan sa ovim projektom i u RS, ocjenjuje se kao nizak. Projekat će razviti poseban SEA/SH GRM kako bi se osigurao pristup usmjeren na osobe izložene uzemiravanju ili zlostavljanju i i zahtijevaće kodeks ponašanja. Rizicima se može efikasno i lako upravljati kroz karakteristike dizajna projekta i instrumente dizajnirane sa Projektom.

Preovlađujući društveni rizik stvarne ili percipirane isključenosti u pristupu beneficijama, uključujući one ranjive i ugrožene grupe (mlade ljude, žene) za koje je vjerovatno da će zbog svojih kvalifikacija imati nejednak pristup proizvodima i uslugama koje podržavaju projekti, mogao bi potencijalno dovesti do propuštenih mogućnosti da se izbore sa svojom ranjivošću. Projekat će imati rodno ciljane aktivnosti za popunjavanje praznina identifikovanih u fazi pripreme projekta.
Društveni rizici povezani sa aktivnostima u okviru svih komponenti će se rješavati kroz Projektni Okvir upravljanja okolišem i društvom (ESMF), Okvir politike preseljenja (RPF) i Akcioni plan preseljenja (RAP), Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP), uključujući GRM specifičan za

projekat, Procedure upravljanja radom (LMP), odvojeni rad i radno mjesto Mehanizam za rješavanje SEA/SH pritužbi (GRM).

Ekološki i društveni instrumenti će biti pripremljeni u skladu sa relevantnim ekološkim i socijalnim standardima (ESS) ESF-a Svjetske banke, smjernicama WB EHS, uključujući sve alate WHO COVID-19 za građevinske radove tokom pandemije i cjelokupnu spremnost za pandemiju i odgovor.
Postoji mogućnost slučajnog pronalaska neeksplodiranih ubojnih sredstava (NUS) u šumskim područjima koje će tim i APCU rješavati kroz adekvatnu saradnju sa Centrom za uklanjanje mina u BiH (MAC) i poštujući sve njihove zahtjeve, koji su u skladu sa Servisom Ujedinjenih nacija za za mine Ujedinjenih nacija (UNMAS).
APCU ima adekvatno osoblje čiji će E&S stručnjaci biti obučeni za prelazak sa zaštitnih mjera na ESF prije implementacije Projekta. Kao takav, procijenjeni rizik je umjeren.

6. Ekološko i društveno upravljanje

Procedura ekološke i društvene revizije pod-projekata provešće se u nekoliko koraka kako je opisano u nastavku:

Korak 1. Izbor (screening) pod-projekata i klasifikacija rizika
Svaki će se pod-projekat provjeriti radi utvrđivanja rizika i klasifikovati u jednu od kategorija rizika: visoki rizik, značajan rizik, umjereni rizik, nizak rizik. Pod-projekti „visokog rizika“ neće biti prihvatljivi za finansiranje u okviru Projekta. Na osnovu kategorije rizika, za svaki pod-projekat pripremiće se relevantni ekološki i društveni instrumenti, kako slijedi:

- **Projekti niskog rizika** - pod-projekti za koje se očekuje da će imati zanemariv/nizak uticaj na životnu sredinu i društvo će biti prihvatljivi za finansiranje. Za pod-projekat će se pripremiti generički Plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima, po potrebi i zasnovan na aktivnostima.

- **Projekti umjerenog rizika** - pod-projekti kojima će se lako upravljati, predvidljivi, privremeni i od lokalnog uticaja. Prihvatljivi za finansiranje. Potrebno je pripremiti Plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima specifičan za lokaciju pod-projekta.

- **Projekti značajnog rizika** - pod-projekti s potencijalnim i značajnim ili neopozivim ekološkim i društvenim uticajima, čiji je obim teško odrediti u fazi identifikacije projekta. Prihvatljivi za finansiranje. Potrebno je izraditi ESIA ili Plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima (PUED) specifičan za lokaciju pod-projekta.

- **Projekti visokog rizika** - pod-projekti koji će vjerojatno imati vrlo značajne, raznolike i/ili dugoročne štetne uticaje po zdravlje ljudi i životnu sredinu čiju je veličinu teško odrediti u fazi identifikacije pod-projekta. Ovi uticaji mogu uticati i na šire područje u odnosu na lokaciju izvođenja pod-projekta. Mjere za ublažavanje takvih ekoloških rizika mogu biti složene i skupe.

Korak 2. Priprema ESIA, Plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima (PUED) i generičkog PUED-a
PUED ili generički PUED se pripremaju za svaki pojedinačni pod-projekat, prije tenderskih procedura, a pripremaju ih Stručnjaci APCU-a za ekološka i društvena pitanja, te je potrebno da iste

pregleda i odobri SB. ESIA i ESMP će pratiti zahtjeve i upute propisane ESS1 standardom Svjetske banke i drugim ESS standardima. Gdje je moguće, dokumneti će biti pripremljeni na način da kombinuju zahtjeve RS vezane za izradu takvih dokumenata i zahtjeve ESF standarda Svjetske banke, stim da će strožiji zahtjevi imati prednost u primjeni.

Korak 3. Javno objavljivanje i javne konsultacije
ESIA/PUED biti će javno objavljeni, a javne konsultacije provedene. Dokumenti će se objaviti u skladu sa zahtjevima PUZS izrađenog za FEDEP Projekat. Svi komentari/prijedlozi i pitanja biće obrađeni i, zajedno s povratnim informacijama, ugrađeni u konačnu verziju ESIA/PUED te zapisani u Zapisniku sa sastanka.

Korak 4. Pribavljanje raznih dozvola i odobrenja (ako je potrebno i gdje je primjenjivo)
Ostale dozvole, kao npr. Vodne dozvole u skladu sa zahtjevima Zakona o vodama kako je opisano u Poglavlju 5.4, te građevinske dozvole u skladu sa zahtjevima građevinskih propisa kako je opisano u Poglavlju 5.2.1., trebaju biti pribavljene, prema potrebi.

Korak 5: Integracija ekoloških i društvenih instrumenata (ESIA, ESMP, generički ESMP) u tendersku dokumentaciju
Ekološki i društveni (EiD) instrumenti (ESIA, ESMP, generički ESMP) biće pripremljeni prije tendera za radove, a APCU će biti odgovorna za integriranje konačne verzije u tendersku dokumentaciju za odabrane pod-projekte, te u ugovore za njihovo izvršenje koji će biti potpisani s odabranim izvođačem radova. Ugovori nameću obavezu Izvođaču da se pridržava zahtjeva navedenih u ekoloških i društvenih instrumentima. Od Izvođača će se zahtijevati da pokažu da su sve mjere ublažavanja uzete u obzir kako bi osigurale provođenje pod-projekata na ekološki i društveno prihvatljiv način.

Korak 6. Provođenje, nadzor, monitoring i izvještavanje
Provođenje mjera ublažavanja te ekološki i društveni monitoring obaveza je Izvođača u skladu sa ESIA, ESMP ili generički ESMP. Konsultant za nadzor nad radovima ispred APCU-a, pored ostalih rutinskih aktivnosti, nadziraće uspješnost Izvođača u ekološkom i društvenom segmentu i provjeravati usklađenost s ekoloških i društvenih instrumentima.
Ukupna odgovornost za provođenje i usklađenost je na APCU-u. APCU (stručnjaci za ekologiju i društvo) će izvještavati Svjetsku banku o provođenju ekoloških i društvenih procjene i usklađenosti sa životnom sredinom i društvom u svojim Izvještajima o napretku.

1. UVOD

Svjetska banka (WB) razmatra mogućnost pružanja podrške Bosni i Hercegovini (BiH) kroz Projekat razvoja šumske ekonomije (FEDEP u nastavku teksta). Projekt će se sprovoditi u oba entiteta BiH (Republici Srpskoj i Federaciji BiH). Ovaj dokument pokriva aktivnosti koje treba provesti u Republici Srpskoj. Podprojekte u Republici Srpskoj (RS) će implementirati Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata – APCU u sklopu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i poljoprivrede Republike Srpske (MPŠV RS).

1.1. Ciljevi Okvirnog plana upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima

U skladu sa Okvirom upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima Svjetske banke iz 2018. (E&S standard (ESS) 1: Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo), Okvirni plan za upravljanje životnom sredinom i društvenim pitanjima (ESMF) je instrument kojim se ispituju rizici i uticaji kad se projekat sastoji od programa i/ili niza podprojekata i kada se rizici i uticaji ne mogu utvrditi sve dok se ne utvrde detalji programa ili podprojekta.

FEDEP projekt uključuje konkurentni program dodjele bespovratnih sredstava sa potprojektima koji nisu identifikovani prilikom ocjenjivanja, zbog čega se okvirni pristup smatra adekvatnim. Da bi se olakšala odgovarajuća priprema takvih podprojekata koristi se ESMF da se definiše i upravlja mehanizmima dužne pažnje (due diligence) vezano za životnu sredinu i društvena pitanja za konkretne aktivnosti. Ekološka i društvena procjena će biti adekvatna, tačna i objektivna procjena i prezentacija rizika i uticaja. Postupci ekološkog i društvenog pregleda biće integrisani u sveukupne mehanizme pregleda grantova. Osim toga, ESMF također utvrđuje procedure za razvoj dubinske analize aktivnosti u vezi sa poboljšanjem produktivnosti u drvoprerađivačkoj industiji kao I povećanju produktivnosti u šumarstvu koje će se podržati u okviru Projekta.

ESMF uspostavlja principe, pravila, smjernice za ocjenu ekoloških i društvenih rizika i uticaja. Ovaj okvir obuhvata mjere i planove za smanjenje, ublažavanje i/ili kompenzaciju negativnih rizika i uticaja, pravila za procjenu troškova i budžetiranje za takve mjere, kao i informacije o nadležim organima koji su nadležne za rješavanje projektnih rizika i uticaja uključujući informacije o kapacitetima takvog organa da upravlja ekološkim i društvenim rizicima i uticajima.
Njime su također obuhvaćene adekvatne informacije o području gdje se očekuje implementacija podprojekta i svim potencijalnim ekološkim i društvenim osjetljivostima tog područja, kao i informacije o potencijalnim uticajima i mjerama ublažavanja koje bi se mogle sprovesti.
Ekološka i društvena procjena će se zasnivati na sadašnjim informacijama, podacima o životnoj sredini i društvenim pitanjima na odgovarajućem nivou sa tačnim opisom i procjenom projekta i vezanih aspekata.
U ovom dokumentu daje se detaljan opis procedura vezanih za procjenu, upravljanje i monitoring ekoloških i društvenih rizika i uticaja podprojekata. Svi podprojekti koji će se finansirati u okviru Projekta će biti predmet procjene ekoloških i društvenih rizika koji vrši APCU primjenjujući procedure opisane u ovom Okvirnom planu.
Cjelokupni FEDEP projekat ocijenjen je kao **značajno rizičan** i samim time njime se neće moći finansirati podprojekti koji bi bili označeno kao “visoko rizični”. Podprojekti će morati proći procjenu ekoloških I socijalnih procjena I nakon pozitivne procjene odnosno kategorizacije da spadaju u “značajno rizične”, “umjereno rizične” i “niskorizične” podprojekte, za njih će seprovesti procjena u skladu sa zakonima u području zaštite životne sredine RS-a i uključivaće izradu Plana upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima (ESMP) za određenu lokaciju, sve u skladu sa ovim ESMF-om i odredbama navedenim u ESS1 i ESF-u Svjetske banke.

1.2. Korisnici projekta

Korisnice projekta uključuju mala i srednja preduzeća za preradu drveta, vlasnike privatnih šuma kao primaocima tehničke pomoći i finansiranja za poboljšanje njihovog poslovanja.
Šumarske aktivnosti, uključujući podizanje sadnog materijala, radove na sadnji, radove na održavanju puteva i berbu, te druge operacije koje će pružti kratkoročne i srednjoročne mogućnosti zaposlenja i mogućnosti za poduzetništvo.

1.3. Institucionalni i implementacioni aranžmani

Svakodnevna odgovornost za koordinaciju i administraciju projekata biće na Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske (RS MPŠV). RS MPŠV će biti odgovoran za ukupnu koordinaciju projekata u ministarstvima / agencijama koje učestvuju i nadzor i izvještavanje. Polugodišnji izvještaji o napretku će biti izrađeni i dostavljeni Svjetskoj Banci na odobrenje.
Glavna odgovornost za provođenje biće na MPŠV RS i Jedinici za koordinaciju šumskih projekata RS (APCU). Ovo ministarstvo imaju iskustvo u provođenju projekata koje financira Banka, kao što su SFLMP (Sustainable Forest and Landscape Management Project) i drugi projekti u oblasti šumarstva finansirani izvana.
APCU RS je u proteklom period služila kao glavna jedinice za pripremu i provođenju projekata. APCU ima stručno osoblje za šumarstvo i upravljanje šumama, te za nabavke, finansijsko upravljanje i opšte upravljanje projektima i nadzor. U sklopu APCU takođe su angažovani i stručnjaci iz oblasti ekoloških i društvenih pitanja, te će isti biti angažovani na implementaciji ovog ESMFa, uz mogućnost angažovanja vanjskih saradnika i firmi koje su licencirane za izradu studija Procjene uticaja na životnu sredinu.
APCU će biti nadležna za implementaciju dodijeljenih entitetskih projektnih aktivnosti, vršiće nabavku i nadzor/monitoring ugovora, održavati efikasne postupke interne kontrole, pravdati troškove u svojim postojećim budžetskim računovodstvenim sistemima, primati sredstva, vršiti plaćanja i obezbijediti dokumentaciju i informacije vezano za korištenje iznosa kredita/granta, dokumentaciju o rashodima odobrenih izdataka, podnošenje izvještaja o projektu i monitoring projekta.

1.4. Isključenja iz projekta

Projektom se neće finansirati

(i) nijedna aktivnost navedena na listi isključivanja IFC Grupe Svjetske banke koja je data u Prilogu J, niti
(ii) bilo kakve aktivnosti visokog rizika identifikovane nakon procjene E&S prema kriterijumima kvalifikacije, sprovedene u u skladu sa ovim ESMF-om.

Kompleksni projekti, velikog do vrlo velikog obima, smješteni na osetljivim mjestima sa širokim spektrom značajnih štetnih rizika i uticaja, dugoročni, trajni i/ili nepovratni, nemoguće ih je u potpunosti izbjeći, neki se ne mogu ublažiti ili zahtjevati složeno, nedokazano ublažavanje, značajni negativni kumulativni ili prekogranični uticaji; velika vjerovatnoća ozbiljnih štetnih efekata na zdravlje ljudi i/ili životnu sredinu, velika vrijednost I osetljivost (npr. zaštićena i međunarodno priznata područja), velika vrijednost, osetljiva zemljišta ili prava manjina, intenzivno ili složeno nevoljno raseljavanje ili zauzimanje zemljišta, uticaji na kulturno nasljeđe, mogu dovesti do značajnih socijalnih sukoba, štete ili rizika po ljudsku bezbjednost, istoriju nemira u oblasti ili sektoru, zabrinutost zbog upotrebe snaga bezbjednosti kriterijumi su koji isključuju kvalifikacije za finansiranje.

2. OSNOVNE INFORMACIJE O PROJEKTU

Projekat razvoja šumske ekonomije (FEDEP) povećava doprinos sektora šumarstva ekonomskom razvoju i bolje plaćenim poslovima, posebno u ruralnim oblastima:

(i) poboljšanjem efekata drvnoprerađivačke industrije; i,
(ii) povećanje održive proizvodnje drveta iz šuma BiH.

Industriji zasnovanoj na šumama će se olakšati prelazak sa sadašnjeg modela niske vrijednosti na modernu industriju zasnovanu na znanju i informacijama. Uvešće se bolje, agilne tehnologije kako bi se šume učinile pristupačnijim, smanjili troškovi sječe mehanizacijom operacija i poboljšala produktivnost šuma uz intenzivne tretmane uzgoja šuma. Osnažiće se vještine u drvoprerađivačkoj industriji i upravljanju šumama. Predloženi projekat će stoga doprinijeti kružnoj ekonomiji zasnovanoj na šumama i održivijem oporavku od COVID-19. Očekuje se da će projektne investicije biti od koristi malim i srednjim drvoprerađivačima, kao i vlasnicima ruralnih privatnih šuma kao primaocima tehničke pomoći i finansiranja za unapređenje njihovog poslovanja. Poslovi u šumarstvu, uključujući podizanje sadnog materijala, radove na sadnji, radove na cestama i održavanje i sječu i druge operacije stvoriće kratkoročne i srednjoročne prilike za zapošljavanje i poduzetničke prilike.

2.1. Razvojni cilj projekta

Razvojni cilj projekta (PDO) je jačanje performansi preuzeća koja su bazirana na šumarstvu i poboljšanje produktivnosti u odabranim područjima u oba entiteta.

Indikatori razvojnog cilja (PDO)

3. Povećanje prodaje/prihoda preduzeća korisnika
4. Povećanje prodaje oblovine kroz tržišni mehanizam
5. Zemljište pod praksom održivog upravljanja pejzažom
6. Ukupna emisija gasova staklene bašte CO_{2eq}

2.2. Komponente projekta

Projekat će imati sljedeće 3 komponente:

KOMPONENTA 1: Poboljšanje performansi preduzeća za preradu drveta
Ova komponenta ima za cilj da ojača drvoprerađivačka preduzeća kako bi poboljšala produktivnost i povećala profitabilnost kroz:

(i) reforme mehanizama prodaje drveta u javnom sektoru, u kombinaciji sa tehničkim, tržišnim informacijama I razvoj vještina usluge za poduzeća za preradu drveta;
(ii) usklađivanje grantova za preduzeća za preradu drveta ojačati performanse; i,
(iii) uparivanje grantova/grantovi za ruralna preduzeća za proizvodnju energije iz drvne biomase za proizvodnju goriva na bazi drvne biomase kao što su peleti i za skladištenje ovih goriva.

KOMPONENTA 2.: Održivo upravljanje šumama
Proširivanje delatnosti šumarstva kroz ulaganja u poboljšano upravljanje postojećim šumama, obnovu degradiranih šuma i predjela i zaštitu šuma, zaštita od požara i intenzivne tretmane šumarstva (ponovno pošumljavanje, proređivanje i drugi poslovi upravljanja), povećanje i poboljšanje kapaciteta rasadnika, opreme za zaštitu od požara, izgradnja i sanacija šumskih puteva,

nabavka opreme i softvera i obuka kadrova. Privatni vlasnici šuma bi dobili podršku da poboljšaju svoje prakse upravljanja, na primer, kroz sertifikaciju, osnivanje udruženja vlasnika privatnih šuma i savetodavne službe. Ove aktivnosti bi pomogle da se poboljša nabavka sirovina za proizvodnju peleta i drugih šumskih proizvoda sa ovih prostora. Projekat će takođe finansirati nacionalnu inventuru šuma i sisteme za upravljanje informacijama kako bi se poboljšala transparentnost i u prodaji drveta i u javnom angažmanu.

KOMPONENTA 3: Upravljanje projektom

Ova komponenta će finansirati APCU -jedinicu odgovornu za upravljanje projektom, praćenje i izveštavanje, i inkrementalne troškove povezane sa upravljanjem projektom – npr. angažovanje E&S konsultanta, građevinski radovi, obuka, oprema; finansijsko upravljanje i izveštavanje; i, praćenje i evaluaciju, kao i aktivnosti neophodne da bi se osigurala usklađenost sa ekološkim i društvenim okvirom. Uspostavljanje i održavanje mehanizma za rešavanje žalbi će se finansirati iz ove komponente.

U svrhu implementacije ekoloških i socijalnih zahtjeva Banke i srodnih standarda, Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata pri Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS (RS APCU) namjerava da angažuje kvalifikovanog eksperta (konsultanta) za socijalna i ekološka pitanja koji bi trebalo da osiguraju da se ekološki i socijalni aspekti integrišu u dizajn i sprovođenje potprojekata i da se preduzete mjere u potpunosti uklapaju u politike i standarde Banke u vezi sa ESF.

3. OPIS ŠIREG PODRUČJA PROJEKTA

BiH je nezavisna država sa decentralizovanom političkom i administrativnom strukturom koja se sastoji od dva entiteta (Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine) i Brčko Distrikta.
FEDEP će se sprovoditi na području Republike Srpske.

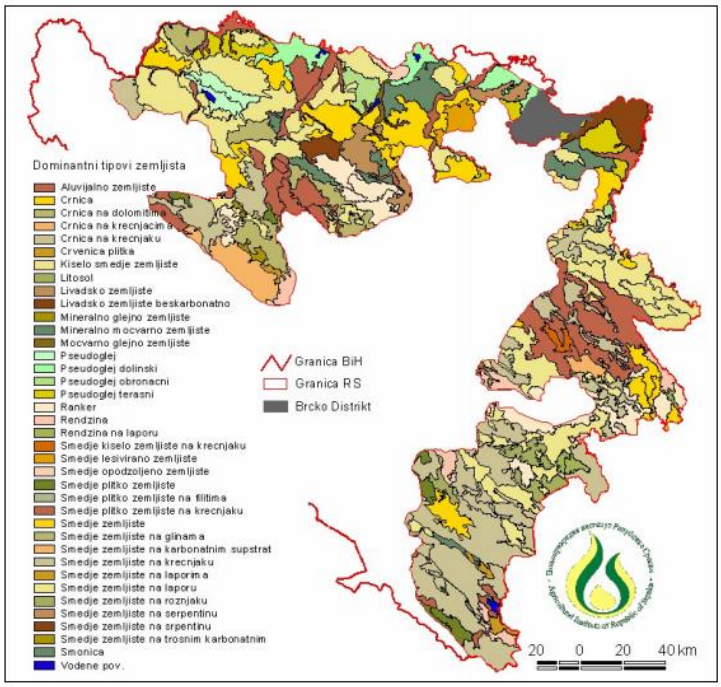
3.1. Geografske i geološke krakteristike projektnog područja

Teritorija Republike Srpske nalazi se između 42°33' i 45°16' sjeverne geografske širine, te 16°11 ' i 19°37' istočne geografske dužine. Zahvata sjeverni i istočni dio geoprostora Bosne i Hercegovine. Republika Srpska ima površinu od 24641 kvadratnih kilometara ili 49% teritorije Bosne i Hercegovine na kojoj, prema zvaničnim procjenama živi 1 142 495 stanovnika. Ukupna dužina granice RS iznosi oko 2170 kilometara, od čega se 1080 kilometara odnosi na razgraničenje sa FBiH. Ako bi teritorija Republike Srpske, sa površinom koju ima, bila u obliku kruga, ukupna dužina njenih granica bi onda iznosila svega 561 kilometara. To znači da je koeficijent razuđenosti granice 3,6 što je rijetkost u svijetu.
U saobraćajno-geografskom smislu ovakav njen položaj ima poseban značaj, jer je prosjecaju vitalne komunikacione veze. To se prvenstveno odnosi na meridijanski pravac koji međusobno povezanim riječnim dolinama Bosne i Neretve, presjecajući dinarski planinski kompleks povezuje srednjoevropsku i mediteransku makroregiju.
Prirodne odlike RS su veoma složene, što je rezultat njene pripadnosti različitim prirodnogeografskim cjelinama i njihovoj geomorfološkoj evoluciji. RS je smještena na kontaktu dviju velikih prirodno-geografskih i društveno-ekonomskih regionalnih cjelina - panonske i mediteranske. U geomorfološkom izgledu na prostoru RS se smjenjuju različiti oblici. U sjevernom peripanonskom dijelu brežuljkasti tereni izgrađeni od kenozojskih naslaga postepeno se spuštaju u ravničarske prostore sa aluvijalnim zaravnima i riječnim terasama koji ujedno čini i najplodniji dio Republike Srpske. Na tom prostoru izdižu se samo nekoliko usamljenih planina - Kozara, Prosara, Motajica, Vučijak i Trebovac, te krajnji sjeveroistočni ogranci Majevice. Prema jugu ravničarski prostor preko brežuljkastog terena prelazi u planinsko područje koje zauzima i najveći dio površine RS.
Priroda je prema RS bila izuzetno naklonjena. Osnovne privredne prednosti koje investitorima u RS nude brojne mogućnosti ulaganja po veoma povoljnim uslovima su: poljoprivredno zemljište, šumski kompleksi, hidro-klimatski uslovi, rudni i mineralni resursi, te veliki turistički potencijali.

3.2. Geološko-pedološke karakteristike

Geološko – pedološki potencijal šumskih ekosistema Republike Srpske na osnovu do sada utvđenih geoloških rariteta spada u red najraznovrsnijih u Evropi. Geološko-klimatski regioni U RS su: Mediteranski, Evrosibirsko – Borealnoamerički i Alpskonordijski. Dinamičan reljef, pravac pružanja planinskih masiva, hidrografska mreža, blizina Jadranskog mora, različitost pedoloških faktora uslovili su širok spektar tipova zemljišta. Zastupljena su zemljišta na krečnjacima i dolomitima, peridotitima i serpentinima, flišu, škriljcima, pješčarima i glincima te zemljišta na ravničarskim dijelovima RS. Na osnovu potencijalne produktivnosti zemljišta i opasnosti od erozije utvrđuje se pogodnost zemljišta za šumsku proizvodnju. Orografski RS je brdsko-planinsko područje sa svega 5,16% od ukupne površine Republike je neproduktivno, a preko 42% su šumska zemljišta i zemljišta prekrivena šumom. Ovo područje je značajno zbog težnji da se poveća borba protiv zagađenja i to je jedan od važnih razloga izdvajanja lanca Dinarida kao multidržavnog resursa u zonu zaštićenih područja Evrope. Šumski ekosistemi RS koji se nalaze na području Dinarida imaju najveći značaj s obzirom na površinu i očuvanost šuma u tim i sličnim projektima.

U RS -u, osnovni tipovi zemljišta su smeđe tlo, litisol, aluvijalno tlo i crno zemljište (slika 1).

Slika br. 1 Dominantni tipova zemljišta u RS [1]

3.3. Klima

Različiti klimatski uticaji koji se osjećaju na prostoru RS su rezultat prirodnih elementa i zakonitosti opšte cirkulacije vazdušnih masa na širem prostoru. Sjeverni peripanonski dio pripada umjereno kontinentalnom klimatskom pojasu u kome se osjeća i panonski (stepski) klimatski uticaj sa sjevera. LJeta su topla, a zime većinom umjereno hladne, sa prosječnom godišnjom temperaturom iznad 10°C. Padavine su uglavnom ravnomjerno raspoređene, a najveće količine se izlučuju kada su i najpotrebnije poljoprivrednim kulturama (maj, jun). Količina padavina po pravilu opada idući od zapada (1500 mm) prema istoku (700 mm) zbog uticaja zapadnih vazdušnih strujanja.

Planinska i planinsko-kotlinska varijanta klimatskog uticaja osjeća se na najvećem dijelu RS. Prostrani planinski masivi imaju planinsku klimu čije su odlike svježa i kratka ljeta, a duge hladne i snježne zime. Snježne padavine su obilne i dugo se zadržavaju, a visina padavina je iznad 1200 mm. Za razliku od planinske klime ovih prostora, brežuljkasta područja, te kotline i doline imaju nešto blažu klimu – planinsko-kotlinsku. Glavne njene odlike su umjereno topla ljeta i dosta hladne zime, sa prosječnom godišnjom temperaturom ispod 10°C, i visinom padavina od 700-1000 mm.

Južni dio RS, odnosno prostor Hercegovine (Humine) ima izmijenjenu varijantu jadranske klime, dok se prostor Rudina odlikuje prelaznom varijantom između klime Humina i planinske klime. Klima Humina se odlukuje oslabljenim uticajem sa mora, pa su ljeta vrlo topla a zime dosta blage. Prosječna godišnja temperatura se kreće od 11° do 14°C. Raspored padavina je nepovoljan, pošto kiše najviše padaju u jesen i u zimu a najmanje u ljeto, kada se javljaju i kraći sušni periodi. Kišne padavine dominiraju nad snježnim. Za razliku od ovakvih klimatskih odlika hercegovačkih humina, klimu Rudina uglavnom karakterišu niže ljetne temperature i znatne zimske snježne padavine.

[1] http://www.poljinstrs.org/sadrzaj/dokumenti/ostalo/osnova_zastite_koristenja_uredjenja_polj_zemljista_rs.pdf

3.4. Vazduh

Nivo kvaliteta vazduha na području RS determinišu različiti faktori: stepen urbanizacije, industrijalizacija, saobraćajni koridori, geografski, klimatski, meteorološki i drugi faktori. Kategorije kvaliteta vazduha2 utvrđuju se prema nivou zagađenosti, polazeći od propisanih graničnih i tolerantnih vrijednosti definisanih Uredbom o vrijednostima kvaliteta vazduha[3] i na osnovu rezultata mjerenja. Monitoring kvaliteta vazduha u okviru republičke mreže mjernih mjesta vrši Republički hidrometeorološki zavod, dok jedinice lokalne samouprave na svojoj teritoriji uspostavljaju lokalnu mrežu mjernih stanica i/ili mjernih mjesta za praćenje kvaliteta vazduha. Mreže automatskih mjernih stanica raznim referentnim instrumentalnim metodama uzrokuju vazduh, mjere koncentracije određenih zagaditelja i fizičkih karakteristika te pohranjuju podatke.
Prema podacima Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za PUO RS[4] na najvećem dijelu RS kvalitet vazduha uglavnom u I kategoriji kvaliteta. U većim urbanim sredinama, većim gradovima, i u područjima koja e nalaze u blizini većih energetskih i industrijskih zagađivača kvalitet vazduha je u određenim dijelovima godine (uglavnom u zimskom periodu) u II kategoriji kvaliteta, a pri jako nepovoljnim meteorološkim uslovima (temperaturna inverzija, magla) kvalitet vazduha ide i u III kategoriju kvaliteta, a na osnovu vrijednosti pojedinih zagaditelja (lebdeće čestice PM_{10} i $PM_{2,5}$, sumpor-dioksid SO_2, čađ, ukupne lebdeće čestice). Kao glavni izvori zagađivanja vazduha na području RS identifikovani su termoenergetski objekti (termoelektrane, toplane), rafinerije nafte, objekti hemijske industrije, produkti sagorijevanja goriva u domaćinstvima, individualnim kotlarnicama i industriji, zatim saobraćaj, građevinska djelatnost, neodgovarajuće skladištenje sirovina, deponije otpada i dr. Uzroci prekomjernog zagađivanja su postojanje zastarjelih tehnologija, nedostatak postrojenja za prečišćavanje dimnih gasova i niska energetska efikasnost postrojenja u industrijskom i energetskom sektoru, kao i loš kvalitet goriva za grijanje.

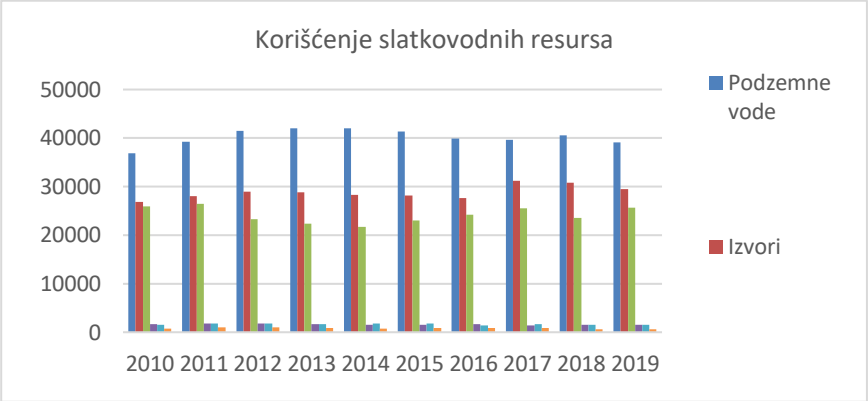
3.5. Vode

Sa hidrološkog aspekta, prostor RS se može označiti kao relativno bogat površinskom i podzemnom hidrološkom mrežom. Površinski vodotoci na prostoru RS pripadaju Crnomorskom i Jadranskom slivu, te su raspoređeni u dva oblasna riječna sliva. Oblasni riječni sliv rijeke Save u Republici Srpskoj i Oblasni riječni sliv rijeke Trebišnjice u RS. Pored Save i Trebišnjice, najznačajniji vodotoci u Republici Srpskoj su: Sana, Vrbas, Ukrina, Bosna i Drina.
Ocjena kvaliteta voda, na osnovu rezultata ispitivanja, se vrši u skladu sa Uredbom o klasifikaciji voda i kategorizaciji vodotoka[5].
Voda njen kvalitet i količina naročito pitke vode zavise od kvaliteta i očuvanosti šumskih ekosistema. Nedovoljna briga o socijalnom položaju stanovništva utiče na ugrožavanje šuma a time i smanjivanje količina pitke vode. Slatkovodni slivovi su ključni resurs u RS. Na teritoriji Republike godišnje padne oko 1.250 l/m^2 oborina, što, obzirom na površinu, daje ukupnu zapreminu oborinskih voda od 32.000 miliona m^3 vode. Sa teritorije RS otječe u prosjeku oko 50% od ukupne pale količine vode.
Dugoročni plan vodosnabdjevanja RS baziran na planu za BiH iz 1988. godine ukazuje na veliki značaj šuma za planinska vrela i površinske tokove. Izdvajaju se vrela sa protokom 5 l/s do čak preko 600 l/s. Kvalitet površinskih voda je različit od regije do regije što je u budućnosti potrebno detaljno istražiti.

[2] Član 21. Zakona o zaštiti vazduha (Sl. Glasnik RS, br. 124/11) utvrđuju sljedeće kategorije kvaliteta vazduha: a) prva kategorija – čist ili neznatno zagađen vazduh gdje nisu prekoračene granične vrijednosti nivoa ni za jednu zagađujuću materiju; druga kategorija – umjereno zagađen vazduh gdje su prekoračene granične vrijednosti nivoa za jednu ili više zagađujućih materija, ali nisu prekoračene tolerantne vrijednosti ni jedne zagađujuće materije I c)treća kategorija - prekomjerno zagađen vazduh gdje su prekoračene tolerantne vrijednosti za jednu ili više zagađujućih materija.
[3] Sl. glasnik RS, br. 124/12
4 Nacrt Izvještaja o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za PUO RS, juli 2019.
5 Službeni glasnik RS, br. 42/01

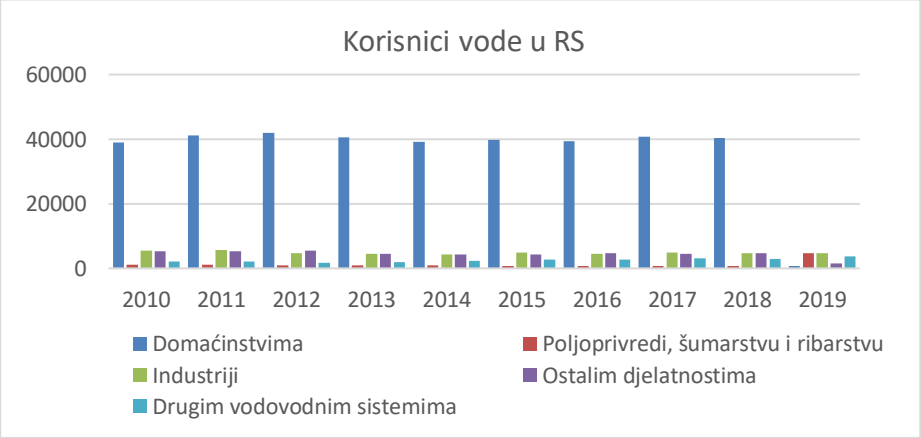
Korišćenje i upotreba voda

Vodosnabdijevanje stanovništva Republike Srpske organizovano je preko 61 centralnog vodovodnog sistema (na 63 jedinice lokalne samouprave), tako da je vodovodima obuhvaćeno oko 48% ukupne populacije. Gradskim kanalizacionim sistemima obuhvaćeno je 67% stanovništva. Zahvatanje vode u RS u periodu 2010 – 2019. (slika br. 3.) smanjeno je u prosjeku za 1,2% u periodu od 2016 da bi isto povećalo u naredne tri godine za 2,3%.

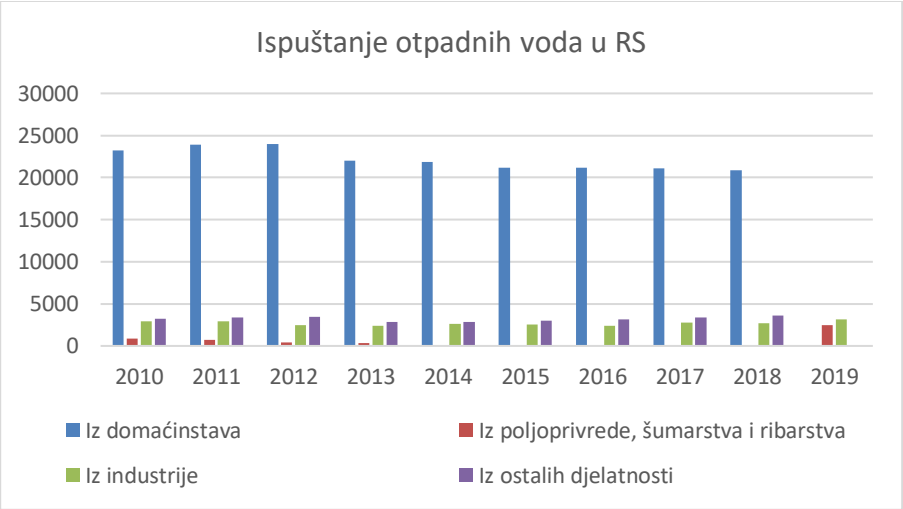
Grafikon br. 1 Zahvatanje vode u RS-u u periodu 2010. – 2019.

U RS najviše vode se zahvaća iz podzemnih voda potom izvora površinskih voda. Najmanje se zahvata voda iz akumulacija.

Grafikon br. 2 Korisnici vode u RS-u u periodu 2010. – 2019.

Poslje domaćinstava, poljoprivreda I industrija se ističu kao konstantni jednaki korisnici vode (grafikon 29). Dužina vodovodne mreže u RS u period od 2010, - 2019. u prosjeku Iznosi 6468 km, dok prosječna dužina glavnog dovoda iznosi 1984 km.

Grafikon br. 3 Ispuštanje vode po kategorijama

U RS u prosjeku se ispusti oko 28 miliona m^3 otpadne vode, od čega najveća količina otpadanih voda dolazi iz domaćinstava (oko 80%) tako da se može smatrati da je stanovništvo izvor najvećeg S obzirom na to da povećanje količine otpadne vode nije popraćeno povećanjem količine zahvatanja vode, ovaj trend može doprinijeti povećanju pokrivenosti kanalizacionom mrežom. Otpadne vode se uglavnom ispuštaju u površinske vodotokove (96%), dok se preostale otpadne vode ispuštaju u podzemne vode, rezervoare i more.

3.6. Šume u Republici Srpskoj

Šumska zemljišta su mnogo propustljivija za poniranje vode (bez obzira na geološku podlogu) nego li poljoprivredna zemljišta. Sposobnost šumskih ekosistema da zadržavaju što više vode u svojoj unutrašnjosti, temelji se na osobenosti prirodno nastalih šumskih zemljišta da imaju znatno više šupljina nego zemljišta koja se nalaze van njih. Na ovaj način se u šumskom zemljištu formira čitav kompleks međusobno povezanih kanala, koji imaju sposobnost da se u njima sakupljaju i zadržavaju velike količine vode, kroz koje se voda može i kretati.

Šume posjeduju tu osobinu da, propuštajući oborine kroz zemljišne slojeve, prečišćavaju vodu. Rastresitost šumskog zemljišta ima za posljedicu da vrlo velike količine tekuće vode budu usvojene u tom sistemu. Prisustvo šumske stelje ispod stabala, kao i mnogobrojne pore i sitni kanalići u zemljištu, omogućavaju prodiranje padavina u unutrašnjost, kao i primanje vode koja dospije iznenadnim ljetnim pljuskovima, i baš zbog te i takve strukture šumsko zemljište ima veću sposobnost usvajanja od okolnih livada i pašnjaka. Istraživanja pokazuju da 100 mm vode u dobrom šumskom tlu ponire za 1-2 minute a na pašnjaku to traje 1-5 sati. Treba imati na umu da samo dobro njegovane šume imaju tako veliku propustljivost, dok zapuštene i prekomjerno iskorišćavane šume gube ove osobine i za obnovu svoje rahlosti i propustljivosti trebaju čitave decenije.

Šume imaju važnu ulogu u sprečavanju nastajanja bujica. Činjenice govore da slivna područja obrasla šumom imaju 30-50% niže vodostaje, nego što imaju slivovi koji nisu obrasli šumom.
Šume značajno smanjuju i usporavaju eroziju svojim krošnjama, granama, korjenovim sistemom i opalim lišćem. Usljed erozivnih procesa izazvanih vodom i vjetrom, na našoj planeti se zauvijek izgubi oko 10 miliona hektara zemljišta ili oko dvije površine BiH. U slivovima sa visokim i strmim

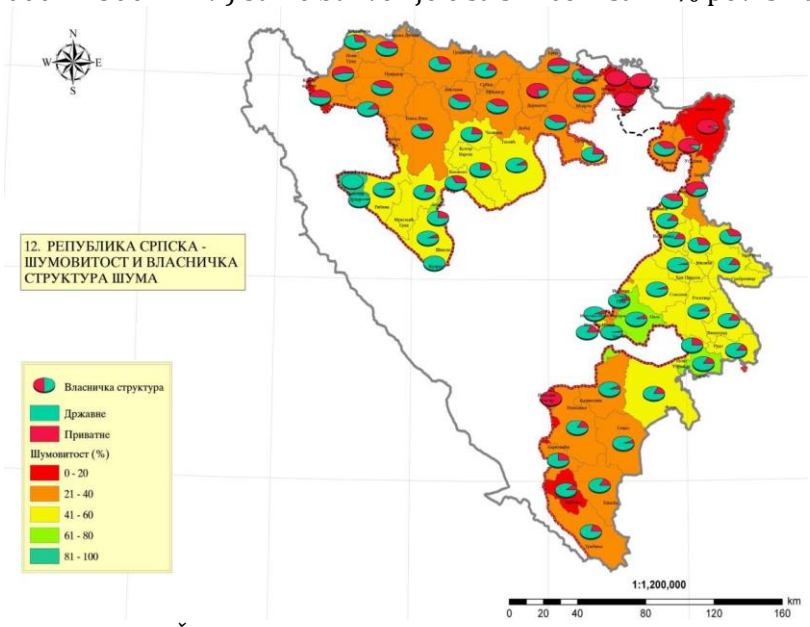
planinskim predjelima, koji su pod šumom, ne samo da se sprečava odnošenje erozionog materijala sa tih površina, nego šuma zadržava produkte erozije koji dolaze sa položaja iznad prirodne granice vegetacije, gdje je zemljište golo i nema uvjeta da se zadrže produkti erozionih procesa.
Ukupna površina šuma i šumskog zemljišta RS, prema podacima Katastra šuma i šumskog zemljišta, iznosi 1.282.412 hektara ili 51,7 odsto od ukupne površine RS, a na jednog stanovnika Srpske otpada oko 0,7 odsto hektara šumom obraslog šumskog zemljišta. S obzirom da su šume locirane izvan naseljenih mjesta, može se ustvrditi da se sva šumska područja nalaze u ruralnim područjima.
Oblik predjela šumskih ekosistema RS definisani su prirodnim faktorima. Šumske i druge ekosisteme u šumskim područjima RS karakteriše raznovrsnost predjela koja je u dobroj mjeri, uslovljena bioekološkom raznovrsnošću.

O raznolikosti oblika predjela i potencijalima koji proizilaze iz njihove raznolikosti u Republici Srpskoj u dovoljnoj mjeri govori dosadašnji broj izdvojenih ekoloških jedinica i osnovnih tipova šuma. Raznolikost oblika predjela uzrokovana je interakcijom biološkog i geološkog diverziteta te se mogu izdvojiti: mediteranski, supra-mediteranski, planinsko-mediteranski, panonski, brežuljkasti i planinski oblici predjela (NEAP BiH, 2003).

Šumski pokrov je svojevrstan sunđer koji upija oborinske vode, a koje se kasnije javljaju kao izvor pitke – filtrirane vode. Kapacitet upijanja vode pojedinih vrsta drveća iznosi:

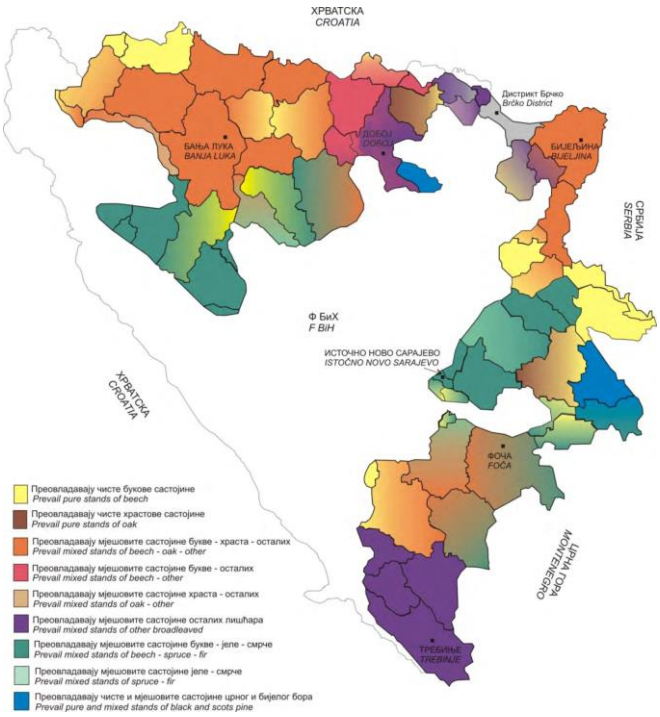
- 1 m³ bukovo lišće upije 176 litara vode
- 1 m³ iglice smrče upije 248 litara vode
- 1 m³ iglice običnog bora upije 160 litara vode

Najšumovitiji dijelovi RS (>40% šumovitosti) nalaze se u područjima visoke Krajine i u njenim istočnim dijelovima. Najviše šuma (oko 60% od ukupnog šumskog fonda RS) se nalazi u planinskoj zoni (1000 – 1500 m n.v.), nešto manje (oko 36% od ukupnog šumskog fonda RS) ih je u brdskoj zoni (500 – 1000 m n.v.) a najmanje (oko 4%) u nizijskoj zoni (niže od 500 m n.v.). Od glavnih vrsta šumskog drveća u zoni sa nadmorskom visinom manjom od 500 m najzastupljenije su šume hrasta kitnjaka sa oko 95% površine, u brdskoj zoni (500 – 1000 m .n.v.) šume bukve sa 47% površina, a u planinskoj zoni (1000 – 1500 m n.v.) šume bukve i jele sa smrčom sa 71% površina.

Slika br. 2 Šumovitost Republike Srpske i odnos državnih i privatnih šuma

Bogatstvo i raznovrsnost vrsta koje se nalaze u šumama najbolje oslikava podatak da šume sadrže preko 50% svjetskog biodiverziteta. Pri tom nije manji ni doprinos šuma u heterogenosti predjela, formiranju zemljišta, kontroli poplava, erozije zemljišta, zadržavanju i prečišćavanju voda, proizvodnji kiseonika, itd. Samim tim posljedice koje proizilaze iz propadanja ili nestanka (deforestacije) šuma odnosno ugrožavanja predjela su tako ozbiljne da se na međunarodnim skupovima očuvanje i održivo gazdovanje šumama tretiraju zasebno.

Slika br. 3 Sastojine koje preovladavaju po opštinama, 2020.

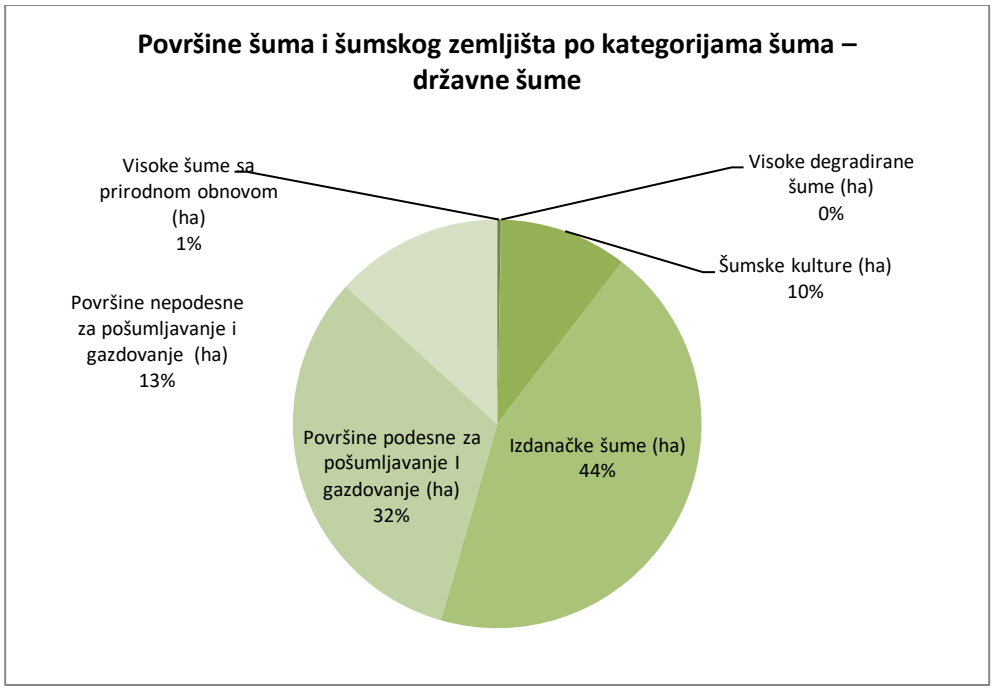
Tabela br. 1 Površine po vrstama sastojina

	Površine šuma na početku godine	Površina šuma povećana u toku godine	Površina šuma smanjena u toku godine	Površine šuma na kraju godine
UKUPNO				
2016	1 085 947	86 073	79 926	1 092 094
2017	1 092 094	25 107	22 367	1 094 834
2018	1 094 834	33 908	31 741	1 097 001
2019	1 097 001	20 021	16 754	1 100 268
2020	1 100 268	25 159	29 536	1 095 891
Čiste sastojine				
2016	359 567	20 859	33 232	347 194
2017	347 194	13 751	7 057	353 888
2018	353 888	16 658	5 778	364 768
2019	364 768	10 622	5 480	369 910
2020	369 910	2 254	19 447	352 717
Mješovite sastojine				
2016	726 380	65 214	46 694	744 900

2017	744 900	11 356	15 310	740 946
2018	740 946	17 250	25 963	732 233
2019	732 233	9 399	11 274	730 357
2020	730 357	22 905	10 089	743 174

Tabela br. 2 Površine šuma i šumskog zemljišta po kategorijama šuma – državne šume (sve opštine) na dan 31.12.2020.

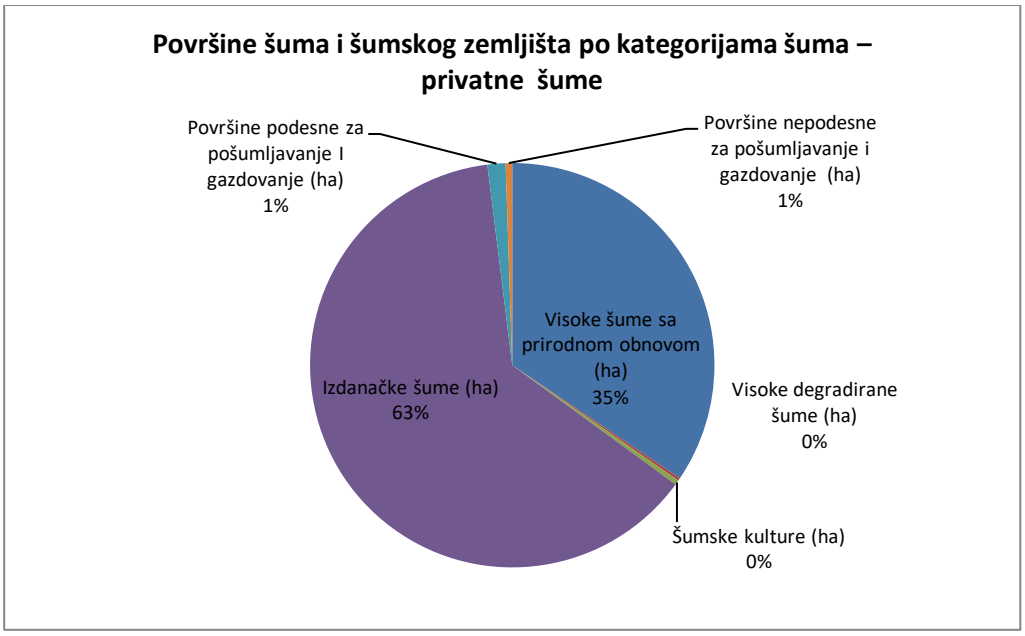
2020.	**Visoke šume sa prirodnom obnovom (ha)**							
	Bukve	Jele i smrče i jele,smrče I bukve	Bijelog i crnog bora	Hrasta kitnjaka	Ostale	Ukupno		
	472 872	177 604	228 762	28 008	37 023	1 475		
	Visoke degradirane šume (ha)							
	Bukve	Jele i smrče i jele,smrče I bukve	Bijelog i crnog bora	Hrasta kitnjaka	Ostale	Ukupno		
	18 044	10 844	-	-	7 021	179		
	Šumske kulture (ha)							
	Smrča I jela	Bijelog i crnog bora	Ostalih četinara	Hrasta kitnjaka	Ostalih lišćara	Ukupno		
	19 218	27 098	3 166	189	1105	50 777		
	Izdanačke šume (ha)							
	Bukve	Hrasta	Mješovite sastojine	Ostale	Ukupno			
	82 042	71 060	54 146	12 965	220 213			
	Površine podesne za pošumljavanje I gazdovanje (ha)							
	Šibnjaci		Goleti	Ukupno				
	97 803		63 877	161 679				
	Površine nepodesne za pošumljavanje I gazdovanje (ha)							
	Šume nepodesne za gazdovanje		Krš i golet	Stalne šumske čistine	Komu-nikacije	Prosjek ispod dalekovoda	Ostale neproduktivne površine	Ukupno
	Visoke	Izdanačke						
	12 659	14 901	31 546	1 856	3406	727	1 311	66 412

Grafikon br. 4 Površine državnih šuma i šumskog zemljišta, 2020.

Tabela br. 3 Površine šuma i šumskog zemljišta po kategorijama šuma – privatne šume (sve opštine) na dan 31.12.2020.

2020.	**Visoke šume sa prirodnom obnovom (ha)**											
	Bukve		Jele i smrče i jele,smrče I bukve		Bijelog i crnog bora		Hrasta kitnjaka		Ostale		Ukupno	
	41 077		19 607		4 126		23 244		17 621		105 675	
	Visoke degradirane šume (ha)											
	Bukve		Jele i smrče i jele,smrče I bukve		Bijelog i crnog bora		Hrasta kitnjaka		Ostale		Ukupno	
	416		-		-		250		-		665	
	Šumske kulture (ha)											
	Smrča I jela		Bijelog i crnog bora		Ostalih četinara		Hrasta kitnjaka		Ostalih lišćara		Ukupno	
	340		718		24		5		66		1 151	
	Izdanačke šume (ha)											
	Bukve		Hrasta		Mješovite sastojine		Ostale		Ukupno			
	41 611		51 126		61 230		39 283		193 250			
	Površine podesne za pošumljavanje I gazdovanje (ha)											
	Šibnjaci				Goleti				Ukupno			
	1 418				3 008				4 426			
	Površine nepodesne za pošumljavanje i gazdovanje (ha)											
	Šume nepodesne za gazdovanje		Krš i golet		Stalne šumske čistine		Komu-nikacije		Prosjek ispod dalekovoda		Ostale neproduktivne površine	Ukupno
	Visoke	Visoke										
	39	218	106		-		22		-		1 230	1 615

Grafikon br. 5 Površine privatnih šuma i šumskog zemljišta, 2020.

3.6.1. FSC standard

BIH prva je i trenutno jedina država u regiji koja ima svoj FSC standard, čime je kompanijama u BIH olakšan put do FSC certifikata i međunarodnog tržišta. Ovaj certifikat garantuje da šumama transparentno upravlja određena kompanija, u skladu s ključnim međunarodnim propisima i domaćim zakonima, uključujući veći stepen zaštite prirode.
Svjetski fond za zaštitu prirode (WWF) u saradnji sa Šumarskim fakultetom Univerziteta u Sarajevu realizirao je projekat Promicanje odgovornog gospodarenja šumama u BiH. Projekat je usmjeren na razvoj FSC standarda za BiH, podršku radu Grupe za razvoj FSC standarda i promoviranje certificiranja gospodarenja šumskim resursima.
Ostale države regije, uključujući EU članice Sloveniju i Hrvatsku, još nisu izradile svoje FSC standarde. Cijeli proces je počeo 2015. godine, kada je formirana Grupu od predstavnika preduzeća šumarstva, komora, obrazovnih institucija i nevladinih organizacija koji su eksperti iz oblasti sociooloških, ekonomskih i ekoloških aspekata u šumarstvu, a koja je vodila cijeli proces razvoja standarda.
Za BiH, a samim tim i za RS, izrađen je Nacrt FSC nacionalnih standarda za održivo upravljanje šumama, odnosno standardi usaglašeni sa FSC principima i kriterijima Sertifikacijska shema FSC-a je bazirana na dvije vrste sertifikacije:

- FM (Forest management- upravljanje šumama) ili sertifikacija upravljanja šumama predstavalja sertifikaciju šumskih sastojina u skladu sa odreÿenim principima i kriterijima, i odnosi se na vlasnike šuma (državne ili privatne šume), i
- CoC (Chain of custody- lanac nadzora) ili sertifikacija lanca nadzora opisuje tok informacija i proces monitoringa materijala iz odreÿenog izvora do sertifikovanog proizvoda, i odnosi se na sve koji su uključeni u bilo koji process.

U Nacrtu FSC Nacionalnih Standarda za Bosnu i Hercegovinu i Generičkim standardima za gazdovanje šumom u Bosna i Hercegovina definisano je 10 principa i 52 kriterija (4 kriterija iz principa FSC standarda br.3. nisu primjenjivi u BiH), koja se moraju poštovati od strane nosilaca FSC

FM sertifikata[6] [7] .
Definisani principi tačno utvrđuju koje sve uslove treba da ispuni određena šumska parcela, kako bi drvo koje potiče sa nje moglo dobiti FSC sertifikat. Cilj uspostavljenih principa je široko prihvatanje svijesti o tome da je šuma zajedničko dobro i da se procesima eksploatacije šuma što manje negativno utiče na ekološki sistem, kroz promociju planskog pošumljavanja (plantaže), uvođenje sistema menadžmenta u šumska gazdinstva i njihovo stalno unapređivanje kroz sisteme monitoringa i preventivnog djelovanja na eventualne štetne uticaje po šume.
Cilj FSC-a je da promoviše ekološki odgovorno, socijalno korisno i ekonomski vidljivo upravljanje svjetskim šumama, putem uspostavljanja globalnih standarda, kao i prepoznatih i poštovanih principa i kriterija.

Tabela br. 4 Principi za sertifikaciju uspostavljenog FSC standarda su slijedeći:

Princip 1.: Poštovanje zakona i principa FSC standarda.	U gazdovanju šumom moraju se poštovati svi primjenjivi zakoni države u kojoj oni djeluju, međunarodni ugovori i sporazumi koje je država potpisala, kao i FSC Principi i Kriterijumi.
Princip 2.: Prava i odgovornosti vlasništva i korišüenja.	Dugoročna prava vlasništva i korišüenja šumskih resursa i šumskog zemljišta moraju biti jasno definisana, dokumentovana i zakonski ustanovljena
Princip 3.: Prava autohtonog stanovništva	Moraju se prepoznati i poštovati zakonska i običajna prava autohtonog stanovništva da poseduju, koriste i upravljaju svojom zemljom, područjem i resursima
Princip 4.: Odnosi sa zajednicom i prava radnika	Aktivnosti gazdovanja šumom moraju dugoročno održavati ili unapređivati socijalno i ekonomsko blagostanje šumarskih radnika i lokalne zajednice
Princip 5.: Koristi od šume	Aktivnosti gazdovanja šumom moraju podsticati efikasno korištenje mnogobrojnih proizvoda i usluga šume kako bi se osigurala ekonomska održivost i široki spektar ekoloških i društvenih koristi.
Princip 6: Uticaj na okolinu	Gazdovanje šumom mora očuvati biološku raznovrsnost i s njom povezane vrijednosti, vodne resurse, zemljište i jedinstvene i osjetljive ekosisteme i pejsaže, te time održati ekološke funkcije i cjelovitost šume
Princip 7.: Šumske osnove (Plan gazdovanja).	Šumska osnova je prilagođena nivou i intenzitetu aktivnosti, mora biti napisana, implemetirana i ažurirana. Dugoročni ciljevi gazdovanja i sredstva za njihovo postizanje moraju biti jasno naznačeni. es prerade drveta (pilane, proizvođači namještaja, proizvođači celuloze i papira, itd.).
Princip 8.:	Monitoring i procjena. Potrebno je vršiti monitoring koji odgovara nivou i intenzitetu gazdovanja radi procjene stanja šume, prinosa šumskih proizvoda, lanca nadzora, aktivnosti gazdovanja i njihovog sociološkog i ekološkog uticaja
Princip 9.: Održavanje šuma visoke vrijednosti očuvanja	Aktivnosti gazdovanja u šumama visoke vrijednosti očuvanja moraju održavati ili poboljšavati karakteristike koje ih definišu. Odluke u vezi sa šumama visoke vrijednosti očuvanja moraju se uvijek razmatrati sa dozom opreza.
Princip 10.: Plantaže	Plantaže treba planirati i njima upravljati u skladu sa Principima i Kriterijumima 1 - 9 i Principom 10 i njegovim kriterijumima. Buduüi da plantaže mogu dati niz sociooloških i ekonomskih koristi i mogu doprinijeti zadovoljavanju svijetskih potreba za proizvodima šumarstva, trebaju se koristiti za dopunu gazdovanja, smanjivanje pritisaka i promovisanje obnavljanja i zaštite prirodnih šuma

[6] Nacrt FSC Nacionalnih Standarda za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2006.

[7] 'Generiþki standardi za gazdovanje šumom, Bosna i Hercegovina 2011'' AD-33-BA-03, Savcor Indufor, 2011

U Republici Srpskoj izvršena je sertifikacija državnih šuma i šumskih zemljišta, odnosno onih područja koja su data na korišćenje Javnom preduzeću šumarstva ''Šume Republike Srpske''. Ovo JPŠ obuhvata 23 šumska gazdinstva.
Jedinstven broj certifikata je SGS-FM/COC-004338, on vrijedi za sva šumska gazdinstva i na njega će se pozivati svi daljnji prerađivači drveta koji sirovinu nabavljaju od JPŠ "Šume RS".
Certifikat važi od 10. marta 2018. do 9. marta 2023. godine i podložan je uspješnim godišnjim kontrolnim pregledima. Korištenje certifikata, FSC zaštićenog znaka i COC broja je strogo propisano pravilima FSC-a i zabranjena je svaka zloupotreba.

3.1.1. Privatne šume

Prema Strategiji razvoja šumarstva RS[8] iz 2012. godine privatne šume u RS zauzimaju 22% površine šuma i šumskog zemljišta ili oko 11% od ukupne površine Republike. Privatnim šumama upravljaju i gazduju njihovi vlasnici, a omogućeno im je udruživanje u cilju poboljšanja organizacije gazdovanja šumama. Zbog neadekvatnog načina gazdovanja ovim šumama u proteklom periodu u njima dominiraju degradirane šume sa više od 60% izdanačkih šuma[9].
Privatne šume su podijeljene na 600.000 katastarskih čestica i u posjedu su oko 340.000 vlasnika šuma[10]. To su dominantno izdanačke šume, koje učestvuju sa oko 64,77 % ili 180.092,76 ha dok su visoke šume sa prirodnom obnovom zastupljene sa 21,4 % ili 86.855,56 ha[11].

Prema Strategiji razvoja šumarstva RS stanje privatnih šuma karakteriše se sljedećim: velike površine izdanačkih i devastiranih šuma koje su nastale kao rezultat neplanskog rada i bespravnih sječa tokom rata naročito u napuštenim ruralnim područjima; neznatne površine izdanačkih šuma koje su konverzijom prevođene u uzgojni oblik šuma generativnog porijekla; korištenje stanišnih potencijala je nezadovoljavajuće i sve više dolazi do degradacije i regresije uzgojnih oblika; neriješeni imovinsko-pravni odnosi koji vode daljem usitnjavanju posjeda a problemi uzurpacija otežavaju gazdovanje; katastar stanja privatnih šuma nije uređen a ažuriranje promjena nije blagovremeno; spontanost širenja šuma u vanšumskom prostoru; veliki broj vlasnika (0,8 ha po vlasniku sa prosječnom površinom katastarske čestice 0,45 ha); nejasno definisane granice parcela i neraščišćeni imovinski odnosi; nisu uspostavljene jasne granice između šuma u svojini Republike Srpske i privatnih šuma; loša otvorenost privatnih šuma; loša sortimentna struktura; mala ulaganja u uzgojne radove; loša organizacija sječe, izvoza, uskladištenja i prodaje; nepouzdana procjena zapreminskog prirasta i dr.

Analiza stanja i gazdovanje privatnim šumama u Republici Srpskoj, iz 2018. je pokazala da ukupna drvna zaliha šuma RS iznosi 227.391.300 m^3, od čega na zalihu u privatnim šumama otpada oko 42.846.300 m^3 ili 18,8% od ukupne zalihe šuma RS. Prosječna zaliha u privatnim šumama za sve kategorije šuma iznosi 155,8 m^3/ha sa tekućim zapreminskim prirastom u prosjeku 4,1 m^3/ha odnosno ukupnim godišnjim zapreminskim prirastom koji iznosi 1.161.400 m^3.
Zbog dugogodišnje zapuštenosti poljoprivrednog zemljišta u procesima prirodne, spontane regeneracije šuma, ono se pretvara u šumske površine, a taj proces, u RS, traje već duže od dvije decenije.

[8] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021, 2012. godina
[9] Analiza stanja i gazdovanje privatnim šumama u Republici Srpskoj, 2018. godina
[10] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021, 2012. godina
[11] Topić, D., Kršić, D., 2013. godina

Planirani obim sječa (etat), na godišnjem nivou, prema šumskoprivrednim osnovama (ŠPO) u privatnim šumama, kreće se 15-20%, po drvnoj zapremini ili 60-80%, u odnosu na zapreminski prirast i, u prosjeku, iznosi oko 650.000 m^3 i ukoliko bi se planirani etat realizovao u potpunosti, ostvareni ukupni prihod od prodaje dobijenih šumskih drvnih sortimenata iznosio bi u prosjeku oko 30 miliona evra.

Međutim, realizacija etata u odnosu na planirani je znatno manja i kreće se 30-50%, u zavisnosti od kategorija šuma u katastarskoj opštini, broja vlasnika, stepena rješavanja imovinskih odnosa i dr., a ukupna zapremina realizovanog etata u privatnim šumama kretala se, u prosjeku, oko 259.000 m^3/god. (minimum je, 2001. godine, iznosio 154.986 m^3, a maksimum 392.508 m^3, 2006. godine).
Osnovni razlozi znatno manje realizacije etata od planiranog su neriješeni imovinsko-pravni odnosi i usitnjenost posjeda što značajno poskupljuje realizaciju sječe i izrade šumskih drvnih sortimenata. U visokim šumama sječama se realizuje, u prosjeku, oko 126.000 m^3 ukupne zapremine, a u izdanačkim šumama, u prosjeku, oko 130.000 m^3.

Iako su privatne šume nepovoljne strukturne izgrađenosti i zastupljenosti uzgojnih oblika u odnosu na državne šume, one imaju na pojedinim područjima veoma značajan potencijal. Brdska područja, naročito u proteklih nekoliko decenija, karakteriše napuštanje obradivih poljoprivrednih površina i intenzivnija mašinska obrada ravničarskih poljoprivrednih zemljišta što za posljedicu ima, povećanje površine privatnih šuma.

Mjere za održivi razvoj i unapređenje stanja privatnih šuma su: podrška interesnom i poslovnom udruživanju i organizovanju vlasnika privatnih šuma i uspostavljanje partnerskih odnosa sa zainteresovanim stranama; poboljšanje komunikacije između vlasnika šuma u svojini Republike Srpske i privatnih šuma; pružanje savjetodavnih i tehničkih usluga o osnovnim smjernicima šumarskog gazdovanja, ekonomskim, ekološkim i socijalnim funkcijama šuma naročito u kontekstu ukupnog ruralnog razvoja; davanje savjetodavnih usluga u vezi pravnih pitanja, prava i odgovornosti vlasnika u korišćenju šuma; podrška ukrupnjavanju šumskih posjeda u privatnom vlasništvu; obezbjeđivanje dugoročnih podsticajnih mjera za održivi razvoj privatnog šumovlasništva; podsticajne mjere i subvencije za osnivanje, uzgoj, obnovu, uređivanje i zaštitu šuma; podrška certifikaciji privatnih šuma; podrška uključivanju asocijacija (udruženja) privatnih vlasnika šuma u Evropsku konfederaciju privatnih šumovlasnika (CEPF).[12]

Mjere za razvoj sistema planiranja gazdovanja, zaštite i povećanje proizvodnosti i kvaliteta privatnih šuma su: utvrđivanje stanja privatnih šuma i primjena modernog sistema planiranja i kontrole gazdovanja privatnim šumama; izdvajanje privatnih šuma prema funkcionalnoj namjeni; podrška pošumljavanju i podizanju plantaža u privatnom vlasništvu; konverzija, melioracija i rekonstrukcija degradiranih i izdanačkih šuma u visoke šume; preventivne i kurativne mjere zaštite šuma od negativnog biotičkog, abiotičkog i antropogenog uticaja; rješavanje problema uzurpacija (održaja); obezbjeđenje stručne pomoći kod izrade planova gazdovanja privatnim šumama; podrška izgradnji i rekonstrukciji šumskih komunikacija u šumama privatnog vlasništva[13].

Za razliku od šuma u svojini RS, koje su imale od Republike podržan razvoj, šumama u privatnom vlasništvu u prošlosti nije se poklanjala dovoljna pažnja i uglavnom gazdovanje šumama oslanjalo se na sopstvene mogućnosti i potrebe vlasnika šuma.
Za uspješno gazdovanje privatnim šumama u RS potrebno je razvijati šumarsku politiku i edukaciju

[12] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021, 2012. godina
[13] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021, 2012. godina

privatnih vlasnika šuma putem savjetovanja kako bi se promovisala stručna znanja i međusobna saradnja privatnih vlasnika sa nadležnim institucijama u cilju održivog razvoja ekoloških, ekonomskih i socijalnih funkcija šuma.

Posebnu pažnju treba posvetiti obuci privatnih šumovlasnika formiranjem regionalnih centara za obuku, a kroz sistem obuke i obrazovanja potrebno je riješiti pitanje stručnog osposobljavanja i usavršavanja za intervencije kod vanrednih događaja, kao što su prirodne nepogode i katastrofe[14].

Takođe, za uspješno gazdovanje privatnim šumama u RS pored podrške udruživanju vlasnika privatnih šuma, potrebna je i podrška uspostavljanju sistema certifikacije privatnih šuma, te razgraničenje privatnih i šuma u svojini RS.

3.1.2. Šumske kulture

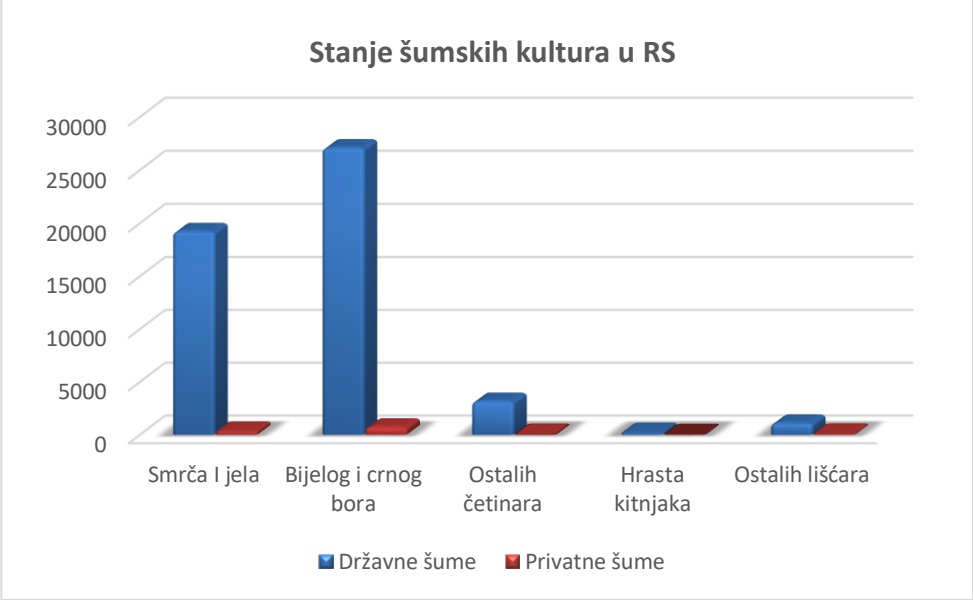
Šume i šumska zemljišta u RS obično se razvrstavaju u sledeće šire kategorije šuma: visoke šume sa prirodnom obnovom; visoke degradirane šume; šumski kulture; izdanačke šume; površine podesne za pošumljavanje i gazdovanje; površine nepodesne za pošumljavanje i gazdovanje.
Prema podacima iz Strategije razvoja šumarstva u 2011. vještački podignute sastojine i šumske kulture zauzimale su 62.749 ha od ukupne površine šuma u svojini Republike Srpske, dok je zastupljenost ove kategorije u privatnim šumama bila veoma mala, oko 1.000 ha. Prema statističmim podacima stanje u 2020-oj je zatno poboljšano u državnim šumama gdje šumske kulture zauzimaju 220 213 ha zemljišta dok je stanje u privatnim šumama skoro nepromijenjeno i iznosi 1151ha. (tabela 5. i grafikonu broj 6.).

Tabela br. 5 Stanje šumskih kultura Republike Srpske u 2020.

Kategorija šuma	Sastav vrsta drveća	Šume u svojini Republike Srpske		Privatne šume	
		Površina (ha)	%	Površina (ha)	%
Šumske kulture	Smrča i jela	19218	2,5	340	0,1
	Borovi	27098	3,2	718	0,2
	Ostali četinari	3166	0,5	24	0,1
	Hrast kitnjak	189	0	5	0
	Ostalo	1105	0,2	66	0
	Ukupno	**50777**	**6,4**	**1151**	**0,4**

Prosječna drvna zaliha šumskih kultura iznosi 105 m^3/ha, a tekući zapreminski prirast iznosi u prosjeku 6,9 m^3/ha[15]. Neprovođenjem mjera njega vještački podignutih sastojina u vidu proreda godišnje ostaje neiskorišćena znatna drvna masa, a jedan od osnovnih razloga izostanka mjera njege su slabi trenutni ekonomski efekti.
Kulture četinara su u prošlosti podizane na staništima veoma različitih proizvodnih osobina, sa različitim vrstama drveća, raznim tehnikama sadnje i sa različitom gustinom, a većina ovih šuma je uzgojno zapuštena, a prevelika gustina u pojedinim slučajevima dovela je do redukcije kruna, zaostajanja u razvoju i velikog stepena vitkosti stabala, smanjena je vitalnost i stabilnost sastojina, česte su izvale, snjegolomi, vjetrolomi, napadi insekata i drugih oboljenja. Takođe, opasnost za gazdovanje novoosnovanim kulturama predstavljaju požari.

[14] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021, 2012. godina
[15] Strategija razvoja šumarstva RS 2011-2021, 2012. godina

Grafikon br. 6 Stanje šumskih kultura Republike Srpske u 2020.

3.1.3. Pošumljavanje

Pošumljavanje je vještačko podizanje šuma sadnjom sadnica ili sjetvom sjemena. Iako efekti pošumljavanja neće biti vidljivi odmah, možemo reći da je svako novoposađeno drvo poklon budućim generacijama. Šuma je savršena ekološka fabrika, a uskladiti ekologiju i privredu jeste teško, ali nije nemoguće![16].

Strategijom[17] akcenat je stavljen na povećanje površine šuma, proizvodnosti i kvaliteta zalihe i prirasta. Da bi se navedeni ciljevi ostvarili neophodno je da se zadovolji više kriterijuma, a to su: podizanje novih šuma na površinama podesnim za pošumljavanje i gazdovanje; izbor vrsta za pošumljavanje vršiti na osnovu usklađenosti bioekoloških osobina vrsta i uslova staništa a prednost davati autohtonim vrstama drveća; definisati regione provenijencija (sjemenske zone) sa ciljem korišćenja sjemena i sadnog materijala u sličnim ekološkim uslovima; na podesnim staništima podizati plantaže sa ciljem intenzivne produkcije biomase u širem kontekstu riječi; unapređenjem sjemensko-rasadničke proizvodnje obezbjediti kvalitetan sadni materijal za podizanje novih šuma, gajenjem šuma potrebno je davati prednost prirodnim, strukturno raznodobnim, mješovitim sastojinama generativnog porijekla sa jasnim ciljevima gazdovanja koji se moraju demonstrirati u procesu izrade i implementacije šumskoprivrene osnove (ŠPO); potrebno je dosljedno primjenjivati sisteme gazdovanja šumama, načine prirodnog obnavljanja i njege šuma u skladu sa ekološko – vegetacijskim i proizvodnim karakteristikama tipova šuma; te je potrebno je vršiti konverziju izdanačkih i degradiranih šuma u viši uzgojni oblik.

Za pošumljavanje trebaju da se koriste autohtone vrste prilagođene određenim staništima, a mogu se koristiti i introdukovane vrste ukoliko genetski integritet autohtonih vrsta nije ugrožen. Prema statističkim podacima[18] 2020. godini ukupno je pošumljeno 694ha površine, od toga van šume je

[16]http://www.forestfires.ba/uploads/znacaj-posumljavanja.pdf
[17] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021.
[18] www.rzs.rs.ba (Statistički bilten, Šumarstvo 2021. web.pdf)

pošumljeno 98ha a unutar šume 597ha. Po strukturi pošumljavanja 94ha je pošumljeno lišćarima a 600ha četinarima dok je ostalim vrstama pošumljen samo 1ha površine. Analizairajući period unazad 5 godine pošumljavanje liščarima je u blagom padu dok je sa druge strane pošumljavanje četinarima imalo zanačajan porast (sa 500ha iz 2016. dostiglo 710ha u 2019. godini) ali je zabilježen pad 2020. kad je pošumljeno 600ha.

Master plan pošumljavanja Republike Srpske (MPPRS) definisan je za površinu od 90.127,84 ha sa planiranom godišnjom dinamikom pošumljavanja površine od 2.000 ha, što predstavlja vremenski okvir od 45 godina za realizaciju cjelokupnog MPPRS.

Posebno je važno poboljšati sistem gazdovanja i vršiti pošumljavanja na području krša jer isto obuhvata teritoriju od 174.662 ha, a samo mjestimično je uspješno vršeno pošumljavanje crnim borom. Opasnost za gazdovanje novoosnovanim kulturama na ovom području predstavljaju požari. Prema Strategiji razvoja šumarstva RS[19] najveće površine područja krša 144.061ha ili oko 83% otpadaju na površine podesne za pošumljavanje i gazdovanje, dok ekonomski vrijednih šuma na području krša ima veoma malo oko 22.000ha, a naročito visokih pristupačnih šuma je svega 3.617 ha.

Klasifikacija staništa u okviru tipologije šuma, osnovna je predpostavka za uspješno i racionalno gazdovanje šumama i šumskim kulturama, kao i izbor vrsta za pošumljavanje, a teški uslovi na području krša zahtjevaju upravo ciljanu i namjensku proizvodnju sadnica, poput upotrebe kontejnerskih sadnica, te vrste (ekotipova) toleratnih na visoke temperature i suše[20]. Neophodno je pružiti i punu podršku pošumljavanju i podizanju plantaža u privatnom vlasništvu.

3.1.4. Šumska biomasa

Sve veći zahtjevi i potreba za energijom doveli su čovječanstvo u situaciju da će se morati tražiti alternativni izvori energije, a biomasa je jedan od izvora energije koji će u budućnosti imati prioritetnu ulogu u odnosu na već iscrpljene izvore energije. Značaj šumske biomase kao obnovljivog izvora energije ukazuje na potrebu poznavanja kontinuiteta gazdovanja šumama (kontinuiteta prihoda i produkcije) kao osnovnog principa u šumarstvu, starog više od 200 godina[21].

Procjenjena biomasa mrtvog drveta u šumama RS iznosi oko 16% u odnosu na biomasu živog drveta (iznad i ispod zemlje) što se sa šireg aspekta problema očuvanja raznovrsnosti može smatrati povoljnim uključujući mikrohabitate entomofaune i mikoflore koje srećemo u šumi i šumskom zemljištu[22]. Dakle, u RS postoje velike mogućnosti za korišćenje postojeće biomase u šumama, ali nije urađena inventura neiskorištene biomase kao potencijala energetskog resursa. U Republici Srpkoj proizvodnja na bazi biomase (pelet, drveni ugalj, briket i dr.) nije dovoljno razvijena.

Šumske kulture, iako trenutno sa malim procentom učešća (5,47%) u ukupnoj površini zemljišta pod šumom, predstavljaju izvor sirovine za proizvodnju biomase. Takođe, veliko učešće visokih degradiranih šuma (1,95%), izdanačkih šuma (21,27%), površina podesnih za pošumljavanje (16,68%) i uzurpacija (1,95%), predstavlja dobru polaznu osnovu za pretvaranje neproduktivnih

[19] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021, 2012. godina
[20] Plan pošumljavanja goleti i gazdovanja šumskim kulturama Republike Srpske, 2021.
[21] https://enef.etfbl.net/2019/resources/ENEF_2019_Rad_B2.pdf
[22] Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021, 2012. godina

šuma u šumske kulture, koje bi uz korektan i adekvatan pristup, bile izvor sve većim zahtjevima za biomasu u budućnosti, a ujedno bi to rezultovalo rasterećenjem prirodnih šuma[23].

U RS postoje uslovi za podizanje plantaža brzorastućih vrsta, ali trenutno u okviru JPŠ „Šume Republike Srpske" a. d. Sokolac ima mali broj plantaža i neohodno je razviti programe za podizanja plantaža, a posebno brzorastućih lišćara, i to naročito plantaža topola i energetskih zasada.
Savremeno doba zahtjeva intenzivno gajene sastojine (šume) iz kojih je cilj dobiti što veću količinu drvne zapremine za što kraće vrijeme i uz što manje troškove[24].

U razvijenim zemljama Evrope dugi niz godina postoji strateški cilj iznalaženja novih oblika energije, posebno onih iz obnovljivih izvora, a jedno od vodećih mjesta u traženju rješenja zauzima biomasa kao potencijalni izvor obnovljive energije[25].
U skladu sa svjetskim trendovima na podesnim staništima neophodno je podizati plantaže sa ciljem intenzivne produkcije biomase radi stvaranje novih apsorbenata ugljenika i zamjene fosilnih goriva obnovljivim gorivima na bazi drveta, odnosno biomase.

Strategijom razvoja šumarstva RS predviđena je i potreba promovisanja upotrebe šumske biomase kao izvora energije, kao i ulaganja u izgradnju kapaciteta za sakupljanje i preradu drvnog otpada, odnosno biomase.

3.1.5. Otvorenost šuma

Sadašnja otvorenost šuma ne obezbjeđuje ravnomjerno korišćenje, obnovu, njegu i zaštitu po površini, što koncentriše realizaciju radova na manji, šumskim komunikacijama otvoreni prostor i zato pitanje otvorenosti šuma zaslužuje posebnu pažnju, ne samo u šumama u svojini Republike Srpske nego i u svim drugim šumama i šumskim zemljištima RS. Zbog niske otvorenosti šuma, etat se ne realizuje na cijeloj površini šumskoprivrednih područja, a niska otvorenost šuma ima za posljedicu povećanje transportnih distanci u fazi primicanja i privlačenja izrađenih drvnih sortimenata, što za posljedicu ima povećanje troškova transporta i obima šteta izazvanih primjenom mehanizacije.
Zbog niske otvorenosti šuma, otežane su mjere zaštite šuma, posebno od požara, te su nedovoljno valorizovane ekološke i socijalne funcije šuma, čime je usporen je razvoj ruralnih područja.
Kada se govori o otvorenosti šuma, ona može biti primarna i sekundarna. Primarna otvorenost je otvorenost šuma primarnim šumskim komunikacijama, a to su šumski i javni putevi koji trajno otvaraju šume, a sekundarna otvorenost šuma je otvorenost sekundarnim šumskim komunikacijama, kao što su traktorski putevi i vlake, točila i žičare, koje privremeno otvaraju šumu.
Gustina puteva odnosno primarna otvorenost određena je na osnovu dužine puteva koji otvaraju šumu i njene površine u okviru JPŠ „Šume Republike Srpske" a. d. Sokolac odnosno njegovih organizacionih jedinica i širih kategorija šuma. Ukupna dužina puteva koji otvaraju šumu iznosi 9464,65 km, a prosječna otvorenost državnih šuma iznosi 9,4 m/ha[26].
Prema kategorizaciji puteva, putevi koji prolaze kroz šumskoprivredna područja u Republici Srpskoj razvrstavaju se na javne i šumske, a JPŠ „Šume Republike Srpske" koristi i jedne i druge, i to: 1.628 km javnih puteva i 7.285 km šumskih puteva.

[23] https://enef.etfbl.net/2019/resources/ENEF_2019_Rad_B2.pdf
[24] https://enef.etfbl.net/2019/resources/ENEF_2019_Rad_B2.pdf
[25] https://www.researchgate.net/publication/263486222_Sumska_biomasa__kapaciteti_za_energetsku_proizvodnju_u_BiH
[26] Plan pošumljavanja goleti i gazdovanja šumskim kulturama Republike Srpske, 2021. godina

Tabela br. 6 Dužina šumskih i lokalnih puteva u državnim šumama[27]

	Šumski putevi (km)				Javni putevi (km)			
	UKUPNO	SAVREMENI	MEKI	TVRDI	UKUPNO	SAVREMENI	MEKI	TVRDI
2015	6 817	93	405	6 319	3 193	1 011	191	1 991
2016	7 016	93	402	6 521	3 416	1 171	191	2 054
2017	7 027	97	402	6 528	3 416	1 171	191	2 054
2018	7 062	99	405	6 558	3 416	1 171	191	2 054
2019	7 415	99	398	6 918	3 318	1 063	191	2 064

Pored šumskih puteva, koje primarno koriste šumska gazdinstva, a djelimično i lokalno stanovništvo, lokalni seoski putevi se koriste primarno za potrebe ruralnog stanovništva, a sekundarno i za transport drvne mase od šumskih radilišta do kupaca što ponekad dovodi do konflikata oko zajedničkog korištenja i održavanja lokalnih puteva između lokalnog stanovništva i preduzeća koja vrše izvoz oblovine iz šume, ali su češći primjeri dobre saradnje i zajedničkog finansiranja izgradnje i održavanja tih puteva.

Šumski putevi su jako bitni i zbog zaštite kako šuma od požara, tako i objekata, odnosno mogućnosti prvovremenog i neposrednog pristupa žarištima požara i požarištima u funkciji njihovog eliminisanja i lokalizacije.

Otvorenost šuma varira u šumskim gazdinstvima i kreće se od 5 m/ha u šumsko-privrednom području „Majevičko“ do 16 m/ha u šumsko-privrednom području „Istočnodrvarsko“, a s obzirom na šire kategorije šuma najveću otvorenost imaju šumske kulture 13,2 m/ha, visoke šume sa prirodnom obnovom koje zauzimaju najveće površine državnih šuma su otvorene sa 11,6 m puteva po ha, zatim slijede izdanačke šume sa 9,9 m/ha i na kraju visoke degradirane šume sa 5,4 m/ha. Što se tiče otvorenosti šuma koje su u privatnom vlasništvu, podaci o njihovoj otvorenosti nisu poznati. Otvorenost šuma u okruženju kreće se oko 12 m/ha u Hrvatskoj [28], u Sloveniji je otvorenost šuma 25 m/ha[29], u Srbiji prosječna gustina šumskih puteva iznosi 10,5 m/ha[30], dok prosječna otvorenost šuma u Austriji iznosi i 45 m/ha[31].

Poređenjem stanja otvorenosti šuma u RS i u okruženju, ali i u svijetu, može se vidjeti da je neophodno ući u proces planiranja šumskih puteva, u cilju intezivnog i sveobuhvatnog gazdovanja šumama. Na osnovu ciljanje primarne otvorenosti koja je definisana Strateškim planom šumskih puteva u RS, ciljanje gustine šumskih puteva od 30 m/ha neophodne za normalno, pa i intezivno gazdovanje šumama i ciljane otvorenosti s obzirom na reljef koja se kreće od 16 do 24 m/ha, utvrđena je prosječna ciljana primarna otvorenost šumsko-privrednih područja, koja iznosi 22,55 m/ha i trebalo bi je ostvariti u narednih 50 godina.

Prema intenzitetu gazdovanja šumama sadašnja otvorenot šuma u RS je kategorisana kao šuma otvorena za ekstezivno gazdovanje a cilj je prema Master planu da se dostigne kategorija šume za normalno gazdovanje.

Ekonomski optimum otvorenosti šuma postiže se minimalnim vrijednostima transportnih troškova koji se sastoje od troškova privlačenja i prevoza drveta, a prema intenzitetu gazdovanja šumama, otvorenost se može klasifikovati u sljedeće kategorije koje su prikazane u tabeli 7.[32]

[27] www.rzs.rs.ba (Statistički bilten, Šumarstvo 2021. web.pdf)
[28] Pentek et al., Forest road network in the Republic of Croatia, 2007
[29] Krč i Beguš, Planning of forest opening with forestvroads, 2013
[30] Kadović et. al., Forest sector development in Serbia, 2008
[31] Ghaffarian et al., Comaration of three methods to determine optimal road spacing for forwarder -type logging operations, 2009
[32] IUFRO, 1995. godine, Potočnik 2004. godine

Tabela br. 7 Otvorenost šuma po kategorijama prema kvalitetu gazdovanja šumama

Gustina šumskih puteva (m/ha)	Kvalitet – intenzitet gazdovanja šumam
< 5	Šuma nije otvorena
6-15	Šuma otvorena za ekstezivno gazdovanje
16-30	Šuma otvorena za normalno gazdovanje
> 30	Šuma otvorena za intenzivno gazdovanje sa najboljim šumama

3.1.6. Lovišta

Lovištem se smatraju površine zemljišta, šuma i voda, koje predstavljaju prostornu, prirodnu i ekološki zaokruženu cjelinu u kojoj postoje povoljni uslovi za život, reprodukciju, rast i razvoj lovnog fonda u lovištu, infrastruktura i drugi potrebni lovni resursi shodno Zakonu o lovstvu[33].

U lovištima RS postoje vrlo dobri uslovi za uzgoj i korišćenje velikog broja vrijednih i zaštićenih vrsta divljači koje su veoma tražene na domaćem, a naročito na inostranom tržištu. Sadašnje stanje lovnog fonda nije zadovoljavajuće, odnosno lovišta nisu u punom kapacitetu kao direktna posljedica prošlog građanskog rata, ali postoje naznake da se posljednjih godina stanje poboljšava.
Glavne vrste divljači koje se gaje su: srna obična, divlja svinja, zec, fazan i divlja patka, te u manjem broju lovišta medvjed, divokoza, veliki tetrijeb, lještarka, te poljska i jarebica kamenjarka. Među vrstama koje su trajno zaštićene u Republici Srpskoj, posebna pažnja se posvećuje očuvanju i unapređenju populacija risa koji je sve rjeđi, kao i vidre, dabra i vjeverice. Kod ptica, kojih ima veliki broj vrsta u lovištima, a koje su zaštićene kao prirodne rijetkosti, lovci imaju veliku odgovornost da poštuju zakonske norme i čuvaju ugrožene vrste. Posebno se mora obratiti pažnja na zaštitu vrsta kao što su orao krstaš, orao bjelorepan, stepski soko, eja livadarka, crna roda[34].

Divljač se u osnovi dijeli na zaštićenu i nezaštićenu. U zaštićenu divljač iz klase sisara ubrajaju se sljedeće vrste: jelen, srna, divokoza, muflon, medvjed, zec, vidra, vjeverica, puh, ris, nutrija, dabar, i mungo. U zaštićenu divljač iz klase ptica ubrajaju se: šumske koke, poljske koke, divlje patke, divlje guske, šljuke, čaplje (osim sive), rode, labudovi, supovi-lešinari, orlovi, škanjci, eje, lunje, sokolovi, nesiti, sivi ždralovi, droplje, liske, žalarke, prutke, muljače, vivak pozvizdač, pomornica, galebovi, čigre, golubovi, sove, gnjurci, pljenori, gavran, galica čolica i galica crvenokljuna. Proizvodni potencijal većine lovišta u odnosu na autohtone (odgovarajuće vrste) je na visokom nivou i sa visokom bonitetnom vrijednošću.
Nedovoljno vođenje računa o očuvanju i zaštiti divljači uzrokuje sljedeće probleme u gazdovanju lovištima:

- Nezadovoljavajuću brojnost osnovnih vrsta lovne zaštićene posebno visoke divljači. Brojnost nekih vrsta je na kritičnom nivou (npr. tetrijeb veliki), odnosno brojnost je takva da bi bar trenutno trebalo zabraniti lov, a sadašnju brojnost prihvatiti kao osnovno inicijalno matično jato.
- Nezadovoljavajući kvalitet, polnu i starosnu strukturu što je dijelom uslovljeno i nedovoljnom brojnošću[35].

Lovna osnova predstavlja osnovni planski dokument na osnovu koje se vrši zaštita i gajenje divljači,

[33]"Službeni glasnik RS", br. 60/09, 50/13
[34]Elaborat o ustanovljavanju lovišta na području Republike Srpske, 2015. godine
[35]Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske za period od 2011. do 2021. godine

uređivanje i održavanje lovišta, lov i korišćenje ulovljene divljači i njenih dijelova u lovištu i donosi se na period od 10 godina. Godišnji plan predstavlja operativni plan gazdovanja, koji korisnik lovišta donosi za svaku lovnu godinu i na osnovu istog gazduje u periodu od 1. aprila tekuće godine do 31. marta naredne godine.
Elaboratom o ustanovljavanju lovišta na području RS predviđeno je ustanovljavanje ukupno 99 lovišta, koja obuhvataju ukupnu površinu od 2.464.176 hektara (tabela 8.), a prosječna površina lovišta iznosi oko 24.891 ha[36].
U odnosu na nadmorsku visinu postoje tri vrste lovišta: nizijska, brdska i planinska. Prema broju najzastupljenija su nizijska lovišta, ukupno 43, dok najveću površinu zauzimaju brdska lovišta (tabela 9.) ukupno 1.147.621 ha, što čini oko 47% od ukupne površine lovišta u RS.

Tabela br. 8 Broj i površina novoustanovljenih lovišta u RS prema nadmorskoj visini

Vrsta lovišta	Broj lovišta	Površina (ha)	%	Prosječna površina lovišta (ha)
Nizijska	43	894.003	36,28	20.791
Brdska	38	1.147.621	46,57	30.201
Planinska	18	422.552	17,15	23.475
Ukupno	**99**	**2.464.176**	**100**	**24.891**

U odnosu na namjenu ustanovljavaju se tri vrste lovišta: posebna, sportsko-rekreaciona i privredna. Prema broju i površini najbrojnija su sportsko-rekreaciona lovišta, kojih je ukupno 78 i obuhvataju površinu od 2.171.707 ha, što čini oko 88% ukupne površine lovišta u RS (tabela 9.).

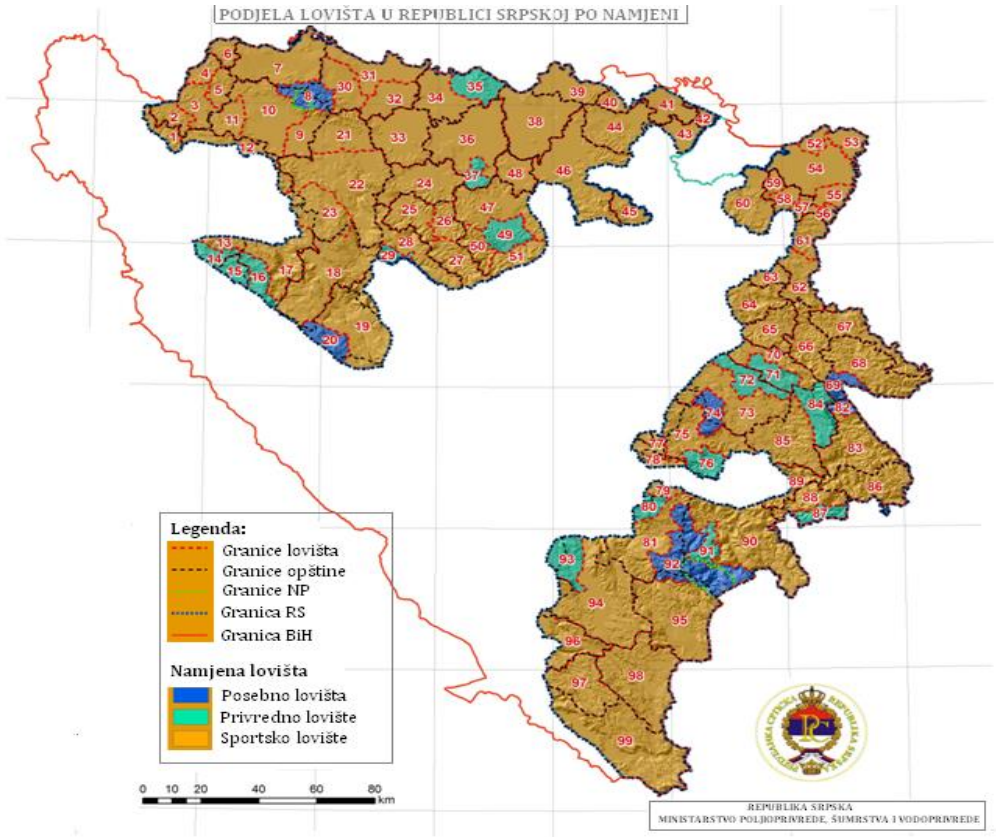
Tabela br. 9 Broj i površina novoustanovljenih lovišta u RS po namjeni

Vrsta (namjena) lovišta	Broj lovišta	Površina (ha)	%	Prosječna površina lovišta (ha)
Posebna	6	104.979	4,3	17.496
Sportsko-rekreaciona	78	2.171.707	88,1	27.842
Privredna	15	187.490	7,6	12.499
Ukupno	**99**	**2.464.176**	**100**	**24.891**

Najvećim brojem lovišta gazduju članice Lovačkog saveza Republike Srpske (LSRS) i to: lovačka udruženja i Javno preduzeće šumarstva "Šume Republike Srpske" a. d. Sokolac. U posebnim lovištima (unutar granica nacionalnih parkova) kojima gazduju nacionalni parkovi (''Zelengora'' i ''Kozara'') lov je zabranjen, dok sportsko-rekreacionim lovištima gazduju lovačka udruženja[37].

LSRS je samostalno, nevladino i nestranačko udruženje, koje ima status pravnog lica i koga čine lovci u RS organizovani u lovačka udruženja. Savez ima sjedište u Sokocu i broji oko 20.000 članova (lovaca), a 105 članica koja su pravna lica.

[36] Elaborat o ustanovljavanju lovišta na području Republike Srpske, 2015. godine
[37] Ekonomski doprinos šumarstva ruralnom razvoju Republike Srpske, 2019. godine

Slika br. 4 Podjela lovišta prema namjeni

Članstvo LSRS čine 79 lovačkih udruženja RS, jedno lovačko udruženje iz distrikta Brčko, 18 šumskih gazdinstava RS kojima gazduje JPŠ „Šume Republike Srpske“ a. d. Sokolac, dva nacionalna parka Republike Srpske, dva ribnjaka i tri društva sa ograničenom odgovornošću. LSRS je član Međunarodnog savjeta za lov i zaštitu divljači (CIC) i Evropskog savjeta za lovstvo (FACE).
Glavni cilj LSRS je uzgajanje, zaštita i korištenje divljači uz održavanje prirodne ravnoteže, zatim unapređenje lova kao grane privrede, sporta i sportskog turizma, zaštita prirode i životne sredine, te razvoj lovačkog streljaštva i lovačke kinologije[38].

Pregled novoustanovljenih lovišta prema namjeni i nadmorskoj visini dat je u Prilogu L, a pregledna karta lovišta RS u razmjeri 1:300 000 data je na slici 4**.**

3.1.7. Nedrvni šumski proizvodi

Ljudi su se od davnina u cilju opstanka i preživljavanja bavili sakupljanjem, obradom i preradom ostalih šumskih proizvoda u svom domaćinstvu, a u novije vrijeme i putem prerađivačkih kapaciteta za obradu ostalih šumskih proizvoda čime su doprinosili razvoju poljoprivrede i prehrambene industrije. Nedrvni šumski proizvodi su definisani od strane FAO kao „proizvodi biološkog porijekla, osim drva, dobijeni iz šuma, drugih šumovitih zemljišta i drveća izvan šuma.”
Prema ovoj definiciji u nedrvne šumske proizvode čine biljke i proizvodi biljnog porijekla te životinje i životinjski proizvodi. U ovu grupu proizvoda se mogu svrstati i usluge šuma kao što su lov, rekreacija, turizam i slično.

[38] https://lovcirs.com/o-nama/, pristupljeno 07.09.2021. godine

Precizni podaci o proizvodnji, sakupljanju, otkupu i prometu ostalih šumskih proizvoda na nivou Bosne i Hercegovine i Republike Srpske ne postoje. Od bobičastog voća najviše je prometovano sa sledećim vrstama, i to: borovnica, brusnica, jagoda i malina, a od gljiva sa vrganj, lisičarka, crna truba, smrčak i rudnjača, a prema procjenama 100.000 ljudi sakuplja ostale šumske proizvode u okviru preduzeća registrovanih za otkup i dalju preradu.
Ostali šumski proizvodi se prodaju uglavno preko posrednika. U posmatrane tri godine (2017-2019) prema izdatim rješenjima JPŠ "Šume Republike Srpske" a.d. Sokolac bilo je oko 10 preduzeća koja su se bavila ovom djelatnosti. Sakupljanjem ostalih šumskih proizvoda u Republici Srpskoj bavi se veliki broj ruralnog stanovništva i za njih je to značajan izvor zarade, a otkupom, proizvodnjom i preradom gljiva, ljekovitog i aromatičnog bilja i šumskih plodova u Republici Srpskoj bavi se nekoliko velikih kompanija te veći broj malih, relativno novih kompanija, a oko 50 kompanija u BiH je od ekonomskog značaja za ovaj sektor.
U Republici Srpskoj se godišnje organizovano sakupi ostalih šumskih proizvoda u protuvrijednosti od najmanje 5 miliona KM, što je najvećim dijelom dodatni prihod ruralnog stanovništva. Najveća količina, a time i vrijednost za ostale šumske proizvode je ostvarena u 2018. godini, a najmanja u 2019. godini, na što veliki uticaj imaju klimatski uslovi. Takođe, veoma je teško procijeniti koliki je stvarni značaj ovih proizvoda za lične potrebe stanovništva, a koliko za tržište.

3.1.8. Šumski požari

Ugroženost šuma šumskim požarima predstavlja najjači oblik destrukcije šuma i šumskog zemljišta. Uzroci nastanka šumskih požara su u većini slučajeva nehat-nepažnja, te namjerna paljevina.
Požari otvorenog prostora u Republici Srpskoj intenzivnije se javljaju u dva perioda, i to period pred vegetaciju mart-april, i period isušivanja vegetacije, kraj ljeta juli, avgust i prva polovina septembra. Požari otvorenog prostora, a time i šumski požari, ugrožavaju stanovništvo, imovinu, infrastrukturu, a posebno životnu sredinu.

Šumski požari uglavnom nastaju kao rezultat destruktivnog antropološkog djelovanja u preko 95% slučajeva, a vrlo mali procenat možemo pripisati drugim, odnosno prirodnim faktorima.
Dugotrajna suša stvara povoljne uslove za nastanak i širenje požara, sušenjem gorivog materijala u šumskom zemljištu, gdje je posebno opasan drvenasti suvi materijal kao drveni otpaci u vidu grana, oborenog drveća i ostale drvne mase, naročito u dijelovima gdje se ne vodi računa o šumskom redu.

Šumske sastojine su od strane JPŠ „Šume Republike Srpske" kategorisane po stepenu opasnosti od požara, pri čemu su posebno ugrožena područja pod crnogoričnim šumama borova, jele i smrče. Klimatskim promjenama dolazi do bitno dužih i intenzivnijih sušnih perioda sa povišenim i visokim indeksom opasnosti od požara. U Republici Srpskoj, kao i u BiH, indeks opasnosti od požara se ne proračunava niti objavljuje u vidu egzaktnih tabela sa upozorenjima, za razliku od susjednih zemalja Srbije i Hrvatske. Posebno nepovoljno je kada se požar razvije u područjima koja su mapirana i naznačena kao visoko rizična područja, udruženo sa dugotrajnom sušom i jačim vjetrom koji je u tim okolnostima još jedna opasnost, koja mnogostruko uvećava postojeći rizik.
JPŠ „Šume Republike Srpske" brinu o zaštiti šuma, uključujući i zaštitu šuma od požara. U preduzeću se izrađuju godišnji planovi u skladu sa Upustvom i metodologijom za izradu planova zaštite u Javnom preduzeću. U gazdovanju šumama, u dijelu potreba eksploatacije i zaštite, rade se novi i održavaju postojeći protivpožarni putevi i prosjeci. Vrši se označavanje šuma prema stepenu ugroženosti, mapiranje po stepenu ugroženosti, vodozahvatima, putevima, skladištima protivpožarne opreme i drugim elementima.

3.7. Drvna industrija u Republici Srpskoj

Drvna industrija ima poseban i strateški značaj za Republiku Srpsku budući da Srpska raspolaže sa značajnom sirovinskom bazom vrhunskog kvaliteta i da ima 150 godina dugu tradiciju u preradi drveta. Upravo zbog toga 60% ukupne proizvodnje se izvozi na veoma zahtjevno svjetsko tržište i čini industriju u kojoj se ostvaruje najveći spoljnotrgovinski suficit. U ukupno ostvarenoj industrijskoj proizvodnji Republike Srpske drvna industrija učestvuje sa skoro 10%, a u prerađivačkoj industriji sa oko 17%. Zapošljava oko jedne petine ukupno zaposlenih radnika u prerađivačkoj industriji[39].
Apsolutna pokrivenost šumom 50%, izvrstan potencijal rasta šuma, povoljan geografski položaj i niski transportni troškovi omogućili su ovom sektoru značajnu zastupljenost na ino tržištu.
Kvalitetnu sirovinsku bazu čine i četinari i lišćari, a kapaciteti drvne industrije locirani su na širem području Republike Srpske i zastupljeni su u gotovo svakoj opštini.

Najvažnije prednosti drvne industrije Bosne i Hercegovine su:

- Velike površine pod šumom
- Visok kvalitet sirovina
- Razvijen sektor prije rata
- Znanje i iskustvo u obradi drveta
- Obrazovana i iskusna radna snaga
- Konkurentne cijene radne snage
- Povoljni troškovi proizvodnje
- Značajni postojeći poizvodni kapaciteti
- Rastuća potražnja na lokalnom tržištu
- Veliki broj srednjih i malih preduzeća u drvnom sektoru
- Prisustvo na tržištu Evrope i SAD već duži niz godina
- Tradicionalno izvozna orjentacija drvne industrije
- Rast tražnje za svim vrstama namještaja na inostranom tržištu
- Članstvo u WTO
- Veliki broj inostranih investicija u sektoru
- Korištenje proizvoda sektora u drvnoj industriji, za energiju, za ishranu, liječenje, kozmetiku i u druge svrhe.

Osnovne oblasti drvne industrije su: prerada drveta i proizvoda od drveta i proizvodnja namještaja. U drvoprerađivačkoj industriji posluje oko 600 privrednih subjekata, što ukazuje na veliki potencijal ove grane industrije, a takođe pokazuje i značajne mogućnosti različitih oblika saradnje sa inopartnerima i velike mogućnosti za strana ulaganja. Veći broj privrednih društava u ovom sektoru su međusobno povezani u nekoliko klastera, kao što je klaster drvne industrije i industrije namještaja „Drvo“ Prijedor, koji je uključen u regionalnu mrežu klastera Jugoistočne Evrope i „Drvo klaster Banjaluka“.
Ova grana je podržana i od strane institucija Republike Srpske kroz zaključivanje ugovora za nabavku sirovine za drvoprerađivače na duži vremenski period, odgođeno plaćanje sirovine i davanje popusta u slučaju avansne uplate sirovine.
Postojeća preduzeća u Republici Srpskoj u oblasti drvne industrije pokazuju interes za saradnju u cilju prenosa novih tehnologija, usavršavanja dizajna i povezivanja sa ino tržištima, te za brendiranje domaćih proizvoda.

[39] https://investsrpska.vladars.net/sr/drvopreradjivacka-industrija/

Sektor drvoprerade, kao cjelina, u velikoj mjeri je orijentisan na izvoz. Najviše dinamike i najviše potencijala za stvaranje dodatne vrijednosti je u sektoru proizvodnje namještaja. Sve ostale djelatnosti imaju manji potencijal u stvaranju vrijednosti. Ovo se pogotovo odnosi na proizvođače namještaja od punog drveta. Preduzeća koja su zabilježila visoke stope rasta proizvodnje i rast broja radnih mjesta uglavnom su orijentisana na vanjsko tržište. Prodaje se i na domaćem tržištu, ali to može zadovoljiti samo male proizvođače.
Ključni razlog zašto su naše firme prisutne na tržištu Evropske unije je sposobnost da proizvedu standardan namještaj visokog kvaliteta po cijeni koja je niža od cijene konkurencije za isti nivo kvaliteta.
Ključni problem naših proizvođača u pristupu i nastupu na tržištu Evropske unije jeste što često čekaju da strani kupac pronađe njih, umjesto da aktivno traže kupce. Pristup evropskom tržištu se uglavnom odvija preko veletrgovaca koji kontaktiraju sa našim proizvođačima, traže tipove proizvoda koji im trebaju, dogovaraju se o cijeni, daju naloge i onda preduzeća započinju proizvodnju prema tim nalozima. Također, postoje i preduzeća koja imaju direktan kontakt sa stranim maloprodajnim preduzećima. Međutim, ti odnosi su češće rezultat slučajnih kontakata i poznanstava (obično preko naših ljudi u dijaspori), nego što je to rezultat sistematičnog pristupa tržištu. Što se tiče tržišta Evropske unije, potražnja za proizvodima se povećava i naši proizvođači bi mogli povećavati proizvodnju izvoz kada bi bili u stanju da nađu više tržišta za svoje proizvode.
Što se tiče opremljenosti, oko dvije trećine naših drvoprerađivačkih firmi imaju mašine koja su stare 5-10 godina. S ovom vrstom opreme je trenutno moguće postići željeni kvalitet u proizvodnji. Međutim, za dalji razvoj će biti neophodno osavremenjivanje tehnologije, pogotovo ako se imaju u vidu zahtjevi stranih kupaca po pitanju konstantnog, visokog kvaliteta proizvoda. Ovo, samo po sebi, ne znači potpunu orijentaciju ka CNC mašinama, jer pojedini naši proizvođači svoju konkurentnost upravo baziraju na jeftinoj radnoj snazi i orijentaciji ka radno-intenzivnoj tehnologiji. Takvim proizvođačima je jeftinije da zaposle više radnika na „starim“, jeftinijim mašinama, nego da kupuju novu opremu, za koju treba manje radnika, ali koja mnogostruko više košta. Zbog toga bi od velike koristi bila unaprjeđenja koja se tiču organizovanja proizvodnje, tokova repromaterijala, poboljšanja pojedinih operacija.
U drvoprerađivačkoj industriji proizvođači koji prave proizvode od punog drveta najveći dio sirovine i poluproizvoda nabavljaju na domaćem tržištu. Mora se naglasiti da je bukva sa naših prostora u proizvodnji namještaja prepoznatljiva sirovina i to našim proizvođačima dodatno otvara brojna vrata u svijetu. S druge strane, proizvođači pločastog i tapaciranog namještaja uglavnom uvoze poluproizvode potrebne za njihovu proizvodnju. Postoje značajni problemi u snabdijevanju domaćom sirovinom. Domaći proizvo- đači imaju probleme vezane za količine isporučenog drveta, njegov kvalitet i kontinuitet isporuke, posebno tokom zime, kada šumska gazdinstva ne isporučuju drvo. Prema izjavama proizvođača, u određenim periodima ne mogu da prihvate zahtjeve kupaca zbog nemogućnosti obezbjeđivanja sirovine.

Većina drvoprerađivača u RS, koji su okrenuti ka razvoju, u ovom trenutku je na pola puta izmedu proizvodnje piljene građe i izrade proizvoda viših faza prerade drveta. Ova faza obrade drveta je dokazano izvodljiva i interesantna sa pozicije razvoja, visine investicije, kooperacije više proizvođača u dobivanju nekog poluproizvoda i na kraju gotovog proizvoda, kao što su već pomenute lamelirane grede i lamelirane ploče, proizvodnja furnira, posebno plemenitog furnira i proizvoda od furnira (šperploče, otpresci za namještaj) koji se izvoze na tržište EU.

Primarna i polufinalna prerada
Danas u sektoru primarne prerade, osim rijetkih specijalizovanih većih pilana za primarnu preradu i nekoliko preduzeća za proizvodnju namještaja koja posjeduju svoje vlastite velike pilanske kapacitete, dominiraju mala i srednja preduzeća. Nesrazmjerna ponuda/potražnja i neefikasan

mehanizam distribucije sirovine u pilanskom sektoru, uz nisku produktivnost je jedan od osnovnih problema s kojim se suočava ovaj dio drvne industrije RS i koji ima uticaja na drvoprerađivački sekor u cjelini. Kako sektor primarne prerade raspolaže sa dosta starom tehnologijom, to će se morati uvoditi nove tehnologije primjerene stanju šumskog etata, uz dosljednu primjenu postojećih propisa kojim se uređuje ovaj dio drvoprerađivačkog sektora.

Finalna prerada – proizvodnja namještaja

S obzirom na samu tehnologiju proizvodnje, uobičajena je podjela na proizvodnju masivnog namještaja od drvenih ploča te tapaciranog namještaja.

Industrija namještaja se, nakon revitalizacije, razvija na domaćoj sirovinskoj osnovi uz gotovo potpunu zavisnost o uvozu pratećih materijala (okovi, lijepilo, lakovi, tkanine, iveraste i MDF ploče itd.). Industrija namještaja od punog drveta može potencijalno predstavljati najatraktvniji izvozni proizvod. Zahtjeva ujednačen dotok sirovine iz domaćih pilana, a koje opet zbog neuređnih odnosa između šumarskog sektora i sektora primarne prerade nisu u stanju osigurati.

Jedan dio proizvođača namještaja ima integrisanu proizvodnju namještaja i pilane kako bi osigurali kakav takav ujednačen dotok kvalitetne sirovine. Industrija namještaja u RS ima veliki potencijal za rast. Niski troškovi rada i dostupnost relativno kvalifikovane radne snage podržavaju ovu opciju.

Tapacirani namještaj je uglavnom namjenjen domaćem tržištu, uz rjetke firme koje na tržišta susjednih država uspijevaju nešto izvesti. Razloge treba tražiti prije svega u potpunoj zavisnosti ovog dijela drvoprerađivačkog sektora od uvoznih komponenti.

Ostali finalni proizvodi

Podne i zidne obloge - Proizvodnja podnih i zidnih obloga predstavlja vrlo važan segment o oblasti drvoprerade. Ovo se posebno odnosi na proizvodnju svih vrsta parketa proizvedenog od lišćarskog drveta i to posebno od bukovog i hrastovog drveta. Parket proizveden od bukovog drveta već je poodavno prepoznat na ciljanim tržištima i ima sigurne plasmane i predstavlja začajan izvozni potencijal ovog dijela drvoprerade, isto se može i konstatovati i za sve ostale parkete proizvedene na bazi lišćarskog drveta. Iako je na ciljanim tržištima građeviniski sektor još uvijek u krizi, za očekivati je da će se sa izlaskom iz trenutne situacije potražnja za svim vrstama podnih obloga povećavati i to predstavlja veliku razvojnu šansu. Proizvodnja brodskog poda je uglavnom namjenjena domaćem tržištu i zavisi od stepena oporavka građevinskog sektora u BiH i RS.

Građevinska stolarija - Građevinska stolarija je uglavnom orijentisana na domaće tržište. Razlog ovome treba tražiti u nedostatku i neusklađenosti domaćih i EU standarda. Pribavljanje standarda i odgovarajućih certifikata je skup proces jer Federacije BiH i BiH nema certifikovanih labaratorija priznatih na EU tržištu. Drugi limitirajući faktor je upotreba plastike u proizvodnji prozora i vrata koji su, iako je i to upitno, jeftiniji od odgovarajućih drvenih i koji su u ukupnoj krizi kroz koju prolazi građevinski sektor prihvatljiviji izbor sa cjenovnog aspekta. Za očekivati je da će po izlasku iz krize građevinskog sektora rasti potražnja za drvenom stolarijom koja je sa ekološkog aspekta puno prihvatljivija.

Furnir - U ukupnoj sječi furnirski trupci čine 2% ukupne sječe. Potrebe za furnirima su u stalnom porastu i predstavljaju značajan potencijal, čak i ako se dio potreba nadoknađuje uvozom trupaca iz susjednih zemalja. Porast ekološke svijesti uslovio je potrebu za prirodnim materijalima i tretiranih prirodnim zaštitnim sredstvima, a furnir je sa svojim karakteristika idelan materijal. U budućnosti će vjerovatno doći do porasta i proizvodnje furnira i ploča od furnira pa ovaj segment drvoprerade uprkos visokim tehničkim uslovima za proizvodnju predstavlja potencijalno važan segment.

Građevinsko drvo - Vrlo važan segment predstavlja proizvodnja lameliranih proizvoda od drveta. Sa aspekta iskorištenja četinarskog drveta ovaj segment je potencijalno vrlo važan, jer

četinarsko drvo svojim tehničkim osobinama odgovara standardima građevinskog sektora i potražnje će najvjerovatnije rasti sa stepenom investicija u građevinski sektor. Isto se može reći i za sve ostale prozvode iz ovog segmenta (grede, krovni nosači i dr.).
Proizvodnja montažnih kuća - Proizvodnja montažnih kuća ima dosta dugu istoriju u Federacije BiH i predstavlja dosta dobru razvojnu šansu za ovaj dio drveprerade, pogotovo u budućnosti sa tri aspekta: ekološke prihvatljivosti, jer se radi najvećim dijelom o korištenju prirodnih materijala, energetske efikasnosti, te brzine, cijene gradnje i useljivosti – ključ u ruke.

Ostali proizvodi od drveta
Postojeći asortiman šumskih proizvoda ukazuje na trend porasta trupaca malog prečnika i to ostavlja mogućnost za proizvodnju raznih proizvoda od drveta koji ne zahtjevaju trupce velikog promjera i koji su :

1. Mobilijar za dječija igrališta, vrtiće, parkove i škole, vrtni namještaj
2. Drvna galanterija (kuhinjske daske, suđe, burad, kuhinjski pribor, držači za alatke i dr.)
3. Prozvodnja kanua i čamaca
4. Proizvodnja proizvoda od šiblja
5. Proizvodnja drvene ambalaže (gajbe, sanduci, palete, kalemi za kablove)

3.8. Upravljanje neeksplodirajućim eksplozivnim sredstvima

Poslovi demininiranja uređeni su Zakonom o demininiranju BiH[40]. Demininiranjem u BiH se bave Republička uprava civilne zaštite (RUCZ), Federalna uprava civilne zaštite, Odjeljenje za javnu bezbjednost – civilna zaštita Brčko distrikta BiH, Oružane snage BiH, nevladine organizacije i privatne firme. U okviru Ministarstva civilnih poslova BiH – Komisije za demininiranje u BiH, djeluje Centar za uklanjanje Mina u BiH (BH MAC), kao stručna služba Komisije i koordinirajuće tijelo, sa kancelarijom u RS u Banja Luci, koja ima svoje regionalne kancelarije u Palama i Banja Luci.

U operativnom smislu, svake godine, na prijedlog RUCZ, Vlada Republike Srpske donosi Plan demininiranja i utvrđuje listu prioriteta.
U organizacionom smislu, u okviru RUCZ je sistematizovan Sektor za demininiranje, u okviru kojeg su formirani „A“ timovi: Banja Luka, Doboj, Trebinje i Pale, namijenjeni demininiranju, „B“ timovi: Banja Luka, Doboj („B1“ i „B2“), Pale i Trebinje, namijenjeni otkrivanju i obilježavanju neeksplodiranih ubojnih sredstava (NUS) radi njihovog bezbjednog uklanjanja i/ili uništavanja, tim za mašinsko demininiranje (mašine „Tempest MK 5“ i „FML 200“), mašinski tim (1 blindirani utovarivač i 2 kamiona kipera) i tim pasa za otkrivanje eksploziva.

Rad timova za demininiranje regulisan je Standardom za uklanjanje mina i NUS-a u Bosni i Hercegovini i Standardnim operativnim procedurama Republičke uprave civilne zaštite.
Pripadnici timova su akreditovani i osposobljeni za poslove demininiranja.
Najzahtjevniji zadatak u okviru poslova demininiranja je takozvani „brzi odgovor“, za koji su osposobljeni „A“ i „B“ timovi Republičke uprave civilne zaštite. Realizuje se u slučaju kada su neposredno ugroženi ljudski životi ili po pitanju istraga. Operacija „brzi odgovor“ podrazumijeva interventno demininiranje u cilju što bržeg prilaska povrijeđenoj osobi u minskom polju radi njenog brzog izvlačenja na sigurnu površinu i pružanja neophodne pomoći. Operacija „brzi odgovor“ se provodi prema posebnim procedurama.

[40] "Službeni glasnik BiH", broj: 05/02

Najugroženija područja od neeksplodiranih ubojnih sredstava i mina u RS su područja sljedećih lokalnih zajednica: Doboj, Teslić, Šamac, Brod, Pelagićevo, Trebinje, LJubinje, Pale, Zvornik, Lopare, Ribnik, Krupa na Uni i Kotor Varoš.

Trenutna veličina minski sumnjive površine u BiH iznosi 1253 km^2, od čega u RS nalazi 295 km^2. Ukupan broj sumnjivih mikrolokacija na mine u BiH iznosi 9.713, od čega se na RS odnosi 3.549 lokacija.

Prema podacima BH MAC za 2019. godinu trenutna veličina sumnjive opasne površine na mine u BiH iznosi 965 km2 ili 1,97% u odnosu na ukupnu površinu BiH . Ukupna sumnjiva površina u RS iznosi 199.59 km2 , od čega se na I kategoriju odnosi 62.32 km2, u II kategoriju 71.35 km2 a u III kategoriju 65.91 km2 . Sumnjive površina na kasetnu municiju iznose 0.49 km2.

Prema Izvještaj o protivminskom djelovanju u BiH za 2019. godinu opšta procjena uticaja mina/ESZR[41]/kasetne municije u 129 gradova/opština u BiH je identifikovala 1.398 ugroženih zajednica pod uticajem mina/ESZR/kasetne municije .

Od ukupnog broja ugroženih zajednica:

- 1.369 zajednica je kontaminirano minama,
- dok je 60 zajednica kontaminirano kasetnom municijom (od čega 31 zajednica ima kombinovanu kontaminiranost minama i kasetnom municijom).

Mikrolokacije kontaminirane minama/ESZR/kasetnom municijom direktno utiču na bezbjednost 545.603 stanovnika ili 15% od ukupnog broja stanovnika BiH. Od toga:

- mikrolokacije kontaminirane minama utiču na bezbjednost 517.238 stanovnika,
- dok mikrolokacije kontaminirane kasetnom municijom utiču na bezbjednost 54.314 stanovnika (od čega je 25.949 stanovnika ugroženo kombinovano minama i kasetnom municijom).

Kroz operacije sistematskog izviđanja definisano je 8.525 sumnjivih mikrolokacija na kojima je procjenjuje se zaostalo oko 79.000 mina/ESZR.

Trenutna veličina sumnjive opasne površine na kasetnu municiju u BiH iznosi 2.31 km^2.
Kroz operacije sistematskog izviđanja definisane su 203 sumnjive mikrolokacije na kasetnu municiju na kojima je procjenjuje se zaostalo oko 1.500 komada kasetne podmunicije/ESZR.
U 2019. godini operacije tehničkog izviđanja i čišćenja mina izvedene su na 106 zadataka i na kraju izvještajne godine certifikovana površina iznosi 3,842.660 m^2.
U navedenim operacijama pronađeno je i uništeno 1,073 protivpješadijskih mina, 19 protivtenkovskih mina i 389 komada ESZR.

Trenutna veličina sumnjive opasne površine na kasetnu municiju u BiH iznosi 2.31 km^2 .
Operacijama tehničkog izviđanja i čišćenja kasetne municije redukovana i očišćena je površina od 720.433 m^2 (75% od plana – 1 km^2), a pronađeno je i uništeno 85 komada kasetne podmunicije i 13 komada ESZR.

[41] ESZR- eksplozivna sredstva zaostala u ratu

3.9. Biodiverzitet

Bogatstvo biodiverziteta šuma RS je istaknuto u okviru realizovanog projekta Strategije BiH sa akcionim planom za očuvanje biološke i pejzažne raznolikosti (2008-2015) prema članu 6a Konvencije o biodiverzitetu. Osnova za donošenje Strategije razvoja i očuvanja biodiverziteta u RS je studija biološke i pejzažne raznovrsnosti pod nazivom "Bosna i Hercegovina — Zemlja diverziteta", koja ujedno predstavlja i Prvi izvještaj zemlje prema Konvenciji. Od ukupno 1.800 vrsta endemske flore na Balkanu oko 30% nalazi se u BiH a većina i u RS. Specifičan geografski položaj na liniji sudara srednjoevropskih i mediteranskih uticaja, burna geotektonska dinamika i raznolikost geoloških, geomorfoloških, hidroloških, klimatskih i pedoloških odlika, učinili su da Republika Srpska predstavlja područje izuzetnog genskog, specijskog i ekosistemskog diverziteta. Teritorija RS sa svojih 3.760 vrsta a u odnosu na ukupnu teritoriju (2.461.700 ha) ima indeks biodiverziteta od 0,0015. U Pregledu biljnih zajednica iz 1976 godine može se rekonstruisati da je u Republici Srpskoj registrovano 9 osnovnih grupa šumske vegetacije, 27 podgrupa i 169 osnovnih tipova šuma.
U "Katalogu najvećih stabala Republike Srpske[42]" navedena je 171 vrsta drveća koje uključuju i njihove maksmalne dimenzije što je izuzetna informacija u prilog bioraznovrsnosti iako je veliki broj vrsta sa liste alohtonih. Strategija razvoja šumarstva između ostalog podrazumjeva da u narednom periodu kao opšti cilj gazdovanja na republičkom, regionalnom nivou (u šumskom području ili okrugu) i lokalnom nivou (gazdinska jedinica ili politička opština), istakne zaštita biodiverziteta kao jedan od prioriteta, a polazeći od globalno usvojene definicije održivog gazdovanja šumama u Helsinkiju 1993. Konvencijom o biodiverzitetu kao primarni okvir za održivo korišćenje i zaštitu biološke raznolikosti prepoznat je ekosistemski prilaz gazdovanju. On podrazumjeva prilagodljivo gazdovanje koje uvažava kompleksnost i dinamičnost prirode šumskih ekosistema, uključuje potrebe čovjeka uz očuvanje produktivnosti i uvećanje kapaciteta za adaptaciju promjenama.
Gazdovanje šumama na tipološkim osnovama u najvećoj mjeri je usklađeno s osnovnim načelima ekosistemskog prilaza gazdovanju i time najadekvatnije prilagođeno zahtevima očuvanja, zaštite i unapređivanja biološke raznolikosti. Neophodna aktivnost u odnosu na prethodne činjenice, pored ostalog, mora biti usmjerena na prostorno definisanje, očuvanje izdvojenih i zaštićenih površina što predstavlja jedan od integralnih posebnih ciljeva održivog upravljanja a koji se posebno odnosi na zaštitu bioraznovrsnosti.
Pored Pan-evropskih pokazatelja za opis i procjenu biodiverziteta u šumskim ekosistemima, potrebno je izraditi ključne strukturne, kompozicione i funkcionalne faktore zaštite i očuvanja šumskog biodiverziteta. Savremeni principi analize potencijala šumskih ekosistema podrazumjevaju primjenu i praćenje indikatora koji su u skladu sa MCPFE standardima. Ovi indikatori promovišu praćenje promjena u ekološkoj komponenti održivog gazdovanja šumskim ekosistemima.

Staništa i flora

U RS do sada postoje Crvene liste za 7 taksonomskih grupa, a nije urađena nijedna Crvena knjiga. Vlada Republike Srpske 2012. godine donijela je Uredbu o Crvenoj listi zaštićenih vrsta flore i faune Republike Srpske[43]. Crvenu listu čini skup ugroženih vrsta flore i faune u Republici Srpskoj, a čine je ove liste: lista vaskularne flore, lista ptica, lista riba, lista sisara, lista vodozemaca, lista gmizavaca i lista potcarstva metazoa. Svaka lista sadrži sljedeće podatke: naučno ime (latinski naziv), sinonim koji je u upotrebi, naziv vrste na srpskom jeziku i porodicu. Na Crvenoj listi nalazi se 818 vrsta vaskularne flore, 304 vrste ptica, 48 vrsta riba, 57 vrsta sisara, 20 vrsta vodozemaca, 25 vrsta gmizavaca dok je na listi potcarstva Metazoa najbrojnija klasa Insecta sa 273 vrste.

[42] J. Brujić, J.Travar, M. Ivanković, P. Meseldžija, B. Marković, 2003

[43] „Službeni glasnik RS“ br. 124/12

Zbog velikog geomorfološkog diverziteta, RS obiluje karakteristikama kopnenog biodiverziteta. Sjeverna Republika Srpska je prekrivena klimatogenim šumama hrasta kitnjaka i običnog graba. Ekonomski su važne nizinske šume hrasta lužnjaka i graba (Carpino betuli-Quercetum roboris), edafske (padinske) varijante hrasta lužnjaka sa trešnjom (Ceraso-Quercetum roboris), zatim poplavne šume hrasta lužnjaka, sveze Alno-Quercion (Alno-Quercion). U ovom pojasu javljaju se neke reliktne šume kitnjaka i kestena (sveze Quercion robori petraeae), zajednice sa božikovinom (Ilex aquifolium) i bodljikavom veprinom (Ruscus aculeatus). Ovdje su raznovrsne brojne higrofilne zajednice: šume jove Alnion glutinosae, te obalne šume visokih vrba sveza Salicion albae i topola, Populion albae.
Prisutne su i higro-šibljačke zajednice reda Salicetalia purpureae, vlažne livade redova Molinietalia, Deschampsietalia caespitosae, i raznovrsna nešumska higrofitna vegetacija. Pored toga, često su zastupljene bukove šume „submontanog" (podbrdskog) karaktera, kao oro-edafski stadijum vegetacije na hladnim ekspozicijama (podsveze PrimuloFagenion), te razne termofilnije šume sa bjelograbićem, crnim jasenom i srebrnom lipom (Quercion petraeae-cerridis). Rijetka planinska vegetacija se sastoji od šuma bukve i jele. U sjevernom dijelu Bosne one često imaju karakter ostrva (planine Kozara, Ljubić, Trebava, Majevica).
Većina istočnih dijelova RS-a pripada evropskim listopadnim šumama. Ova staništa uključuju vrste drveća kao što su hrast cer (Quercus cerris), crni grab (Ostrya carpinifolia), bijeli grab (Carpinus orientalis) i crni jasen (Fraxinus ornus). U dolini rijeke Drine, pronađeni su položaji aluvijalnih šuma sa dominantnim vrstama kao što je crna joha (Alnus glutinosa) i bijela vrba (Salix alba). Staništa crnog bora na krečnjaku su u kanjonima rijeke Drine. U pukotinama stijena u kanjonu crni bor gradi nekoliko endemsko-reliktnih zajednica. Drvo koje je endemsko za ovaj dio RS je Pančićeva omorika (Picea omorika).

Idući prema jugu, dominantne šume na manjim visinama su acidofilne zajednice bukove šume Luzulo-Fagetum sa dominatnim vrstama evropske bukve (Fagus sylvatica) i bijele šume (Luzula luzuloides). Na većim visinama šume karakterišu fragmenti zajednica evropske bukve (Fagus sylvatica), srebrene jele (Abies alba) i vrsta smreke (Picea abies). U srednjem toku rijeke Drine pronađene su termofilne listopadne šume. Dominantna vrsta u ovoj šumi je termofilni hrast (Quercus cerris i Q. petraea ili Q. frainetto).

U jugoistočnoj RS se nalazi najviši vrh – planina Maglić. Ovo područje visokih planina karaterišu subalpske šume smreke ili bukve i pojas planinskog bora (Pinus mugo) na većim visinama. Najvažnije zajednice biljaka u ovom području su Elyno-Edraianthetum serpyllifolii, Edraiantho-Potentilletum clusianae, Edraiantho Daphneetum malyanae, Senecio-Festucetum spadiceae. Karakteristične vrste su: Valeriana braun-blanqueti, durmiotorska bokvica (Plantago durmitorea), Daphne malyana.

Fauna

U 2020. godini usvojena je Uredba o strogo zaštićenim i zaštićenim divljim vrstama[44]. Ovom Uredbom, zaštićeno je ukupno 1438 vrsta biljaka, životinja i gljiva. Na prilogu 1 nalazi se 730 strogo zaštićenih vrsta, od čega su 294 biljne vrste, 7 vrsta gljiva, 1 vrsta pijavice, 4 vrste puževa, 4 vrsta rakova, 13 vrsta insekata, 31 vrsta riba, 9 vrsta vodozemaca, 10 vrsta gmizavaca, 314 vrsta ptica i 43 vrste sisara. Na prilogu 2 Uredbe nalazi se 708 zaštićenih vrsta od čega je 603 biljnih vrsta, 11 vrsta gljiva, 1 puž, 5 insekata, 20 vrsta riba, 4 vrste vodozemca, 10 vrsta gmizavaca, 30 vrsta ptica i 24 vrste sisara.

[44] „Službeni glasnik RS“, br. 65/20

Beskičmenjaci

Na planini Zelengori (Nacionalni park Sutjeska) živi 25 vrsta vilinih konjica koji su zaštićeni u RS. Jezera na planini Zelengori nastanjuju najjužnije populacije nekoliko vrsta koje se uglavnom mogu naći u centralnoj i sjevernoj Evropi (Coenagrion hastulatum, Aeshna juncea, Somatochlora metallica) 29. Alpska strižibuba Rosalia alpina, prioritetna vrsta prema Direktivi o staništima EU, se takođe nalazi na mnogim lokalitetima u RS-u. Neki od pećinskih pauka su prvi put pronađeni i opisani u RS, kao što je Troglohyphantes troglodytes (Trebinje), T. pugnax (Fatničko polje) i T. salax (Popovo polje).

Ptice

U RS ima najmanje 230 vrsta ptica kao što je suri orao (Aquila chrysaetos), orao zmijar (Circaetus gallicus), sivi soko (Falco peregrinus), tetrijeb gluhan (Tetrao urogallus), bjeloglavi sup (Gyps fulvus), šumska šljuka (Scolopax rusticola). Potvrđeno je prisustvo jarebice kamenjarke (Alectoris greaca) kao jedine endemske balkanske ptičje vrste čija populacija opada u cijeloj rergiji. Ptice gnjezdarice na IBA području Bardača u sjevernoj RS od važnosti za očuvanje su: Ixobrychus minutus, Nycticorax nycticorax, Ardeola ralloides, Egretta garzetta, Ardea purpurea, Plegadis falcinellus, Platalea leucorodia, Sterna hirundo i Chlidonias hybridus.

Sisari

U RS ima i registrovanih uobičajenih vrsta sisara kao što lisica, kuna, jazavac, divlja svinja, jelen i zec. Rijeka Drina je potvrđena kao koridor za migraciju šišmiša. Važne vrste šišmiša su Barbastella barbastellus i Myotis bechsteinii, jer su oni indikatori kvalitete šumskih staništa i obje vrste su česte u šumama istočne RS. Prisutnost 11 vrsta šišmiša je potvrđena u Nacionalnom parku Kozara, a neki od njih sa registrovanim velikim porodičnim kolonijama.

3.10. Zaštićena područja

Zaštićena prirodna dobra definisana su članom 46. Zakona o zaštiti prirode[45]. U skladu sa Zakonom površina pod zaštitom iznosi 52.890,52 hektara što je procentualni udio od 2,15 % teritorije RS. Zaštićeno je 28 područja: dva stroga rezervata prirode, tri nacionalna parka, 14 spomenika prirode, dva zaštićena staništa, četiri parka prirode i tri područja za upravljanje resursima.

Dvije kategorije (II – nacionalni parkovi i V – zaštićeni pejzaži), zauzimaju najveće površine pod zaštitom, skoro 94% od ukupno zaštićene teritorije. Ostatak površine pod zaštitom, čine ostale kategorije (Ia –strogi rezervat prirode, III – spomenik prirode, IV – zaštićeno stanište i VI – područje za održivo korišćenje prirodnih resursa), dok u kategoriji Ib – posebni rezervat prirode još uvijek nije zaštićeno nijedno područje.

Tabela br. 10 Zaštićena područja po domaćim propisima

KATEGORIJA	IUCN KATEGORIJA	BROJ	POVRŠINA (ha)
1) strogi rezervat prirode	I a	2	592,82
2) posebni rezervat prirode (područje divljine)	I b	-	
3) nacionalni park	II	3	26.275,20
4) spomenik prirode	III	14	1.041,56
5) zaštićeno stanište (područje upravljanja staništem ili vrstom)	IV	2	1.027,79
6) zaštićeni pejzaž: zaštićeni prirodni pejzaž,	V	4	23.887,08

[45] Zakon o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, br. 20/14)

zaštićeni kulturni pejzaž, park prirode			
7) zaštićeno područje sa održivim korišćenjem prirodnih resursa: park šuma, objekat oblikovane prirode (spomenik parkovske arhitekture)	VI	3	66,07
UKUPNO		28	52.890,52

Upravljanje i korišćenje zaštićenih područja regulisano je članovima 75-88. Zakona o zaštiti prirode. Upravljač zaštićenog područja određuje se Aktom o zaštiti. U zavisnosti od kategorije zaštićenog područja, upravljanje se može povjeriti javnom preduzeću, javnoj ustanovi, jedinici lokalne samouprave ili drugom pravnom licu koje ispunjava stručne, kadrovske i organizacione uslove za obavljanje poslova očuvanja, unapređivanja, promovisanja prirodnih i drugih vrijednosti i održivog korišćenja zaštićenog područja, a sve u skladu sa Pravilnikom o uslovima koje treba da ispunjava upravljač zaštićenog područja[46].

Osnovni dokumenti na osnovu kojih se upravlja zaštićenim područjem su plan upravljanja i planski dokument prostornog uređenja (područja posebne namjene).

Slika br. 5 Zaštićena područja Republike Srpske[47]

[46] "Službeni glasnik RS" br. 65/19
[47] http://nasljedje.org/ - Republički zavod za zaštitu kulturno istorijskog i prirodnog nasljeđa RS

U skladu sa Pravilnikom o sadržaju, utvrđivanju i sprovođenju mjera upravljanja u zaštićenim područjima[48] Planom upravljanja koji se donosi na period od 10 godina (za određena područja na kraći period ako za to postoje opravdani razlozi utvrđeni ocjenom stanja područja - npr. pojedinačna stabla, drvoredi) određuju se način sprovođenja zaštite, korišćenja i upravljanja zaštićenim područjem, smjernice i prioriteti za zaštitu i očuvanje prirodnih vrijednosti zaštićenog područja, kao i razvojne smjernice, uz uvažavanje potreba lokalnog stanovništva. Do donošenja plana upravljanja, mjere upravljanja zaštićenim područjem utvrđuju se i sprovode na osnovu programa za sprovođenje mjera upravljanja koji sadrži: planirane aktivnosti za realizaciju ciljeva i mjera upravljanja zaštićenim područjem i aktivnosti za uređenje i opremanje prirodnog dobra sa dinamikom realizacije.

Planskim dokumentima prostornog uređenja utvrđuju se zaštićena područja za područja posebne namjene u skladu sa propisom koji reguliše oblast uređenja prostora i građenja. Za zaštićena područja od republičkog značaja obavezno je donošenje zoning plana područja posebne namjene Republike, dok je za zaštićena područja jedinice lokalne samouprave obavezno donošenje zoning plana područja posebne namjene jedinice lokalne samouprave. Organizacija, korišćenje, uređenje prostora i izgradnja objekata vrši se na osnovu ovih dokumenata.

Tabela br. 11 Upravljači zaštićenih područja i osnovni upravljački i prostorno-planski dokumenti

NAZIV I KATEGORIJA	UPRAVLJAČ	KONTAKT INFORMACIJE	PLAN UPRAVLJANJA
Strogi rezervat prirode "Prašuma Janj"	JP "Šume RS", Šumsko gazdinstvo "Gorica"	Prve šipovačke brigade 1, 70 270 Šipovo Tel. 050/371-197; Faks 050/371-286 info@prasumajanj.com https://prasumajanj.com/	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Strogim rezervatom prirode "Prašuma Janj" ; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)
Strogi rezervat prirode "Prašuma Lom"	JPŠ "Šume RS", Šumsko gazdinstvo "Oštrelj - Drinić"	Centar bb, Drinić 79 290 Petrovac Tel./Faks 050/480-012 sumerepublikesrpske.org	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Strogim rezervatom prirode "Prašuma Lom" ; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)
Nacionalni park "Sutjeska"	JU "NP Sutjeska"	Tjentište bb, 73 311 Tjentište (opština Foča) Tel. 058/233-102; Faks 058/233-114 npsutjeska@yahoo.com npsutjeska.info	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Nacionalnim parkom "Sutjeska" ; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)"
Nacionalni park "Kozara"	JU "NP Kozara"	Vuka Karadžića 43, 79101 Prijedor Tel. 052/211-169; Faks 052/232-640 info@npkozara.com http://www.npkozara.com	Plan upravljanja 2014.-2029. godina (Odluka o usvajanju Plana upravljanja Nacionalnim parkom "Kozara" ; "Službeni glasnik RS" br. 14/14)
Nacionalni park "Drina"	JU "NP Drina"	Skelani bb, 75 436 Skelani (opština Srebrenica) Tel. 056/471-021	U toku je izrada Plana upravljanja

[48] "Službeni glasnik RS" br. 83/15

Strogi prirodni rezervat „Prašuma Janj“

Strogim prirodnim rezervatom „Prašuma Janj“ upravlja JP „Šume Republike Srpske“, Šumsko gazdinstvo „Gorica“ iz Šipova. SPR „Prašuma Janj“ zakonom je zaštićeno područje pripada **Ia** kategoriji u skladu sa IUCN kategorijom zaštite.

Površina rezervata je 295 ha i nalazi se na teritoriji opštine Šipovo Strogi prirodni rezervat „Prašuma Janj“ stavlja se pod zaštitu u svrhu očuvanja netaknutih, očuvanih i jedinstvenih šumskih eko-sistema, kao područje neizmjenjenih prirodnih odlika . Sa reprezentativnim eko-sistemima, namjenjenih isključivo očuvanju izvorne prirode i ekološke ravnoteže, naučnim istraživanjima (kojima se ne narušavaju osnovna obilježja i vrijednosti). Praćenju pojava i procesa u prirodi, kao i obrazovanju koje ne ugrožava slobodno odvijanje prirodnih procesa.

Granice Strogog prirodnog rezervata „Prašuma Janj“ obuhvata odjele 15 i 16, veći dio odjela 14, te dijelove odjela 12, 13, 17, 18,19 i 21. Odlukom o zaštiti[49], propisane su mjere i uslovi zaštite kojima se dozvoljava i mjere i uslovi zaštite kojima se zabranjuju određene aktivnosti.

Strogi prirodni rezervat „Lom“

Prašumski rezervat "Lom" smješten je u zapadnom dijelu RS, na padinama planinskog masiva Klekovača, odnosno grebenu Lom-planine. Strogim prirodnim rezervatom “Prašuma Lom” upravlja Javno preduzeće šumarstva “Šume Republike Srpske”, Šumsko gazdinstvo “Oštrelj - Drinić” iz Petrovca. ". Ukupna površina prašume Lom je297,8 ha. Strogi prirodni rezervat „Prašuma Lom“ zakonom je zaštićeno područje, pripada **Ia** kategoriji u skladu sa IUCN kategorijom zaštite.
Strogi prirodni rezervat “Prašuma Lom” je Odlukom o zaštiti[50] stavljen pod zaštitu u svrhu očuvanja netaknutih, očuvanih I jedinstvenih šumskih eko-sistema. To je područje neizmijenjenih prirodnih odlika, sa reprezentativnim eko-sistemima, namijenjenih isključivo očuvanju izvorne prirode i ekološke ravnoteže, naučnim istraživanjima (kojima se ne narušavaju osnovna obilježja i vrijednosti), praćenju pojava i procesa u prirodi, kao i obrazovanju koje ne ugrožava slobodno odvijanje prirodnih procesa.

Nacionalni park „Drina“

Nacionalni park „Drina“ je najmlađi nacionalni park na teritoriji Republike Srpske i BiH[51] a klasifikovan je u Kategorija II u skladu sa IUCN kategorijom zaštite. Područje je zaštićeno Zakonom o zaštiti prirode RS a njime upravlja Javna ustanova "NP Drina". Izdvaja se po svojim izuzetnim prirodnim vrijednostima i raznovrsnosti životinjskog svijeta. Osnovne vrijednosti su staništa endemičnih i reliktnih biljnih vrsta, prije svega Pančićeve omorike te klisurasto- kanjonska dolina rijeke Drine i njenih pritoka. Ovo područje čini jedinstveni kompleks, odnosno dio dinarske Starovlaško-raške visije.
Klisurasto-kanjonska dolina rijeke Drine na pojedinim mjestima ima odlike kanjona sa strmim, vertikalnim stranama. Najmarkantnija je na ušću Crnog potoka gdje maksimalna dubina kanjona iznosi 976 metara.
Izuzetnoj vrijednosti područja doprinosi prisustvo Pančićeve omorike (Picea omorika), koja je endemična i tercijarno reliktna vrsta. Nekada je ova vrsta bila široko rasprostranjena u Evropi, a danas je njen areal ograničen na prostor oko srednjeg toka Drine. U Bosni je rasprostranjena na području opština Rogatice, Srebrenice, Foče, Čajniča i Višegrada. Najrazvijenije populacije Pančićeve omorike su prisutne na više lokaliteta (Gostilja, Stolac, Radomišlja, Žepa, Gvozna), a u Srbiji opstaje i raste na planini Tari gdje je zaštićena u okviru Nacionalnog parka „Tara“.

[49] Odluka o zaštiti Strogog prirodnog rezervata "Prašuma Janj" (SG RS br. 123/12)
[50] Odluka o zaštiti strogog prirodnog rezervata “Prašuma Lom” (Službeni glasnik RS br. 39/13)
[51] Zakon o Nacionalnom parku Drina, Službeni glasnik Republike Srpske 63/17

“Nacionalni park “Sutjeska”

NP “Sutjeska” je najstariji i najveći nacionalni park u RS i BiH. Narodna skupština BiH donijela je 1952. godine zakon o proglašenju područja Sutjeske nacionalnim parkom. Nacionalnim parkom upravlja Javna ustanova NP "Sutjeska[52]“. Nalazi se u šumsko-planinskom području na jugoistoku Republike Srpske, na granici između Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Obuhvata šire područje Sutjeske, uključujući strogo zaštićeni rezervat Perućicu, kao i dijelove planina Maglića (najveći vrh BiH, 2.386m), Volujaka i Zelengore.

Ukupna površina parka iznosi 17.250ha, od čega je 66% pokriveno šumama ostatak čine livade, pašnjaci i goleti. Pored toga, Nacionalni park gazduje i bogatim lovištem veličine 53.700ha. Ovim dijelom protiče Sutjeska sa više pritoka. Na Zelengori, po mnogima jednoj od najljepših planina na ovim prostorima, nalazi se osam glečerskih jezera koja su zbog svoje izuzetne ljepote nazvana „gorske oči”. Najatraktivnije je uže područje parka (17.250ha). Prašuma Perućica (1.491 ha) je jedinstvena po ljepoti i najveća sačuvana u Evropi. Nacionalni park „Sutjeska” je član evropske federacije parkova EUROPARK, a po IUCN klasifikaciji svrstan je u II kategoriju. Na području Nacionalnog parka „Sutjeska” nalaze se i mnogobrojni spomenici starije i novije istorije.
Upravo zbog ljepote svojih vrijednosti i činjenice da se radi o netaknutoj prirodi ovaj nacionalni park 2000. godine dospio je u II kategoriju IUCN-a.

“Nacionalni park “Kozara”

“Nacionalni park “Kozara” stavljen je pod zaštitiu davne 1967. godine u cilju zaštite brojnih spomenika nastalih u vrijeme borbi na planini Kozari, prirodnih ljepota i drugih znamenitosti ovog područja, kao i radi unapređenja turizma i stvaranja povoljnih uslova za odmor i rekreaciju. Nacionalnim parkom upravlja Javna ustanova Nacionalni park "Kozara“ čiji je osnivač Republika Srpska[53]. Nacionalni park prostire se na području grada Prijedor i opština Gradiška i Kozarska Dubica na ukupnoj površini od 3907,54 hektara. Područje parka izduženo je u smjeru sjever – jug, tako da mu dužina iznosi 7, a širina 3 – 6 km. Iako su glavni razlozi za proglašenje ovog područja nacionalnim parkom bili u to vrijeme istorijski aspekti, odnosno događaji iz II svjetskog rata, ovo područje posjeduje i značajne prirodne vrijednosti koje su prepoznate još prije dvjesta godina.

3.11. Potencijalna područja Natura 2000

Zakon o zaštiti prirode RS je usklađen sa odgovarajućim EU Direktivama o staništima i pticama I njime je u RS identifikovano ukupno 62 potencijalna područja Natura 2000.

Potencijalna područja Natura 2000 pokrivaju 11,96% teritorije RS. Uzimajći u obzir činjenicu da BiH nije dio EU, Natura 2000 područja još uvijek nisu obavezna za zaštitu u RS. Međutim, područja koja su identifikovana kao potencijalna Natura 2000 područja su dio ekološke mreže RS. Sa formalnim procesom identifikacije Natura 2000 u BiH i entitetima, kako se zemlja približava statusu EU kandidata, očekuje se će da će broj i površina zaštićenih područja povećati.

3.12. Kulturna i prirodna baština

Prema podacima iz Izmjena i dopuna Prostornog plana Republike Srpske do 2025. godine na spisku nepokretnih kulturnih dobara u RS sa nacionalne liste spomenika BiH i dobara koja imaju

[52] Zakon o Nacionalnom parku Sutjeska, Službeni glasnik Republike Srpske 121/12
[53] Zakon o Nacionalnom parku Kozara, Službeni glasnik Republike Srpske 121/12

valorizacionu osnovu u skladu sa Zakonom o kulturnim dobrima Republike Srpske[54] nalazi se ukupno 767 kulturnih dobara.

Odbor za svjetsku baštinu UNESCO-a proglasio je 28. jula 2021. prašumu Janj kod Šipova, prirodnim dobrom od svjetskog značaja u okviru proširenja lokaliteta svjetske baštine UNESCO-a "Iskonske bukove šume Karpata i drugih regiona Evrope". To je prvo prirodno dobro iz BiH koje je uvršteno na ovu UNESCO-vu listu.

Prašuma Janj je područje neizmijenjenih prirodnih odlika, sa reprezentativnim ekosistemima, namijenjenih isključivo očuvanju izvorne prirode i ekološke ravnoteže, naučnim istraživanjima kojima se ne narušavaju osnovna obilježja i vrijednosti, praćenju pojava i procesa u prirodi, kao i obrazovanju koje ne ugrožava slobodno odvijanje prirodnih procesa. Živi svijet izražen kroz vegetaciju je veoma raznovrstan i bogat. Prašuma Janj od 1954. godine zaštićena za naučna istraživanja i prirodna rijetkost privlačna posjetiocima.

Pored toga, na tentativnoj listi dobara koje zemlja može nominovati u narednom periodu, se nalazi još devet dobara iz BiH. Tentativna ili privremena lista (lista potencijalnih dobara) predstavlja inventar dobara koja se nalaze na teritoriji države, a ona ih smatra pogodnim za upis na Listu svjetske baštine UNESCO-a. Države članice u svoje Tentativne liste uključuju ona dobra koja smatraju kulturnom i/ili prirodnom baštinom od izuzetne univerzalne vrijednosti i koja namjeravaju da nominuju tokom narednih godina. Jedno od dobara iz RS koja se trenutno nalaze na Tentativnoj listi jeste Prašuma Perućica (2017).

3.13. Upravljanje otpadom

Upravljanje čvrstim otpadom u RS se zasniva na regionalnom konceptu po kojem nekoliko opština opslužuje jedna regionalna deponija. Postoje 4 regionalne deponije koje rade u RS i to Bijeljina, Banja Luka, Prijedor i Zvornik i opslužuju ukupno 23 opštine uključujući i 9 opština iz FBiH. Ove regionalne deponije pružaju usluge za za ukupno 716.715 stanovnika u RS (64% ukupnog broja stanovnika). Postoje 22 operativne nesanitarne deponije za po jednu opštinu, a jedna nesanitarna regionalna deponija u Doboju opslužuje 6 opština uključujući i 4 opštine iz FBiH. Otprilike 8% ukupnih količina otpada odloženog na ovim deponijama dolazi iz privatnih industrijskih preduzeća kao neopasni otpad.
Prema podacima Strategije upravljanja otpadom u RS[55] prosječna specifična količina komunalnog otpada koja se stvara na području Republike procijenjena je iznosom od oko 0,86 kg komunalnog otpada po stanovniku na dan (raspon vrijednosti od 0,26 kg/st/dan do 1,22 kg/st/dan, zavisno od razvijenosti jedinica lokalne samouprave i pokrivenosti uslugom sakupljanja otpada), odnosno oko 316 kg komunalnog otpada po stanovniku godišnje. Broj stanovnika od 1.170.342 proizvodi godišnje oko 369.827 tona otpada.

Otpad iz šumarstva nastaje održavanjem i iskorištavanjem šuma. Radi se o otpadu koji se jednim dijelom prijavljuje u okviru prerađivačke industrije, a drugim dijelom (obzirom na mjesto nastanka –njive, šume i dr.) pod oblasti poljoprivrede i šumarstva. Veliki izvor drvnog otpada jesu krošnje i grane koje se obično ostavljaju u šumi nakon sječe drveća. Nešto od toga i mora da se ostavi kako bi se reciklirali potrebni hranjivi sastojci u šumi i kako bi obezbjedili stanište za ptice I sisare, ali nešto

[54] „Službeni glasnik RS“, br. 11/95, 103/08
[55] Strategija upravljanja otpadom u RS za period 2017. – 2026. godine

može i da se sakupi za proizvodnju energije. Drugi izvori drvnog otpada su piljevina i kora iz pilana, opiljci koji nastaju pri proizvodnji namještaja i organski talog (ili „liker“) od pulpe iz fabrika papira. Šumski otpad je sačinjen od svih dijelova drveća koji se ne koriste u procesu sječe (otpad od stabla, male grane i trulo drveće).
Prema Katalogu otpada[56] otpad iz šumarstva je klasifikovan u grupu otpada 02 01., dok je otpad iz drvoprerađivačke industrije klasifikovan u grupu 03. Pouzdanih podataka o količini poljoprivrednog otpada i otpada iz šumarstva u RS nema s obzirom da se veliki dio ostataka iskorištava u daljoj proizvodnji. Procjena količine otpada iz šumarstva 671.000 t/godišnje. Ukupno gledajući, kao otpad iz poljoprivrede i šumarstva prijavljuje se oko 0,4 % od ukupne proizvedene količine.

U šumarstvu I drvoperađivačkoj industriji javlja se posebna kategorija otpada (PCB otpad i drugi otpad kontaminiran dugotrajnim organskim zagađujućim materijama (POPs otpad) koji se nalazi u pesticidima (dihlordifenildikloretan, aldrin, dieldrin, klordan, lindan itd.) koji se upotrebljavaju u šumarstvu, a prema Katalogu otpada se klasifikuje u indeksne brojeve 13 01 01*, 13 03 01*, 16 01 09*, 16 02 09*, 16 0210* i 17 09 02*. Prema statističkim podacima[57] o količinama industrijskog otpada po područjima i oblasti nastanka, iz proizvodnje drveta i proizvoda od drveta i pulpe, u 2018. je nastalo 20 825 t otpada, od kojeg je količina od 5t klasifikovana kao opasan otpad.
Prema statističkim podacima[58] količine otpada u odnosu na bruto drvnu masu se znatno smanjuju u zadnjih 5 godina, a 2020. su iznosile 729 791 t, pri čemu su količine liščara I četinara skoro jednake u državnom sektoru a u privatnom je otpad od lišćara duplo veči od otpada od četinara.

Tabela br. 12 Količine otpada u odnosu na bruto drvnu masu

	Ukupno			**DRŽAVNI SEKTOR**			**PRIVATNI SEKTOR**		
	Svega	Lišćara	Četinara	Svega	Lišćara	Četinara	Svega	Lišćara	Četinara
2016	890 419	421 847	468 572	802 929	360 900	442 029	87 490	60 947	26 543
2017	839 128	443 653	395 475	732 521	365 661	366 860	106 607	77 992	28 615
2018	819 018	429 874	389 144	715 977	357 505	358 472	103 041	72 369	30 672
2019	759 945	395 659	364 286	664 563	329 237	335 326	95 382	66 422	28 960
2020	729 791	360 716	369 075	674 767	323 235	351 532	55 024	37 481	17 543

<u>Postojeći objekti za upravljanje opasnim otpadom</u>
Prema Strategiji upravljanja otpadom u RS -u nema pouzdanih podataka o količini opasnog otpada nastalog na teritoriji Republike. Iako postoji zakonska obaveza prijavljivanja i dostavljanja podataka o otpadu, u praksi se to nedovoljno primjenjuje. Procjenjuje se da stvaranje opasnog otpada stagnira zbog smanjene ekonomske aktivnosti. Procijenjena količina opasnog otpada nastalog u industriji Republike procjenjuje se na oko 9.066 t (oko 2% od ukupne količine proizvedenog industrijskog otpada).
Dosadašnja praksa odlaganja opasnog otpada u RS-u bila je izvozno orijentirana, ali prema tržišnim principima, tehničko-tehnološki kapaciteti za prikupljanje, skladištenje i tretman opasnog otpada

[56] Pravilnik o kategorijama, ispitivanju i klasifikaciji otpada, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj: 19/15, 79/18)
[57] www.rzs.rs.ba (Bilten_Industrija_2020_WEB.pdf)
[58] www.rzs.rs.ba (Statistički bilten, Šumarstvo 2021. web.pdf)

polako se počinju razvijati u RS. Nekoliko kompanija dobilo je dozvole za sakupljanje, transport i privremeno skladištenje opasnog otpada. Također, postoji nekoliko manjih specijaliziranih objekata namijenjenih za tretman opasnog otpada, a postoje i određeni kapaciteti u okviru većih industrijskih pogona koji se koriste za tretman određenih vrsta opasnog otpada.

U Republici Srpskoj ne postoje postrojenja za preradu PCB i drugog POPs otpada, pa ovaj otpad izvoze ovlaštena preduzeća. Prekogranični izvoz otpada vrši se u skladu sa Zakonom o otpadu i drugim propisima. Pored PCB i drugog POPs otpada, najčešće se izvoze otpadne baterije i akumulatori, otpadna ulja i drugi zauljeni otpad, otpad iz hemijske industrije, kao i druge specifične vrste opasnog otpada karakteristične za određene tehnološke procese.
U skladu sa Štokholmskom konvencijom UN, koja je na snazi od 17.02.2004., obavezno je sistematsko praćenje proizvodnje, upotrebe i ispuštanja dugotrajnih organskih zagađujućih materija u okolinu, te trenutan prestanak njihove proizvodnje i postepen prestanak njihove upotrebe i smanjivanje ispuštanja. Godišnje se prijavljuje oko 74 tone ovog otpada.
Procjena budućih sakupljenih količina PCB i drugog POPs otpada do 2025. iznosi 89,5t/godišnje.

3.14. Klimatske promjene

BiH je 2010. godine, proglasila klimatske promjene prijetnjom jer donose ekstremnije vremenske prilike, poplave, suše i druge katastrofe, stoga imaju i direktan uticaj na stanovništvo, infrastrukturu i ekonomiju BiH. Kako je rješavanje ovog problema od strateške važnosti za BiH, ali i za RS kao njen sastavni dio, u junu 2013. usvojena je Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja BiH[59].

Povećana klimatska varijabilnost zabilježena je na cijelom području RS. Za posljednjih stotinu godina temperatura je prosječno porasla za 0,8°C (što je u skladu s globalnim trendovima), s tendencijom ubrzanja, pa je tako srednja dekadna temperatura u prethodnoj dekadi 2000.-2010. najtoplija u posljednjih 120 godina. Štaviše, varijabilnost je djelovala kao okidač za ekstremne vremenske pojave. Južni dio zemlje, doživjeo je malo povećanje broja tropskih dana (temperature preko 40°C). Povećanje temperature u Hercegovini izazvalo je toplotne valove koji su pokrenuli šumske požare, kao i zdravstvena i hitna stanja povezana sa toplinom. Prosječna temperatura povećala između 0,4 i 0,8°C širom zemlje u periodu od 1961. do 2011.

Klimatske promjene su također uticale na godišnje padavine, tako što je došlo do pada broja kišnih dana u godini, ali i povećanja broja intenzivnih kišnih dana; prosječan broj dana s 1mm kiše smanjio se u cijeloj zemlji u periodu 1961–2010. Najznačajnije povećanje godišnjih padavina zabilježeno je u srednjem planinskom dijelu zemlje, te u sjevernim nizinama gdje se većina bosanskih rijeka ulijeva u Savu, najveći lokalni riječni tok. Nasuprot tome, zapadni dijelovi Hercegovine pokazali su najznačajniji gubitak vlažnosti tla, što može igrati ključnu ulogu u učestalosti i jačini suša.

Povećanje godišnjih padavina tokom proljetnih mjeseci dovelo je do povećanja poplava u BiH. Posljednje poplave desile su se 2014. godine, kada je prosječna količina kiše koja padne u periodu od dva mjeseca pala za manje od 48 sati. U februaru 2012. godine jak snijeg i lavine prouzrokovale su nedostatak vode, hrane, goriva i lijekova. Širom zemlje došlo je do prekida struje i telekomunikacija, kao i obustava transporta. U januaru 2017. RS je doživjela najhladniju zimu od 1963. sa noćnom temperaturom od -20°C koja je trajala skoro dvije sedmice. U februaru i maju 2019.

[59] https://rhmzrs.com/wp-content/uploads/2019/01/Strategija-prilago%C4%91avanja-na-klimatske-promjene-i-niskoemisionog-razvoja-za-Bosnu-i-Hercegovinu.pdf

godine, jaka kiša je prouzokovala poplave koje su značajno uništile infrastrukturu širom zemlje, iako je šteta bila relativnomanjeg obima u poređenju sa oštećenjima uzrokovanim poplavom u 2014. godini.

Prema Strategiji u skladu sa klimatološkim prognostičkim modelima, očekuje se da srednje sezonske temperaturne promjene u periodu 2001-2030. godina budu u rasponu od +0,80°C do +1,0°C iznad prosječnih temperatura. Predviđa se da će zime biti toplije (od 0,50°C do 0,80°C), dok će se najveće promjene dešavati tokom ljetnih mjeseci u 6, 7. i 8. mjesecu, sa prognoziranim promjenama od +1,40°C u sjevernim područjima i +1,10 C u južnim područjima. Predviđa se da će se količina padavina smanjiti za 10% u zapadnim dijelovima zemlje, a da će se povećati za 5% na istoku. Očekuje se da će godišnja doba jeseni i zime imati najveće smanjenje u količini padavina.

4. OSNOVNE DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE PROJEKTNOG PODRUČJA

4.1. Osnovni makroekonomski indikatori

Prema podacima Privredne komore RS, nominalna vrijednost bruto domaćeg proizvoda (BDP) za 2017. godinu u RS iznosio je 10,08 milijardi KM, BDP per capita (BDP po glavi stanovnika) 8.793 KM, dok je realna stopa rasta u ovoj godini bila 3,1%. U 2019. godini BDP je iznosio 11251 KM dok je realna stopa rasta iznosila 2,4 %.

Tabela br. 13 Bruto domaći proizvod, tekuće cijene [60]

	2016	2017	2018	2019	2020
Bruto domaći proizvod, hilj. KM	9650962	10099280	10701007	11251324	11131849
Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika, KM	8338	8759	9322	9848	9797
Bruto domaći proizvod, realne stope rasta,%	3.5	3.1	3.9	2.5	-2.5

Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika, kao indikator koji pokazuje dostignuti nivo blagostanja stanovništva jedne privrede, u 2020. godini iznosio je 9.797 KM i veći je za 17,5% u odnosu na 2016. godinu. Prilikom raspodjele bruto domaćeg proizvoda najveći dio odlazi na sredstva za zaposlene.
U raspodjeli bruto domaćeg proizvoda, ostvarenom u 2020. godini, naknade zaposlenima su činile 47,1%, bruto poslovni višak i mješoviti prihodi 36,2%, a neto porezi na proizvode i proizvodnju 16,7%.

BDP Republike Srpske predstavlja zbirni prihod koji ostvaruje veliki broj pravnih i fizičkih lica, šumovlasnika i prerađivača. Šumarstvo indirektno doprinosi stvaranju BDP i bruto dodane vrijednosti preko drvoprerađivačke industrije i usluga prevoza drvne mase i drugih.

[60] https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/ovo_je_rs/2021/Ovo_Je_Republika_Srpska_2021_WEB.pdf

komplementarnih usluga. Zbog nedostatka podataka nije moguće utvrditi doprinos samo drvoprerađivačke industrije. Šume u RS nalaze se i u državanom i u privatnom vlasništvu, a doprinos šumarstva u ostvarivanju prihoda najčešće se analizira sa stanovišta prihoda koje ostvaruje JP "Šume Republike Srpske" a. d. Sokolac koje gazduje državnim šumama.

Tabela br. 14 Doprinos šumarstva stvaranju bruto domaćeg proizvoda Republike Srpske

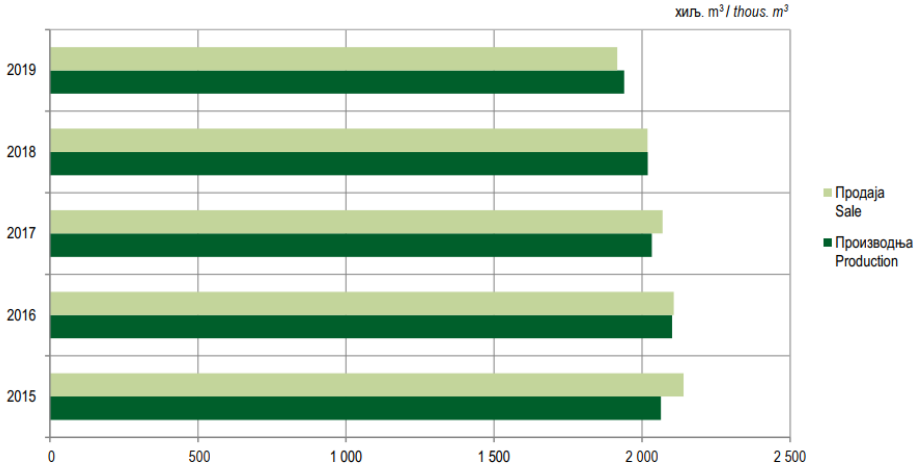
		2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
BDP (tekuće cijene)	miliona KM	8.793	8.887	9.205	9.631	10.077	10.679	11.251
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	miliona KM	916	839	857	898	844	942	966
	%	10,4%	9,4%	9,3%	9,3%	8.4%	8.8	8.6
Šumarstvo i sječa drva	miliona KM	**123**	**133**	**147**	**144**	**141**	**146**	**147**
	%	**1,4%**	**1,5%**	**1,6%**	**1,5%**	**1,4%**	**1,5%**	**1,5%**

Iz tabele 14. vidi se da je direktni doprinos šumarstva stvaranju BDP Republike Srpske u prosjeku 1,5% od njegove ukupne vrijednosti ili u prosjeku 138 miliona KM godišnje, sa tendencijom blagog rasta. Prihodi koje obezbjeđuju šume primarno potiču od prodaje drvnih sortimenata iz državnih i privatnih šuma. Različite vrste drveća (četinari i lišćari) i sortiment drvne mase omogućavaju ostvarivanje različitog nivoa prihoda što je prikazano u tabeli 15.

Tabela br. 15 Planirana sječa drvnih sortimenta iz državnih šuma (2019)

		Četinari m³	*Lišćari m³*	*Četinari + Lišćari m³*	*%*
1.	Trupci	600.458	386.034	986.492	48,15%
2.	TT stubovi	15.579	-	15.579	0,76%
3.	Rudno drvo	72.811	700	73.511	3,59%
4.	Ostala oblovina	1.283	80	1.363	0,07%
5.	Celulozno drvo	165.459	144.307	309.766	15,12%
6.	Ogrijev	-	662.077	662.077	32,32%
	Ukupno (*m³*):	**855.590**	**1.193.198**	**2.048.788**	**100%**

Iz priloženog se vidi da najveći dio drvne mase iz šuma u javnom sektoru potiče od trupaca (oko ½) i od ogrijevnog drveta (⅓).

Grafikon br. 7 Proizvodnja i prodaja šumskih sortimenata u državnim šumama

Procjenjena vrijednost drvne mase koja se godišnje posječe i proda iz državnih šuma u Republici Srpskoj je 180 miliona KM, dok je prosječna cijena 1 m^3 drvne mase oko 88 KM. U strukturi vrijednosti podjednako je učešće četinara i lišćara. Tehničko drvo učestvuje sa 80% vrijednosti, a ogrijevno drvo 20%.

Pored drvne mase iz državnih šuma, u privatnim šumama se godišnje posječe oko 0,5 miliona m^3 drvne mase koja vrijedi dodatnih 40 miliona KM, tako da je ukupna vrijednost drvnog sortimenta iz državnih i privatnih šuma oko 220 miliona KM, što ugrubo predstavlja finansijski doprinos sektora šumarstva i ruralnog prostora ekonomiji Republike Srpske[61].

Povećanjem stepena prerade, sirovini porijeklom iz šumarstva vrijednost se može uvećati i do 50 puta[62].

Tabela br. 16 Planirana realizacija drvnog sortimenta iz državnih šuma (2019)

Sortiment		Količina (m^3)	Vrijednost (KM)	%	%
Četinari	Trupci jele i bijelog bora	324.345	41.465.230	45,1%	23,0%
	Trupci smrče	251.780	32.434.709	35,2%	18,0%
	Trupci crnog bora	23.813	2.517.866	2,7%	1,4%
	Trupci ostalih četinara	519	55.014	0,1%	0,0%
	TT stubovi	15.579	2.184.261	2,4%	1,2%
	Rudno drvo	72.811	5.211.887	5,7%	2,9%
	Ostala oblovina	1.283	58.683	0,1%	0,0%
	Celulozno drvo	165.459	8.094.959	8,8%	4,5%
	Ukupno četinari:	**855.589**	**92.022.609**	**100%**	**51%**
Lišćari	Trupci bukve	351.048	36.617.812	29,4%	20,3%
	Trupci hrasta	25.504	5.338.675	2,1%	3,0%
	Trupci plemenitih lišćara	3.634	705.300	0,3%	0,4%
	Trupci ostalih lišćara	5.848	415.902	0,5%	0,2%
	Rudno drvo	700	56.000	0,1%	0,0%
	Ostala oblovina	80	9.571	0,0%	0,0%
	Celulozno drvo	144.307	8.526.136	12,1%	4,7%
	Ogrijev	662.077	36.749.845	55,5%	20,4%
	Ukupno lišćari:	**1.193.198**	**88.419.241**	**100%**	**49%**
UKUPNO ČETINARI + LIŠĆARI:		**2.048.787**	**180.441.850**		**100%**

BiH svake godine ostvaruje deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni, ali se isti apsolutno i relativno smanjuje. Spoljonotrgovinski deficit BiH se na nivou tekućeg računa uravnotežuje zahvaljujući donacijama, vanjskom zaduživanju i deviznim doznakama iz inostranstva, što nije dugoročno održivo. Zbog navedenog bitno da se poveća izvoz roba i usluga u cilju smanjenja spoljnotrgovinskog deficita. Proizvodi primarne i finalne prerade drveta u tome igraju značajnu ulogu, ali je veoma teško reći kolika je uloga RS u spoljnotrgovinskoj razmjeni.

[61] Ekonomski doprinos šumarstva ruralnom razvoju Republike Srpske 2019.
[62] Ekonomski doprinos šumarstva ruralnom razvoju Republike Srpske 2019.

U Analizi spoljnotrgovinske razmjene za sektor ljekovitog bilja, šumskih plodova i meda BiH (2014-2018) navodi se da sektorom dominiraju gljive sa 20,5 miliona KM i 52% izvoza, ali i u uvozu sa 7,7 miliona KM tj. 46%. Struktura izvoza gljiva je bila 55% suhe, 29% svježe, 15% smrznute i 1% konzervisane. Prema istom izvoru šumskog voća se izvozilo od 2,3 miliona KM (2016) do 6,3 miliona KM u 2015. godini, a uvoz je bio od 0,4 do 1,3 miliona KM.

Najviše ljekovitog bilja, šumskih plodova i meda izvozilo se u Njamačku, Švajcarsku, Italiju, Francusku i Sloveniju. Izvoz ovih proizvoda se u periodu od 2014. do 2019. kretao od 29 miliona KM (2015) do 39 miliona KM (2018), dok je uvoz bio od 9 do 17 miliona KM što ukazuje na činjenicu da je BiH bila u suficitu u pogledu ovih proizvoda[63].

Ukupan obim spoljnotrgovinske razmjene u drvnom sektoru u 2020. godinı iznosio je 1,690 milijardi BAM, od čega je udio izvoza u ukupnom prometu iznosio 77%, a udio uvoza oko 23%. U 2020. godini izvoz drvnog sektora je iznosio 1,312 mlijardi BAM ili 1,3% manje nego u 2019. što je dosta dobro kada se imaju u vidu sve poteškoće sa kojima su se privrednici suočavali. Namještaj je u ukupnom izvozu učestvovao sa 44,1% i iznosio je 578,769 miliona BAM ili 3,1% više nego u 2019. godini. Najviše se izvozio: namještaj za spavaće sobe, dnevne i trpezarije, ostali drveni namještaj i sjedala. Navedeni pad ukupnog izvoza drvnog sektora posljedica je smanjenja izvoza proizvoda iz skupine drvo i proizvodi od drveta za 5,1%, u okviru čega su najveći pad imali: parket i ostalo profilirano drvo, proizvodi šumarstva, ploče i furnir. Porast izvoza ostvarili su: građevinska stolarija, rezana građa i montažne drvene kuće.

U 2020. godini ukupan uvoz drvnog sektora je iznosio 377,596 miliona BAM ili 11,9% manje nego u 2019. Sve grupe proizvoda (podovi i parketi, namještaj, proizvodi šumarstva,i građevinska stolarija, ploče i furnir) su ostvarile pad uvoza. Pokrivenost uvoza izvozom je bila 347,7%. Proizvodi drvnog sektora pretežno su se uvozili iz: Hrvatske, Srbije, Austrije, Poljske, Češke ,Slovenije, Njemačke, Mađarske, Rumunije,Turske i Bugarske.

U periodu od 2015. do 2019. godine izvoz je u ovom sektoru je u porastu i povećao se sa 1,059 milijardi BAM, koliko je iznosio 2015. godine na 1,330 milijardi BAM u 2019., što je za 29% više. U istom vremenskom periodu i uvoz je imao uzlaznu putanju te je sa 294 miliona BAM narastao na 428 miliona BAM, što je za 32% više. Ako izuzmemo 2020. godinu (koju je obilježila pandemija korona virusa), jasno je da je drvna industrija jedna od grana industrije BiH koja se iz godine u godinu može pohvaliti rastom izvoza, kao i drugih pokazatelja. Uprkos zadovoljavajućem izvozu, ovaj sektor ima mnogo prilika da postane profitabilniji i preraste u visoko konkurentnu industriju u regiji. Da bi se ovaj trend rasta održao, s obzirom na to da drvna industrija predstavlja privredni potencijal BiH, potrebno je stvoriti preduslove za razvoj izvoza, a tako i zapošljavanja u ovoj industriji.

4.2. Demografija

Prema službenim rezultatima popisa stanovništva iz 2013., ukupan broj stanovnika Bosne i Hercegovine je bio 3.531.159 , RS čini 35% stanovništva BIH.
Demografska slika RS u posljednjih dvadesetak godina ima nepovoljne tendencije koje se ogledaju u činjenicama da broj umrlih već duži niz godina nadmašuje broj živorođene djece (prirodna depopulacija), da s sve više inrenzivira process starenja stanovništva I da je sve nepovoljniji uticaj emigracionih procesa.

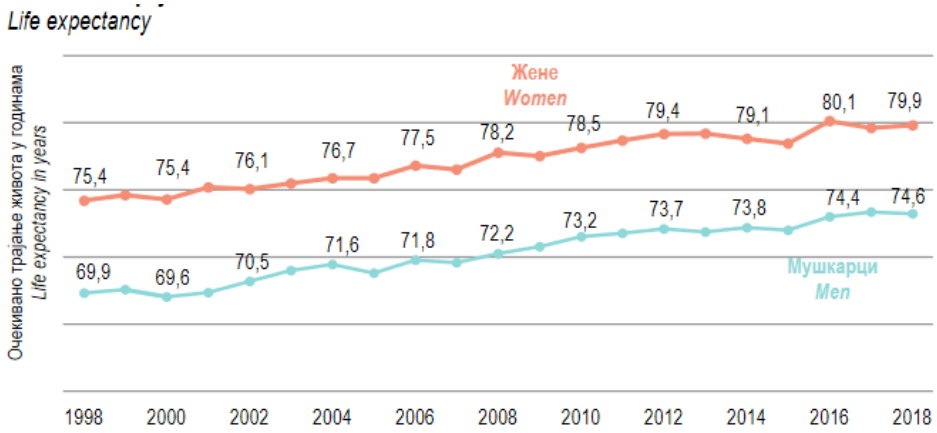
[63] Ekonomski doprinos šumarstva ruralnom razvoju Republike Srpske 2019.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku RS[64] (RZS RS) broj stanovnika u RS broj stanovnika je konstantnom padu (tabela br. 17).

Tabela br. 17 Procjena stanovništva prema polu

Pol	Godina						
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Ukupno	1171179	1167082	1162164	1157516	1153017	1147902	1142495
Muški	572298	570176	567711	568368	563187	560795	558093
Ženski	598881	596906	594453	592148	589830	587107	584402

Prema strukturi starosti stanovništva[65] vidljivo je da većina stanovništva je u grupi od 15-64 godine, što čini 67 %. Starosna grupa 0-14 godina i preko 65 godina imaju sličan udio u stanovništvu. U Republici Srpskoj, 19,6 % stanovništva pripada grupi od preko 65 godina dok 13,4 % pripada starosnoj grupi 0-14 godina (slika br. 11.).
Prema analizi RZS RS[66] prosječan vijek života u poslednjoj deceniji za žene se kreće između 75-80 dok za muški dio populacije između 69-74 godine (grafikon br. 8)

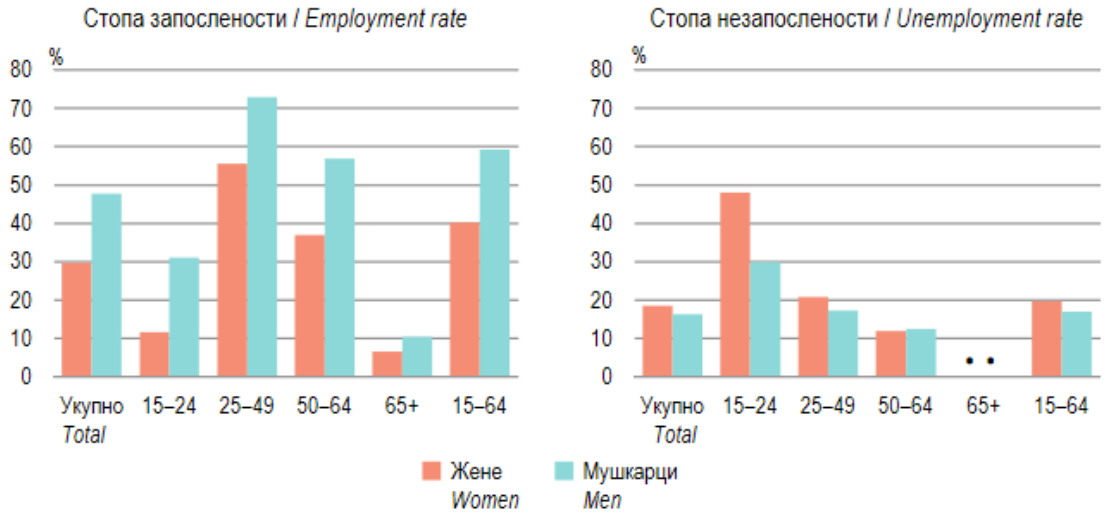

Grafikon br. 8 Prosječan vijek života žena i muškaraca u RS

4.3. Zaposlenost

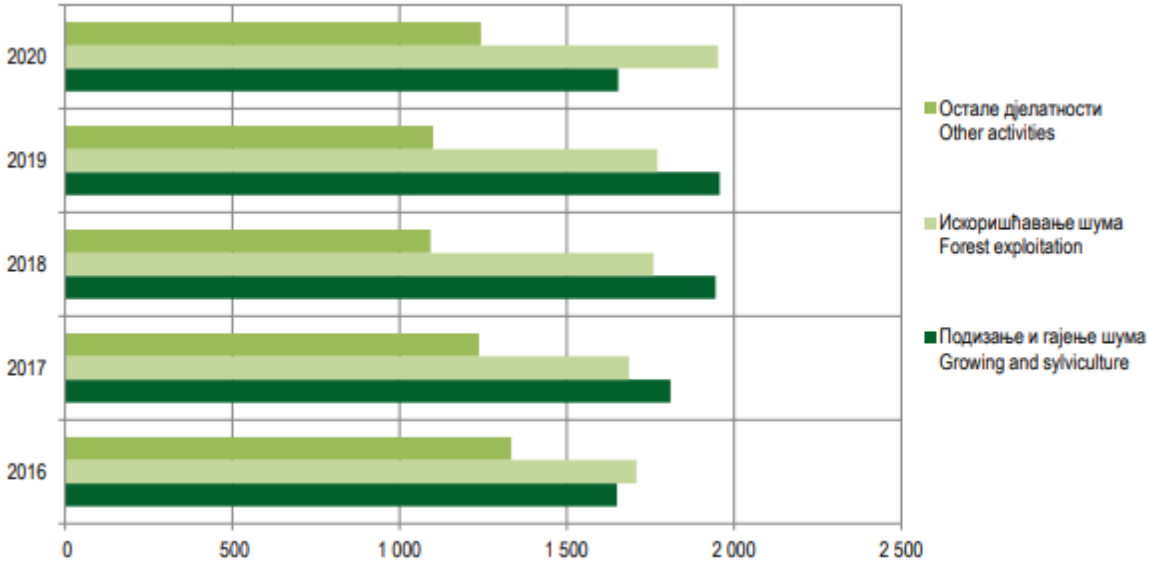
Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku RS[67] o zaposlenosti, nezaposlenosti stopa zaposlenih muškaraca je veća od stope zaposlenih žena, međutim pomalo usporava u poređenju sa ranijim godinama (grafikon br. 9.) te podacima prezentovanim u Statističkom godišnjaku RS za 2020. godinu[68] o platama u zadnjoj dekadi broj zaposlenih u RS-u je rastao u poređenju sa ranijim godinama.

[64] https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/stanovnistvo/procene_stanovnistva/2013-2019/Procjene_Stanovnistva_2013_2019.pdf
[65] https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2020/StatistickiGodisnjak_2020_WEB_II.pdf
[66] https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/zene_i_muskarci/Zene_i_muskarci_2019_web.pdf
[67] https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/zene_i_muskarci/Zene_i_muskarci_2019_web.pdf
[68] https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2020/StatistickiGodisnjak_2020_WEB_II.pdf

Grafikon br. 9 Stope zaposlenosti i nezaposlenosti u 2020. u Republici Srpskoj

Na grafikonu br. 10 predstavljeni su zaposleni u šumarskim preduzećima po djelatnostima na kraju godine, anajveći broj radnika zaposlen je na poslovima iskorišćavanja, podizanjai gajenja šuma.

Grafikon br. 10 Pregled broja zaposlenih u šumarskim preduzećima po djelatnostima

Rast stope zaposlenosti u šumarskim preduzećima u Republici Srpskoj pomalo usporava u poređenju sa ranijim godinama što je vidljivo iz podataka koji su prezentovani u Statističkom godišnjaku RS za 2020. godinu[69] odnosno u zadnjoj dekadi broj zaposlenih rastao je u poređenju sa ranijim godinama (tabela br. 18).

[69] https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/godisnjak/2020/StatistickiGodisnjak_2020_WEB_II.pdf

Tabela br. 18 Zaposlenosti u šumarskim preduzećima

		Januar	Februar	Mart	April	Maj	Jun	Jul	Avgust	Septem -bar	Oktobar	Novem -bar	Decem bar
UKUPNO	2015	4 454	4 459	4 471	4 484	4 502	4 512	4 519	4 527	4 523	4 527	4 538	4 537
	2016	4 555	4 569	4 573	4 591	4 605	4 611	4 622	4 633	4 650	4 662	4 675	4 692
	2017	4 693	4 712	4 732	4 745	4 758	4 769	4 776	4 762	4 756	4 741	4 736	4 734
	2018	4 736	4 740	4 702	4 760	4 785	4 801	4 826	4 815	4 853	4 846	4 823	4 798
	2019	4 852	4 846	4 889	4 876	4 885	4 908	4 886	4 868	4 853	4 870	4 829	4 828
ŠUMARSTVO	2015	3 203	3 206	3 206	3 206	3 214	3 214	3 216	3 238	3 242	3 248	3 253	3 264
	2016	3 265	3 267	3 268	3 264	3 270	3 271	3 275	3 290	3 310	3 324	3 340	3 358
	2017	3 391	3 419	3 423	3 433	3 444	3 448	3 456	3 484	3 457	3 487	3 493	3 496
	2018	3 442	3 430	3 394	3 462	3 596	3 625	3 633	3 618	3 653	3 637	3 669	3 705
	2019	3 526	3 507	3 529	3 546	3 671	3 706	3 678	3 658	3 653	3 655	3 674	3 728
I PROIZVODNJA GAJENJE ŠUMA	2015	1 579	1 576	1 574	1 573	1 574	1 573	1 572	1 586	1 589	1 595	1 598	1 607
	2016	1 607	1 612	1 616	1 619	1 621	1 624	1 627	1 635	1 641	1 648	1 649	1 650
	2017	1 662	1 661	1 658	1 658	1 655	1 658	1 657	1 701	1 736	1 789	1 801	1 810
	2018	1 793	1 756	1 691	1 750	1 874	1 877	1 865	1 846	1 858	2 004	1 981	1 945
	2019	1 837	1 795	1 758	1 793	1 913	1 919	1 888	1 866	1 858	2 014	1 983	1 957
ISKORIŠTAVANJE ŠUMA	2015	1 624	1 630	1 632	1 633	1 640	1 641	1 644	1 652	1 653	1 653	1 655	1 657
	2016	1 658	1 655	1 652	1 645	1 649	1 647	1 648	1 655	1 669	1 676	1 691	1 708
	2017	1 729	1 758	1 765	1 775	1 789	1 790	1 799	1 783	1 721	1 698	1 692	1 686
	2018	1 649	1 674	1 703	1 712	1 722	1 748	1 768	1 772	1 795	1 633	1 688	1 760
	2019	1 689	1 711	1 771	1 754	1 758	1 787	1 790	1 792	1 795	1 641	1 690	1 771
OSTALE DJELTNOSTI	2015	1 251	1 253	1 265	1 278	1 288	1 298	1 303	1 289	1 281	1 279	1 275	1 273
	2016	1 290	1 302	1 305	1 327	1 335	1 340	1 347	1 343	1 340	1 338	1 335	1 334
	2017	1 302	1 293	1 309	1 312	1 314	1 321	1 320	1 278	1 299	1 284	1 243	1 238
	2018	1 294	1 310	1 308	1 298	1 189	1 176	1 193	1 197	1 200	1 209	1 154	1 093
	2019	1 326	1 339	1 360	1 330	1 214	1 202	1 208	1 210	1 200	1 215	1 155	1 100

Zaposleni u šumarskim preduzećima po kvalifikaciji i stručnosti na kraju godine takođe su prezentovani u Statističkom godišnjaku RS za 2020. godinu gdje postoji trend povećanja broja zaposlenih šumarskih inžinjera i tehničara i smanjenja administrativnih radnika

Što se tiče zaposlenih radnika u lovačkim preduzećima po kvalifikaciji i stručnosti broj radnika konstantan je po kvalifikaciji i stručnosti i nema povećavanja broja radnika

Prema podacima iz publikacije Žene u šumarstvu u Bosni i Hercegovini[70] u 2020-oj godini najveći broj ženakako šumarskih inžinjera, tako i šumarskih tehničara zapošljava JPŠ "Šume Republike Srpske" a. d. Sokolac (tabela 1.4.). Takođe, najveći broj žena na rukovodećim funkcijama ima JPŠ "Šume Republike Srpske" (tabela 19). Broj žena na rukovodećim pozicijama po preduzeću je 21.

Tabela br. 19 Broj zaposlenih žena po stručnoj spremi u JP "Šume RS"

Stručna sprema	Broj zaposlenih
Stalno zaposlene VSS	151
Tehničari	158
SSS sprema	0
Pripravnice VSS	4

4.4. Siromaštvo

Prema Izvještaju o socijalnoj uključenosti 2017.[71] veliki dio stanovništva BiH je pogođen siromaštvom. Djeca, lica sa lošim obrazovanjem, stariji i slabi, kao i ruralno stanovništvo su oni koji žive ispod linije siromaštva. Stopa siromaštva za starije (65+) i djecu (<15 godina) je visa od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva za starije je 19,6% a stopa djece koja žive u relativno siromašnim domaćinstvima je 18.7%.

Ključni indikatori siromaštva i nejednakosti u BIH (uporedni brojevi za 2011. i 2015.), prema podacima Agencije za statistiku BiH su dati u tabeli br. 20.

Tabela br. 20 Indikatori siromaštva i nejednakosti u BiH, 2011. i 2015.

Stavka	2011.	2015.
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177277	170619
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566025	505816
Relativna stopa siromaštva stanovnika	17,9%	16,9%
Relativna linija siromaštva za domaćinstvo sa jednim članom	416 KM	389 KM
Apsolutna stopa siromaštva	15%	-
Jaz siromaštva	25,5	24,6

4.5. Uslovi rada

Uslovi rada u RS definisani su odredbama Zakonom o radu RS[72] i Zakona o zaštiti na radu RS[73]. Kontrolu nad primjenom ovih zakona ima Republička inspekcija rada koja sprovodi redovne I periodične kontrole na terenu. Zaštita na radu u JPŠ "Šume Republike Srpske", osim navedenih zakonskih propisa, uređena je posebnim Pravilnikom o zaštiti na radu.
Zaštita na radu u Javnom preduzeću odnosno u svim organizacionim dijelovima u sastavu Javnog preduzeća, je sastavni dio redovnog poslovanja, rada i zaštite radnika i podrazumjeva primjenu savremenih tehničkih, zdravstvenih, socijalnih, pravnih, ekonomskih i drugih mjera.

[70] https//doi.org/10.312987/sl.144.11-12.4
[71] Godišnji izvještaj, Savjet ministara (Direkcija za ekonomsko planiranje), decembar 2018.
72 Službeni glasnik RS, br. 1/16, 66/18
73 Službeni glasnik Republike Srpske, br. 01/08 i 13/10

Zaštiti na radu se pridaje značajna pažnja u smislu kontinuiranog i stalnog unapređivanja zaštite radnika, kroz procjenu opasnosti na radu, kroz nabavku adekvatnih sredstava rada i slično, a sve u cilju smanjenja opasnosti profesionalnih oboljenja i povreda na radu.
Radnici imaju pravo na zdravstveno osiguranje, a samim tim i na adekvatnu medicinsku zaštitu kod nadležnih zdravstvenih ustanova. Za sve radnike se uplaćuje kolektivno osiguranje za slučaj bolesti, povrede na radu ili smrti.

1. Elementi zaštite na radu

Zaštita na radu u Javnom preduzeću, posebno obuhvata:
a) prava, obaveze i odgovornosti radnika u vezi sa zaštitom na radu,
b) prava, obaveze i odgovornosti organa upravljanja, poslovođenja i rukovodnih radnika i drugih radnika odgovornih za sprovođenje zaštite na radu (u daljem tekstu: odgovorni radnici),
v) djelokurug i ovlašćenja radnika koji obavlja poslove zaštite na radu,
g) postupci i način upoznavanja radnika sa uslovima rada i opasnostima vezanim za poslove prije zaključivanja ugovora o radu, u toku rada i prilikom raspoređivanja na drugo radno mejsto,
d) obučavanje radnika iz oblasti zaštite na radu i način provjere stručnog znanja,
đ) posebna zaštita žena, omladine i radnika sa preostalom radnom sposobnošću,
e) periodični pregledi sredstava rada, sredstava i opreme za ličnu zaštitu na radu,
ž) mjere koje se primjenjuju prema radniku koji se ne pridržava propisa, iz oblasti zaštite na radu,
z) ostvarivanje obaveza prema organima koji vrše nadzor nad izršenjem propisa iz zaštite na radu,
i) pružanje prve pomoći,
j) postupak i način ostvarivanja pojedinih prava i obaveza iz zaštite na radu.

2. Posebna zaštita na radu

Posebna zaštita na radu u Javnom preduzeću predviđena je za radnike koji rade pod posebnim i otežanim uslovima rada, kao i maloljetnici i žene.
Posebna zaštita se ogleda kroz organizovanje posebnih ljekarskih pregleda, kroz skraćivanje radnog vremena, veći broj dana godišnjeg odmora.
Radnici mlađi od 18 godina, radnice za vrijeme trudnoće, kao i radnice koje imaju dijete do tri godine, te radnici samohrani roditelji ili radnici usvojioci djeteta mlađeg od 6 godina, ne mogu se raspoređivati na poslove s posebnim uslovima rada, niti im se može narediti prekovremeni rad.
Radnicima mlađim od 18 godina, trudnim ženama počev od šestog mjeseca trudnoće i majkama sa djetetom do 1 godine života, zabranjen je noćni rad.
U Javnom preduzeću su definisana radna mjesta na koja se mogu rasporediti radnici sa preostlom radnom sposobnošću.

3. Obučavanje radnika iz oblasti zaštite na radu

Sa raspoređivanjem radnika na određene poslove, odnosno radne zadatke u okviru Javnog preduzeća, vrši se teoretska obuka koja obuhvata upoznavanje radnika sa mjerama kojim se neposredno obezbjeđuje sigurnost na radu, mjerama u vezi sa uslovima rada, sa posebnom zaštitom radnika, pravima, obavezama i odgovornostima u vezi sa zaštitom na radu, opasnostima poslova, odnosno radnih zadataka, organizacijom rada i tehnološkim postupkom, organizovanjem poslova zaštite na radu, postupkom u vezi sa organizovanim spašavanjem radnika u slučaju elementarnih nepogoda, pružanjem prve pomoći i mjerama zaštite na poslovima na koje se radnik raspoređuje.
Teoretsku obuku radnika kod raspoređivanja na poslove radi čijeg je vršenja radnik zaključio ugovor o radu, provodi neposredni rukovodilac i radnik koji obavlja poslove zaštite na radu.

Poslije raspoređivanja radnika na određene poslove, odnosno radne zadatke provodi se praktična obuka radnika iz oblasti zaštite na radu sve dok se radnik ne osposobi za siguran i bezbjedan rad.
Praktičnu obuku provode odgovorni radnici u Preduzeću i radnik koji obavlja poslove zaštite na radu.
Radnici koji rade u neposrednoj proizvodnji, traktoristi, pomoćnici, sjekači motornim pilama itd., dužni su imati certifikat o obučenosti rukovanja sredstvima rada.U tom pravcu Javno preduzeće je putem nadležnih institucija, osposobilo vlastiti kadar, koji sada posjeduje međunarodnu licencu za vršenje obuke radnika za rukovanje sredstvima rada i izdavanje potrebnih certifikata.Posebnom odlukom Uprave Javnog preduzeća imenovan je tim za navedenu obuku.

4.6. Rodno zasnovano nasilje, seksualno uznemiravanje, iskorištavanje i zlostavljanje

U skladu sa nalazima istraživanja koje je proveo OEBS 2018., zabrinutost zbog problema nasilja nad ženama široko je rasprostranjena u BiH. Ova studija naglašava da je tek nešto manje od polovine (48%) žena u BiH iskusilo neki oblik nasilja, seksualno uznemiravanje još of petnaeste godine. Preciznije rečeno, skoro četiri od deset žena (38%) je izjavilo je da su doživjele psihičko, fizičko ili seksualno nasilje od petnaeste godine od strane partnera ili nepartnersko nasilje (RS 39%).
Međutim, značajno manji broj žena je izjavio da su doživjele nasilje u poređenju sa ženama iz EU, sa 35% koje su doživjele psihičko (43% u EU), 10% fizičko (20% u EU) i 4% seksualno nasilje (7% u EU) od strane partnera.
BiH je ratifikovala ili naslijedila određeni broj međunarodnih obaveza po pitanju rodne jednakosti, sprečavanja rodno zasnovanog nasilja (GBV) uključujući UN Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (1980.) i Istambulsku konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2013.).
Prema Izvještaju[74] Obudsmana za ljudska prava u BiH za 2020. godinu ova institucija zaprimila 211 žalbi koje se odnose na kršenje prava radnog odnosa. Analizom žalbi ocijenjeno je da see iste odnose na povrede procedura prilikom zapošljavanja, nezakonitosti u vezi otkazivanjem ugovora, otkazi zbog prstanka rada usljed pandemije COVID 19, Itd. Izdano je ukupno 25 preporuka.

4.7. Ravnopravnost (s)polova

Konvencija Savjeta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici[75] usvojena je u Istanbulu, 11. maja 2011. godine i predstavlja prvi pravno obavezujući akt Vijeća Evrope u oblasti sprečavanja i borbe protiv nasilja nad ženama.

Na 38. redovnoj sjednici održanoj 07.08.2013. godine, Predsjedništvo BiH je donijelo Odluku o ratifikaciji navedene Konvencije[76] čime se BiH obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja te kažnjavanje počinioca nasilja[77].

Ustav Republike Srpske (RS) garantuje zabranu diskriminacije na osnovu pola, između ostalih osnova, kao preduslov za prevenciju nasilja nad ženama i nasilja u porodici na nivou jednog od

[74] https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2021030808580995bos.pdf
[75] "Službeni glasnik BiH", broj: 15/13
[76] „Službeni glasnik BiH" – Međunarodni ugovori", broj: 19/13
[77] Konvencija o prevenciji i sprečavanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) dostupna na: http://arsbih.gov.ba/project/istanbulska-konvencija/

ključnih uzroka i posljedica ovih vrsta nasilja[78]. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske[79] donešen je 2012. godine, a posljednje izmjene je pretrpio 2019. godine.

U Republici Srpskoj su u periodu prije potpisivanja i ratifikacije Konvencije Savjeta Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) usvojene i sprovedene veoma važne strateške i programske aktivnosti usmjerene na sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, kao jednog od vidova rodno zasnovanog a ove javne politike doprinijele su uspostavljanju i jačanju mehanizama za borbu protiv nasilja u porodici, kao osnov za dalje djelovanje po Konvenciji

U skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici donesena je Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014-2019. godina)[80], koja predstavlja treći po redu dokument javne politike koji se bavi sprečavanjem i suzbijanjem nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Strategijom su utvrđene misija i vizija, vremenski okvir, te strateški pravci, ciljevi i programi mjera, a sprovođenjem strateških pravaca, ciljeva i programa mjera doprinosi se sprečavanju i suzbijanju nasilja u porodici, te jačanju kapaciteta subjekata zaštite da postupaju u skladu sa zakonom i u najboljem interesu žrtve.
Strategiju čine četiri strateška pravca:
1. Prevencija nasilja u porodici,
2. Podrška i pomoć žrtvama nasilja u porodici,
3. Zaštita žrtava od nasilja u porodici,
4. Praćenje sprovođenja zakona, politika i mjera protiv nasilja u porodici[81].
Sastavni dio Strategije je i Okvirni akcioni plan na osnovu kojeg se donose godišnji akcioni planovi za suzbijanje i sprečavanje nasilja u porodici[82].

Vlada RS je, na prijedlog Ministarstva porodice, omladine i sporta, na 124. sjednici, održanoj 15. maja 2017. godine, usvojila Akcioni plan za suzbijanje i sprečavanje nasilja u porodici za 2017. godinu, a na 182. sjednici, održanoj 21. juna 2018. godine, usvojila Akcioni plan za suzbijanje i sprečavanje nasilja u porodici za 2018. godinu.

Vlada Republike Srpske zadužila je Gender centar RS da kao koordinaciono tijelo Republike Srpske sprovodi, prati sprovođenje i izvještava Vladu Republike Srpske o programima i mjerama prema Konvenciji Savjeta Evrope za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, i u tu svrhu sarađuje sa nadležnim organima, institucijama i organizacijama u RS, BiH i Savjetu Evrope, a istim zaključkom zadužena su nadležna ministarstva i drugi republički organi i organizacije RS da sarađuju sa Gender centrom RS na ispunjavanju obaveza iz Konvencije[83].

Gender Centar Republike Srpske[84] (GC RS) u nastavku) prati primjenu Zakona o ravnopravnosti polova na nivou Republike Srpske. GC RS je početkom 2019. godine predložio, a Vlada Republike Srpske je usvojila Akcioni plan za primjenu Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju

[78] Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Savjeta Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), 2020. godine
[79] "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 102/2012, 108/2013, 82/2015 i 84/2019
[80] „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 63/14
[81] Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Savjeta Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), 2020. godine
[82] Vlada Republike Srpske je, na prijedlog Ministarstva porodice, omladine i sporta, na 124. sjednici, održanoj 15. maja 2017. godine, usvojila Akcioni plan za suzbijanje i sprečavanje nasilja u porodici za 2017. godinu, a na 182. sjednici, održanoj 21. juna 2018. godine, usvojila Akcioni plan za suzbijanje i sprečavanje nasilja u porodici za 2018. godinu.
[83] Zaključak broj 04/1-012-2-446/16, od 25.02.2016. godine
[84] Član 27. Zakona o ravnopravnosti polova BiH

nasilja nad ženama i nasilja u porodici u RS u periodu 2019-2020. godine[85]. Opšti cilj ovog Akcionog plana je dostizanje efikasnog nivoa sprječavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa Konvencijom, dok su specifični ciljevi:
1. uspostavljene sveobuhvatne i koordinisane javne politike, koje sadrže zakonodavne i druge mjere za sprečavanje i suzbijanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja, u skladu s Konvencijom, 2. uspostavljen efikasan sistem sprječavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja,
3. unaprijeđeno praćenje učestalosti i rasprostranjenosti svih oblika rodno zasnovanog nasilja i efikasnosti institucionalnog odgovora na nasilje, u skladu s Konvencijom[86].

U Republici Srpskoj su nevladine organizacije (NVO) prepoznate kao značajan resurs i snaga u borbi protiv nasilja nad ženama, te su na taj način i prepoznate u relevantnim zakonima, drugim propisima, aktima i javnim politikama, na svim nivoima.

Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske je nadležno za prikupljanje i obradu podataka o nasilju u porodici od subjekata zaštite u RS (policija, centri za socijalni rad/službe socijalne zaštite, nadležni sudovi, zdravstvene i obrazovne ustanove) i to za prekršajna djela nasilja u porodici u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici[87].

Republički zavod za statistiku RS na osnovu Zakona o statistici RS[88], višegodišnjeg Statističkog programa[89] i godišnjeg plana rada objavljuje publikacije "Žene i muškarci u Republici Srpskoj"[90], a izvori podataka su redovna statistička istraživanja koja sprovodi Zavod, evidencije drugih ovlašćenih organa i organizacija za proizvodnju statistike, kao i evidencije drugih administrativnih izvora.

4.8. Uticaji klimatskih promjena na šumarstvo

Uloga šuma ima presudnu važnost u održavanju globalne klime, a ostvarujuje se njihovim uticajem na proces vezivanja ugljenika preko ugljen monoksida pri čemu se oslobađa kiseonik. Šume su najznačajniji proizvođači biomase, a istovremeno, daju kiseonik i najčistiju vodu u atmosferu[91].
Šume absorbacijom oko 42% atmosferskog ugljendioksida (CO_2) regulišu efekat „staklene bašte", odnosno održavaju srednju temperaturu vazduha na optimalnoj, za žive organizme na Zemlji[92].
Krošnje šumskog drveća upijaju reflektovanu sunčevu radijaciju preko dana, a noću drveće sopstvenom radijacijom utiče da se smanji radijacija koja hladi okruženje. Prosječne godišnje temperature imaju manja kolebanja u šumi nego na urbanom području, stoga šuma ima rashladno dejstvo i sa manje izraženih akcesnim temperaturama, pa su i mrazevi manje učestali, a šumsko zemljište se sporije odmrzava i na njemu se topi snijeg znatno duže čime se štiti cijelo područje od poplava[93].
Jedna tona šumske vegetacije emituje u vazduh 11 tona kiseonika i apsorbuje ne manje od 1,5 tona ugljendioksida, a stoljetne bukve visoke 25 m obogaćuju atmosferu sa 1,7 kg kiseonika na čas[94].
Sumpordioksid povećava se po godišnjioj stopi za 0,25% i davno bi dostigao smrtonosnu koncentraciju da u njegovom vezivanju ne učestvuju šume; neke vrste drveća kao što su breza,

[85] Zaključak Vlade Republike Srpske, broj: 04/1-012-2-283/19 od 31.01.2019. godine
[86] Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama za provedbu odredbi Konvencije Savjeta Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), 2020. godine
[87] „Službeni glasnik Republike Srpske", broj 102/12, 108/13, 82/15 i 84/19
[88] „Službeni glasnik Republike Srpske", broj 85/03
[89] „Službeni glasnik Republike Srpske", broj 21/18
[90] Žene i muškarci u Republici Srpskoj, Republički zavod za statistiku, Banja Luka, 2017., dostupno na: https://bit.ly/2SuLzGZ
[91] Velešević, Đorđević, 1998. godine
[92] Baro et al., 2014. godina
[93] Plan pošumljavanja goleti i gazdovanja šumskim kulturama Republike Srpske, 2021. godina
[94] Velešević, Đorđević, 1998. godine

bagrem i vrba, dominiraju u toj sposobnosti, a kod pojedinih taj polutant čak i potpomaže rast; da u procesu razlaganja ugljendioksida šume imaju odlučujuću ulogu (četinari fiksiraju 6,4 tona, lišćari 2 tone po 1 ha godišnje); da bi se u prirodi uspostavila ravnoteža potrebno je da u svijetu postoji minimalno 455 miliona hektara šuma; da je jonizacija vazduha za oko 2 do 3 puta veća u šumi nego na otvorenom prostoru i ima blagotvorni uticaj na organizam čovjeka[95].
Šume umjerenog pojasa će biti najviše ugrožene zagrijavanjem u području viših geografskih širina i promjenom režima padavina u područjima nižih geografskih širina[96].
Prema raspoloživim modelima, s povećanjem prosječnih godišnjih temperatura mogu se očekivati i zahtijevati fundamentalne promjene u šumarstvu, kao i generalno korišćenju i upravljanju zemljištem. To sa sobom nosi teret društveno-ekonomskih i ekoloških posljedica. Klimatske promjene koje se predviđaju neće imati isti uticaj na sve šumske ekosisteme.
Poseban uticaj koji se može pojaviti kao posljedica klimatskih promjena jeste „višestruki stres“, kod kojeg u isto vrijeme dolazi do promjena u vlažnosti zemljišta, promjena prosječne i ekstremnih temperatura, kao i promjene u količini i distribuciji padavina (snijeg-kiša, suša-poplava), a s tim u vezi i brojnosti štetočina i patogenima. Sve skupa doprinosi visokoj stopi mortaliteta stabala.
Uzimajući u obzir najnovija svjetska istraživanja, rezultate uticaja klimatskih promjena i moguće scenarije, vrlo izvjesno je da će dinamika prirasta i produkcija drvne mase u šumama RS u narednom period padati i da će to biti među prvim i najviše narušenim parametrima. U nekim dijelovima očekuje se povećani rizik od šumskih požara izazvanih povećanjem temperature i promjenama u režimu padavina, što poziva na proširenje kapaciteta za zaštitu od požara. Svi ovi aspekti (vrijeme, štetočine, patogeni, požari) mogu, tokom dužeg vremenskog perioda, dovesti do smanjenja produktivnosti i lošijeg zdravstvenog stanja šuma u RS i generalno u BiH. Ukratko, uslijed višestrukog stresa kojem su izložena šumska staništa i drveće, klimatske promjene će vjerojatno uticati na neke osjetljivije ekosisteme. Ekološki i ekonomski značaj šuma u RS znači da bi ovi uticaji mogli prouzrokovati ozbiljne posljedice za cijelu zemlju. Pristupi prilagođavanju na klimatske promjene će zahtijevati bolju informisanost u procesu upravljanja šumama, s ciljem osiguravanja podrške u procesima prilagođavanja.

Klimatske promjene vode i ka porastu ekstremnih događaja kao što su šumski požari. Vruća i suva ljeta te snažni vjetrovi povećavaju rizik od nastanka požara koji se mogu brzo širiti i zahvatiti velike površine. U BiH je identifikovano pet požarišnih zona: Niska Hercegovina, Visoka Hercegovina, Centar, Zapad i Sjever. Strategija za zaštitu biološke raznovrsnosti definiše područja u Bosni i Hercegovini koja su najosjetljivija na klimatske promjene: visoki planinski sistemi (iznad 1.600 m); planinski ekosistemi (900–1.600 m); submediteranski ekosistemi (300–800 m); visije (600–900 m), ekosistemi peripanonskog područja (200– 600 m) i panonski ekosistemi (do 200 m). Raspoloživi podaci sugerišu da klimatske promjene prijete da će ugroziti sva tri makroregiona u Bosni i Hercegovini (panonski, planinski i mediteranski). Dinaridi, jedno od balkanskih područja najbogatijih endemskim vrstama, biće naročito ugroženi klimatskim promjenama. Ovaj planinski vijenac predstavlja područje od naročitog biološkog I geomorfološkog značaja.

[95] Izvještaj The Intergovermental Panel on Climate Change (IPCC), 2014. godina
[96] Izvještaj State of the World’s Forests, 2011. godine

5. REGULATORNI OKVIR BITAN ZA PROJEKAT

5.1. Propisi u oblasti zaštite životne sredine

Zakonom o zaštiti životne sredine[97] uređuju se zaštita životne sredine radi njenog očuvanja, smanjivanja rizika za život i zdravlje ljudi, te osiguravanja i poboljšavanja kvaliteta života, zaštita svih elemenata životne sredine, informisanje i pristup informacijama u oblasti zaštite životne sredine, planiranje i zaštita životne sredine, strateška procjena uticaja i procjena uticaja na životnu sredinu, postupak izdavanja ekoloških dozvola i sprečavanja nesreća velikih razmjera, sistem eko-označavanja i upravljanje zaštitom životne sredine, finansiranje aktivnosti u vezi sa životnom sredinom, odgovornost za štetu nanesenu životnoj sredini, kao i prava i obaveze pravnih i fizičkih lica koja obavljaju djelatnosti utvrđene ovim zakonom.
Shodno članu 2. ovog zakona zaštita životne sredine sprovodi se u cilju: smanjenja korišćenja, sprečavanja opterećivanja, zagađivanja i narušavanja životne sredine, poboljšanja i obnove oštećene životne sredine, zaštite ljudskog zdravlja i poboljšanja uslova životne sredine za kvalitet života, održivog upravljanja, očuvanja i zaštite prirodnih resursa, racionalnog korišćenja resursa i takvog načina privrede kojim se osigurava obnova resursa, usklađenosti socijalnih, ekonomskih i drugih interesa Republike Srpske sa zahtjevima za zaštitu životne sredine, međunarodne saradnje u zaštiti životne sredine, pružanja mogućnosti za inicijative i učešće javnosti u djelatnostima koje imaju za cilj zaštitu životne sredine, koordinacije privrede i integrisanja socijalnog i ekonomskog razvoja u skladu sa propisanim standardima za zaštitu životne sredine i uspostavljanja i razvoja institucija za zaštitu i očuvanje životne sredine.
Prema članu 3. svako lice ima pravo na zdravu životnu sredinu, odnosno svako lice ima pravo na život u životnoj sredini podobnoj za zdravlje i blagostanje, te je individualna i kolektivna obaveza da se zaštiti i poboljša životna sredina za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.
Član 4. propisuje da se odredbe ovog zakona odnose se na sve elemente životne sredine (vazduh, vodu, zemljište, biljni i životinjski svijet, pejzaž, izgrađenu životnu sredinu) i sve vidove djelatnosti koje koriste prirodne resurse i opterećuju životnu sredinu, odnosno djeluju na životnu sredinu tako da predstavljaju opasnost od zagađivanja životne sredine, zagađuju životnu sredinu ili imaju negativan uticaj na životnu sredinu (poput buke, vibracija, radijacije, izuzimajući nuklearnu radijaciju, otpad itd.)

Postupak za izdavanje ekološke dozvole i postupak procjene uticaja na životnu sredinu u RS-u propisani su:

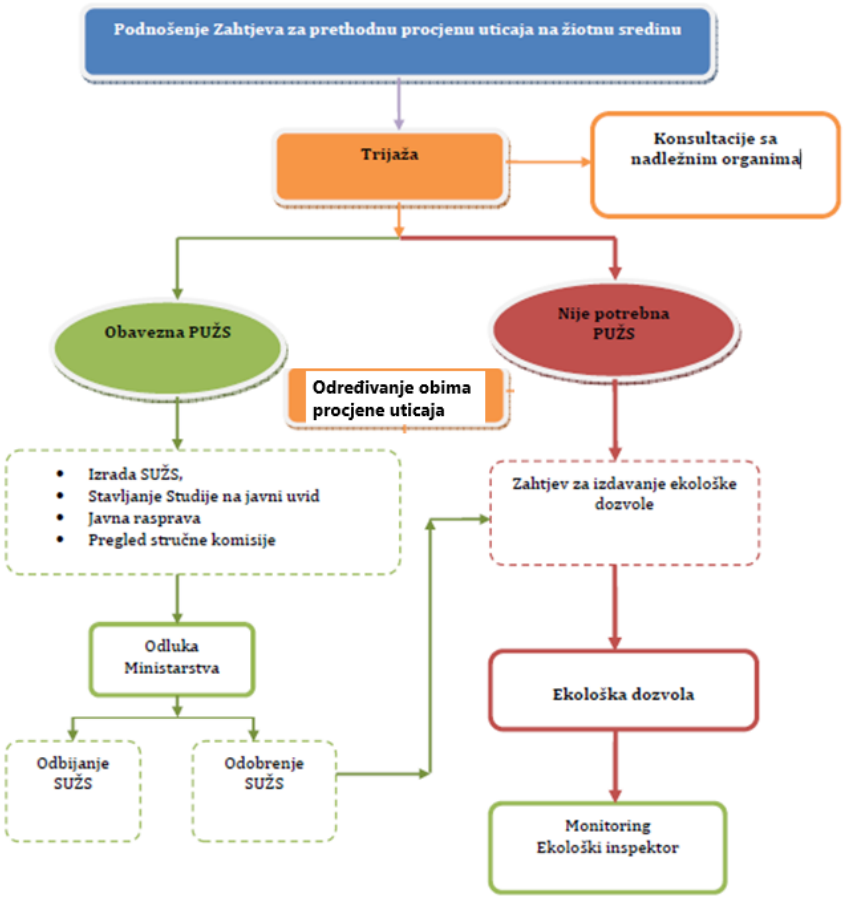
- Zakonom o zaštiti životne sredine[98],
- Pravilnikom o projektima za koje se sprovodi procjena uticaja na životnu sredinu i kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja i obimu procjene uticaja na životnu sredinu[99] (u daljnjem tekstu: Pravilnik).
-

Pravilnikom RS-a propisuju se projekti za koje je obavezna procjena uticaja, projekti za koje o potrebi sprovođenja procjene uticaja odlučuje Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS-a (MPUGE RS-a) i kriterijumi na osnovu kojih MPUGE RS-a u pojedinačnim slučajevima odlučuje o potrebi sprovođenja procjene uticaja i o obimu procjene uticaja.

[97] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 71/12, 79/15 i 70/20
[98] Službeni glasnik RS-a, br. 71/12 , 79/15, 70/20
[99] Službeni glasnik RS-a, br. 124/12

Postupak procjene uticaja sprovodi se u dvije faze:

1. Postupak prethodne procjene uticaja (PPUŽS), u kojem se odlučuje o:
   a) potrebi procjene-trijaža,
   b) obimu procjene, ako je potrebna.
2. Postupak procjene uticaja (PUŽS)

Slika br. 6 Procedura procjene uticaja na životnu sredinu u RS

5.1.1. Zahtjevi za dozvolama za FEDEP

Za građevinske radove predviđene Projektom vjerojatno će biti potrebne sljedeće dozvole:, lokacijski uslovi, građevinska dozvola, upotrebna dozvola, ekološka dozvola.

Za aktivnosti u oblasti drvne industrije i industrije papira potrebna je ekološka dozvola, koju izdaje MPUGE RS na osnovu obaveznog postupka Prethodne Procjene uticaja na životnu sredinu (PPUŽS), nakog kojeg vrši procjenu da li je potrebna da li je ista potrebna i u kom obimu, a za sljedeće aktivnosti:

- industrijska postrojenja za proizvodnju celuloze iz drveta ili sličnih vlaknastih materijala,

- industrijska postrojenja za proizvodnju proizvodnja papira i kartona sa proizvodnim kapacitetom 200 t na dan i više.

Za aktivnosti u oblasti drvne industrije i industrije papira potrebna je ekološka dozvola, koju izdaje MPUGE RS koje vrši procjenu da li je potrebna Procjena uticaja na životnu sredinu (PUŽS) i u kom obimu, a za sljedeće aktivnosti:
U oblasti šumarstva:

- primarno pošumljavanje i krčenje šuma u cilju promjene namjene zemljišta -

U oblasti drvne i papirne industrije:

- industrijski pogoni za proizvodnju papira i kartona (projekti koji nisu obuhvaćeni članom 2. važeg pravilnika).

Za aktivnosti u oblasti drvne industrije potrebna je ekološka dozvola, koju izdaje JLS:

- Pilane, sa godišnjim kapacitetom 15 000m^3 i više,
- Postrojenja za proizvodnju proizvoda od drveta (iverica, lesonit, medjepan, šperploča), sa godišnjim kapacitetom 15 000m^3 i više,
- Postrojenja za preradu, obradu i oplemenjivanje drveta, sa godišnjim kapacitetom 15000m^3 i više.

5.1.2. Procedura procjene uticaja na životnu sredinu

Procjena uticaja na životnu sredinu je postupak ocjenjivanja prihvatljivosti zahvata, s obzirom na životnu sredinu, kao i određivanje potrebnih mjera zaštite životne sredine, kako bi se negativni uticaji sveli na najmanju moguću mjeru, te postigao visok nivo zaštite životne sredine.

Zakonom o zaštiti životne sredine[100], čl. 60-79 propisana je procedura procjene uticaja na životnu sredinu. Dodatna pojašnjenja se nalaze u Pravilniku o projektima za koje se sprovodi procjena uticaja na životnu sredinu i kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja i obimu procjene uticaja na životnu sredinu[101].

Čl. 2., 3. 4. i 5. Pravilnika o projektima za koje se sprovodi procjena uticaja na životnu sredinu i kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja i obimu procjene uticaja na životnu sredinu, određuju projekte koji podliježu proceduri PUŽS.
Prethodna procjena uticaja na životnu sredinu (PPUŽS) se pokreće podnošenjem Zahtjeva PPUŽS koji nosilac projekta podnosi ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine.

Zahtjev za PPUŽS može pripremiti sam podnosilac zahtjeva ili institucija ovlašćena za obavljanje djelatnosti iz oblasti zaštite životne sredine. Članom 64. Zakona o zaštiti životne sredine propisano je šta se prilaže uz Zahtjev za PPUŽS, a to je: 1. opis projekta, uključujući podatke o njegovoj lokaciji, namjeni i veličini, 2. opis mogućih uticaja projekta na životnu sredinu u toku njegove izgradnje ili izvođenja i u toku njegovog rada ili eksploatacije, 3. opis predviđenih mjera za sprečavanje, smanjivanje ili uklanjanje štetnih uticaja projekta na životnu sredinu, 4. kratak pregled alternativa koje je nosilac projekta razmatrao i navođenje razloga za izabrano rješenje, s obzirom na uticaje na životnu sredinu, 5. izvod iz planskog akta, 6. informacije o mogućim teškoćama na koje je naišao nosilac projekta pri prikupljanju podataka 7. netehnički rezime informacija iz stava 2. ovog člana.

[100] Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 71/12 , 79/15, 70/20
[101] “Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 124/12

Nadležni organ uprave, koji vodi postupak za izdavanje Lokacijskih uslova, a radi se o projektima koji se nalaze u Pravilniku o projektima za koje se sprovodi procjena uticaja na životnu sredinu i kriterijumima za odlučivanje o potrebi sprovođenja i obimu procjene uticaja na životnu sredinu, obavijestiće po potrebi, u pisanoj formi, podnosioca zahtjeva za izdavanje Lokacijskih uslova da Ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine podnese zahtjev za donošenje rješenja o utvrđivanju obaveze provođenja procjene uticaja i obimu procjene uticaja.

Zahtjev za PPUŽS se predaje na protokol Ministarstva za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS, ,ili poštom.

Kada se utvrdi da je zahtjev pripremljen u skladu sa članom 64. Zakona o zaštiti životne sredine, isti se uzima u razmatranje i pokreće se procedura PPUŽS. U skladu sa članom 65. Zakona o zaštiti životne sredine, Ministarstvo je obavezno da dostavi kopiju zahtjeva i obezbijedi uvid u priloženu dokumentaciju subjektima određenim u istom članu, radi pribavljanja mišljenja. Rok za dostavljanje mišljenja u pisanoj formi je 30 dana od dana prijema dokumentacije. O zahtjevu za prethodnu procjenu uticaja, Ministarstvo odlučuje Rješenjem kojim se utvrđuje obaveza podnosioca zahtjeva da sprovede procjenu uticaja projekta na životnu sredinu i pribavljanje studije o procjeni uticaja na životnu sredinu i odredi okvirni obim i sadržaj studije, ili utvrđuje da sprovođenje procjene uticaja i pribavljanje studije nije potrebno. Ovo Rješenje se donosi u roku od 60 dana od prijema zahtjeva.
Nakon što se izda Rješenje o obavezi sprovođenja procjene uticaja i obima procjene uticaja na životnu sredinu, u roku šest mjeseci od dobijanja ovog Rješenja, nosilac projekta je obavezan da podnese zahtjev ovlašćenoj organizaciji za izradu studije uticaja za aktivnosti određene Lokacijskim uslovima i rješenjem o utvrđivanju obavezesprovođenja procjene uticaja i pribavljanja studije uticaja.

Studiju uticaja na životnu sredinu se dostavlja u dva primjerka u čvrstoj formi i četiri primjerka u elektronskoj formi Ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine, uz zahtjev za donošenje rješenja o odobravanju studije uticaja, u roku 30 dana od dana prijema studije od ovlašćene institucije.

Ministarstvo u saradnji sa nosiocem projekta uključuje javnost u postupak. U roku 15 dana od dana podnopšenja zahtjeva za odobravanje studije, nosilac projekta je obavezan da obavjesti javnost i zainteresovanu javnost o podnesenom zahtjevu u jednom od dnevnih listova u Republici Srpskoj.

Nosilac projekta je dužan obezbijediti zainteresovanoj javnosti besplatan uvid u zahtjev za odobravanje studije uticaja i studiju uticaja u opštini u kojoj se nalazi lokacija datog projekta od dana objavljivanja obavještenja do isteka propisanog roka od 30 dana, za davanje mišljenja.
Nosilac projekta je obavezan organizovati javnu raspravu najkasnije u roku 60 dana od dana podnošenja zahtjeva za odobravanje studije uticaja Ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine. Poziv na javnu raspravu mora biti objavljen najmanje 15 dana prije održavanja javne rasprave.

Nosilac projekta organizuje javnu raspravu o studiji uticaja u opštini u kojoj se nalazi lokacija datog projekta. U javnoj raspravi obavezno učestvuje predstavnik Ministarsva nadležnog za zaštitu životne sredine koji i vodi javnu raspravu. Nosilac projekta priprema i dostavlja Ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine zapisnik sa javne rasprave u roku 8 dana nakon njenog održavanja.
Zainteresovana javnost može u roku 30 dana od dana održavanja javne rasprave podnijeti nosiocu projekta primjedbe u vezi sa zahtjevom i studijom uticaja, u pisanoj formi. Nosilac projekta je obavezan da u roku slijedećih 15 dana dostavi Ministarstvu nadležnom za zaštitu životne sredine

primljene primjedbe u vezi sa zahtjevom i studijom uticaja i svoj preliminarni stručni stav o primljenim primjedbama.

Ministarstvo nadležno za zaštitu životne sredine u roku koje samo odredi, ali ne dužem od 15 dana, prosljeđuje nosiocu projekta svoju ocjenu o primljenim primjedbama zainteresovane javnosti, o preliminarnom stručnom stavu nosioca projekta i svoj stav o primljenim primjedbama zainteresovanih organa, te nalaže nosiocu projekta da izvrši izmjene i dopune studije uticaja. Ministarstvo nadležno za zaštitu životne sredine određuje nosiocu projekta rok, koji ne može biti duži od 30 dana, da podnese dopunjenu studiju, uključujući i posebni dio studije uticaja koji se odnosi na mogući uticaj projekta na životnu sredinu drugog entiteta ili Brčko Distrikta.
Ministarstvo povjerava reviziju dopunjene studije uticaja ovlašćenom pravnom licu koje ispunjava uslove za obavljanje djelatnosti iz oblasti zaštite životne sredine (revident). Revizijom studije uticaja provjerava se stručni kvalitet studije uticaja.
Revident podnosi Ministarstvu izvještaj o reviziji, koji sadrži stručnu ocjenu studije uticaja, eventualne primjedbe na kvalitet i potpunost studije i upute za uklanjanje tih nedostataka. Izvještaj o reviziji Ministarstvo dostavlja nosiocu projekta. Nosilac projekta je obavezan da dostavi Ministarstvu studiju uticaja u konačnom obliku u skladu sa primjedbama i uputama iz izvještaja o reviziji, u roku koji Ministarstvo odredi, ali ne dužem od 15 dana. Rješenje o odobravanju studije Ministarstvo izdaje u roku 60 dana od prijema studije uticaja u konačnom obliku.
Rješenjem o odobravanju studije utvrđuje se posebno:

1. da je studija uticaja izrađena u skladu sa ovim zakonom,
2. da je nosilac projekta obavezan da preduzme mjere za zaštitu životne sredine koje su utvrđene u studiji uticaja,
3. da se studija uticaja smatra sastavnim dijelom rješenja o odobravanju studije.

U obrazloženju rješenja o odobravanju studije navodi se da su uzete u obzir primjedbe zainteresovanih strana i zainteresovane javnosti, kao i primjedbe drugog entiteta, Brčko Distrikta ili druge države. Rješenje o odbijanju studije će se izdati ukoliko se:

– utvrdi da bi projekat mogao izazvati značajan negativan uticaj na životnu sredinu, odnosno da bi projekat mogao u znatnoj mjeri ugroziti životnu sredinu,
– utvrdi da projekat nije u skladu sa planom zaštite životne sredine na međuentitetskom i entitetskom nivou, ili se
– ustanovi da projekat nije u skladu sa međunarodnim obavezama Bosne iHercegovine po pitanju zaštite životne sredine.

Rješenje o odobravanju studije prestaje da važi ako nosilac projekta ne pribavi odobrenje za građenje, odnosno drugu odluku u roku od dvije godine od dana prijema rješenja.
Nakon primljenog Rješenja o odobravanju Studije uticaja na životnu sredinu, Investitor predaje Zahtjev za ekološku dozvolu u skladu sa članom 85. Zakona o zaštiti životne sredine.

5.2. Propisi u oblasti građenja

Zakon o uređenju prostora i građenju RS[102] uređuje sistem prostornog planiranja i uređenja prostora, priprema, izrada i donošenje dokumenata prostornog uređenja, lokacijski uslovi, uređenje građevinskog zemljišta, izdavanje dozvola za građenje, vrste i sadržaj tehničke dokumentacije,

[102] Službeni glasnik RS, br. 40/13, 106/15,3/16 i 84/19

građenje objekata i međusobni odnosi između učesnika u građenju, upotreba i uklanjanje objekata, legalizacija objekata, vršenje nadzora nad primjenom ovog zakona, nadležnost i rad Inženjerske komore, te druga pitanja od značaja za uređenje prostora, građevinsko zemljište i građenje objekata.

5.2.1. Procedura pribavljanja građevinske dozvole

Postupak dobivanja dozvola u RS se odvija interakcijom sa opštinskim službama. Drugim riječima, kad se podnese zahtjev za dozvolu, opština utvrđuje da li je odobravanje projekta u njihovoj nadležnosti ili ne. Ako nije, opština će službeno dostaviti zahtjev Ministarstvu za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS.

Procedura za izdavanje građevinske dozvole definisana je Zakonom o uređenju prostora i građenju Republike Srpske[103]. Ovim zakonom uređuju se sistem prostornog planiranja i uređenja prostora, priprema, izrada i donošenje dokumenata prostonog uređenja, lokacijski uslovi, uređenje građevinskog zemljišta, izdavanje dozvola za građenje, vrste i sadržaj tehničke dokumentacije, građenje objekata i međusobni odnosi između učesnika u građenju, upotreba i uklanjanje objekata, legalizacija objekata, vršenje nadzora nad primjenom ovog zakona, nadležnost i rad Inženjerske komore, te druga pitanja od značaja za uređenje prostora, građevinsko zemljište i građenje objekata.

Potrebna dokumentacija za dobijanje građevinske dozvole:

- Lokacijski uslovi, sa urbanističko-tehničkim uslovima.
- Dokaz o riješenim imovinsko-pravnim odnosima.
- Glavni projekat u tri primjerka.
- Izvještaj o reviziji tehničke dokumentacije.

U skladu sa članom 127. zakona izdavanje građevinske dozvole je u nadležnosti organa uprave nadležnih za poslove građenja u jedinici lokalne samouprave na čijem se području izvode podprojektne aktivnosti.

5.3. Propisi o upravljanju otpadom

U RS-u, u skladu sa Zakonom o upravljanju otpadom[104] , za sva postrojenja za koja se izdaje ekološka dozvola priprema se i donosi Plan upravljanja otpadom, koji sadrži:

- dokumentaciju o otpadu koji proizvodi poduzeće (porijeklo, vrste otpada sukladno listi ot pada, sastav, količina),
- mjere koje se trebaju poduzeti radi sprječavanja proizvodnje otpada, naročito kada se rad i o opasnom otpadu,
- odvajanje otpada, posebice opasnog otpada od druge vrste otpada i od otpada koji će se p onovo koristiti,
- odlaganje otpada na odlagalištu,
- metode tretmana i/ili odlaganja.

Pravilnikom o kategorijama otpada sa katalogom[105] , utvrđuje se lista otpada prema djelatnostima u kojima nastaje.

Otpad iz šumarstva I drvne industrije je klasifikovan kao jedna od potkategorija u ovoj Listi.

Otpadne hemikalije koje se koriste u šumarstvu I drvnoj industriji uključujući njihovu ambalažu neiskorištene ili hemikalije kojima je rok upotrebe istekao, klasifikovane su kao opasni otpad koji zahtjeva poseban tretman u skladu sa odredbama Zakona o upravljanju otpadom.

[103] Službeni glasnik RS, br. 40/13
[104] Službeni glasnik RS, br. 111/13, 106/15 i 16/18, 70/20, 63/21
[105] Službeni glasnik RS, br. 79/15,

5.4. Propisi o upravljanju vodama

U RS-u, Zakonom o vodama[106] RS-a propisano je da se sljedeći vodoprivredni akti moraju pribaviti u slučaju projekta koji uključuje npr. izgradnju objekata za zaštitu od poplava, kao i bilo koje druge aktivnosti koje bi mogle uticati na količinu i kvalitet voda:

- vodne smjernice, kojima se propisuju način i uslovi po kojima će nadležno ministarstvo dozvoliti iskorištavanje vode (izdaju se u fazi urbanističke dozvole, odnosno lokacijskih uslova u RS-u).
- vodna saglasnost, kojom se potvrđuje da je dokumentacija priložena uz zahtjev za vodnu saglasnost u skladu sa prethodnom vodnom saglasnošću i vodnim smjernicama u RS, propisima o vodama i planskim dokumentima (izdaju se prije građevinske dozvole u RS-u)
- vodna dozvola, kojom se potvrđuje da su ispunjeni svi zahtjevi koji su navedeni u vodnoj saglasnosti (izdaje se prije upotrebne dozvole u RS-u).

Vodnom se dozvolom utvrđuje namjena, način i uslovi iskorištavanja vode, režim rada objekata i postrojenja, način i uslovi ispuštanja otpadnih voda, način i uslovi odlaganja čvrstog i tečnog otpada i drugi uslovi. Njom se utvrđuju i obaveze podnosioca zahtjeva vezane za mjerenje otpadnih voda, učestalost mjerenja, kontrolu kvaliteta i vođenje evidencija o iskorištenoj vodi, kao i obaveze vezane za obračun i plaćanje vodnih naknada. Entitetskim zakonom o vodama predviđeno je da se ekološka dozvola izdaje na osnovu prethodno pribavljene prethodne vodne saglasnosti/vodnih smjernica.

Zakonom je predviđeno da se ekološka dozvola izdaje na osnovu prethodno pribavljene prethodne vodne saglasnosti odnosno vodnih smjernica kojom se odlučuje o ostvarivanju prava na vodu podnosioca zahtjeva, kao i način ostvarivanja tih prava. Na ovaj način, osigurano je da nadležno ministarstvo u ekološku dozvolu integriše preporuke i mjere zaštite voda iz prethodne vodne saglasnosti.

Zahtjev za izdavanje prethodne vodne suglasnosti, prema zakonskoj legislativi podnosi organ nadle žan za izdavanje životnu sredinu ne dozvole.
Ovdje treba istaknuti da je praksa drugačija od propisane. Naime, od investitora se zahtijeva da sa pokrene proceduru pribavljanja prethodne vodne suglasnosti.

U Zakonu o vodama RS, članom 125. propisano je da je za projekte koji podliježu PUŽS kod predaje Zahtjeva za izdavanje vodnog akta neophodno priložiti Studiju o uticaju na životnu sr edinu. Na ovaj način, kroz vodne akte se integriraju mjere zaštite voda preporučene Studijom.Tim je osigurano da MPUGE RS može uključiti u ekološku dozvolu sve preporuke i mjere vezane za zaštitu voda. U RS-u, vodnu dokumentaciju izdaju Javna ustanova “Vode Srpske” i JLS.

5.5. Propisi iz oblasti šumarstva

Planski dokumenti šumarstva u širem smislu su: Prostorni plan Republike Srpske do 2025. godine (2015), Strategija zaštite prirode Republike Srpske, Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske

[106] Službeni glasnik RS, br. 50/06, 92/09, 121/12 i 74/17

2011-2021, Šumarski program za Republiku Srpsku, Pravilnik o dugoročnom gazdovanju područjem Krša, Pravilnik o načinu proglašavanja, obilježavanja, finansiranja, načinu gazdovanja zaštitnim šumama i šumama posebne namjene[107], Pravilnik o katastru šuma i šumskog zemljišta[108], Pravilnik o nadzoru nad izradom šumskoprivrednih osnova[109]. Za šume na području grada Banja Luka izrađen je Prostorni plan 2014-2030 (2014)[110].

Prostorni plan Republike Srpske do 2025. ukazuje na osnovna opredjeljenja za sektor šumarstva i drvne industrije da: resursi (vode, šume, poljoprivredno zemljište, mineralne sirovine) predstavljaju dragocijene i veoma osjetljive elemente prirodnog tj. ekološkog sistema i njegovog diverziteta, sa posebnom ulogom kod uređenja predjela i očuvanja kvaliteta životne sredine i, iznad svega, kod ekonomskog razvoja Republike Srpske.

Strategija razvoja šumarstva Republike Srpske 2011-2021 kao krovni planski dokument u skladu sa Zakonom, takođe prepoznaje i definiše osnovne premise savremenog šumarstva: podjelu na proizvodne, ekološke i socijalne (s akcentom na rekreativne) funkcije u okviru višenamjenskog upravljanja šumskim resursima i održivog razvoja.

Strategija zaštite prirode Republike Srpske ukazuje da je ugroženost šuma u direktnoj vezi is a unutargranskim konfliktima, tj. sa konfliktima koji nastaju kao posljedica neusklađenosti u definisanju osnovne funkvije šuma (proizvodna, zaštitna i socijalna), i konstatuje se da u Republici Srpskoj uređivačka praksa prihvata proizvodnu funkciju kao osnovnu za sve šume[111].

Šumarski program Republike Srpske je osnovni dokument kojim se predviđa učesnički, sveobuhvatan, međusektorski i trajan proces planiranja, sprovođenja, praćenja i vrednovanja šumarske politike sa ciljem postizanja odrţivog gazdovanja šumama svih oblika svojine, zajedno sa Akcionim planom za njegovo sprovođenje. Šumarski program Republike usvaja Narodna skupština Republike Srpske I izrađuje se za period od 20 godina.

Osnovno zakonodavstvo Republike Srpske vezano za sektor šumarstva čine: Zakon o šumama, Zakon o lovstvu, Zakon o reproduktivnom materijalu šumskog drveća, Zakon o zaštiti prirode Zakon o zaštiti životne sredine.

Zakon o šumama[112] daje opšti okvir upravljanja šumama i šumskim zemljištem u Republici Srpskoj, odnosno ovim zakonom uređuje se politika i planiranje, upravljanje i gazdovanje šumama i šumskim zemljištem, zaštita šuma, finansiranje i vrijednost šuma, katastar šuma i šumskog zemljišta i informacioni sistem u šumarstvu, imovinsko-pravni odnosi, kao i druga pitanja od značaja za šumu i šumsko zemljište radi unapređivanja i održivog korišćenja šuma i šumskog zemljišta i razvoja šumarstva, a odredbe navedenog zakona primjenjuju se na sve šume i šumsko zemljište, bez obzira na oblik svojine.
Shodno članu 7. ZOŠ-a pod šumom se podrazumijevaju površine obrasle šumskim vrstama drveća, na površini većoj od 0,16 ha, minimalne širine 20 metara, sa stepenom pokrivenosti zemljišta krošnjama stabala minimalno 20% i većim, bez obzira da li je riječ o podmlatku ili odraslim stablima bilo iz sjemena ili izbojaka iz panjeva ili žila.

[107] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 57/09
[108] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 47/09, 112/12 i 87/13
[109] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 57/11 i 79/13
[110] Plan pošumljavanja goleti i gazdovanja šumskim kulturama Republike Srpske, 2021. godina
[111] Plan pošumljavanja goleti i gazdovanja šumskim kulturama Republike Srpske, 2021. godina
[112] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 75/08, 60/13, 70/20

Prema članu 16. definisanom u Zakonu o šumama, za potrebe upravljanja i gazdovanja šumama izrađuju se sljedeći planski dokumenti: šumskoprivredna osnova, dugoročni program gazdovanja područjem krša, investicioni program gazdovanja industrijskim i drugim šumskim plantažama, izvođački projekat gazdovanja šumama i program korišćenja ostalih šumskih proizvoda.

Zakonom o lovstvu[113] uređuje se upravljanje lovnim resursima, gazdovanje lovištem, vlasništvo na divljači, sistematska kategorizacija divljači i njena zaštita, lovišta, planiranje u lovstvu i katastar lovišta, lov i korištenje divljači, sprečavanje i naknada štete od divljači i na divljači, sredstva za unapređivanje lovstva i kadrovi u lovstvu.
Shodno članu 2. navedenog zakona lovstvo se definiše kao ekološka, ekonomska, društveno korisna i obrazovno-naučna djelatnost, koja je u funkciji integralne zaštite, uzgoja, održivog korištenja i stalnog poboljšavanja kvaliteta lovnog fonda, staništa i drugih lovnih resursa, dok se prema istom članu divljač definiše kao dobro od opšteg interesa i uživa posebnu brigu i zaštitu Republike Srpske. Prema članu 22. lovištem se smatraju površine zemljišta, šuma i voda, koje predstavljaju prostornu, prirodnu i ekološki zaokruženu cjelinu u kojoj postoje povoljni uslovi za život, reprodukciju, rast i razvoj lovnog fonda u lovištu, infrastruktura i drugi potrebni lovni resursi, nezavisno od vlasništva. Lov divlači po članu 47. Zakona o lovstvu obuhvata praćenje, osmatranje, izbor jedinke za odstrel, odstrel ili hvatanje, sakupljanje odstrijeljene divljači, uređenje i evidenciju trofeja i fotolov.

Zakonom o koncesijama[114] uređuju se predmet i nadležnost za dodjelu koncesija, politika dodjele koncesija, način i postupak dodjele koncesija u Republici Srpskoj, elementi ugovora o koncesiji i prestanak ugovora o koncesiji, prava i obaveze koncesionara i koncendenta, izbor i nadležnost Komisije za koncesije Republike Srpske i druga pitanja od značaja za ostvarivanje koncesija.
Koncesiona naknada prema navedenom zakonu za ustupljeno pravo u oblasti lovstva utvrđuje se na osnovu koeficijenta korekcije prema vrijednosti planirane investicije iz studije opravdanosti, a koja je minimalno 200.000 KM. Koeficijent korekcije koncesione naknade je: a) 0,05 za vrijednost planirane investicije od 200.000 KM do 499.999 KM b) 0,02 za vrijednosti planirane investicije od 500.000 KM i više. Koncesiona naknada za korišćenje koncesije obračunava se za planirani odstrel divljači koji proizlazi iz godišnjeg plana korišćenja privrednog lovišta ili iz privremenog godišnjeg plana korišćenja privrednog lovišta za tekuću lovnu godinu i utvrđuje se za jednu godinu trajanja koncesije. Godišnja koncesiona naknada iznosi 15% od ukupne vrijednosti divljači planirane za odstrel u godišnjem ili u privremenom godišnjem planu korišćenja lovišta za tekuću lovnu godinu, a čija je pojedinačna vrijednost utvrđena propisom o cjenovniku odstrela, korišćenja divljači i usluga u lovištu.

Zakonom o reproduktivnom materijalu šumskog drveća[115] uređuju se osnovne karakteristike polaznog i reproduktivnog materijala šumskog drveća, odnosno uslovi, način vrednovanja i priznavanja polaznog materijala, proizvodnja, kontrola i dorada reproduktivnog materijala šumskog drveća, kao i njegov kvalitet, promet i upotreba, te vođenje registra sorti šumskog bilja i drugih registara.
Shodno članu 2. ovog zakona odredbe navedenog zakona ne odnose se na uzorke reproduktivnog materijala koje privredno društvo ili drugo pravno lice koje se bavi poslovima oplemenjivanja bilja u oblasti šumarstva koristi za naučna istraživanja i izvođenja eksperimenata, u količini utvrđenoj tim programom i reproduktivni materijal koji vodi porijeklo od genetički modifikovanih organizama.

[113] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 60/09 i 50/13
[114] “Službeni glasnik RS”, br. 59/13, 16/18 i 70/20
[115] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 60/09

Pravilnik o dugoročnom gazdovanju područjem Krša[116] propisuju se sadržaj i način izrade dugoročnog programa gazdovanja područjem krša. Prostorom krša gazduje se na osnovu dugoročnog programa gazdovanja područjem krša koji se donosi na period od deset godina. Gazdovanje područjem krša zasniva se pretežno na korišćenju opštekorisnih funkcija šuma. Pravilnikom je obuhvaćeno stanje šuma i šumskog zemljišta u doba izrade programa, izvršena analiza i ocjena dosadašnjeg gazdovanja područjem krša, definisani planovi gazdovanja područjem krša u narednom periodu te data ekonomsko-finansijska analiza.

FSC Standard - JŠP "Šume RS“ dobilo je prestižni SGS-FM / COC-004338) sertifikat za gazdovanje šumama koji važi od 10. marta 2018. do 9. marta 2023. godine. Sertifikat se odnosi na sve oblasti šumskih gazdinstava i na njega će se pozivati svi prerađivači drveta koji nabavljaju repromaterijal od JPŠ "Šume RS”.

Po definiciji, "FSC sertifikat za upravljanje šumama znači da se šumama i šumskim zemljištem upravlja u skladu sa strogim ekološkim, društvenim i ekonomskim standardima“. Dobijanje FSC sertifikata je uspješno završilo težak posao ljudi u JŠP koji su uložili mnogo truda da završe ovaj postupak. Sertifikacija je relativno nov koncept unapređenja kvaliteta upravljanja šumskim resursima, koji se u potpunosti zasniva na principu dobrovoljnosti. Sertifikacija gazdovanja šumskim resursima je postupak u kojem nezavisna sertifikaciona institucija izdaje pisani sertifikat šumarskom preduzeću – potvrdu da je obavljanje gazdovanja na određenom šumskom području u skladu sa unaprijed definisanim, međunarodno priznatim standardima.

Glavni efekti koji se očekuju od Programa sertifikacije i ispunjavanja zahtjeva većine zainteresovanih strana su: zaustavljanje mogućih negativnih uticaja koji bi doveli do smanjenja šumskih površina, poboljšanje kvaliteta gazdovanja šumama, nesmetan i bolji pristup svjetskom tržištu, poboljšanje čovjekove okoline i bolji ekonomski i društveni razvoj.

Cilj FSC-a je promovisanje ekološki odgovornog, društveno korisnog i ekonomski održivog upravljanja šumama. FSCTM sertifikacija sprovodi se prema 10 principa. Svaki princip sadrži nekoliko kriterijuma čije se zadovoljstvo provjerava pokazateljima, za koje postoje jasni verifikatori koji pokazuju da li je određeni kriterijum ispunjen ili nije. Za svaku od njih nadležna institucija daje opis usklađenosti sa kriterijumima, odnosno objektivne dokaze o neusaglašenosti. Neusaglašenosti se mogu pokazati kroz korektivne mjere za teže neusaglašenosti sa kriterijumima ili zapažanja za manje mjere.

Unapređenje gazdovanja šumama nakon postupka sertifikacije ogleda se u procjeni ekološkog i sociološkog uticaja aktivnosti gazdovanja u procesu planiranja, zaštite na radu i primjene mjera zaštite u toku radova i postupaka praćenja opštih karakteristika šuma, poslovanja i drugih ekoloških i sociooloških aspekata.

Sertifikat može izdati samo ovlašćena organizacija FSC savjeta (u slučaju JŠP "Šume RS" to je SGS Slovačka) koja vrši inspekciju organizacije i uvidom u dokumentaciju i stanje na terenu utvrđuje stepen usklađenosti sa standardima.

FSC sertifikat se izdaje na pet godina i podliježe godišnjim nadzornim obilascima. Poslednji monitoring obavljen je u novembru 2021.

Ovaj standard takođe reguliše poslove u šumarstvu. Konkretno, Zajmoprimac će upravljati živim prirodnim resursima na održiv način, kroz primjenu dobrih praksi upravljanja i dostupnih tehnologija. Kada su takve primarne proizvodne prakse kodifikovane u standardima koji su globalno, regionalno ili nacionalno priznati, posebno za operacije u industrijskom obimu, Zajmoprimac i Banka će se dogovoriti o standardima koji će se primjenjivati. U nedostatku relevantnih standarda za određene žive prirodne resurse u dotičnoj zemlji, Zajmoprimac će

[116] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 60/09

primjenjiti GIIP.

5.6. Propisi u oblasti privrede i preduzetništva

Zakonom o razvoju malih i srednjih preduzeća (MSP**)**[117] uređuju se načela, principi i subjekti koji pružaju podršku razvoju malih i srednjih preduzeća, donošenje strategije razvoja malih i srednjih preduzeća u Republici Srpskoj, organizaciona struktura, zadaci i način rada Savjeta i agencija, kao i druga pitanja od značaja za njihov razvoj. Cilj ovog zakona je stvaranje povoljnog poslovnog okruženja, podsticanje osnivanja, rasta i razvoja malih i srednjih preduzeća (u daljem tekstu: MSP), povećanje njihove konkurentnosti stvaranjem inovacija i razvijanjem svijesti o značaju MSP i preduzetništva za ekonomski razvoj. Status malih I srednjih preduzeća imaju privredna društva, druga pravna lica I samostalni preduzetnici koji ispunjavaju sljedeće kriterijume:

a) Prosječno godišnje zapošljavaju manje od 250 radnika,
b) Nezavisni su u poslovanju,
c) Ostvaruju ukupan godišnji prihod do 97.790.000 KM ili imaju vrijednost imovine do 84.099.400 KM.

Prema kriterijum broja zaposlenihmizvršena je podjela na: mikro preduzeća – manje od 10 radnika, mala preduzeća koja zapošljavaju manje od 50 radnika, srednja perduzeća-više od 49 a manje od 250 radnika. Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća (u daljem tekstu: Agencija) je pravno lice osnovano sa ciljem promocije i unapređivanja oblasti MSP. Agencija ima svojstvo pravnog lica i neprofitna je organizacija.

Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća u Republici Srpskoj[118] (u daljem tekstu: Strategija razvoja MSP) je sveobuhvatan dokument sa osnovnim ciljevima, mjerama i nosiocima srednjoročnog razvoja MSP. Strategijom se utvrđene: a) smjernice razvoja MSP, b) mjere i programi razvoja MSP v) nosioci sprovođenja Strategije, g) rokovi za realizaciju mjera, d) visina i izvori sredstava potrebnih za realizovanje Strategije, đ) pokazatelji uspješnosti i nadzor nad sprovođenjem pojedinih mjera.

Strategija i politike razvoja industrije Republike Srpske[119] definiše prioritete i strateške ciljeve razvoja industrije, te načine njihovog ostvarivanja u navdenom periodu. Strategija, koju je izradilo Ministarstvo privrede i preduzetništva u saradnji sa ostalim nadležnim institucijama Republike Srpske i u konsultacijama sa relevantnim zainteresovanim stranama, usaglašena je sa ekonomskim i strateško-planskim dokumentima Republike Srpske i industrijskim politikama Evropske Unije.
U smislu realizacije opšteg cilja, koji se odnosi na podizanje konkurentnosti industrije definisani su strateški ciljevi koji podrazumijevaju povećanje proizvodnje više faze prerade, smanjenje spoljno-trgovinskog deficita u industriji, povećanje zaposlenosti u industriji, povećanje investicija u industriji i smanjenje štetnih uticaja na životnu sredinu.
Vizija strategije razvoja industrije Republike Srpske za 2027. godinu postavljena je u skladu sa primarnim ciljem koji se odnosi na ubrzanje ekonomskog rasta Republike Srpske i podizanje kvaliteta života njenih građana. Na bazi detaljne dijagnoze i postavljene vizije izveden je opšti cilj strategije, a to je podizanje konkurentnosti industrije Republike Srpske. Kao podrška opštem cilju, definisan je set strateških ciljeva i prioriteta razvoja industrije, koji su postavljeni na bazi strateških opredjeljenja Vlade Republike Srpske i komunikacije sa svim zainteresovanim stranama, prvenstveno predstavnicima poslovne zajednice. Na bazi definisane strategije urađen je Akcioni plan za sprovođenje Strategije, u kome se precizno razrađuju konkretne aktivnosti sa nosiocima aktivnosti, rokovima i očekivanim rezultatima.

[117] "Službeni glasnik RS", br. 50/13 i 94/19
[118] Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća u Republici Srpskoj od 2021 -2027.
[119] Strategija i politike razvoja industrije Republike Srpske za period 2021 - 2027.

Strategija razvoja preduzetništva žena Republike Srpske[120] definiše osnovne ciljeve, aktivnosti, nosioce razvoja preduzetništva žena, rokove i sredstva neophodna za podršku ženama preduzetnicama, čijom realizacijom će se ostvariti sljedeći strateški ciljevi razvoja u periodu od 2019. do 2023. godine, a to su jačanje konkurentnosti poslovnih subjekata koje pokreću i vode preduzetnice; unapređenje dostupnosti i privlačniosti preduzetništva i poslovanja za žene; dodatna podrška specifičnih oblasti preduzetništva žena.
Prvi strateški cilj obuhvata programe finansijske podrške, te srtučnu podršku i podršku umrežavanju i u udruživanju žena. Drugi strateški cilj odnosi se na realizaciju programa prilagođavanja regulatornog okvira preduzetništvu žena, programa indirektne podrške. Potreba za donošenjem ovakvog dokumenta ukazala se zbog činjenice da žene zauzimaju značajno mjesto u privredi, ali da i dalje postoje određene prepreke ili predrasude kada su u pitanju žene koje su vlasnice privrednog subjekta ili žene koje upravljaju privrednim subjektom. Značaj donošenja ovakvog dokumenta prepoznale su i institucije, ali I preduzetnice, u cilju da se posebnom politikom olakša i unaprijedi njihov rad I poslovanje. Statistički pokazatelji ukazuju na činjenicu da je skoro jedna trećina privrednih subjekata u vlasništvu žena, a to je u odnosu na zemlje okruženja veoma dobar pokazatelj.

Odluka o utvrđivanju kriterijuma uslova I načina raspodjele šumskih drvnih sortimenata[121] utvrđuje kriterijume, uslove I način preka kojima JP "Šume Republike Srpske" a.d. Sokolac, vrši raspodjelu šumskih sortimenata drvoprerađivačima u RS. Pravo na učešću u raspodjeli šumskih sortimenata imaju preduzeća iz oblasti drvoprerađivačke industriju koja ispunjavaju uslove definisane članom 2. Dok su kriterijumi za raspodjelu izraženi su kroz vrijednost boda koja je definisana članom 3. Postupak raspodjele šumskih drvnih sortimenata utvrđen je članom 4.

Odlukom o stepenu razvijenosti jedinica lokalne samouprave u RS za 2021. godinu[122] JLS se dijele na razvijene, srednje razvijene, nerazvijene I izrazito nerazvijene.
Razvijene jedinice lokalne samouprave su: Banja Luka, Bijeljina, Gacko, Gradiška, Derventa, Doboj, Zvornik, Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Laktaši, Mrkonjić Grad, Pale, Prijedor, Prnjavor, Stanari, Teslić, Trebinje i Ugljevik.
Srednje razvijene jedinice lokalne samouprave su: Bileća, Brod, Kozarska Dubica, Kotor Varoš, Milići, Modriča, Sokolac, Srbac, Foča i Čelinac.
Nerazvijene jedinice lokalne samouprave su: Bratunac, Višegrad, Vlasenica, Donji Žabar, Kostajnica, Ljubinje, Nevesinje, Novi Grad, Petrovac, Petrovo, Ribnik, Rogatica, Han Pijesak, Šamac i Šipovo.
Izrazito nerazvijene jedinice lokalne samouprave su: Berkovići, Vukosavlje, Istočni Drvar, Istočni Mostar, Istočni Stari grad, Jezero, Kalinovik, Kneževo, Krupa na Uni, Kupres, Lopare, Novo Goražde, Osmaci, Oštra Luka, Pelagićevo, Rudo, Srebrenica, Trnovo, Čajniče i Šekovići.

Uredbom o minimalnim tehničko-tehnološkim uslovima za rad objekata za primarnu preradu drveta[123] propisuju se minimalni uslovi potrebni za obavljanje primarne prerade drveta na pilanskim postrojenjima (u daljem tekstu: pilana) i postrojenjima za cijepanje drveta (u daljem tekstu: cjepači). Pilane podrazumijevaju radne prostorije sa odgovarajućim sredstvima rada, opremom i instalacijama. Cjepači podrazumijevaju prostor sa odgovarajućim sredstvima rada za cijepanje drveta, opremom i instalacijama. Pilana i cjepač može da otpočne obavljanje djelatnosti kada su u potpunosti realizovana tehničko-tehnološka rješenja iz glavnog tehnološkog projekta. Fizička i pravna lica koja obavljaju djelatnost cijepanja drveta obavezni su da, u roku od godinu dana

[120] Strategija razvoja preduzetništva žena Republike Srpske za period 2019 – 2023.
[121] "Službeni glasnik RS", br. 86/19
[122] "Službeni glasnik Republike Srpske", broj: 102/20
[123] "Službeni glasnik Republike Srpske", broj: 46/10

od dana stupanja na snagu ove uredbe, usklade poslovanje sa odredbama ove uredbe. Privredno društvo može da obavlja djelatnost u prostoru koji ispunjava uslove u pogledu tehničke opremljenosti, zaštite na radu i zaštite i unapređivanja životne sredine, kao i druge propisane uslove, a ispunjenost uslova provjerava nadležni organ u postupku redovnog inspekcijskog nadzora.

5.7. Propisi u oblasti zaštite od požara

Zakonom o zaštiti od požara[124] uređuju se sistem zaštite od požara, prava i obaveze privrednih društava i drugih pravnih lica, ministarstava, republičkih uprava i republičkih upravnih organizacija (organi uprave), jedinica lokalne samouprave, preduzetnika i drugih fizičkih lica kao subjekata zaštite od požara, mjere zaštite od požara, planiranje i organizovanje zaštite od požara, organizacija vatrogasno-spasilačke službe, gašenje požara, nadzor nad sprovođenjem mjera zaštite od požara i finansiranje zaštite od požara.
U skladu sa član 2. Zakona o zaštiti od požara, zaštita od požara obuhvata skup mjera i radnji upravne, organizacione, materijalno-tehničke, obrazovne i propagandne prirode, koje se preduzimaju radi sprečavanja izbijanja i širenja požara, njegovog otkrivanja i gašenja, te spasavanja ljudi, imovine i životne sredine ugroženih požarom, a ista se organizuje i sprovodi u svim mjestima i na svim objektima koji su izloženi opasnostima od izbijanja i širenja požara. Jedne od mjera za zaštitu od požara u smislu ovog zakona u skladu sa članom 18. jesu i mjere za organizovanje službe osmatranja i obezbjeđenje opreme i sredstava za gašenje šumskih požara,

U skladu sa članom 33. ministar unutrašnjih poslova u saradnji sa ministrom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, donosi pravilnik kojim se propisuju posebne mjere zaštite od požara šuma i usjeva.

Pravilnikom o posebnim mjerama zaštite od požara šuma i usjeva[125] propisuju se posebne mjere zaštite od požara šuma i usjeva s ciljem unapređivanja zaštite šuma i usjeva, ranog otkrivanja požara i smanjenja opasnosti od nastanka i brzog širenja, te blagovremenog djelovanja u gašenju požara, a pod posebnim mjerama zaštite od požara šuma i usjeva podrazumijevaju se: organizovanje stalnog dežurstva, osmatračke službe, službe veze obavještenja i kontrola nad sprovođenjem tih i drugih mjera zaštite od požara, u skladu sa Zakonom o zaštiti od požara.

Pravilnikom o sadržaju i postupku izrade plana zaštite šuma od požara[126] propisuju se sadržaj i postupak izrade plana zaštite šuma od požara u cilju unapređenja zaštite šuma, ranog otkrivanja šumskih požara i smanjenja opasnosti od nastanka i brzog širenja šumskih požara, te blagovremenog djelovanja u gašenju šumskog požara. U skladu sa članom 2. Javno preduzeće šumarstva „Šume Republike Srpske“ a. d. Sokolac dužno je za šume u svojini Republike Srpske i za šume u privatnoj svojini donijeti plan zaštite šuma od požara, a plan zaštite šuma od požara takođe su dužni donijeti nacionalni parkovi, industrijske i druge šumske plantaže. Sastavni dio ovog pravilnika čine kriterijumi za procjenu ugroženosti od šumskog požara sa potrebnim obrascima, obrasci za vođenje dnevnika osmatračko-obavještajne službe, kao i obrazac o kontroli rada osmatračko-obavještajne službe.

[124] Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 94/19
[125] Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 102/20
[126] Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 107/09 i 12/14

5.8. Propisi u oblasti zaštite od neeksplodirajućih eksplozivnih srestava

Zakon o demininiranju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 5/02) uređuje organizacionu strukturu za uklanjanje i izviđanje mina i neeksplodiranih ubojitih sredstava una području BiH, utvrđuje tijela nadležna za provođenje demininiranja, prava i obveze osoba koje obavljaju poslove demininiranja te nadzor nad provođenjem ovoga zakona.
Izrada prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o demininiranju u Bosni i Hercegovini počeo je krajem 2016. godine ali još nije završen.

Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine 2018-2025[127] predstavlja viziju, misiju, strateške i operativne ciljeve programa protivminskog djelovanja Bosne i Herzegovine za period 2018.-2025. Krajnje stanje kao rezultat Strategije su izvršene obaveze BiH u pogledu izviđanja i čišćenja prema Konvenciji o zabrani upotrebe, stvaranja zaliha, proizvodnje i transporta protivpješadijskih mina i o njihovom uništenju. Strategija predviđa pet strateških ciljeva; za svaki strateški cilj je postavljeno nekoliko operativnih ciljeva, polazišta, pokazatelja i ciljanih stanja kao indikatora ostvarenja operativnih ciljeva. 1. Procedure kvalitetnog upravljanja informacijama osiguravaju prikupljanje, pohranjivanje, analizu i razmjenu relevantnih informacija, kao i njihovo korištenje za efikasno i djelotvorno planiranje, postavljanje prioriteta, izdavanje zadataka i provođenje protivminskih akcija. 2. Program protivminskog djelovanja BiH je promoviran u zemlji i na međunarodnom nivou da bi se povećala njegova vidljivost i unaprijedili odgovornost, predanost i podrška države. 3. Veličina i uticaj problema kontaminiranosti minama/ESZR je preciziran i potvrđen; problem se rješava u skladu sa standardima za protivminske akcije BiH, pri čemu se osigurava vraćanje sigurnih površina ugroženim zajednicama na korištenje. 4. Sigurno ponašanje se promovira kroz mjere upozoravanja na mine koje su rodno osjetljive i uvažavaju različitosti da bi se smanjio broj nesreća izazvanih minama/ESZR i podržale sigurne i održive aktivnosti neophodne za život. 5. Sve žrtve mina/ESZR sudjeluju u društvu na jednakim osnovama sa drugima; njihove potrebe su identificirane i zadovoljene, a njihove egzistencijalne prilike unaprijeđene kroz pomoć utemeljenu na pravima i koja uvažava različitosti.

5.9. Propisi vezani za nacionalne parkove

Zakonom o zaštiti prirode[128], uređuju se zaštita i očuvanje prirode, biološke, geološke i pejzažne raznovrsnosti kao dijela životne sredine. Ciljevi donošenja navedenog zakona ogledaju se u sljedećem: očuvanje i unapređivanje biološke (genetičke, specijske i ekosistemske), geološke i pejzažne raznovrsnosti, usklađivanje ljudskih aktivnosti, ekonomskih i društvenih razvojnih planova, programa, osnova i projekata sa održivim korišćenjem obnovljivih i neobnovljivih prirodnih resursa i dugoročnim očuvanjem prirodnih ekosistema i prirodne ravnoteže, održivo korišćenje i upravljanje prirodnim resursima i dobrima, obezbjeđivanje njihove funkcije uz očuvanje prirodnih vrijednosti i ravnoteže prirodnih ekosistema, blagovremeno sprečavanje ljudskih aktivnosti i djelatnosti koje mogu dovesti do trajnog osiromašenja biološke, geološke i pejzažne raznovrsnosti, kao i poremećaja sa negativnim posljedicama u prirodi, utvrđivanje i praćenje stanja u prirodi i unapređivanje stanja narušenih dijelova prirode i pejzaža.

[127] "Službeni glasnik BiH 70/19
[128] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 20/14

Strategija zaštite prirode Republike Srpske je osnovni dokument kojim se određuju dugoročni ciljevi i smjernice očuvanja prirode i prirodnih vrijednosti, kao i način njihovog sprovođenja u skladu sa ukupnim privrednim, društvenim i kulturnim razvojem Republike shodno članu 7. Zakona o zaštiti prirode. U skladu sa članom 37. navedenog zakona očuvanje eko-sistema (šumskih, visokoplaninskih, kraških, livadskih, vodenih i vlažnih, osjetljivih, agroekosistema i drugih eko-sistema) ostvaruje se očuvanjem njihovog prirodnog sastava, strukture, funkcije, cjelovitosti i ravnoteže putem sprovođenja odgovarajućih mjera i aktivnosti na njihovoj zaštiti, unapređivanju i održivom korišćenju. U toku je izrada nove Strategije u sklopu Projekta ESAP BiH 2030+ (Enivornmental Strategy and Action Plan), koji finansira Vlada Švedske.

Zakon o nacionalnim parkovima[129] definiše da su nacionalni parkovi područja posebnih prirodnih vrijednosti od ekološkog, naučnog, kulturnog, istorijskog, obrazovnog i zdravstveno-rekreativnog značaja. Nacionalni parkovi i u njima sadržane prirodne vrijednosti, prirodni resursi i radom stvorene vrijednosti, uključujući i kulturno-istorijske spomenike, u svojini su Republike Srpske i kao dobra od opšteg interesa uživaju posebnu brigu i zaštitu. Nacionalni parkovi u Republici Srpskoj proglašavaju se zakonom na način i u postu kako je propisano Zakonom o zaštiti prirode. Na podučjima nacionalnih parkova u skladu sa ovim zakonom i Zakonom o zaštiti prirode, sprovode se posebne mjere zaštite i razvoja koje su sastavni dio Plana upravljanja nacionalnim parkovima i drugim dokumentima koji se donose na osnovu posebnih zakona. Zone i režimi zaštite u nacionalnom parku mogu se utvrditi u skladu sa prostornim planom posebne namjene, a prema međunarodnim standardima.
Na području nacionalnog parka dozvoljeno je vršiti samo one privredne, turističkougostiteljske i naučno istraživačke aktivnosti za koje se u postupku dobijanja dozvola utvrdi da ne ugrožavaju prirodnu ravnotežu i izvornost biljnog i životinjskog svijeta, prirodnih staništa i vrijednosti područja. U nacionalnom parku zabranjeno je: sjeći ili uništavati drveće, žbunje i ostalu vegetaciju, osim sanitarnih sječa; unositi alohtone divlje biljne i životinjske vrste; vršiti nekontrolisano sakupljanje ljekovitog bilja, gljiva i šumskih plodova; graditi objekte koji mogu imati negativan uticaj na životnu sredinu, graditi energetske objekte, odlagati otpad; eksploatisati mineralne sirovine, graditi magistralne puteve ,sprovoditi bilo kakvu drugu djelatnost kojom bi se ugrozile vrijednosti nacionalnog parka.

Odluka o zaštiti strogog prirodnog rezervata "Prašuma Janj"[130] stavlja se pod zaštitu šumsko područje Janj, opština Šipovo, kao Strogi prirodni rezervat "Prašuma Janj". Strogi prirodni rezervat "Prašuma Janj" stavlja se pod zaštitu u svrhu očuvanja netaknutih, očuvanih i jedinstvenih šumskih eko-sistema, kao područje neizmijenjenih prirodnih odlika, sa reprezentativnim eko-sistemima, namijenjenih isključivo očuvanju izvorne prirode i ekološke ravnoteže, naučnim istraživanjima (kojima se ne narušavaju osnovna obilježja i vrijednosti), praćenju pojava i procesa u prirodi, kao i obrazovanju koje ne ugrožava slobodno odvijanje prirodnih procesa.

Odluka o zaštiti strogog prirodnog rezervata "Prašuma Lom"[131] stavlja se pod zaštitu šumsko područje Lom, opština Petrovac, kao Strogi prirodni rezervat "Prašuma Lom". Strogi prirodni rezervat "Prašuma Lom" stavlja se pod zaštitu u svrhu očuvanja netaknutih, očuvanih i jedinstvenih šumskih eko-sistema. To je područje neizmijenjenih prirodnih odlika, sa reprezentativnim eko-sistemima, namijenjenih isključivo očuvanju izvorne prirode i ekološke ravnoteže, naučnim istraživanjima (kojima se ne narušavaju osnovna obilježja i vrijednosti), praćenju pojava i procesa u prirodi, kao i obrazovanju koje ne ugrožava slobodno odvijanje prirodnih procesa.

[129] „Službeni glasnik Republike Srpske", broj 75/10
[130] „Službeni glasnik Republike Srpske" br. 123/12
[131] „Službeni glasnik Republike Srpske" br. 39/13

Zakonom o Nacionalnom parku „Sutjeska“[132] uređuju se granice, režimi zaštite, pitanja upravljanja, i razvoja Nacionalnog parka „Sutjeska“. Nacionalni park je područje posebnih prirodnih vrijednosti i svojstava od ekološkog, naučnog, kulturnog, istorijskog, obrazovnog, zdravstveno-rekreativnog i turističkog značaja koje karakteriše prisustvo reprezentativnih bioloških, geomorfoloških, geoloških i hidroloških pojava i procesa, staništa i vrsta od posebnog značaja i pripadajućih kulturno-istorijskih vrijednosti. Za područje nacionalnog parka donose se prostorni plan područja posebne namjene i plan upravljanja nacionalnim parkom. Gazdovanje šumama u parku „Sutjeska“ do novog zakona o nacionalnim parkovima bazirano je na desetogodišnjim Šumskoprivrednim osnovama. Mogućnosti prostornog razvoja definisane su Prostornim planom područja posebne namjene NP „Sutjeska“ iz 1986. godine, a na području predloženog proširenja nacionalnog parka važi Prostorni plan Opštine Foča. U toku je priprema novog prostornog plana područja posebne namjene NP „Sutjeska“.

Zakonom o Nacionalnom parku „Kozara“[133] uređuju se granice, režimi zaštite, pitanja upravljanja, zaštite i razvoja nacionalnog parka “Kozara”. Na području Nacionalnog parka nalazi se Spomen-kompleks „Kozara“ na Mrakovici, koji kao kulturno dobro od opšteg interesa uživa posebnu brigu I zaštitu, a koja je regulisana posebnim propisima zaštite prirodnog I kulturnoistorijskog nasljeđa. Na području NP režimi zaštite I, II i III stepena određuju se zavisno od stepena očuvanosti prirodnih vrijednosti.

Zakonom o Nacionalnom parku „Drina“[134]Nacionalni park je područje izuzetnih prirodnih vrijednosti, koje čini klisurasto-kanjonska dolina rijeke Drine kao jedna od najznačajnijih riječnih dolina Republike Srpske, sa brojnim staništima endemičnih i reliktnih biljnih vrsta, te izuzetnim diverzitetom flore i faune, koje je namijenjeno očuvanju postojećih prirodnih vrijednosti i resursa, ukupne pejzažne, geološke i biološke raznovrsnosti, kao i zadovoljenju naučnih, obrazovnih, duhovnih, estetskih, kulturnih, turističkih, zdravstveno-rekreativnih potreba i ostalih aktivnosti u skladu sa načelima zaštite prirode i održivog razvoja. Na području NP utvrđuju se zone u kojima se sprovode režimi zaštite Ib, II i III stepena, zavisno od stepena očuvanosti prirodnih vrijednosti.

5.10. Eksproprijacija

Zakonom o eksproprijaciji[135] uređuju se uslovi, način i postupak eksproprijacije nepokretnosti za izgradnju objekata od opšteg interesa, odnosno izvođenje radova od opšteg interesa.
Shodno članu 2. navedenog zakona eksproprijacija je oduzimanje ili ograničenje prava vlasništva na nepokretnostima uz pravičnu naknadu koja ne može biti niža od tržišne vrijednosti nepokretnosti.
Eksproprijacijom nepokretnost postaje vlasništvo korisnika eksproprijacije (potpuna eksproprijacija) u skladu sa članom 7., odnosno eksproprijacijom se može ustanoviti služnost na zemljištu i zgradi, kao i zakup na zemljištu na određeno vrijeme (nepotpuna eksproprijacija) što je definisano članom 8. Zakona o eksproprijaciji.
Imovina se može podvrći eksproprijaciji tek nakon utvrđivanja javnog interesa za izgradnju objekata ili izvođenje drugih radova na imovini, u sektorima zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite, energetike, sporta, voda, kulture, telekomunikacija i komunalne infrastrukture, industrijskih

[132] Službeni glasnik RS broj 121/12
[133] Službeni glasnik RS broj 121/12
[134] Službeni glasnik RS broj 63/17
[135] “Službeni glasnik RS”, br. 112/06, 37/07, 66/08 – ispr., 110/08, 106/10 – odluka US, 121/10 – odluka US, 2/15 – odluka US i 79/15

objekata, administrativnih objekata, pružanja zaštite životne sredine ili zaštite od prirodnih katastrofa, kao i istraživanja i eksploatacije mineralnih i drugih prirodnih resursa. Javni interes se utvrđuje uredbom, ali može biti utvrđen namjenskim zakonom ili dokumentima prostornog uređenja.
U slučaju eksproprijacije zemljišta za stambenu i poslovnu izgradnju, kompleksi građevinskog zemljišta i pojedine parcele građevinskog zemljišta se također mogu podvrći eksproprijaciji, ali samo ako je donesen prostorni plan za taj kompleks i ako je utvrđen javni interes za izgradnju. Ova vrsta eksproprijacije je moguća samo u javnom interesu opština ili gradova na čijem se području nalazi zemljište.
Nakon podnošenja prijedloga korisnika eksproprijacije, Vlada RS donosi uredbu o utvrđivanju javnog interesa nakon prethodnog mišljenja skupštine jedinice lokalne samouprave na čijem teritoriju se namjerava graditi ili vršiti radove. Skupština je dužna donijeti svoje mišljenje u roku od 30 dana od dana primitka zahtjeva. Vlada RS-a je tada dužna odlučiti o tome u roku od 30 dana po primitku mišljenja skupštine.

5.11. Propisi u oblasti radnog zakonodavstva i bezbjednosit na radu

Radno zakonodavstvo i bezbjednost na radu u RS-u su regulisani sljedećim propisima:

Zakon o radu[136] RS-a uređuje radne odnose, prava, obaveze i odgovornosti iz ugovora o radu, zaključivanje ugovora o radu, radno vrijeme, pauze i odmor, opštu zaštitu radnika, plate, naknade i druga primanja, prestanak ugovora o radu, zaštita prava radnika, kao i organizovanje radnika i poslodavaca. Zakon ima ukupno 273 člana raspoređena u 22 glave kojima su propisani: zasnivanje radnog odnosa, obavljanje poslova direktora, obrazovanje, stručno osposobljavanje i usavršavanje, radno vrijeme, odmori i odsustva, zaštita radnika, plate, naknade i druga primanja, odgovornost za povredu obaveza iz ugovora o radu, prava radnika kod promjene poslodavca, postupanja u slučaju viška radnika, zabrana konkurencije poslodavcu, izmjena ugovora o radu i prestanak radnog odnosa. Zakon propisuje i zaštitu prava radnika kao i reprezentativnost organizacija radnika i poslodavaca, donošenje kolektivnih ugovora, nadzor nad provođenjem zakona i prekršajne sankcije.

Zakon o zaštiti na radu RS [137] osigurao je sistem pravila čijom primjenom se, prije svega, postiže prevencija u nastajanju povreda na radu, profesionalnih oboljenja i drugih oboljenja u vezi sa radom, posebno zaštiti žena u vezi sa materinstvom, mladih, lica sa invaliditetom i profesionalno oboljelih osoba od daljnjeg oštećenja zdravlja i umanjenja radne sposobnosti, očuvanju radne sposobnosti starijih radnika u granicama primjerenim njihovoj životnoj dobi, kao i zaštiti životne sredine. Cilj ovog Zakona je osiguranje takvih uvjeta rada kojima se u najvećoj mogućoj mjeri smanjuju povrede na radu, profesionalna oboljenja, i oboljenja u vezi sa radom i koji stvaraju pretpostavku za puno fizičko, psihičko i socijalno blagostanje zaposlenih.

Zakon o zaštiti od uznemiravanja na radu Republike Srpske[138] uređuje zaštitu od uznemiravanja na radu i u vezi sa radom, postupak za ostvarivanje prava na zaštitu od uznemiravanja na radu i u vezi sa radom i druga pitanja od značaja za zaštitu od uznemiravanja na radu i u vezi sa radom. Zakon se primjenjuje na poslodavce i radnike koji se nalaze u radnom odnosu, lica angažovana van radnog

[136] Službeni glasnik RS, br. 1/16, 66/18 I 91/21

[137] Službeni glasnik RS, br. 1/08, 13/10

[138] Službeni glasnik Republike Srpske broj: 90/21 od 19.10.2021

odnosa u procesu rada, druga lica koja po bilo kom osnovu učestvuju u procesu rada i lica koja traže zaposlenje. Pitanja uznemiravanja na radu obrađena su članovima 6-8 a prava i obaveze poslodavca i radnika člnovima 9-12. Postupak za ostvarivanje prava na zaštitu od uznemiravanja na radu detaljno je definisan članovima 13-24.

Gore navedeni zakoni relevantni su za FEDEP projekat jer se njegove aktivnosti, u podkomponenti 1.2 matching grants za podršku inovacijama i razvoju preduzeća, Podkomponenta 1.3. Jačanje proizvodnje energije na bazi drvne biomase I podkomponenti 2.2. bave pitanjima poboljšanja poboljšanje šumske infrastrukture i efikasne i ekološki prihvatljive mašine za sječu, izgradnju i rehabilitaciju šumskih puteva.

Neformalna radna snaga u šumarskom i građevinskom sektoru smatra se umjerenim, ali lokalno uobičajenim rizikom. Ovaj dokument (ESMF), Operativni priručnik za odgovarajuće grantove, standardni tenderski dokumenti (kako za međunarodno nadmetanje, tako i za nacionalne procedure nadmetanja) obuhvataće navedene zakone o radu i klauzule o pridržavanju LMP -a (uključujući popravne mjere za kršenje takvih klauzula) i uspostaviće snažne aranžmane za nadgledanje kako bi nadgledali usklađenost trećih strana koje zapošljavaju ugovorene radnike, ali i odgovarajući korisnici grantova koji zapošljavaju radnu snagu a sve s ciljem da radnici budu zaštićeni prema zahtevima ESS2.

6. ZAHTJEVI SVJETSKE BANKE

Okvir za upravljanje životnom sredinom i društveno upravljanje Svjetske banke (2016.) stupio je na snagu u oktobru 2018. godine. Ovim Okvirom utvrđuje se posvećenost banke održivom razvoju kroz njenu politiku i skup Ekoloških i društvenih standarda osmišljenih u cilju pružanja podrške projektima Zajmoprimaca, a radi okončanja ekstremnog siromaštva i promovisanja zajedničkog prosperiteta. Okvir Banke sastoji se od tri dijela:

- Vizije održivog razvoja- kojom se utvrđuju nastojanja banke u pogledu ekološke i društvene odrrživosti
- Ekološki i društveni standardi- kojim se utvrđuju obavezni zahtjevi koji važe za zajmoprimca i projekta
- Ekološka i društvena politika WB za finansiranje investicionih projekata- kojom se utvrđuju obavezni zahtjevi koji važe za banku

Zajmoprimci i projekti takođe moraju primijeniti relevantne zahtjeve Svjetske banke Grupu smjernica za zaštitu životne sredine, zdravlja i sigurnosti (EHSG)[139]. Ovo su tehnički referentni dokumenti, sa opštim i industrijskim primjerima Dobre Međunarodne industrijske prakse (GIIP).
Zajmoprimci i projekti takođe moraju primijeniti relevantne zahtjeve Svjetske banke definisane ESS3 - Efikasnost resursa i sprečavanje i upravljanje zagađenošću specifične za šumarski sektor koji banka finansira u okviru projekta. Tamo gdje projekti uključuju pribjegavanje mjerama upravljanja štetočinama, Zajmoprimac će dati prednost integralnom upravljanju štetočinama (IPM)[140] ili

[139] https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Sustainability-At-IFC/Policies-Standards/EHS-Guidelines

[140] IPM se odnosi na mješavinu ekološki zasnovanih praksi suzbijanja štetočina koje vode farmeri i kojima se želi smanjiti ovisnost o sintetičkim hemijskim pesticidima. Uključuje: (a) upravljanje štetočinama (držeći ih ispod ekonomski štetnih nivoa), umjesto da ih se iskorijeni; (b) integriranje više metoda (oslanjajući se, koliko je to moguće, na nehemijske mjere) kako bi se populacije štetnika održale na niskom nivou; i (c) odabir i primjena pesticida, kada se moraju koristiti, na način koji minimizira štetne učinke na korisne organizme, ljude i životnu sredinu

integriralnom upravljanju vektorima (IVM)[141] korištenjem kombinirane ili višestrukih taktika. Banka sve projekte prema riziku razvrstava prema sljedećoj klasifikaciji:

- projekti visokog rizika
- projekti značajnog rizika
- projekti umjerenog rizika
- projekti niskog rizika.

Pri utvrđivanju odgovarajuće klasifikacije rizika, Banka razmatra pitanja od značaja, kao što su:

- vrsta, lokacija, osjetljivost i obim projekta,
- priroda i intenzitet potencijalnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo,
- sposobnost i posvećenost Zajmoprimca (uključujući sve druge subjekte odgovorne za realizaciju projekta) upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo u skladu sa ESS-ima.

Druge oblasti rizika također mogu biti relevantne za provođenje mjera ublažavanja uticaja na životnu sredinu i društvo i ostvarenje rezultata, u zavisnosti od konkretnog projekta i konteksta u kojem se on izrađuje. One mogu obuhvatati pravna i institucionalna pitanja; prirodu ublažavanja i predloženu tehnologiju; strukture upravljanja i zakonodavstvo; te pitanja koja se tiču stabilnosti, sukoba ili bezbjednosti.

Projekti koji obuhvataju više zasebnih podprojekata

U slučaju projekata koji obuhvataju više malih podprojekata koji se utvrđuju, izrađuju i realizuju u toku trajanja projekta, Banka vrši pregled adekvatnosti domaćih ekoloških i društvenih zahtjeva, a koji su relevantni za podprojekte, te ocjenjuje sposobnost Zajmoprimca za upravljanje rizicima i uticajima podporojekata na životnu sredinu i društvo. Projekat će, prema potrebi, uključivati mjere jačanja kapaciteta Zajmoprimca.

Zajmoprimac je u obavezi da provede odgovarajuću ekološku i društvenu procjenu podprojekata značajnog, umjerenog i niskog rizika, u skladu sa domaćim zakonom i svim zahtjevima ESSa koje Banka smatra primjenjivim za te podprojekte.

6.1. Ekološki i društveni standardi

Banka je je opredijeljena za podršku Zajmoprimcima u izradi i realizaciji projekata koji su održivi u pogledu životne sredine i društva, kao i jačanju kapaciteta ekoloških i društvenih okvira koje primjenjuju Zajmoprimci u procjeni i upravljanju rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo. Banka je za te namjene utvrdila posebne ESS-ove koji su osmišljeni u cilju izbjegavanja, svođenja na najmanju mjeru, ili ublažavanja negativnih rizika i uticaja na životnu sredinu i društvo koje projekti imaju.

Poželjni rezultati opisani su u ciljevima svakog ESS-a, uz posebne zahtjeve koji Zajmoprimcima pomažu da te ciljeve ostvare.

U nastavku se navodi pregled ekoloških i društvenih standarda Svjetske banke kao i kratko objašnjenje njihovog značaja.

[141] IVM je racionalan postupak donošenja odluka za optimalno korištenje resursa za kontrolu vektora. Pristupom se želi poboljšati efikasnost, isplativost, ekološka ispravnost i održivost suzbijanja vektora bolesti.

.

Tabela br. 21 ESS-i koji se smatraju značajnim za FEDEP u momentu ocjene

ESS		Važnost za FEDEP
ESS1	Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na životnu sredinu i društvo	Ovaj standard služi kao smjernica za izradu E&S instrumenata, uključujući one koji su izrađeni za Projekat : (i) ESMF, (ii) SEP, (iii) RPF (iv) LMP i odgovarajuću procjenu rizika za pojedine aktivnosti koje se provode u okviru projekta
ESS2	Radna snaga i uslovi rada	Ovaj standard služi kao smjernica za stvaranje zdravih odnosa između radnika i poslovodstva. Glavni rizik koji je vezan za radnu snagu je rizik od neformalnog rada. Rizici neplaćenog i potplaćenog rada, preopterećenosti poslom, loših uslova zapošljavanja, nedostatka mjera zaštite zdravlja na radu i bezbjednosti na radu, uskraćenog pristupa socijalnom, penzijskom ili zdravstvenom osiguranju povezani su sa neformalnim radom. Radi obezbjeđivanjausklađenosti trećih lica, tj. različitih izvođača sa zahtjevima iz ESS2, izrađeni su kontrolna lista za provjeru radne snage i usklađenosti i postupci praćenja i evaluacije koje treba obavezno uključiti u tendersku dokumentaciju.
ESS3	Efikasnost resursa i upravljanje i sprječavanje zagađenja	Ovim standardom utvrđeni su zahtjevi za rješavanje pitanja efikasnosti resursa i sprečavanje zagađenja i upravljanje zagađenjem u toku cijelog životnog ciklusa projekta. Obzirom da većina aktivnosti uključuje građevinske radove, glavni rizik je da izvođači radova neće biti upoznati sa najboljim praksama za izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru zagađenja od projektnih aktivnosti ili izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru štetnih uticaja na ljudsko zdravlje i životnu sredinu. ESMP koji se odnosi na određenu lokaciju služiće izvođačima radova kao smjernica za provođenje odgovarajućih mjera za sprečavanje zagađenja i upravljanje zagađenjem.
ESS4	Zdravstvena zaštita i bezbjednost zajednice	Ovim ESS-om utvrđeni su zahtjevi za izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru izlaganja zajednice rizicima u saobraćaju i rizicima po bezbjednost puteva, bolestima i opasnim materijalima vezanim za projekt, kao i uspostavljanje efikasnih mjera za vanredne događaje. Radovi predviđeni u ovom projektu izvodiće se uglavnom u udaljenim područjima ili u područjima sa zabranom pristupa javnosti, a projekat ne koristi niti proizvodi opasne tvari i otpad. Glavni rizik vezan za projekat odnosi se na zdravlje i bezbjednost radnika kojima se bavi ESS2
ESS5	Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno	Ovaj ESS obezbjeđuje smjernice za postupke kojima se izbjegava prisilno i ekonomsko raseljavanje ili za provođenje prisilnog i ekonomskog raseljavanja uz

	raseljavanje	najmanje moguće uticaje. Projekat modernizacije WSS-a uključuje mogućnost otkupa zemljišta i ekonomskog raseljavanja. Da bi se taj rizik sveo na najmanju mjeru, izrađen je odgovarajući RPF na nivou projekta. za lokaciju Sizgradnje irigacione šeme u Skelanima izrađen je RAP a prema potrebi, će se izraditi i RAP-ovi za lokacije drugih podprojekata7.2. . Glavni rizik odnosi se na odgovarajuće provođenje RPF-a.
ESS6	Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima	Projektno područje je cijeli entitet, što uključuje nekoliko nacionalno i međunarodno priznatih prirodnih i kritičnih staništa, zaštićenih zona, kao i stotine lokalno proglašenih područja prirode. Aktivnosti će biti ocijenjene u odnosu na relevantne rizike i primijeniće se hijerarhija ublažavanja, naročito za pogođene ekosisteme, pogođene vrste, pogođene usluge ekosistema, status zaštite I vlasništvo nad lokacijom i kontrolu. U sklopu postupka provjere i odobrenja će se razmotriti izrada ESMP-ova za određene lokacije. Ekološkom provjerom će se osigurati da aktivnosti sa potencijalnim negativnim uticajima ne budu prihvatljive za finansiranje u prirodnim ili kritičnim staništima. U slučaju aktivnosti koje će se finansirati projektom i koje će se realizovati u izmijenjenim staništima, na nivou projekta će se predstaviti zahtjevi za izbjegavanje ili svođenje na najmanju mjeru svakog. Ovaj standard također reguliše aktivnosti u šumarstvu. Konkretno, Zajmoprimac će upravljati živim prirodnim resursima na održiv način, primjenom dobrih praksi upravljanja i dostupnih tehnologija. Tamo gdje su takve primarne proizvodne prakse kodificirane standardima koji su globalno, regionalno ili nacionalno priznati, posebno za operacije u industrijskom obimu, Zajmoprimac i Banka će se dogovoriti o standardima koji će se primjenjivati. U nedostatku relevantnih standarda za određene žive prirodne resurse u dotičnoj zemlji, Zajmoprimac će primijeniti GIIP.
ESS10	Uključivanje interesnih strana i objavljivanje informacija	Ovaj ESS služi kao smjernica za uključivanje relevantnih interesnih strana u životni ciklus projekta. U skladu sa zahtjevima ovog ESS-a, za ovaj projekt izrađen je Plan uključivanja interesnih strana, uključujući mehanizam za rješavanje žalbi. Glavni rizik vezan je za odgovarajuću realizaciju SEP-a.

6.2. Smjernice SB za ekologiju, zdravlje i sigurnost

Smjernice za ekologiju zdravlje i sigurnost (EZS) su tehnički referentni dokumenti sa opštim i specifičnim primjerima dobre međunarodne prakse kao što je opisano u IFC standardima efekata. Opšte smjernice za EZS dizajnirane su tako da se koriste zajedno sa relevantnim Smjernicama za EZS za industrijske sektore koje pružaju upute korisnicima o pitanjima vezano za EZS u određenim industrijskim sektorima.

Smjernice za EZS sadrže nivoe efekata i mjere koje se generalno smatraju ostvarivim u novim objektima koristeći postojeću tehnologiju uz razumne troškove. Ove Smjernice sadrže informacije o različitim pitanjima zaštite životne sredine, zdravlja i sigurnosti koje su potencijalno primjenjive za sve sektore industrije.

Prema Opštim smjernicama za EZS, efektivno upravljanje ekološkim, zdravstvenim i sigurnosnim pitanjima (EZS) zahtijeva uključivanje razmatranja o EZS u poslovne procese na nivou organizacije i postrojenja u organizovanom, hijerarhijskom pristupu koji uključuje sljedeće korake:

- Utvrđivanje opasnosti i rizika vezano za EZS što je ranije moguće u razvoju objekta ili projektnom ciklusu, uključujući uključivanje razmatranja o EZS u proces izbora lokacije projekta, proces projektovanja, proces planiranja inženjeringa za kapitalne zahtjeve, inženjerske radne naloge, autorizacije modifikacije objekata, ili promjena planova rasporeda i procesa.
- Uključivanje stručnjaka za EZS koji imaju iskustvo, stručnost i osposobljenost za procjenu i upravljanje efektima i rizicima vezano za EZS, te provođenje specijaliziranih funkcija upravljanja životnom sredinom uključujući pripremu planova i procedura specifičnih za projekt ili aktivnosti koji uključuju tehničke preporuke relevantne za projekt navedene u ovom dokumentu.

Razumijevanje vjerojatnosti i veličine rizika vezanih za EZS, na osnovu:

  - Prirode projektnih aktivnosti, kao npr. da li će projekt generisati značajne količine emisija ili otpadnih voda, ili uključivati opasne materijale ili procese;
  - Potencijalnih posljedica za radnike, zajednice ili životnu sredinu ako se opasnostima ne upravlja na adekvatan način, što može zavisiti o blizini projektnih aktivnosti ljudima ili resursima životne sredine od kojima zavise.

- Prioritiziranje strategija upravljanja rizikom s ciljem postizanja ukupnog smanjenja rizika za zdravlje ljudi i životnu sredinu, s naglaskom na sprječavanju nepovratnih i/ili značajnih uticaja.
- Favoriziranje strategija koje eliminišu uzrok opasnosti na izvoru, na primjer, izborom manje opasnih materijala ili procesa koji izbjegavaju potrebu za kontrolom uticaja na EZS.
- Kada izbjegavanje uticaja nije izvodljivo, ugrađivanja inženjerskih i upravljačkih kontrola kako bi se smanjila ili minimizirala mogućnost i veličina neželjenih posljedica, na primjer, primjenom kontrole zagađenja kako bi se smanjio nivo emitiranih zagađenja radnicima ili životnoj sredini.
- Priprema radnika i obližnjih zajednica da odgovore na nesreće, uključujući pružanje tehničkih i financijskih sredstava za efikasno i sigurno upravljanje takvim događajima, te vraćanje radnih i društvenih sredina u sigurno i zdravo stanje.

- Poboljšanje učinkovitosti EZS kroz kombinaciju kontinuiranog praćenja efikasnosti postrojenja i efikasne odgovornosti.

Emisije u vazduh i kvalitet ambijentalnog vazduha

Ova se smjernica odnosi na postrojenja ili projekte koji stvaraju emisije u vazduh u bilo kojoj fazi životnog ciklusa projekta. Dopunjuje smjernice specifične za industrijske emisije predstavljene u Smjernicama za ekologiju, zdravlje i sigurnost industrijskog sektora (EHS) na način da daje informacije o uobičajenim tehnikama za upravljanje emisijama koje se mogu primijeniti na niz industrijskih sektora. Ova smjernica daje pristup upravljanju značajnim izvorima emisija, uključujući posebne smjernice za procjenu i praćenje uticaja. Također pruža dodatne informacije o pristupima upravljanju emisijama u projektima koji se nalaze u područjima sa lošom kvalitetom vazduha, gdje će možda biti potrebno uspostaviti standarde emisija specifične za projekt.

Gdje je moguće, postrojenja i projekti trebaju izbjegavati, minimizirati i kontrolisati štetne uticaje na ljudsko zdravlje, sigurnost i životnu sredinu od emisija u vazduh. Tamo gdje to nije moguće, stvaranjem i ispuštanjem emisija bilo koje vrste treba upravljati kombinacijom:

- Efikasnog korištenja energije;
- Izmjena procesa;
- Izbora goriva ili drugih materijala, čija obrada može imati cilj manje emisije zagađujućih materija;
- Primjena tehnika kontrole emisija.

Kvalitet otpadnih voda i ambijentalnih voda

Ova se smjernica odnosi na projekte koji direktno ili indirektno ispuštaju procesne otpadne vode ili oborinske vode u životnu sredinu. Ove se smjernice također primjenjuju na industrijske ispuste u kanalizaciju koji se ispuštaju u životnu sredinu bez ikakvog tretmana. Procesna otpadna voda može uključivati zagađenu otpadnu vodu iz komunalnih djelatnosti, oborinske vode i sanitarnu kanalizaciju. Daje informacije o uobičajenim tehnikama za upravljanje otpadnim vodama, očuvanje vode i ponovnu upotrebu koje se mogu primijeniti na širok raspon industrijskih sektora. Ovu smjernicu treba nadopuniti industrijskim smjernicama za otpadne vode predstavljenim u Smjernicama za životnu sredinu, zdravlje i sigurnost u industrijskom sektoru. Projekti koji potencijalno generiraju procesne otpadne vode, sanitarne (kućne) kanalizacije ili oborinske vode trebali bi sadržavati potrebne mjere predostrožnosti kako bi se izbjegli, umanjili i kontrolirali štetni uticaji na ljudsko zdravlje, sigurnost ili životnu sredinu.

U kontekstu svog cjelokupnog sistema upravljanja EZS, za postrojenja je potrebno:

- Razumjeti kvalitetu, količinu, učestalost i izvore tekućih otpadnih voda u njihovim instalacijama. To uključuje znanje o mjestima, putovima i integritetu unutrašnjih sistema odvodnje i tačaka ispuštanja.
- Planirati i provesti razdvajanje tekućih otpadnih voda uglavnom po industrijskim, komunalnim, sanitarnim i oborinskim kategorijama, kako bi se ograničila količina vode koja zahtijeva specijalizirani tretman. Karakteristike pojedinih tokova mogu se također koristiti za odvajanje izvora.
- Utvrditi mogućnosti za sprečavanje ili smanjenje zagađenja otpadnih voda kroz mjere kao što su reciklaža/ponovna upotreba u postrojenju, zamjena ulaznih materija ili modifikacija procesa (npr. promjena tehnologije ili uslova / načina rada).

- Procijeniti usklađenost ispuštanja otpadnih voda s primjenjivim: (a) standardom ispuštanja (ako se otpadna voda ispušta u površinsku vodu ili kanalizaciju) i (b) standardom kvalitete vode za određenu ponovnu upotrebu.

Zaštita voda

Programe zaštite voda treba provoditi razmjerno veličini i troškovima korištenja vode. Ovi bi programi trebali promovisati kontinuirano smanjenje potrošnje vode i postići uštede u troškovima zahvatanja, obrade i ispuštanja voda. Mjere zaštite voda mogu uključivati tehnike praćenja i upravljanja vodama; recikliranje, ponovna upotreba i druge tehnike obrade i hlađenja/zagrijavanja vode; i tehnike očuvanja sanitarne vode. Bitni elementi programa upravljanja vodama uključuju:

- Identifikacija, redovno mjerenje i zapise glavnih protoka unutar objekta;
- Definicija i redovni pregled ciljeva efekata, koji su prilagođeni na način da uzimaju o obzir promjene glavnih faktora koji utiču na korištenje vode;
- Redovno poređenje protoka vode s ciljevima efekata kako bi se utvrdilo gdje treba poduzeti mjere za smanjenje upotrebe vode.

Mjerenje vode treba identifikovati područja s najvećom upotrebom vode. Na osnovu pregleda podataka o mjerenju, mogla bi se identifikovati neprihodovana voda koja ukazuje na velika curenja u industrijskim objektima.

Upravljanje opasnim materijalima

Ova se smjernica odnosi na projekte koji koriste, čuvaju ili rukuju bilo kojom količinom opasnih materijala (Hazmati), definisanim kao materijali koji predstavljaju opasnost za ljudsko zdravlje, imovinu ili životnu sredinu zbog svojih fizičkih ili hemijskih karakteristika. Hazmati se prema opasnosti mogu klasifikovati kao eksplozivi; komprimirani gasovi, uključujući otrovne ili zapaljive gasove; zapaljive tećnosti; zapaljive ćvrste materije; oksidirajuće materije; otrovni materijali; radioaktivni materijal; i nagrizajuće materije.

Kada opasni materijal više nije upotrebljiv u izvornu svrhu i namijenjen je odlaganju, ali i dalje ima opasna svojstva, smatra se opasnim otpadom.

Opšti cilj upravljanja opasnim materijalima je izbjegavanje ili, kad izbjegavanje nije izvedivo, minimiziranje nekontroliranog ispuštanja opasnih materijala ili nesreća (uključujući eksploziju i požar) tokom njihove proizvodnje, rukovanja, skladištenja i korištenja. Ovaj se cilj može postići:

- Utvrđivanjem prioriteta upravljanja opasnim materijalima na osnovu analize opasnosti rizičnih operacija utvrđenih društvenom i ekološkom procjenom;
- Tamo gdje je to moguće, izbjegavanje ili minimiziranje upotrebe opasnih materijala. Npr., utvrđeno je da neopasni materijali zamjenjuju azbest u građevinskim materijalima, PCB-ove u električnoj opremi, postojane organske zagađujuće materije (POP) u formulacijama pesticida i materije koje oštećuju ozonski omotač u rashladnim sistemima;
- Sprječavanje nekontrolisanog ispuštanja opasnih materijala u životnu sredinu ili nekontrolisanih reakcija koje bi mogle rezultirati požarom ili eksplozijom;
- Korištenje inženjerskih kontrola (zadržavanje, automatski alarmi i sistemi za isključivanje) srazmjerno prirodi opasnosti;
- Provođenje upravljačkih kontrola (procedure, inspekcije, komunikacije, obuka i vježbe) radi rješavanja preostalih rizika koji nisu spriječeni ili kontrolirani inženjerskim mjerama.

Upravljanje otpadom
Ova se smjernica odnosi na projekte koji generišu, skladište ili obrađuju bilo koju količinu otpada u industrijskim sektorima.

Postrojenja koja generišu i skladište otpad trebaju praktikovati sljedeće:

- Utvrđivanje prioriteta upravljanja otpadom na početku aktivnosti zasnovanih na razumijevanju potencijalnih rizika i uticaja na životnu sredinu, zdravlje i sigurnost (OZS) i razmatranje generiranja otpada i njegovih posljedica.
- Uspostavljanje hijerarhije upravljanja otpadom koja razmatra prevenciju, smanjenje, ponovnu upotrebu, povrat, recikliranje, uklanjanje i konačno odlaganje otpada.
- Izbjegavanje ili minimiziranje stvaranja otpadnih materijala, koliko je to izvodivo.
- Tamo gdje se stvaranje otpada ne može izbjeći, ali je minimizirano, povrat i ponovna upotreba otpada.
- Tamo gdje se otpad ne može povratiti ili ponovno upotrijebiti, tretirati, uništiti i zbrinuti na ekološki prihvatljiv način.

Buka
Ova se smjernica bavi uticajima buke izvan granica objekata. Opcije smanjenja buke koje treba uzeti u obzir uključuju:

- Izbor opreme s nižim nivoom zvučne snage;
- Ugradnja prigušivača za ventilatore;
- Ugradnja prikladnih prigušivača na ispušne sisteme motora i dijelove kompresora;
- Ugradnja zvučnih kućišta za opremu koja generiše buku;
- Poboljšanje zvučnih performansi izgrađenih zgrada, primjena zvučne izolacije;
- Postavljanje zvučnih barijera bez praznina i s kontinuiranom minimalnom površinskom gustoćom od 10 kg/m^2 kako bi se minimalizirao prenos zvuka kroz barijeru. Pregrade bi se trebale nalaziti što bliže izvoru ili mjestu receptora kako bi bile efikasne;
- Postavljanje izolacije vibracija za mehaničku opremu;
- Ograničavanje radnog vremena za određenu opremu ili radnje, posebno mobilne izvore koji djeluju kroz područja zajednice;
- Preusmjeravanje izvora buke na manje osjetljiva područja kako bi se iskoristila udaljenost i zaklon;
- Ako je moguće postavljanje stalnih objekata izvan područja zajednice;
- Iskorištavanje prirodne topografije kao zaštitnog sloja buke tokom projektovanja objekta;
- Smanjivanje preusmjeravanja prometa kroz područja zajednice kad god je to moguće;
- Razvoj mehanizma za evidentiranje i odgovaranje na žalbe.

Izgradnja i razgradnja
Ova smjernica daje dodatna, specifična uputstva o prevenciji i kontroli uticaja na zdravlje i sigurnost zajednice koji se mogu pojaviti tokom razvoja novog projekta, na kraju životnog ciklusa projekta ili zbog proširenja ili preinake postojećih projektnih objekata.

6.3. Smjernice SB za šumarstvo

Smjernice EHS za ploče i proizvode na bazi čestica primenjuju se na proizvodnju ploča i proizvoda na bazi čestica kao što su iverice, orijentisane postolje (OSB), srednje gustine vlaknaste ploče (MDF), šperploča i lepljeni i laminirani proizvodi. Oni se takođe primenjuju na biljke koje prave daske od drugih zakonskih materijala, kao što su bagasa šećerne trske, slama i lan.
Pilana i proizvodnja proizvoda na bazi drveta kao što je nameštaj su obrađeni u EHS smjernicama za pilanu i proizvode od drveta. Uzgoj, seča i transport drvne građe koja se koristi u ovom sektoru se razmatra u EHS Smernicama za upravljanje šumama. Ekološka pitanja povezana sa pločama i česticama proizvodnja proizvoda uključuju: prakse održivog šumarstva, emisije u vazduh, otpadne vode, opasne materije, čvrsti otpad i buku.

EHS smjernice za operacije sječe šuma uključuju informacije relevantne za upravljanje i plantažama i prirodne šume, u umjerenim, borealnim i tropskim zonama. Praksa upravljanja je podjeljena između preporuka koje se primjenjuju na operacije u plantažnim šumama i onih koje se primjenjuju na prirodne šume kojima se upravlja. Zahtjevi tržišta da šumski proizvodi potiču od održivog upravljanja prirodnim i plantažnim šumskim operacijama doveli su do stvaranja specifičnih sistema sertifikacije šuma kako bi se prikazali da su ispunjeni međunarodno prihvatljivi standardi upravljanja šumama. Ovi sistemi generalno imaju formalne standarde, zasnovane na međunarodno prihvatljivim principima i kriterijumima za održivo upravljanje šumama, i obično uključuju sljedeće: poštovanje relevantnog zakona, poštovanje bilo kakvog uobičajenog prava na posedovanje i korišćenje zemljišta lokalnog stanovništva, poštovanje prava radnika i poštovanje mjere bezbjednosti i zdravlja na radu, mere za angažovanje zajednice i zainteresovanih strana, očuvanje biodiverziteta i zaštita kritičnih staništa, održavanje ekološki prihvatljivih višestrukih koristi od šuma, sprečavanje ili minimiziranje štetnih uticaja na životnu sredinu i društvo, efikasno planiranje gazdovanja šumama, aktivno praćenje i procenu relevantnih oblasti gazdovanja šumama. Regulatorna tijela ili finansijske institucije mogu podsticati ili zahtevati preduzeća u sektoru šumarstva da dobiju takvu sertifikaciju kao uslov za rad, a takva sertifikacija se takođe sve više smatra neophodnom za pristup međunarodnim ili nacionalnim tržištima.
Problemi životne sredine u operacijama sječe šuma prvenstveno uključuju sljedeće: promjene staništa i gubitak biodiverziteta, kvalitet vode, produktivnost zemljišta, upravljanje opasnim materijalima i vizuelni uticaj.

EHS Smjernice za pilanu i proizvode od drveta uključuju informacije relevantne za projekte i objekte kao što je proizvodnja namještaja, kao i postrojenja za proizvodnju lepljenih laminiranih ploča i greda. Uključuje zaštitu drveta i proizvoda od drveta. Ekološka pitanja povezana sa pilanom i proizvodnjom proizvoda od drveta prvenstveno uključuju sljedeće: održive šumske prakse, stvaranje čvrstog otpada, emisije u vazduh, otpadne vode, buku i požar. Pitanja zdravlja i bezbednosti na radu povezana sa pilanama i proizvodnjom proizvoda od drveta prvenstveno obuhvataju: fizičke opasnosti, buku, prašinu, hemikalije, eksplozije i zatvorene prostore.

Smjernice o poslovima u šumarstvu koji su postavljeni u ESS6 prepoznaju važnost održavanja osnovnih ekoloških funkcija staništa, uključujući šume, i biodiverziteta koji oni podržavaju. ESS6 se takođe bavi održivim upravljanjem primarnom proizvodnjom i žetvom živih prirodnih resursa. Treba izbjegavati negativne uticaje na biodiverzitet i staništa. Kada izbjegavanje štetnih efekata nije moguće, mjere za svođenje štetnih efekata na minimum i obnavljanje biodiverziteta moraju se primijeniti u skladu sa hijerarhijom ublažavanja predviđenom u zahtjevima ESS1 i ESS6.
Za projekte koji uključuju primarnu proizvodnju i žetvu živih prirodnih resursa, moraće se izvršiti

procjena ukupne održivosti ovih aktivnosti, kao i njihov potencijalni uticaj na lokalna, obližnja ili ekološki povezana staništa, biodiverzitet i zajednice, uključujući autohtone narode.
Upravljanje živim prirodnim resursima na održiv način, kroz primjenu dobrih praksi upravljanja i dostupnih tehnologija, je obavezno. Tamo gdje su takve primarne proizvodne prakse kodifikovane standardima koji su globalno, regionalno ili nacionalno priznati, posebno za operacije u industrijskom obimu, biće dogovoreni standardi koji se primjenjuju. U nedostatku relevantnih standarda za određene žive prirodne resurse u datoj zemlji, treba da se primijeni GIIP.
Za projekte koji uključuju male proizvođače[142], proizvođači moraju da rade na održiv način i da postepeno poboljšavaju svoju praksu tamo gdje takve mogućnosti postoje. Kada se projekat sastoji od velikog broja malih proizvođača u istoj geografskoj oblasti, potrebno je izvršiti procjenu potencijala za kumulativne rizike i uticaje.
Kada projekat uključuje komercijalne šumske plantaže (posebno projekte koji uključuju krčenje šuma ili pošumljavanje), ovi projekti moraju biti locirani na zemljištu koje je već preuređeno ili ozbiljno degradirano (isključujući zemljište koje je preuređeno u očekivanju projekta).
Kada projekti uključuju prikupljanje živih prirodnih resursa, tim resursima će se morati upravljati na održiv način.
Kada projekti uključuju prikupljanje živih prirodnih resursa, tim resursima će se morati upravljati na održiv način.
Posebno, šume i vodni sistemi su glavni dobavljači ovih resursa i njima je potrebno upravljati kako je navedeno u nastavku.
(a) Za projekte koji uključuju komercijalne operacije sječe u industrijskim razmjerima, potrebno je osigurati da su takve operacije sertifikovane u okviru nezavisnog sistema sertifikacije šuma ili da se pridržavaju vremenski ograničenog faznog akcionog plana prihvatljivog za Banku za dobijanje sertifikata za takav sistem.
(b) Za projekte koji uključuju operacije sječe koje izvode mali proizvođači, lokalne zajednice pod zajedničkim gazdovanjem šumama ili takvi subjekti pod zajedničkim aranžmanima gazdovanja šumama, gdje takvi poslovi nisu direktno povezani sa operacijom industrijskog obima, mora se osigurati da: (i) postići standard održivog gazdovanja šumama razvijen uz značajno učešće zainteresovanih strana, uključujući autohtone narode, u skladu sa principima i kriterijumima održivog gazdovanja šumama, čak i ako nisu formalno sertifikovani; ili (ii) pridržavati se vremenski ograničenog akcionog plana za postizanje takvog standarda. Akcioni plan će biti izrađen uz značajno učešće uključenih strana i biće prihvatljiv za Banku. Sve takve operacije moraju biti praćene uz značajno učešće strana pod uticajem projekta.

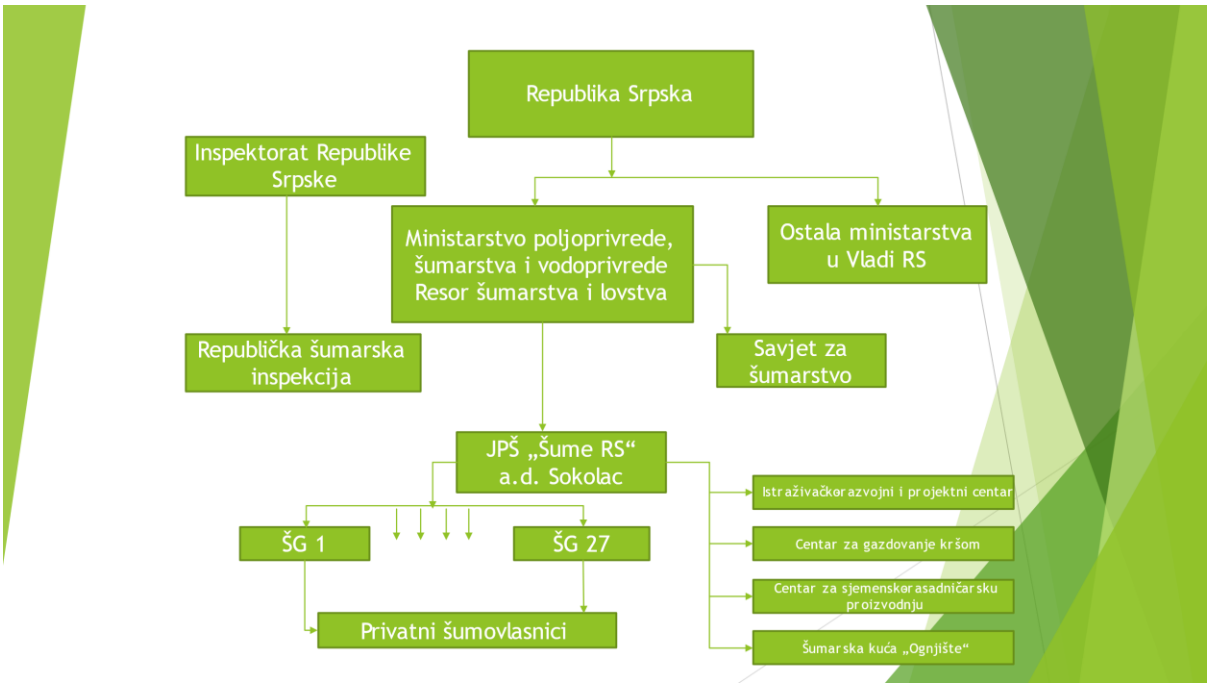
U slučaju kupovine sirovina iz prirodnih resursa, uključujući drvo i vlakna, za koje se zna da potiču iz područja za koje postoji rizik od značajne konverzije ili značajne degradacije prirodnih ili kritičnih staništa, ekološka i socijalna procjena će uključivati procjenu provjere sistema i praksi koje koriste primarni dobavljači.

Potrebno je uspostaviti sisteme i prakse provjere koji će: (a) identifikovati izvor snabdijevanja i tip staništa područja izvora; (b) gdje je moguće, ograničiti nabavku na one dobavljače koji mogu da pokažu da ne doprinose značajnoj konverziji ili degradaciji prirodnih ili kritičnih staništa; i (c) gdje je moguće i u razumnom roku, prebaciti primarne dobavljače na dobavljače koji mogu da pokažu da nemaju značajan negativan uticaj na ove oblasti.

[142] Mali obim se može odrediti nacionalnim kontekstom date zemlje i općenito je relativan u odnosu na prosječnu veličinu posjeda domaćinstva

7. INSTITUCIONALNO UREĐENJE

Šumama i šumskim zemljištem u svojini Republike Srpske upravlja i gazduje MPŠV RS u saradnji sa drugim nadležnim ministarstvima, agencijama i inspekcijskim tijelima.

Slika br. 7 Organizacija sektora šumarstva u Republici Srpskoj

- **Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske(**MPŠV RS) - Upravni nadzor nad sprovođenjem Zakona o šumama RS i propisa donesenih na osnovu njega vrši ministarstvo. Ministarstvo je drugostepeni organ u postupku rješavanja žalbi na rješenja inspektora za šumarstvo i lovstvo. Resor za šumarstvo i lovstvo obavlje normativno-pravne, studijsko-analitičke, upravno-nadzorne i poslove stručnog nadzora a koji se odnose na: praćenje stanja u oblasti šumarstva i lovstva, predlaganje i utvrđivanje politike i donošenje propisa i opštih akata iz oblasti šumarstva i lovstva, staranje o pravilnom gazdovanju šumama a naročito u pogledu zaštite, čuvanja i iskorištavanja šuma, staranje o sprovođenju zakona i drugih propisa i opštih akata iz oblasti šumarstva i lovstva, I izvršavanje i drugih poslova iz nadležnosti ministarstva. Glavna tijela za sprovođenje su sljedeća:
  - ***Savjet za šumarstvo***, koji je osnovalo nadležno ministarstvo radi davanja prijedloga o bitnim pitanjima u oblasti šumarastva RS u skladu sa članom 11. Zakona o šumama[143]. Savjet za šumarstvo čine devet članova i to su predstavnici Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, drugih državnih organa, institucija i organizacija koje su u vezi sa oblašću šumarstva, lokalnih zajednica, nevladinih organizacija, vlasnika šuma i drugih.
  - ***Republička šumarska inspekcija*** vrši inspekcijski nadzor u pogledu pridržavanja propisa koji se odnose na šume i šumarstvo, lovstvo, nacionalne parkove, reproduktivni materijal šumskog drveća i grmlja i u drugim upravnim područjima kada je to određeno posebnim propisom. U skladu sa propisanim nadležnostima, republička šumarska

[143] “Službeni glasnik RS”, br. 75/08, 60/13 i 70/20

inspekcija kontroliše donošenje i primjenu planskih dokumenata u oblasti šumarstva i lovstva, korišćenje šuma, čuvanje i zaštitu šuma, uzgajanje šuma, zaštitu i razvoj nacionalnih parkova, proizvodnju i doradu reproduktivnog materijala, ispunjenost uslova za izvođenje radova i projektovanje u šumarstvu, ispunjenost uslova za kontrolu kvaliteta reproduktivnog materijala, rad postrojenja za primarnu preradu drveta, promet proizvoda šumarstva, divljači i dijelova divljači, ustanovljavanje i upravljanje lovištima, korišćenje lovišta i divljači, rad lovočuvarske službe i zaštitu divljači i druge zahtjeve propisane zakonom .[144]

- **Javno preduzeće šumarstva „Šume Republike Srpske" a. d.** - je osnovano od strane Vlade RS. JPŠ „Šume Republike Srpske" a.d. je ogranizovano kao društvo kapitala – akcionarsko društvo u skladu sa Zakonom o javnim preduzećima. Imovina Javnog preduzeća šumarstva je u svojini RS. Šume i šumsko zemljište ne mogu biti predmet privatizacije, niti sa njima može raspolagati Javno preduzeće šumarstva. Dio poslova gazdovanja šumama i šumskim zemljištem (korišćenje šuma i šumskog zemljišta u svojini Republike Srpske, uključujući i obavezu održavanja), JPŠ „Šume Republike Srpske"a.d., obavlja na osnovu posebnog ugovora koji zaključuje sa ministarstvom uz prethodnu saglasnost vlade. JPŠ „Šume Republike Srpske" a.d. dio poslova gazdovanja šumama i šumskim zemljištem u svojini Republike Srpske koje su u sastavu šumsko privrednih područja i područja krša obavlja preko organizacionih dijelova koje ono osniva i koji su u njegovom sastavu. Operativni poslovi korištenja šuma se odvijaju kroz 27 šumskih gazdinstava, koja u svom sastavu imaju po nekoliko šumskih uprava, teritorijalno raspoređenih po opštinama. Pored toga, u sastavu ovog preduzeća se nalaze i Direkcija Javnog preduzeća, Centar za sjemensko-rasadničku proizvodnju, Istraživačko-razvojni i projektni centar, Centar za gospodarenje kršom i Šumarska kuća "Ognjište".

  Trenutno u sastavu Javnog preduzeća posluju sljedeći organizacioni dijelovi:

  1) ŠG "Banja Luka" za ŠPP ''Donje Vrbasko'' sa sjedištem u Banja Luci i Šumskim upravama u Čelincu i Laktašima;
  2) ŠG "Oštrelj-Drinić" za ŠPP ''Petrovačko'' sa sjedištem u Driniću;
  3) ŠG "Panos" za ŠPP ''Višegradsko'' sa sjedištem u Višegradu;
  4) ŠG "Birač" za ŠPP ''Vlaseničko'' sa sjedištem u Vlasenici i Šumskim upravama u Zvorniku i Šekovićima;
  5) ŠG "Gradiška" za ŠPP ''Posavsko'' sa sjedištem u Gradišci i Šumskim upravama u Prnjavoru i Srpcu;
  6) ŠG "Doboj" za ŠPP ''Dobojsko-Derventsko'' sa sjedištem u Doboju i Šumskim upravama u Modriči, Petrovu i Derventi;
  7) ŠG "Zelengora" za ŠPP ''Kalinovačko'' sa sjedištem u Kalinoviku;
  8) ŠG "Čemernica" za ŠPP ''Čemerničko'' sa sjedištem u Kneževu;
  9) ŠG "Vrbanja" za ŠPP ''Kotorvaroško'' sa sjedištem u Kotor Varošu;
  10) ŠG "Majevica" za ŠPP ''Majevičko'' sa sjedištem u Loparama;
  11) ŠG "Lisina" za ŠPP ''Mrkonjićko'' sa sjedištem u Mrkonjić Gradu;
  12) ŠG "Botin" za ŠPP ''Nevesinjsko-Gatačko'' sa sjedištem u Nevesinju i Šumskom upravom u Gacku;
  13) ŠG "Jahorina" za ŠPP ''Jahorinsko'' sa sjedištem u Palama;
  14) ŠG "Prijedor" za ŠPP ''Kozaračko'' sa sjedištem u Prijedoru i Šumskim upravama u Novom Gradu, Kostajnici, Kozarskoj Dubici i Oštroj Luci;
  15) ŠG "Ribnik" za ŠPP ''Ribničko'' sa sjedištem u Ribniku;

[144] http://www.inspektorat.vladars.net/stranica/76/pregled

16) ŠG "Sjemeć" za ŠPP ''Rogatičko'' sa sjedištem u Rogatici;
17) ŠG "Romanija" za ŠPP ''Romanijsko'' sa sjedištem u Sokocu i Šumskom upravom u Istočnom Starom gradu;
18) ŠG "Drina" za ŠPP ''Donje Drinsko'' sa sjedištem u Srebrenici i Šumskom upravom u Bratuncu;
19) ŠG "Maglić" za ŠPP ''Gornje Drinsko'' sa sjedištem u Foči;
20) ŠG "Borja" za ŠPP ''Usorsko-Ukrinsko'' sa sjedištem u Tesliću;
21) ŠG "Visočnik" za ŠPP ''Hanpijesačko'' sa sjedištem u Han-Pijesku;
22) ŠG "Vučevica" za ŠPP ''Čajničko'' sa sjedištem u Čajniču;
23) ŠG "Gorica" za ŠPP ''Srednje Vrbasko'' sa sjedištem u Šipovu i Šumskom upravom u Novom Selu;
24) ŠG "Treskavica" za ŠPP "Trnovsko" sa sjedištem u Trnovu;
25) ŠG "Klekovača-Potoci" za ŠPP "Drvarsko" sa sjedištem u Istočno Drvaru;
26) ŠG "Milići" za ŠPP "Milići" sa sjedištem u Milićima;
27) ŠG "Rudo" za ŠPP "Ruđansko" sa sjedištem u Rudom.

- **Ministarstvo privrede i preduzetništva RS (MPP)** - obavlja upravne i druge stručne poslove, koji se između stalog odnose na industrijsku preradu drveta I proizvodnju finalnih proizvoda od drveta, podsticanje ulaganja sredstava zainteresovanih lica u domaća privredna društva u oblasti industrije, strategija i zakona koji imaju za cilj podsticanje razvoja i promociju malih i srednjih preduzeća (u daljem tekstu: MSP) i preduzetništva, podršku izgradnji i jačanju institucionalne infrastrukture za razvoj i promociju MSP i preduzetništva u Republici, održku razvoju ženskog i socijalnog preduzetništva, kandidovanje i učešće u realizaciji projekata koji se finansiraju iz sredstava Evropske unije i drugih izvora, saradnja sa relevantnim institucijama iz privrede i preduzetništva, formiranje baze podataka i registara iz oblasti MSP i preduzetništva, uspostavljanje preduzetničkog portala, itd.

- **Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS** (MPUGE RS)- nadležnosti ovog Ministarstva su Integralno planiranje i uređenje prostora, primjena prostornog plana RS-a, davanje Integralno planiranje i uređenje prostora, primjena prostornog plana RS-a, integralna zaštita i opšte unaprjeđenje životne sredine i prirode, istraživanje, planiranje i upravljanje kroz mjere zaštite životne sredine, zaštita ozonskog sloja, monitoring klimatskih promjena, sveobuhvatna zaštita dobara od opšteg interesa, prirodnih resursa, prirodne i kulturne baštine, izdavanje ekoloških dozvola.

- **Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike Srpske** je republička upravna organizacija u sastavu Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske nadležna za evidentiranje, istraživanje i vrednovanje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa, proglašavanje dobara zaštićenim i vođenje registra zaštićenih dobara, utvrđivanje svojstva dobara kulturno-istorijskog ili prirodnog nasljeđa, vođenje registara zaštićenih dobara uslove za korišćenje zaštićenih dobara, stručni nadzor nad radom organizacija za zaštitu, I dr.

- **Ministarstvo finansija RS** - nadležnosti ovog Ministarstva su sistem finansiranja opštih društvenih potreba, sistem poreza, doprinosa i drugih dažbina, sistem finansiranja i formiranja razvojnih fondova, upravljanje novčanim tokovima, dnevno praćenje novčanih sredstava, nadzor nad namjenskim korišćenjem sredstava Republike i poslova društvenih prihoda utvrđenih zakonom.

- **Ministarstvo unutrašnjih poslova RS** - vrši poslove sprečavanja, otkrivanja i sprovodi neposredne istrage krivičnih djela utvrđenih zakonima Republike Srpske, organizovanog i najtežih oblika kriminaliteta, pa i onih koji se tiču ilegalne sječe i drugih krivičnih djela u sektoru šumarstva.

- **Republičko tužilaštvo RS** - nadležno je za sprovođenje istražnih radnji i gonjenja počinilaca krivičnih djela (između ostalog i djela vezanih za ilegalnu sječu i druga krivična djela u sektoru šumarstva) u skladu sa zakonima Republike Srpske i ulažu pravna sredstva za zaštitu ustavnosti i zakonitosti.

- **Vrhovni sud RS** i drugi sudovi nadležni za sprovođenje sudskih procesa za krivična djela koja se odnose na zaštitu šuma propisana krivičnim, prekršajnim i drugim zakonima Republike Srpske.

8. EU ACQUIS BITAN ZA PROJEKT

U Ugovorima se šume ne spominju izričito, a EU nema zajedničku šumarsku politiku. Iako, dakle, šumarska politika ostaje prije svega u nacionalnoj nadležnosti, Europska unija uspostavila je europsku strategiju za šume i podupire brojna djelovanja koja uvelike utječu na šume u Uniji, ali i u trećim zemljama.

Europski referentni okvir za šumarske aktivnosti

U septembru 2013. u komunikaciji Komisije naslovljenoj „Nova strategija EU-a za šume i sektor koji se temelji na šumama" (COM(2013)0659) utvrđena je nova strategija EU-a te je predložen europski referentni okvir za obradu sektorskih politika koje utiču na šume.

Ta strategija ima dva glavna cilja: 1) osigurati da se europskim šumama upravlja na održiv način i 2) ojačati doprinos Unije promicanju održivog upravljanja šumama i rješavanju problema globalnog krčenja šuma. U tom se dokumentu također daju strateške smjernice za djelovanje Europske komisije i država članica. Na primjer, Komisija planira izraditi kriterije za održivo upravljanje šumama. U rujnu 2015. donijela je višegodišnji plan provedbe strategije Unije za šume (SWD(2013) 0343). Taj višegodišnji plan sadrži popis mjera koje treba poduzeti kao odgovor na izazove s kojima se susreće europska drvno-prerađivačka industrija. Kako je navedeni plan istekao krajem 2020. godine, Vijeće je pozvalo Komisiju da predstavi novu strategiju za šume za nadolazeće godine. Ta nova strategija spominje se u Komunikaciji Komisije o europskom zelenom planu (COM(2019)0640) iz prosinca 2019., u kojoj se navodi da su šume jedno od ključnih područja djelovanja u borbi protiv klimatskih promjena.

Mjere Europske unije koje se tiču šuma

Zajednička poljoprivredna politika (ZPP), glavni izvor europskog financiranja šuma. Otprilike 90 % financijskih sredstava Unije za šume dolazi iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EPFRR). Tokom programskog perioda 2007. – 2013. oko 5,4 milijarde eura iz proračuna EPFRR-a bilo je izdvojeno za sufinanciranje posebnih mjera za šume. Slijedom posljednje reforme ZPP-a u decembru 2013. objavljena je nova Uredba o potpori ruralnom razvoju iz EPFRR-a (Uredba (EU) br. 1305/2013.).

U cilju pojednostavljenja za period 2015. – 2020. samo jedna specifična mjera obuhvaća sve vrste potpora namijenjene ulaganjima u šume. Ta mjera usmjerena je na ulaganja u razvoj šumskih područja i poboljšanje održivosti šuma: pošumljavanje i stvaranje šumskih područja, uspostavljanje

poljoprivredno-šumarskih sistema, sprečavanje i uklanjanje štete u šumama uzrokovane požarima, prirodnim i drugim katastrofama, ulaganja kojima se poboljšava otpornost i ekološka vrijednost šumskih ekosistema, ulaganja u šumarske tehnologije te u preradu, mobiliziranje i plasiranje šumarskih proizvoda na tržište. Osim toga, uvedena je još jedna mjera kao financijska potpora službama koje djeluju u području šumarstva, zaštite životne sredine, klime i očuvanja šuma. Na kraju. predviđene su i mjere koje nisu specifično usmjerene na šume (na primjer, plaćanja u okviru mreže Natura 2000 i Okvirne direktive o vodi). Na državama članicama bilo je da izaberu mjere koje će provesti u području šumarstva te iznos financijske potpore koji će za to izdvojiti u okviru svojih programa za ruralni razvoj. Otprilike 8,2 milijarde eura javnih rashoda predviđeno je za razdoblje od 2015. do 2020. (27 % za pošumljavanje, 18 % za poboljšanje otpornosti šuma i 18 % za prevenciju šteta).

Ostale mjere Europske unije koje se tiču šuma

Stavljanje na tržište šumskog reprodukcijskog materijala uređeno je Direktivom 1999/105/EZ. Svrha europskih fitosanitarnih propisa borba je protiv razmnožavanja organizama koji štete šumama (Direktiva 2000/29/EZ). Unija osim toga ulaže financijska sredstava u istraživanje u sektoru šuma, posebno u okviru programa Obzor 2020. U pogledu energetske politike postavljen je pravno obvezujući cilj da se udio obnovljive energije u ukupnoj potrošnji energije do 2020. poveća na 20 %, čime se trebala povećati i potražnja za šumskom biomasom (Direktiva 2009/28/EZ). Povrh toga, novim je klimatskim i energetskim okvirom Unije za 2030. predviđeno povećanje tog udjela na 27 %. Šumarski se projekti, osim toga, mogu sufinancirati u okviru kohezijske politike EU-a sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj (osobito sprečavanje požara, proizvodnja obnovljive energije i priprema za klimatske promjene). Svrha fonda solidarnosti (Uredba Vijeća (EZ) br. 2012/2002) pomagati je državama članicama koje se suočavaju s velikim elementarnim nepogodama, kao što su oluje i šumski požari. U slučaju kriza koje nadilaze kapacitete država članica, kao što su neki šumski požari (Grčka 2007. i 2012.) i oluje, može se aktivirati Mehanizam Unije za civilnu zaštitu (Odluka br. 1313/2013/EU).

Osim toga, oko 37,5 milijuna hektara šuma (tj. 23 % ukupne površine europskih šuma) dio je mreže za zaštitu prirode Natura 2000, koja je uspostavljena u okviru politike EU-a za zaštitu okoliša. Učinkovito iskorištavanje šuma dio je tematskih prioriteta novog Programa EU-a za okoliš i klimatske aktivnosti (LIFE 2014. – 2020., Uredba (EU) br. 1293/2013). Na strategiju EU-a o biološkoj raznolikosti (COM(2011)0244), kojom su uspostavljeni planovi održivog upravljanja šumama za javne šume do 2020., nadovezuje se Komunikacija Komisije o Strategiji EU-a za bioraznolikost do 2030. (COM(2020)380), kojom se pak predviđa proširenje zaštićenih područja (30 % ukupnih kopnenih i morskih područja Unije, od čega bi njih 10 % trebalo biti strogo zaštićeno): time bi se trebao proširiti opseg zaštite europskih šuma i zajamčiti sadnja 3 milijarde stabala.

Šumski požari nadziru se Europskim informacijskim sustavom za šumske požare (EFFIS). Unija isto tako podupire zelenu javnu nabavu (COM(2008)400), kojom se može potaknuti potražnja za drvom proizvedenim na održiv način. Treba napomenuti i da se za parket, namještaj i papir izdaje europska eko-oznaka. Osim toga, akcijskim planom FLEGT (Provođenje zakona o šumama, upravljanju i trgovini) predviđaju se „dobrovoljni partnerski sporazumi" s državama koje su proizvođači drva, a Uredbom koja je na snazi od ožujka 2013. (Uredba (EU) br. 995/2010) zabranjuje se stavljanje u promet nezakonito posječenog drva.

Unija također sudjeluje u brojnim međunarodnim aktivnostima koje se tiču šuma (u prvom redu u Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih naroda o promjeni klime). Na paneuropskoj razini glavna politička inicijativa u području šumarstva i dalje je Forest Europe. U njezinom su okviru u tijeku rasprave o pravno obvezujućem sporazumu o održivom upravljanju i korištenju šuma. U okviru klimatske politike, osim sudjelovanja u globalnim pregovorima o smanjenju emisija stakleničkih plinova, Unija

je poduzela prve korake prema integraciji poljoprivrede i šumarstva u svoju klimatsku politiku (vidi Uredbu (EU) 2018/841 od 30. svibnja 2018. o uključivanju emisija i uklanjanja stakleničkih plinova iz korištenja zemljišta, prenamjene zemljišta i šumarstva u okvir za klimatsku i energetsku politiku do 2030.). Osim toga, Unija si je zadala za cilj zaustaviti daljnji gubitak šumskog pokrivača na svjetskoj razini najkasnije do 2030. i smanjiti krčenje tropskih šuma za najmanje 50 % do 2020. (COM(2008)645). Ona također financira projekte u okviru programa REDD+, čiji je cilj smanjenje emisija povezanih s krčenjem i propadanjem šuma u Aziji, Africi i Latinskoj Americi. Naposljetku, može se spomenuti i doprinos politike susjedstva: program FLEG II raspolagao je s 9 milijuna eura za razdoblje od 2012. do 2016., koji su bili namijenjeni za poboljšanje gospodarenja šumama, održivo upravljanje šumama i zaštitu šuma u istočnim državama Unije.

Biomasa u Evropskom zelenom dogovoru

Evropski parlament je u januaru 2020. usvojio rezoluciju o Evropskom zelenom dogovoru, naglašavajući potrebu za ambicioznijim akcijama za rješavanje evropskih i globalnih klimatskih promjena i ispunjavanje ekoloških ciljeva. Zakonodavni paket iz jula 2021. "Spremni za 55" postavlja cilj smanjenja neto emisija stakleničkih gasova za najmanje 55% do 2030. godine, u poređenju sa nivoima iz 1990. godine. Paket uključuje 13 međusektorskih zakonskih prijedloga.

Bioenergija doprinosi energetskoj bezbjednosti EU, jer se većina potražnje zadovoljava iz biomase iz domaće proizvodnje (oko 96% u 2016.).

Šumarstvo je glavni izvor biomase za dobijanje energije (ostaci sječe, ostaci od prerade drveta, drvo za ogrev, itd.). Drveni peleti, uglavnom za grijanje i proizvodnju električne energije, postali su važan energent.

Bioenergija može igrati ključnu ulogu u postizanju ciljeva EU u pogledu obnovljive energije za 2030. godinu i dalje. Međutim, biomasa za energiju mora se proizvoditi, prerađivati i koristiti na održiv i efikasan način kako bi se optimizovalo smanjenje stakleničkih gasova i održale usluge ekosistema, a sve to bez izazivanja krčenja šuma ili degradacije staništa ili gubitka biodiverziteta.

Održiva bioenergija i šira bioekonomska tranzicija moraju prepoznati i preuzeti odgovornost za svoje oslanjanje na prirodni kapital i dati prioritet opcijama upravljanja koje održavaju ili poboljšavaju stanje ekosistema i pružanje usluga ekosistema.

- Najočigledniji putevi za rješavanje uticaja prekomjerne eksploatacije biomase za proizvodnju energije je da se preduzme pristup iz predostrožnosti i ograniči njena upotreba, dok se više fokusira na prave i obnovljive alternative koje su već uobičajene, ali relativno nedovoljno iskorišćene u energetskom miksu EU. Postavljanje jasne i dugoročne putanje za korišćenje biomase i njene uloge u Evropskom zelenom dogovoru pomoći će svim zainteresovanim stranama da prepoznaju mogućnosti, planiraju, investiraju i imaju koristi.

S obzirom da konkretni šumski putevi za nadogradnju ili izgradnju još nisu odabrani, veličina uticaja trenutno nije poznata. Iako je malo vjerovatno da će zauzimanje zemljišta izazvano Projektom rezultirati fizičkim izmještanjem, adekvatni instrumenti za ublažavanje i upravljanje postavljeni su kroz RPF.

<u>Usklađivanje zakonodavstva</u> - od potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)[145], Bosna i Hercegovina se obavezala na postepeno usklađivanje postojećeg i budućeg zakonodavstva sa propisima EU za prelazni period od šest godina od stupanja na snagu Sporazuma. Međutim, ZPP nije samo skup tehničkih propisa koje treba prenijeti. Riječ je o složenom nizu institucionalnih i pravnih instrumenata razvijenih i reformiranih u EU tokom proteklih 50 godina, koje je kandidat ili potencijalni kandidat za članstvo u EU dužan graditi i preuzeti u nacionalnom sistemu kreiranja i

[145] SSP stupio na snagu 1. juna 2015.

upravljanja nacionalnim poljoprivrednim politikama.
Republika Srpska postavila je pravila za sektor šumarstva putem nekoliko zakona i podzakonskih akata o prodaji građevinskog drveta i upravljanja šumama. Dostignut je određen nivo pripremljenosti u oblasti sigurnosti hrane, veterinarske i fitosanitarne politike. usvoji šemu sjemena OECD-a, prije svega za poljoprivredno sjeme i šumski material.

Pravila EU u **socijalnoj oblasti** obuhvataju minimalne standarde u oblastima radnog prava, jednakosti, zdravlja i sigurnosti na radu, te zabranu diskriminacije. Također se promoviše socijalni dijalog na evropskom nivou. U skladu sa SSP-om, BiH i države članice EU su dužne sarađivati u cilju razvoja socijalne politike i politike zapošljavanja kako bi se osigurao jednak pristup i djelotvorna podrška svim osjetljivim licima i pružila podrška BiH u usklađivanju propisa sa acquis-em EU. BiH je postigla određeni nivo pripremljenosti u oblasti socijalne politike i zapošljavanja. Postoje ozbiljni izazovi koje treba rješavati u oblastima zapošljavanja, socijalne inkluzije i zaštite, te smanjenja siromaštva, posebno u vezi sa koordinacijom između nadležnih institucija širom zemlje. Neformalna ekonomija ima veliki udio u ekonomiji BiH. Socijalni dijalog je na niskom nivou i podijeljen na različite nivoe uprave. Pasivne mjere na tržištu rada prevladavaju u odnosu na aktivne mjere, dok je socijalna inkluzija i zaštita na niskom nivou i ne postoji koordinacija po tim pitanjima. Propisi o rodnoj ravnopravnost i zabrani diskriminacije ne provode se u potpunosti. Treba poduzeti mjere kako bi se osigurala bolja koordinacija aktivne politike tržišta rada sa programima socijalne pomoći u cilju neometanog uključivanja korisnika u tržište rada.

U pogledu **radnog prava**, nadležnosti pripadaju entitetima a na državnom nivou se uređuje radno-pravni status državnih službenika i namještenika koji rade u institucijama Bosne i Hercegovine. U RS je na snazi Zakon o radu koji se primjenjuju na sve zaposlene, pored državnih službenika, i garantuju minimalni nivo zaštite prava zaposlenih, te uređuju pitanja kao što su zaključivanje i prestanak važenja ugovora o radu, zabrana diskriminacije, maksimalno radno vrijeme, minimalni godišnji odmor, plate, zaključivanje kolektivnih ugovora i mirno rješavanje kolektivnih radnih sporova. Kako bi se postigla potpuna usklađenost sa standardima EU u ovoj oblasti, potrebna su dodatna poboljšanja pravnog okvira, posebno kada je u pitanju zaštita radnika, uključujući i zaštitu od diskriminacije. Zakon o radu se ne provodi adekvatno, posebno kada je riječ o socijalnom dijalogu, zaštiti radnika i inspekciji rada. Radno pravo samo predviđa određene uslove rada za maloljetnike iznad 15 godina starosti, dok eksploatacija rada djece spada u krivično pravo. Postoje institucionalni mehanizmi za provođene zakona i podzakonskih akata o radu djece, ali ima nedostataka koji mogu ometati njihovo adekvatno provođenje. U pravnom okviru nedostaju odredbe za adekvatnu zaštitu djece od dječjeg rada s obzirom da se zaštita kada je u pitanju najniža starosna dob u zakonima o radu ne primjenjuje na djecu koja su samozaposlena ili djecu koja nisu u formalnim radnim odnosima (npr. slučajevi prinudnog prosjačenja, regrutovanje u naoružane nevladine skupine).

Kada je u **pitanju sigurnost i zaštita zdravlja na radu**, zakoni su usvojeni na entitetskom nivou i u Brčko Distriktu. Usklađenost sa acquis-em nije na istom nivou u cijeloj državi, a provođenje i primjena zakona je djelomična, posebno kada su u pitanju inspekcijski kapaciteti, odgovarajuća prevencija povreda na radu, ulaganje u sigurnost i relevantne obuke ili propisna kontrola rizika. BiH je ratifikovala niz konvencija Međunarodne organizacije rada, uključujući sve temeljne konvencije i Protokol o prisilnom radu, i redovno izvještava o njihovoj realizaciji. U Republici Srpskoj je na snazi Zakonon o zaštiti na kojim su regulisani radni odnosi zaposlenih u institucijama. Na državnom nivou regulisani su Zakonom o državnoj službi i Zakonom o radu. U

skladu s tim zakonima, poslodavci su dužni da osiguraju radne uslove u kojima su život i zdravlje zaposlenih zaštićeni. Entitetski inspekcijski organi su nadležni za provođenje propisa o zaštiti zdravlja i sigurnosti na radu, odnosno nadležne inspekcije rada. Na državnom nivou, Upravni inspektorat i poslodavac su uglavnom odgovorni za osiguranje zaštite na radu za državne službenike. Broj prijavljenih nezgoda na radnom mjestu u 2017. godini bio je 2.374, od čega je 16 smrtnih slučajeva, uz trend rasta nesreća i smrtnih slučajeva. Najugroženiji su sektori građevinarstva, rudarstva, šumarstva, metalne i drvne industrije.

Industrijska politika EU u sklopu poglavlja 20. jača konkurentnost, olakšava strukturalne promjene i podstiče povoljno poslovno okruženje koje pruža poticaj malim i srednjim preduzećima (MSP). Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju predviđa saradnju u cilju promovisanja modernizacije i restrukturiranj industrije i pojedinih sektora i razvijanja i jačanja MSP. SSP također obuhvata industrijsku saradnju između ekonomskih subjekata, s ciljem jačanja privatnog sektora pod uslovima koji osiguravaju zaštitu životne sredine. Inicijative uključuju odgovarajući okvir za preduzeća, poboljšanje upravljanja, znanja i iskustva (know-how), te poslovnog okruženja. Saradnja treba biti usmjerena i na jačanje malih i srednjih preduzeća u privatnom sektoru. U Republici Srpskoj, Ministarstvo privrede i preduzetništva ima glavnu odgovornost.

Što se tiče **principa poduzetništva i industrijske politike**, BiH nema cjelodržavnu strategiju industrijskog razvoja i ne postoji tijelo na državnom nivou koje bi promovisalo konzistentnost između industrijskih strategija ili sa drugim politikama koje utiču na industrijsku konkurentnost. Republika Srpska ima strategiju, uključujući i Akcioni plan za industrijski razvoj do 2020. godine. Siva ekonomija je i dalje zastupljena u značajnoj mjeri, što dovodi do nelojalne konkurencije. Vladavinu zakona treba ojačati u oblastima koje utiču na industrijsku saradnju. Procjene uticaja propisa u cilju smanjenja pravne nesigurnosti provode se u Republici Srpskoj ali je provođenje na niskom nivou. Primjenom regulatorne giljotine (smanjenje broja propisa donekle su pojednostavljeni postupci dobijanja poslovnih dozvola. Uprkos poboljšanjima, pojednostavljenje zakonodavstva u vezi s poslovanjem odvija se na ad hoc osnovi i nije usklađeno u cijeloj zemlji, npr. dodatni zahtjevi u pogledu administrativnih postupaka i sukladnosti između entiteta.

Politika EU na polju **životne sredine** (tehnički nazvana Poglavlje 27) obuhvata prilično opširne dijelove evropskih propisa (takozvana pravna tekovina EU) stvaranih tokom niza decenija i postalo je globalno najkompleksniji sistem propisa u životnoj sredini. Visok stepen zaštite životne sredine predstavlja jedan od osnovnih ciljeva koji su utkani u Sporazume EU, zajedno sa načelima održivog razvoja i integracije zaštite životne sredine u sve politike. EU promoviše snažne klimatske mjere, održivi razvoj i zaštitu životne sredine kroz poglavlje 27. Pravo EU sadrži odredbe koje se odnose na klimatske promjene, kvalitet vode i vazduha, upravljanje otpadom, zaštitu prirode, industrijsko zagađenje, hemikalije, buku i civilnu zaštitu. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju zahtijeva od strana da razviju i ojačaju saradnju u oblasti zaštite životne sredine sa osnovnim zadatkom da zaustave daljnju degradaciju i počnu poboljšavati stanje životne sredine sa ciljem održivog razvoja. Strane naročito uspostavljaju saradnju s ciljem jačanja upravnih struktura i procedura kako bi osigurale strateško planiranje pitanja u oblasti životne sredine i koordinaciju između relevantnih aktera, te se fokusiraju na usklađivanje propisa Bosne i Hercegovine sa acquis-em. Saradnja se također može usmjeriti na razvoj strategija za značajno smanjenje zagađenosti zraka i vode na lokalnom, regionalnom i prekograničnom nivou, uključujući otpad i kemikalije, za uspostavljanje sistema efikasne, čiste, održive i obnovljive proizvodnje i potrošnje energije, te strategija za izradu procjene utjecaja na životnu sredinu i strateške procjene uticaja na životnu sredinu. Posebna pažnja posvećuje se ratifikaciji i provedbi Protokola iz Kyota. Zaštitu životne sredine treba rješavati i u politikama iz drugih oblasti, kao što su transport i industrijska saradnja

9. POTENCIJALNI EKOLOŠKI I DRUŠTVENI RIZICI I MJERE ZAŠTITE

9.1. Ocjena ekološkog rizika

Ukupni **ekološki rizik** za Projekat klasifikovan je kao umjeren.
Većina aktivnosti se bavi poboljšanjima i ulaganjima u efikasnije, i pre svega održivo upravljanje šumama. Šume BiH slijede stroge planove i propise upravljanja šumama, posebno šume RS koje upravljaju u skladu sa FSC standardima. Planovi upravljanja šumama se razvijaju i provode (kao što je navedeno u prethodnim šumarskim projektima) u skladu sa održivim upravljanjem životnom sredinom i šumama.

U okviru komponente 1, projekat će pomoći da se poboljša drvoprerađivačka industrija kroz niz intervencija: uglavnom kroz tehničku pomoć (TA) i odgovarajuće grantove privatnim malim i srednjim preduzećima, koji bi bili ponuđeni za industrijske sertifikate, poboljšanu tehnologiju i dizajn ili za druge mehanizme podrške; dok će posebna podkomponenta podržati mala preduzeća kroz grantove za: uspostavljanje ili proširenje proizvodnje goriva od drvne biomase; i ulaganja u skladište koje bi omogućilo bolje sušenje (i energetsku efikasnost) drvnog goriva i omogućilo proizvodnju tokom cijele godine. Stvarni obim i lokacija primalaca grantova će se odrediti putem poziva za grantove tokom implementacije, jer se stvarni uticaji mogu samo procijeniti. Budući da poslijeratna BiH kao ni RS nema veliku drvoprerađivačku industriju, svi drvoprerađivački industrijski subjekti su mali i njihovo djelovanje je ograničeno na datu šumsku površinu.

U okviru komponente 2, Projekat će podržati poboljšane usluge upravljanja šumama (kao što je intenzivan tretman šumskog uzgoja uključujući ponovno/pošumljavanje i poboljšanje degradiranih šuma, proređivanje i druge poboljšane operacije upravljanja šumama, povećanje i poboljšanje kapaciteta rasadnika), te upravljanje i prevenciju požara (infrastruktura i mašinerija). Ova komponenta će takođe finansirati razvoj ili poboljšanje šumskih puteva. Neasfaltirani šumski putevi uspostavljeni proširenjem postojećih staza i korištenjem šljunka ili agregata koji su ranije izgrađeni imaju za cilj otvaranje šume, omogućavanje lakšeg pristupa za bolju kontrolu sječe, kao i poboljšanje upravljanja šumom i borbi protiv šumskih požara. U nekim šumama i uz raspoloživu mehanizaciju, lokalni iskopani kamen se melje za agregat ili se kupuje iz licenciranih kamenoloma. Ove šumske puteve koriste šumska preduzeća i nisu namijenjeni za transport, turizam ili bilo koju drugu djelatnost koja nije predviđena planom gazdovanja šumama.

Aktivnosti uzgoja i prorjeđivanja šuma takođe će se raditi planski, u cilju poboljšanja stanja šuma, a svom uklonjenom drvnom građom i šumskim proizvodima će se upravljati u skladu sa praksom usvojenom planom upravljanja šumama, što podrazumijeva obezbjeđivanje ogrjevnog drveta lokalnim poljoprivrednicima, kroz regulisanu prodaju većih komada ili korištenje u samoj šumi. Korištenje mašina u šumama može stvoriti negativne uticaje kao što su prašina i buka, zagađenje vazduha i potencijalna oštećenja na lokaciji, ali sve se to može lako ublažiti odgovornom praksom upravljanja životnom sredinom i šumama. Ti uticaju su procjenjeni kao privremeni. U ovoj fazi, sve planirane aktivnosti za unapređenje upravljanja šumama su namijenjene u skladu sa praksama održivog upravljanja šumama, i imaće pozitivne uticaje na životnu sredinu na širem nivou (kao što su klimatske promjene, kontrola erozije, poboljšanje kvaliteta vazduha).

Postoji mogućnost slučajnog pronalaska neeksplodiranih ubojitih sredstva (NUS) u šumskim područjima koje će tim i APCU rješavati kroz adekvatnu saradnju sa Centrom za uklanjanje mina u BiH (MAC) i poštujući sve njihove zahtjeve, koji su u skladu sa Službom za protivminsko djelovanje pri Ujedinjenim nacijama (UNMAS).
APCU ima adekvatno osoblje čiji ćei stručnjaci za E&S biti obučeni za prelazak sa zaštitnih mjera na ESF prije implementacije Projekta. Kao takav, procijenjeni rizik je umjeren.

Očekuje se da će se ekološkim uticajima projekta moći upravljati, da će isti biti lako predvidivi, privremeni i lokalnog karaktera za obje vrste aktivnosti. Radovi na izgradnji/rehabilitaciji mogu proizvesti tipične štetne uticaje povezane sa građenjem: prašina i buka zbog iskopa, rušenja i izgradnje, upravljanje velikim količinama otpada i slučajno izlijevanje mašinskog ulja, lubrikanata, goriva, rizik od klizišta, poremećaji u saobraćaju i drugo. Štetni uticaji na životnu sredinu tokom provođenja projekta direktna su posljedica rada mašina, kao i izvođenja niskogradnje, montaže, građevinskih radova na lokaciji, zemljanih radova, itd. Nisu predviđeni značajniji dugoročni negativni uticaji ukoliko se projekat bude provodio s dužnom pažnjom i poštujući relevantne procedure, uključujući skrining i implementaciju odgovarajućih mjera ublažavanja. Projektne aktivnosti u ovoj fazi nisu u potpunosti definisane, a uticaji na životnu sredinu utvrđeni u ovoj fazi preliminarne su prirode i trebaće ih posebno razraditi za svaku predloženu projektnu aktivnost.

Činjenica da će aktivnosti u okviru odgovarajuće šeme bespovratnih sredstava podlijegati posebnom Priručniku / smjernicama za dodjelu bespovratnih sredstava, omogućiće da se aktivnosti visokog rizika prikažu i isključe iz projekta.

Okvir za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalne politike (ESMF) pripremljen je za projekat kao skup postupaka due diligence koji osiguravaju usklađenost sa ekološkom i socijalnom politikom WB, WB EHSG, nacionalnim zakonodavstvom i dobrom praksom. Procene uticaja na društvo i životnu sredinu (ESIA), planovi upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnog staranja (ESMP) i planovi za ublažavanje uticaja na životnu sredinu (Checklist ESMP) za poboljšanje infrastrukture biće razvijeni kao dio pripreme projekata i detaljnog projekta. Zagađenje koje se može dogoditi u različitim fazama izgradnje je privremeno po svom obimu i prirodi - i može se lako ublažiti primjenom standardnih mjera za ublažavanje štetnih uticaja i dobrom praksom u inženjerskom projektovanju, primjenom koda dobre građevinske prakse i redovnog rada i održavanja.

Pored relevantnih standarda WB, poštovaće se i uzimaće se u obzir i nacionalno zakonodavstvo RS-a u pripremi instrumenata upravljanja zaštitom životne sredine specifičnih za lokaciju. Tamo gdje se nacionalni i zahtjevi Svjetske banke razlikuju, primjenjivaće se strožiji.
Kapacitet za sprovođenje ESFa biće nadograđivan po potrebi i održavaće se tokom sprovođenja projekta: APCU će imati podršku eksperta za zaštitu ekološka I socijalna pitanja. Specijalista za pitanja raseljavanja biće angažovan po potrebi. Specijalisti će biti podržani obukom od strane stručnjaka E&S Svetske banke.
APCU će biti angažovana kroz projekat da izvrši E&S pregled aktivnosti, uključujući skrining predloženih potprojekata i da dodeli odgovarajuću kategoriju rizika u skladu sa klasifikacijom datom u okviru Svjetske banke za ekološki i socijalni okvir (ESF). Štaviše, APCU biće odgovoran za dobijanje preduslova relevantnih institucija i dobijanje Rješenja Ministarstva zaštite životne sredine u vezi sa potrebom EIA za svaki pojedini podprojekat. Takođe, ovaj dokument će koristiti podršku ekspertu za ekološka I socijalna pitanja. tokom procedura skrininga potprojekta. Planovi upravljanja uticajima na životnu sredinu i društvo (ESMP), Studije procene uticaja na životnu sredinu (ESIA) i Kontrolna lista specifična za pojedine podprojekate biće izrađeni kao dio pripreme projekata i detaljne projektne dokumentacije.

Ekspert za ekološka I socijalna pitanja angažovan u okviru APCU-a biće odgovoran za proveru i odobravanje ESMP dokumenata specifičnih za lokaciju i ESMP-a za kontrolne liste, konsultacije sa PAP -ovima i drugim zainteresovanim stranama u projektu. Tokom implementacije projekta, ekspert za ekološka I socijalna pitanja će obaviti posete lokaciji i kontrolu ispunjavanja ekoloških obaveza izvođača. On će takođe biti odgovoran za blagovremenu pripremu i dostavljanje izveštaja o napretku projekata Svjetskoj banci - status preduzetih mjera ublažavanja štetnih uticaja, rezultata monitoringa.

9.2. Ocjena društvenog rizika

Da bi se postigli ključni rezultati projektnih aktivnosti, projekat ima za cilj modernizaciju komercijalnog šumarstva i prerade drveta. Jedan ključni pokretač rizika vidi se u potrebama zauzimanja zemljišta Projekta za razvoj adekvatne mreže šumskih puteva (kako nova izgradnja tako i proširenje/rehabilitacija postojećih puteva). Ove aktivnosti će zahtijevati građevinske radove. S obzirom na to da konkretni šumski putevi za nadogradnju ili izgradnju još nisu odabrani, veličina uticaja trenutno nije poznata. Iako je malo vjerovatno da će zauzimanje zemljišta izazvano Projektom rezultirati fizičkim pomjeranjem, adekvatni instrumenti za ublažavanje i upravljanje postavljeni su kroz RPF. Pored nedobrovoljnog zauzimanja zemljišta i uticaja preseljenja, biće procijenjene i usluge ekosistema. Društveni sukobi vezani za javne ili privatne šume nisu potvrđeni. Osim toga, projekt će procijeniti kako bi bilo kakvo zauzimanje zemljišta moglo uticati na egzistenciju koja nije zasnovana na zemlji (npr. neformalne aktivnosti za egzistenciju, gljive i drugi sporedni šumski proizvodi).

Još jedna potencijalna oblast za socijalni rizik je (još nepoznat) gubitak prihoda i radnih mjesta zbog modernizacije i mehanizacije drvnih preduzeća. Potrebne su dodatne informacije u vezi sa profilom osoba (uključujući ranjive grupe kao što su žene, mladi, neformalni rad) trenutno zaposlenih u ovim preduzećima i potencijal projektnih aktivnosti koji bi mogli da utiču na njih. Due diligence je uglavnom ograničen na informacije na radnoj površini zbog ograničenja nametnutih COVID-19 i stoga je potrebno dodatno procijeniti veličinu uticaja koji proizlazi iz otkupa zemljišta i nedobrovoljnog preseljenja, zbog čega će se revidirati ocjena socijalnog rizika i bilo potvrđeno ili sniženo prije procjene.
Detalji portfelja podržanog kroz odgovarajuće šeme grantova nisu poznati, ali se očekuje da će imati ograničene socijalne rizike. Neformalni rad u sektoru šumarstva i gubitak koristi koji proizilaze iz toga mogu učiniti radnu snagu ranjivom. Šeme odgovarajućih grantova će morati da imaju stroge zahtjeve za praćenje kako bi se ublažio rizik da su MMSP podržana grantom uključena u kršenja radnih prava, uključujući neformalne radove i neadekvatno upravljanje zaštitom zdravlja i sigurnosti na radu (OHS). Rizici će biti ograničeni kroz kriterije podobnosti za pristup i obim programa (npr. odgovarajući grantovi neće podržati sheme koje zahtijevaju otkup zemljišta ili velike građevinske radove), upravljanje radom i uslovima rada kroz ugovornu primjenu zakona o radu.
Rizik od seksualne eksploatacije i zlostavljanja/seksualnog uznemiravanja (SEA/SH) povezan sa ovim projektom u RS ocjenjuje se kao nizak. Projekat će razviti poseban SEA/SH GRM kako bi se osigurao pristup usmjeren na osobe izložene uzemiravanju ili zlostavljanju. Rizicima se može efikasno i lako upravljati kroz karakteristike dizajna projekta i instrumente dizajnirane sa Projektom.

Uticaji projekta na ciljne korisnike generalno su pozitivni u smislu povećane prodaje, povećane konkurentnosti, dohotka, zaposlenosti i tržišnih veza u cjelini, ali i poticanja ulaganja privatnog sektora u razvoj prave vrijednosti i produktivnih partnerstava koja njeguju produktivnost u šumarstvu I industriji prerade drveta.
Rizici rada u vezi sa građevinskim aktivnostima i neodgovarajući uslovi rada ublažiće se odgovarajućim sprovođenjem LMP-a usvojenog za projekat.

OHS rizicima će se upravljati primjenom smjernica datih ovim dokumentom, nacionalnim zakonima, politikama i pravilima, EHS smjernicama koje će omogućiti uvođenje mjera prevencije i zaštite prema sljedećem redosledu prioriteta: eliminisanje rizika, upravljanje rizicima i njegovo minimiziranje. Glavni rizici povezani sa zdravljem i sigurnošću zajednice odnose se na projektne aktivnosti koje se odvijaju izvan tradicionalnih granica projekta, ali bez obzira na to i na projektnu aktivnost u granicama gradilišta. Jedan od značajnijih rizika su povećani rizici po bezbjednost saobraćaja na putevima za projektom pogođene zajednice, korisnike putnog saobraćaja tokom čitavog perioda izgradnje. Biće usvojeni i adekvatni planovi upravljanja saobraćajem. Plan pripravnosti i reagovanja u vanrednim situacijama koji je srazmjeran rizicima objekta pripremiće se za svaki projekat i nepredviđeni događaj za situaciju kada aktivnost projekta izgubi kontrolu ili može izgubiti kontrolu, a što može dovesti do rizika po zdravlje i imovinu ljudi ili životnu sredinu, bilo u okviru objekta ili u lokalnoj zajednici. S obzirom na kontinuirane rizike od COVID-19, projekat prepoznaje izazove tradicionalnog angažovanja zainteresovanih strana i usvojio je pristup prilagođenih aktivnosti angažovanja.

9.3. Pridruženi objekti

Ekološka i socijalna politika SB za finansiranje investicionih projekata takođe zahtjeva primjenu ESS-a na povezane objekte. Pridruženi objekti će ispuniti zahteve ESS-a, u mjeri u kojoj Zajmoprimac ima kontrolu ili uticaj na takve pridružene objekte.

Svjetska banka će tražiti od Zajmoprimca da dokaže u kojoj mjeri ne može da vrši kontrolu ili uticaj na pridružene objekte davanjem detalja o relevantnim razmatranjima, koja mogu uključivati pravne, regulatorne i institucionalne faktore.
Izraz „pridruženi objekti“ označava objekte ili aktivnosti koji se ne finansiraju kao dio projekta, a po ocjeni Svetske banke su:

(a) direktno i značajno povezane sa projektom;
(b) izvedeni ili planirani da se izvrše istovremeno sa projektom;
(c) neophodne da bi projekat bio održiv i ne bi bio izgrađen, proširen ili izveden da projekat ne postoji.

Da bi objekti ili aktivnosti bili udruženi objekti, moraju ispunjavati sva tri kriterijuma. Prvo da li će se proceniti da li objekti koji ne finansira SB, spadaju u ovu kategoriju ili ne, a ako je to slučaj, sprovedena je adekvatna E&S due diligence i pripremljeni su ili primjenjeni instrumenti E&S za upravljanje rizicima u skladu sa ESF.

9.4. Opšti pregled mjera zaštite tokom izgradnje

Dati pregled mjera je samo informativnog karaktera i ako se one razlikuju od zahtjeva WB ESF I WB EHSG, prevazići će stroži. Konačni skup obaveznih mjera ublažavanja biće definisan u određenim izveštajima o procjeni uticaja na životnu sredinu i društvo (ESA) i ESA (ESIA, ESMP, ESMP kontrolne liste, E&S izveštaja) za određeni potprojekat ili aktivnost.

Tabela br. 22 Opšti pregled mjera zaštite tokom izgradnje

DIREKTAN UTICAJ	PROPISANA MJERA
1. Zagađenje vode i zemljišta uljem, gorivom, mazivima tokom skladištenja i transporta	Otpadno ulje se odlaže u zatvorenu burad. Ako se otpadno ulje ne odvozi odmah po zameni, obezbjediti takav prostor za privremeno skladištenje buradi, obezbjeđujući izbegavanje curenja u okolna područja. Burad/ ulje će se odlagati / prerađivati na odobrenim i licenciranim deponijama. Postupak zamene ulja na mašinama treba primjeniti na površinama predviđenim za to i postavljanjem zaštitnih slojeva ispod tačaka potencijalnog curenja. Održavanje vozila na gradilištu je zabranjeno. Vozila treba održavati samo u za to predviđenim radionicama.
2. Mulj i zagađenje plovnih puteva tokom građevinskih radova	Ulazak vozila u plovne puteve tokom gradnje je zabranjen. Ako je neophodno prelaziti plovne puteve u mašinama na određenim tačkama izgradnje, izgradnja privremenih adekvatnih prelaza na tim mjestima je obavezna, kako bi se izbegao direktan kontakt mašina sa plovnim putem.
3. Zagađenje zemljišta, površinskih i podzemnih voda usled neadekvatnog odliva površinskih voda na određenim mestima	Adekvatno rešiti drenažu u stanicama i na isputnim mjestima kako bi se voda iz atmosferskih padavina brzo i efikasno sakupljala i sprečavala zagađenje zemljišta, površinskih i podzemnih voda
4. Zagađenje zemljišta, podzemnih i površinskih voda tokom odlaganja građevinskog otpada na privremene deponije	U zavisnosti od vrste materijala, pokriti betonom ili folijom, odlagalište odložiti i adekvatno poravnati tako da se sve potencijalno zagađene atmosferske vode otiču kroz odvod ili ispustom do sedimenta i separatora ulja i masti
5. Zagađenje zemljišta, podzemnih i površinskih voda tokom odlaganja građevinskog otpada na privremena deponije	Upotreba i primjena kontrolne opreme za sprečavanje zagađenja vazduha, gdje god je to moguće, nikada nemojte koristiti mašine, ne dozvoljavajte rad motora u praznom hodu.
6. Lokalno stvaranje emisija prašine, buke i vibracija koje mogu predstavljati smetnje za okolno stanovništvo i životinjski svijet	Periodično vlaženje materijala i terena tokom izgradnje. Izvođač će pokriti kamione tokom transporta. Instalirati zaštitu na mašinama i građevinskoj opremi. Ograničiti radno vreme (npr. do 18-19 sati) u naseljima. Zabraniti rad mašina u neutralnom položaju. Primjena pokretnih struktura za zaštitu od buke. Privremena gradilišta i parkirališta za vozila treba postaviti što je dalje moguće od naselja. Evidencija žalbi povezane sa prašinom, bukom i vibracijama.
7. Otpad na lokacijama izgradnje	Postaviti kontejnere na službena mjesta za komunalni otpad, koji se može reciklirati i opasan (elektronski) otpad. Obezbjediti kontejnere za otpad duž pruge koje će komunalno preduzeće odvesti do deponije komunalnog otpada.
8. Loša sanitarna zaštita i odlaganje čvrstog komunalnog otpada u kampove i gradilišta	Obezbjediti odgovarajuće sanitarne prostorije i kontejnere za komunalni otpad i kontejnere za otpad koji se može reciklirati.
9.Iskopavanje zemlje i odlaganje viška zemlje po nahođenju izvođača	Projektna dokumentacija mora definisati lokacije za pozajmišta, kao i mjesta za odlaganje viška zemlje, jame i njihova sanacija nakon upotrebe.

10. Potencijalni prenos zaraznih bolesti na lokalno stanovništvo	Osigurati redovne ljekarske preglede za radnike i njihovo lečenje.
11. Kretanje teških mašina i vozila sa materijalom i opremom duž postojećih puteva	Obezbjediti obilazni puteve za vozila koja se koriste u izgradnjida bi se poboljšalo vreme putovanja duž postojećih kolovoza. Osigurati prioritetne puteve i saobraćajne trake za unošenje i iznošenje materijala i opreme.
12. Slučajni nalazi tokom radova na iskopavanju	Zaustavite sve radove na lokaciji i kontaktirajte nadležne organe za kulturno nasljeđe, neeksplodiranu napravu ili drugo.

U svim slučajevima kada se smatra da je bilo koji od tri faktora rizika (zagađivači, receptori, putevi izlaganja) prisutan (uprkos ograničenim podacima) pod trenutnim ili predvidljivim budućim uslovima, u ESA treba slijediti sljedeće korake:

I. Provjera rizika (identifikacija lokacije, uzorkovanje i ispitivanje, procjena analitičkih rezultata, verifikacija receptora i puteva izlaganja);
II. Privremeno upravljanje rizikom (primjenjuje se u bilo kojoj fazi životnog ciklusa projekta ako prisustvo zagađenja zemljišta predstavlja „neposrednu opasnost“, tj. predstavlja neposredni rizik za ljude po zdravlje i životnu sredinu ako bi se zagađenje moglo nastaviti, čak i u kratkom vremenom periodu);
III. Detaljna kvantitativna procjena rizika (identifikovanje relevantnih ljudskih i ekoloških receptora (npr. deca, odrasli, ribe, divlje životinje), utvrđivanje da li su zagađivači prisutni na nivoima koji predstavljaju potencijalno opasnost po ljudsko zdravlje i / ili ekološke probleme (npr. nivoi iznad važećih regulatornih kriterijuma na osnovu razmatranja rizika po zdravlje ili životnu sredinu), utvrđivanje izloženosti ljudskih ili ekoloških receptora zagađivačima (npr. gutanje zemlje, kontakt kože, udisanje prašine), vrste neželjenih efekata, kvantifikovanje veličine zdravstvenih rizika za ljude i ekološki receptori itd.); i
IV. Trajne mjere smanjenja rizika (definisanje strategija ublažavanja štetnih uticaja).

9.5. EKOLOŠKE I DRUŠTVENE MJERE OPŠTEG UBLAŽAVANJA ŠTETNIH UTICAJA

Uticaji na životnu sredinu koji su identifikovani u ovoj fazi su preliminarne prirode i moraće da budu posebno razrađeni (potprojektno), a potencijal za pojavu mora se utvrditi tokom daljih faza izrade projekta i implementacije potprojekta. To će se uraditi pripremom instrumenata specifičnih za lokaciju u skladu sa ovim ESMF-om, relevantnim ESS Svetske banke i relevantnim zakonodavstvom u zemlji. Ovo poglavlje detaljno opisuje sveukupne mjere ublažavanja koje će se široko uklopiti u sve sljedeće kategorije.
Ostali rizici koji ovde nisu posebno pomenuti ublažiće se direktnom primjenom smjernica WB EHGS i smjernica EHS o šumarstvu GIIP i nacionalnog zakonodavstva.

9.5.1. Zagađenje zemljišta

Kontaminacija okolnog zemljišta je moguća iz izduvnih gasovai tereta/građevinskih mašina transportnih vozila. Kontaminacija izazvana privremenim gradilištima npr. izlivanja goriva, hemikalija, privremenih puteva ili odlaganja otpadne prašine i druge aktivnosti. Kontaminacija ispuštanjem korišćenih/otpadnih voda sa gradilišta u zemljište može se desiti i ako se ne poštuju mjere za ublažavanje štetnih uticaja.
U toku radova, zemljište, takođe može biti kontaminirano: otvaranjem novih pozajmišta koji će se

koristiti tokom radova, određenim građevinskim materijalima, uključujući beton, masnoće i motorna ulja, curenja nafte što se često primećuje u različitim vrstama aktivnosti na izgradnji. Čak i u slučajevima kada curenje nafte unutar građevinskih područja nije značajno to predstavlja rizik; i može doprineti zagađenju lokacija.
U zavisnosti od podloge, ova curenja nafte mogu se isprati u okruženje rijeka i / ili propuštati kroz podlogu koja bi zatim mogla uticati na podzemne i površinske vode.
Pražnjenje različitih otpadnih proizvoda iz procesa gradilišta i kompleksa gradilišta (tečnosti, čestice i čvrsti otpad) na obale ili direktno u riječna korita dovodi do širenja zagađenja duž vodotoka.

Potencijalni rizici su povezani sa:

- Ispuštanjem upotrebljenih voda sa gradilišta (tehnoloških i higijenskih) u vodotoke.
- Iskopavanja na terenu mogu prouzrokovati zasijecanje - otvaranje vodonosnih slojeva, tj. poremećaj podzemnih voda (vodeni ciklus).
- Sitne frakcije mogu se isprati tokom izvođenja građevinskih radova pod uticajem pada materijala sa privremenih deponija. Ovo će površinske tokove zamagliti.
- Otpadni materijal, mehaničko ulje, gorivo itd. može se širiti neispravnim građevinskim mašinama I vozilima ili nesavjesnim osobljem.
- Lokacija mašina, privremenih skladišta građevinskog materijala u blizini rijeka ili površinskih vodotoka.
- Erozija tokom zemljanih radova;
- Slučajno izlivanje hemikalija, goriva i slično.

Tokom radova na na izgradnji šumskih puteva ili drugih vrsta objekata u drvopreađivačkoj industriji opasni proizvodi poput maziva i otpadnih ulja mogu se slučajno ili namjerno ispustiti u vodu.

9.5.1.1. Mjere zaštite zemljišta

Kontaminirano zemljište može uključivati površinsko ili podzemno zemljište koje ispiranjem i transportom uticati na podzemne vode, površinske vode i susjedna mjesta.
Zagađenje zemljišta treba izbjegavati sprječavanjem ili kontrolom ispuštanja opasnih materijala, opasnog otpada ili ulja u životnu sredinu. Kada se sumnja na zagađenje zemljišta ili se potvrdi tokom bilo koje faze projekta, uzrok nekontrolisanog ispuštanja treba identifikovati i ispraviti kako bi se izbegla dalja ispuštanja i povezani štetni uticaji.
Da bi se utvrdilo da li su radnje upravljanja rizikom opravdane, treba primjeniti sljedeći pristup procjene da bi se utvrdilo da li tri faktora rizika „Zagađivači“, „Receptori“ i „Putevi izloženosti“ koegzistiraju ili mogu da postoje istovremeno na gradilištu projekta pod trenutnom ili mogućom budućom upotrebom zemljišta:

- Zagađivač: Prisustvo opasnih materijala, otpada ili ulja u bilo kojim sredinama u okruženju pri potencijalno opasnim koncentracijama.
- Receptor: Stvarni ili mogući kontakt ljudi, divljih životinja, biljaka i drugih živih organizama sa zagađivačima koji izazivaju zabrinutost.
- Put(evi)izlaganja: Kombinacija putamigracije zagađivača od mjesta ispuštanja (npr. ispiranje u podzemnu- vodu za piće) i puteva izlaganja.
- Primjena i pristup (npr. gutanje, transdermalna apsorpcija), što bi omogućilo receptorima da stupe u stvarni kontakt sa zagađivačima.

Tamo gdje postoje potencijalni dokazi o kontaminaciji na lokaciji, preporučuju se sljedeći koraci:

- Identifikacija mjesta sumnje na kontaminaciju,
- Uzorkovanje i ispitivanje zagađenih medija (zemljišta ili vode),
- Procjena analitičkih rezultata prema lokalnim i nacionalnim propisima zagađenim lokalitetima,

•Verifikacija potencijalnih ljudskih i /ili ekoloških receptora i puteva izlaganja relevantnih za dotično nalazište.

Ostale mjere zaštite zemljišta uključuju:

•Sprječavanje klizišta i erozije geotehničkim pregledima i mjerama (ubrizgavanje betona, gabioni, ograde, geomembrane, itd.);
• Sprječavanje ilegalnog odlaganja i smeća;
• Razvijanje postupaka za sprečavanje i saniranje izlivanja;
•Adekvatno upravljanje materijalima.

Preporuke za kontrolu i sprečavanje erozije zemljišta tokom sječe drva uključuju sljedeće:

- Šumski pokrivač treba obnoviti što je brže moguće nakon čiste sječe. Privremeni malč ili kosina mogu se uzeti u obzir za zaštitu erozivnog zemljišta sve dok se željena vegetacija ne ponovo uspostavi.
- Površine odjela treba svesti na najmanju moguću mjeru (koliko je to ekonomski praktično) kako bi se smanjio uticaj na okolno zemljište koje može biti izloženo vjetru i kiši. Odjel obično ne bi trebalo da prelaze veličinu 50 hektara;
- Sječu u šumi treba planirati tako da se izbjegne vlažna sezona, te izuzetno vlažni periodi, kada je tlo zasićeno;
- Prilikom sječe prednost dati mašinama za sječu i upotrebi teglećih životinja kako bi se smanjili poremećaji tla (npr. zbijanje, kolotrag);
- Na kosinama većim od 30 posto, treba koristiti sisteme za izvlačenje tzv. žičare kako bi se izbjeglo korištenje vozila na padinama podložnim eroziji.

9.5.2. Zagađenje vode

Projekat treba uzeti u obzir da bi izgradnja šumskih puteva ili objekata u industriji drvoprerade moglo negativno uticati na druge namjene vode iz istog izvora. Prije svega, zahvatanje vode moglo bi uticati na ekološki prihvatljiv protok (EPP) u vodotoku, posebno u slučajevima manjih vodotoka. Također, mogu postojati i druga korištenja vode nizvodno na koje bi mogle uticati smanjene količine u vodotoku.

Zagađenje vode može se, u širem smislu, podijeliti na:

- zagađenje površinskih voda koje dolazi iz:
  a) primarne proizvodnje koja može biti: opasna i neopasna (blato, stijena, kamen, biljke, koja dolazi od korištenja ili degradacije zemljišta itd.)
  b) tehnologija prerade koje se koriste u drvoprađivačkoj industriji, a koje mogu biti: opasne (upotreba hemikalija, toplinski procesi, curenje zbog nepravilnog skladištenja materija, itd.) i neopasne.
- zagađenje podzemnih voda, koje može biti i opasno (hemikalije, goriva, itd.) i neopasno, a nastaje kao rezultat kontakta podzemne vode s hemikalijama, proizvoda spaljivanja na licu mjesta ili kao rezultat degradacija zemljišta i erozija tla.

Tokom pripreme idejnih projekata za izgradnju šumskih puteva ili novih tehnologija u oblasti prerade drveta i tokom pripreme ESMS-a specifičnih za određenu lokaciju, potrebno je izvršiti analizu korištenja vode i razraditi uticaje projekta na nizvodne potrebe za vodom kako bi se potvrdilo da zahvatanje vode za potrebe projketnih aktivnosti ne ugrožava te namjene. Rizikom od prekomjerne upotrebe vode upravljaće se monitoringom korištenja vode u sistemima. Ekološki protok izračunavaće se i utvrditi tokom faze projektovanja projekta. Uvijek treba osigurati ekološki

prihvatljiv protok. U slučaju nedovoljne količine vode za osiguravanje ekološkog protoka, zaustaviti zahvatanje vode.

Zabranjeno je skladištenje ili odlaganje bilo koje vrste otpada u blizini vodotoka. Procedure upravljanja otpadom strogo će slijediti zahtjeve Zakona o upravljanju otpadom RS i primjenjive podzakonske akte, kao i Smjernice Svjetske banke za životnu sredinu, zdravlje i sigurnost. Putevi i mjesta sakupljanja i odvoza otpada biće identificikovani za sve glavne vrste otpada koje se očekuju od aktivnosti održavanja. Sav otpad prikupljaće i pravilno odlagati ovlašteni sakupljači.

Rizicima od hemikalija upravljaće se kontrolisanom primjenom hemijskih sredstava u skladu s praksama integrisanog upravljanja štetočinama. Projekt će osigurati obuku šumara o praksama integriranog upravljanja štetočinama, uključujući pravilan izbor, doziranje i vrijeme hemijske primjene. Koristiti samo hemikalije koje su odobrene od strane FSC standarda.

9.5.2.1. Mjere zaštite voda

Aktivnosti izgradnje, rada i održavanja puteva mogu prouzrokovati značajnu eroziju tla i negativno uticati na kvalitet vode. Aktivnosti tokom izgradnje puteva mogu ometati hidrološki tok i dovođenje vode na površinu nova područja ili destabilizirajuće osjetljive padine brda koje mogu uzrokovati Klizenje padina. Površine puteva mogu omogućiti protok vode bez ograničenje, što rezultira ubrzanom površinskom erozijom i transport sedimenata do drugih vodenih tijela.

Mjere zaštite voda prilikom izgradnje puteva uključuju:

- Prilikom projektovanja I izgradnje šumskih puteva uobziriti planove upravljanja obalnom zonom vodotoka gdje se izvode radovi kako bi se osigurala tampon zona za zaštitu vodnih tijela.
- Putevi bi trebali biti locirani van zone uticaja vodotoka a gdje je to prikladno, nagibi I privremni objekti I privremena skladišta sirovna za potrebe gradnje trebaju biti skladišteni iznad oznake visoke vode kako bi se spriječilo ulazak materijala u vodotoke.
- Smanjite kretanje vozila preko višegodišnjih i isprekidanih tokova i močvarnih područja
- Izbjegavajte zagađenje i zbijanje zemljišta radi zaštite prizemne vegetacije i sloja zemlje izbjegavajući rad opremom/mašinama za sječu na točkovimaa ili gusjenicama u blizini uobičajene oznake visoke vode za jezera i plovne višegodišnje potoke.
- Ne smije se dozvoliti prelazak vozila ili kretanje nezaštićenim kosinama ili dijelovima šume koje nisu obuhvaćene projektnom dokumentacijom izgradnje,
- Smanjite broj i veličinu prelaza preko vodotoka. Tamo gdje su prijelazi potrebni, primijenite dobre prakse, uključujući upotrebu mostova, drvenih brana, propusta za cijevi, itd.
- Stabilizujte golo tlo na nagibima, obalama i prilazima.
- Za područja koja su u opasnosti od nizvodnih poplava, razviti planove za slučaj opasnosti radi zaštite ljudi i visoko cijenjenih resursa;
- Vraćanje ili rehabilitacija poremećenih lokacija u željene ekološke uslove prije završetka ili stavljanja van pogona projektnih operacija i objekata. To bi trebalo uključivati postavljanje vodenih šipki na klizne staze.
- Treba poduzeti mjere za smanjenje erozije sa golih površina tla.
- Treba izbjegavati potpunu kultivaciju i golu sječu.
- Putevi ne smiju prelaziti nagib od 10 posto, gdje je tomoguće, pri čemu je 5 posto optimalni nagib.
- Odvodnjavanje cesta (npr. vodene šipke, nasipi, jarci i odvodni kanali) treba izvesti na način

da se voda ispušta dalje od površine puta a da oticanje bude u optimalnim intervalima;
- Površine puteva trebaju biti oblikovane (npr. konveksno nagnute, I sl.) kako bi se osiguralo oticanje vode odgovarajućim kanalima za odvodnjavanje, s ciljem zaštite okolne vegetacije i sprečavanje nastanka kolotečinama;
- Odvode uz cestu treba preusmjeriti (npr. Upotrebom berme, rovovima ili propustima) dalje od ceste prema vegetacija u pravilnim intervalima. Područja odvodne drenaže mogu imati koristi od korištenja malča, sjemena, suhih bunara, kamenih pregača I druge mjere stabilizacije tla.
- Odvode treba održavati prema potrebi kako bi se prilagodili očekivanim protocima.

Mjere zaštite voda u drvnoj industriji uključuju:
- Zadržavanje oticanja iz skladišta drva/sirovine upotrebom nepropusnih površina, zapečaćenih spojeva i ivičnjaka za suzbijanje izlijevanja kako bi se spriječilo ispiranje zagađene vode u tlo i podzemne vode;
- Recikliranje vode radi ograničavanja ispuštanja otpadnih voda u podzemne i površinske vode;
- Olujne vode iz procesnih područja treba odvojiti od oborinskih voda u neobrađenim područjima i upravljati na način dat Opštim smjernicama EHS -a.

Preporuke za sprečavanje i minimiziranje otpadnih voda uskladištenog drveta uključuje:
- Oblaganje skladišnog prostora kako bi se spriječilo isticanje zagađivača u tlo i podzemne vode;
- Bazeni sa trupcima također bi trebali biti sadržani kako bi se spriječilo zagađenje koja se ispiru u tlo i podzemne vode;
- Voda za pranje trupaca treba da se koristi u kružnom ciklusu, sa obezbijeđenim mehaničkim separatorom za sedimentne materije, a sve u cilju recikulacije vode I svođenja ispuštanja što manjih količina otpadnih voda u podzemne i površinske vode.

Proces prečišćavanje otpadnih voda
- odvajanje plutajućih čvrstih supstanci, kao što su drvene sitnice, pomoću flotacije rastvorenog vazduha (DAF);
- filtriranje za odvajanje čvrstih materija koje se mogu filtrirati;
- izjednačavanje protoka i opterećenja;
- taloženje za smanjenje suspendovanih čvrstih materija pomoću bistrivača;
- biološki tretman, obično aerobni tretman, za smanjenje rastvorljivih organskih materija (BPK);
- odvodnjavanje i odlaganje ostataka na predviđena odlagališta otpada, uviđajući da neki ostaci mogu biti opasni.

Dodatne inženjerske kontrole mogu biti potrebne za:
- uklanjanje arsena pomoću ionske izmjene ili membrane (procesi poput obrnute osmoze),
- napredno uklanjanje metala pomoću ionske izmjene ili membranske filtracije ili drugih tehnologija fizičke/hemijske obrade,
- uklanjanje tvrdokornih organskih materija, pesticida, sredstava za zaštitu drva i biorazgradivog COD-a upotrebom aktivnog ugljena ili napredom hemijskom oksidacijom,
- smanjenje toksičnosti otpadnih voda primjenom odgovarajuće tehnologije (poput obrnute osmoze, izmjene iona, aktivnog ugljena itd.).

9.5.3. Otpad

Projektne aktivnosti neizbježno će prouzrokovati stvaranje otpada i otpadnih voda. Na gradilištu će se proizvoditi nekoliko vrsta otpada koji se mogu kategorisati kao:

- •Inertni (građevinski) otpad- uglavnom beton, zemlja od zemljanih radova, šut (cigla, gips, pjesak od rušenja itd.);
- •bezopasni otpad (drvo, plastika, papir i karton, crni i obojeni metali, staklo, električne žice i kablovi, PVC cevi, gume, itd.); i
- •opasni otpad (sprejevi, rastvarači, ulja, azbest, zemljište kontaminirano PCB-om , itd.)

Količina takvog otpada u ovoj fazi ne može se utvrditi. Uobičajeni rizici su da se uobičajeni otpad neprimjereno klasifikuje, baci, npr. kanisteri za gorivo, stari kontejneri i slično koji više nisu upotrebljivi, baterije i drugi predmeti.
Drugi rizik je dugotrajno skladištenje kontaminiranog otpada izloženog svim vremenskim uslovima. Ovaj otpad može prouzrokovati rizike po životnu sredinu, zdravlje i bezbjednost za korisnike i životnu sredinu. Drugo, kao i kod izlivanja nafte, otpad može rezultirati ispuštanjem maziva itd. koja se mogu isprati u okruženje rijeka i / ili propuštati kroz podlogu koja bi zatim mogla uticati na podzemne vode.

Upravljanje otpadom

Upravljanje otpadom rešiće se primjenom odredbi o upravljanju svim otpadima, uključujući upravljanje opasnim otpadom definisanim u dokumentima o životnoj i socijalnoj procjeni (ESA). Ove odredbe biće u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i Smjernicama SB o zaštiti životne sredine zdravlju i bezbjednosti (EHSG) i EHSG za otpad. Implementacija mjera za ublažavanje i nadzor u vezi sa otpadom je obaveza svakog izvođača i podizvođača. ESA će usvojiti hijerarhiju upravljanja otpadom u projektnim aktivnostima, uključujući prevenciju, ponovnu upotrebu, recikliranje, obnavljanje i odlaganje.
Prilikom planiranja upravljanja otpadom za specifične aktivnosti potprojekta, izvođači će planirati uzimajući u obzir:

- Pregled novih izvora otpada tokom planiranja, izvođenja i izrade projekta
- Prikupljanje podataka i informacija procesu i otpada, uključujući karakterizaciju tokova otpada prema vrsti, količinama i potencijalnoj upotrebi / odlaganju.
- Utvrđivanje prioriteta na osnovu analize rizika koja uzima u obzir potencijalne EHS rizike tokom ciklusa otpada.
- Definisanje procedura i operativne kontrole za skladištenje na licu mjesta.
- Definisanje opcija / procedura / operativne kontrole za tretman i konačno odlaganje.
- Opasni otpad uvek treba razdvajati od neopasnog otpada.

Ako stvaranje opasnog otpada nije moguće sprečiti primjenom gore pomenutih opštih praksi upravljanja otpadom, njegovo upravljanje treba da se usredsrijedi na sprječavanje štete po zdravlje, bezbjednost i životnu sredinuu:

- •Razumjevanje potencijalnih uticaja i rizika povezanih sa upravljanjem bilo kojim nastalim opasnim otpadom tokom njegovog kompletnog životnog ciklusa.
- •Osiguravanje da izvođači klasifikacije, rukovanja, tretmana i / ili odlaganja opasnog otpada budu ugledna i legitimna preduzeća, koja imaju dozvolu nadležnih regulatornih agencija i slijede dobru
međunarodnu industrijsku praksu sa otpadom kojim se rukuje, u skladu sa WB EHSG za otpad i nacionalnom regulativom.
- •Obezbjeđivanje usklađenosti sa važećim nacionalnim propisima i međunarodnim sporazumima. Inertni građevinski otpad može se ponovo koristiti, ali samo ako se pokaže

neškodljivim, dok će se neupotrebljive i kontaminirane frakcije odlagati ili tretirati u licenciranim objektima. Nijedna kontaminirana frakcija ne sme se ponovo koristiti ili staviti na tržište.

Postupci upravljanja otpadom striktno ćeslijediti zahtjeve Zakona o upravljanjuotpadom i važećih podzakonskih akata, kao i Smjernice WB o životnoj sredini, zdravlju i bezbednosti (EHSG) za šumarstvo i otpad, izvještaj o procjeni uticaja na životnu sredinu (ESIA, ESMP, ESMP Chekclists, E&S izveštaji, itd.)
Za potprojekte takođe će sadržati odredbe o upravljanju svim otpadima, uključujući i upravljanje opasnim otpadom. Ove odredbe će biti u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i Smjernicama WB o životnoj sredini, zdravlju i bezbjednosti (EHSG) za šumarstvo i drugim koji se primjenjuju.

Nije dopušteno otvoreno spaljivanje otpada/uklonjene vegetacije na gradilištu ili izvan njega. Budući da se očekuje da bi organski otpad iz poljoprivrednih objekata (hladnjače i tržnice) mogao biti glavni izazov tokom operativnih faza ako ne postoje odgovarajuća odlagališta otpada, preporučuje se da takva odlagališta budu projektovana sa odgovarajućom infrastrukturom za prečišćavanje otpada i otpadnih voda.

Proizvođač otpada, tj. bilo koji Izvođač će:

a) razviti plan upravljanja otpadom specifičan za određenu lokaciju i osigurati njegovu primjenu;
b) pribaviti izveštaj o ispitivanju otpada i ažurirati ga u slučaju tehnoloških modifikacija, promjena porekla sirovina i drugih aktivnosti koje bi mogle promijeniti karakter otpada i čuvati takav izvještaj najmanje pet godina;
c) Osigurati primjenu principa hijerarhije upravljanja otpadom;
d) odvojeno sakupljati otpad i klasifikovati ga u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom;
e) skladištiti otpad na način koji neće uticati na zdravlje ljudi ili životnu sredinu i stvoriti uslove za sprječavanje miješanja različitih vrsta otpada, kao i miješanje otpada sa vodom;
f) predati otpad licu ovlašćenom za upravljanje otpadom ako nije u mogućnosti da organizuje rukovanje otpadom u skladu sa zakonom;
g) vodi evidenciju o proizvedenom, predatom ili odloženom otpadu;
h) imenuje lice odgovorno za upravljanje otpadom;
i) Omogućiti nadležnom inspektoru da pregleda lokacije, objekte, postrojenja i dokumentaciju.
j) Ponovno koristiti i odložiti / tretirati otpad u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.

9.5.3.1. Metode tretmana I ponovnog iskorišćavanja otpada

Proizvođač otpada, tj. bilo koji Izvođač će najmanje:

- Postaviti kontejnere tokom izvođenja radova za svaku od određenih vrsta otpada. Lokacije se određuj u okviru plana upravljanja otpadom;
- Obezbjedite da se otpad prikupljen sa gradilišta prije transporta na deponije, skladišti na unaprijed određenim i odgovarajućim mjestima;
- Primjeniti adekvatna ispitivanja za klasifikaciju otpada i odvojenih materijala koji se mogu reciklirati ili ponovo upotrebiti od preostalog otpada i na odgovarajući način skladištiti;
- Otpad koji sadrži otrovne ili potencijalno opasne supstance odlaže se u posebno obilježene kontejnere u okviru privremenih gradilišta, osiguravajući da ne može da procuri i zagadi zemlju i vodu;
- Sprovesti mjere za sprečavanje građevinskog, otpadnog ili drugog materijala sa gradilišta

da dođe do okolnih plovnih puteva ili odvodnih kanala;
- Pokriti kamione za prevoz građevinskog materijala i otpada ceradama.

Mogućnosti korištenja i odlaganja drvnog otpada uključuju:
- Korištenje drvne sječke bez kore i drugog drvnog otpada kao sirovine za proizvodnju celuloze i papira ili kartona.
- Proizvođači iverica takođe mogu prihvatiti piljevinu i iver sa korom;
- Upotreba drveta i sječke kora kao malč za vrtove, rubove autoputa i poljoprivredu.
- Korištenje piljevine i strugotina za posteljinu životinja;
- Korištenje drvnog otpada kao goriva za proizvodnju toplinske energije za potrebe grijanja prostora i potrebe procesa, i / ili za izvoz;
- Proizvodnja briketa za gorivo;
- Proizvodnja drvenog ugljena.

Sljedeće mjere, specifične za postrojenja za obradu sredstava za zaštitu drva, treba usvojiti prema potrebi:
- Skladišni rezervoari i komponente trebaju ispunjavati međunarodne standarde za integritet konstrukcijskog dizajna i operativne performanse;
- Mjesta za skladištenje i obradu hemikalija i spremnici trebaju biti smješteni u područjima zatvorenog prostora, na primjer, pokrivenom, zidovastom, betonskom površinom ispod koje se nalazi nepropusna membrana. Sva izlijevanja u ovo područje trebala bi se iscrpiti u spremnik / koritu, koja se nalazi u zatvorenom prostoru iz kojeg se može otkriti curenje;
- Mjerači nivoa, alarme i granične sisteme na rezervoarima za skladištenje treba instalirati kako bi se smanjio rizik od prekomjernog punjenja;
- Tankeri koji isporučuju masovne pošiljke hemikalija za prečišćavanje trebaju primijeniti mjere za sprječavanje prosipanja, kako je objašnjeno u Opštim smjernicama EHS -a;
- Ostatke od kapanja sa drveta treba sakupiti za ponovnu upotrebu;
- Hemikalije za obradu koje se mogu toplinski očvrsnuti na drvo trebaju biti usvojene kako bi se spriječila svojstva ispiranja.
- Mašina za očvršćavanje treba da se nalazi u zatvorenom prostoru;
- Tretirano drvo koje se suši može se skladištiti na otvorenom. Ako se ne osuši, drvo treba pokriti, a oborinsku vodu sakupiti i pročistiti prije ispuštanja.

9.5.4. Zagađenje vazduha

Građevinski radovi mogu rezultirati povećanom koncentracijom zagađujućih materija, prvenstveno prašine i izduvnih gasova iz vozila (mašine angažovane na izvođenju radova).
Suspenzovane čestice (prašina) mogu nastati sa transportnih puteva kada se koriste za prevoz mašina ili prolazak kamiona. Instalacija i rad lokacije, uključujući prisustvo radnika, opreme i materijala, rezultiraće gasovitim emisijama, od kojih oksidi ugljenika (COx), azota (NOx) i sumpora (SOx), kao i aerosoli i buka.

Međutim, ovi uticaji će biti lokalizovani, s obzirom na broj uključenih građevinskih vozila i trajanje posla. Dalje, s obzirom na trenutni nivo saobraćaja, ove emisije vjerovatno neće značajno pogoršati kvalitet ambijentalnog vazduha i parametre buke.
Odvijanje određenih radnih procesa tokom prerade drveta, poput spaljivanja I sagorijevanja drvnih ostataka može dovesti do emisije a u vazduha. U industrijama izrade namještaja moguća je pojava

emisije VOC -ova tokom sušenja drva u peći i primjene rastvarača, premaza i lakova za završno oblikovanje proizvoda. Uklanjanje VOC-a iz vazdušnog toka izgaranjem ili upijanjem na ugljene filtere. Su mogući načini rješenja nastalih emisija. Nastajanje drvne prašine i većeih čestica tokom piljenja, mašinske obrade i brušenja je neminovno, stoga treba osigurati lokalne sisteme za ekstrakciju za lokacije na kojima se stvaraju te čestice, uključujući pile. Emisije drvne prašina nastale na stacionarnim radnim mašinama za brušenje, oblikovanje i glodanje treba svesti na minimum instalisanjem ciklona ili vrećastih filtra za uklanjanje čestica iz struje vazduha prije ispuštanja u okolni prostor.

9.5.4.1. Mjere prevencije i zaštite vazduha

Prevencija i zaštita od prašine sastoji se od skupa mjera tipičnih za građevinske radove, kao što su: postavljanje paravana, čišćenje vozila i transportnih površina, pokrivanje tereta, kontrolisani utovar I istovar materijala, upravljanje materijalom i privremeno skladištenje na mjestima, zalivanje površina, i slično. Emisije iz upotrebe prevoza biće svedene na minimum dobrom vođenjem domaćinstva i organizacionom praksom i uključuju, ali nisu ograničene na: održavanje i atestiranje vozila i mašina, korišćenje samo legalnih izvora benzina, pažljivo planiranje ruta i optimalno opterećenje itd.

Slijede preporučene tehnike za kontrolu emisije u vazduh povezane sa spaljivanjem i sagorijevanjem drvnih ostataka u kotlovima:

- Omogućite dosljedno snabdijevanje gorivom:
- Drvno otpadno gorivo treba imati stalan sadržaj vlage.
- Treba održavati odvojeno skladištenje mokrog (na primjer piljevine) i suhog otpada (npr. Rendisaljke), a zalihe zaštititi od elemenata.
- Dovod goriva u kotao/ spalionicu treba da održava konstantan udeo vlažnog i suvog goriva;
- Održavanje optimalnog odnosa vazduh: gorivo za različite mešavine goriva. Instalirajte sposobnost za neovisno podešavanje dovoda drvnog otpada i zraka za izgaranje u kotao / spalionicu;
- Tamo gdje se ponovna injekcija letećeg pepela koristi za poboljšanje efikasnosti peći, dolazni tok pepela treba prethodno sortirati pomoću klasifikatora pijeska. Male čestice pepela i pijesak treba poslati u gomilu pepela;
- Pepeo od spaljivanja drvnog otpada treba skladištiti u zatvorenom prostoru otpornom na vjetar dok se potpuno ne ohladi. Pepeo se može vratiti u šumu ili na druga mjesta za upotrebu kao gnojivo i za poboljšanje tla;
- Korišćenje ciklona, filtera u vrećicama i / ili elektrostatičkih taloga i / ili ribaljki za kontrolu emisije čestica prema zahtjevima specifičnim za lokaciju.

Preporuke za sprečavanje, minimiziranje i kontrolu emisije VOC -ova tokom sušenja drva u peći i primjene rastvarača, premaza i lakova uključuju:

- Sakupljanje i destilacija rastvarača za čišćenje;
- Preoblikovanje premaza radi smanjenja sadržaja VOC-a uključujući, gdje nije potrebna završna obrada visokog sjaja, upotrebu premaza na vodenoj bazi;
- Zatvaranje kupki za uranjanje u najvećoj mogućoj mjeri i osiguravanje kontrolirane ekstrakcije rastvarača;
- Korišćenje sistema za prskanje visokog volumena niskog pritiska (HVLP) ili elektrostatičkog raspršivanja radi poboljšanja efikasnosti prenosa prskanja;
- Korištenje zatvorenih kabina za prskanje. Recirkulaciju vazduha u kabini za raspršivanje treba upotrijebiti za smanjenje količine vazduha koju je potrebno obraditi prije ispuštanja;

- Uklanjanje VOC-a iz vazdušnog toka izgaranjem ili upijanjem na ugljene filtere.
- Apsorpcija na ugljene filtere je efikasna, ali možda nije izvediva u područjima gdje ne postoji sistem za oporavak rastvarača;
- Drvna prašina i veće čestice stvaraju se tokom piljenja, mašinske obrade i brušenja. Treba osigurati lokalne sisteme za ekstrakciju za lokacije na kojima se stvaraju te čestice, uključujući pile, mašine za brušenje, oblikovanje i glodanje
- Cikloni ili vrećasti filtri obično se koriste za uklanjanje čestica iz struje vazduha prije ispuštanja. Filtrirani vazduh može se vratiti na radno mjesto što smanjuje zahtjeve za zagrijavanjem prostora gdje je to primjenjivo. Također bi trebalo primijeniti dobre radne prakse kako bi se smanjilo stvaranje prašine.

9.5.5. Zagađenje bukom i vibracije

Ljudsko prisustvo i izvođenje radova na lokaciji, kretanje vozila i građevinska mehanizacija. Za potprojekte iza kategorije „Značajan rizik“, a gdje je priprema ESIA dokumenata obavezna, izvršiće se analiza uticaja buke. Mjere za ublažavanje buke biće propisane u ESIA i ESMP dokumentima I sprovedene tokom faze izgradnje projekta.

9.5.5.1. Mjere zaštite od buke

Mjere za sprečavanje i ublažavanje uticaja buke treba primjeniti tamo gdje predviđeni ili izmjereni uticaji buke od objekta ili aktivnosti na projektu premašuju primjenljive smjernice za nivo buke na najosetljivijoj tački prijema.

Smanjenje uticaja buke može se postići različitim metodama:

- Izbor opreme sa nižim nivoima zvučne snage
- Instaliranje odgovarajućih prigušivača na izduvnim sistemima motora i dijelovima kompresora
- Pregrade treba da budu locirane što bliže izvoru ili mjestu receptora kako bi bile efikasne
- Postavljanje izolacije vibracija za mehaničku opremu
- Ograničavanje radnog vremena za određenu opremu ili operacije, posebno mobilne izvore koji djeluju kroz područja zajednice
- Ponovno lociranje područja manje buke da bi se iskoristila prednost daljine i zaštite
- Ako je moguće postavljanje stalnih objekata dalje od područja zajednice
- Smanjivanje ruta saobraćaja na projektu kroz područja zajednice gdje god je to moguće
- Postavljanje prozora sa zvučnom izolacijom na fasade izložene buci - mjere pasivne zaštite,
- Mjere upravljanja (npr. radno vreme),
- Postavljanje zvučnih barijera - zidova za zaštitu od buke.
- Razvijanje mehanizma za evidentiranje i odgovaranje na žalbe.

9.5.6. Uticaji na prirodu i biodiverzitet

Predviđenim projektnim aktivnostima, ne predviđa se primjetan gubitak staništa i samim tim značajan negativan uticaj na biodiverzitet. Međutim, može doći do privremenih poremećaja i ograničenosti, kao i do privremenog gubitka biodiverziteta zbog radova koji uključuju pristup poljoprivrednim parcelama u prirodno osetljivim područjima u okviru prava prvenstva prolaska. Kako se većina radova izvodi u putnom pojasu, uticaj se može minimizirati kroz projekat za izvođenje radova. Indirektni uticaji su mogući u slučaju nelegalnog odlaganja otpada ili ilegalnog vađenja kamena itd. Gubitak i/ili fragmentacija staništa mogli bi imati potencijalno negativan uticaj na biodiverzitet, za koji se predviđa da će biti od lokalnog značaja i privremen ako se radovi izvode unutar granica zaštićenog područja.

Povećani nivoi buke mogu prouzrokovati privremene smetnje divljači.
Pristupni putevi, emisije kamiona i građevinskih mašina mogu imati negativne uticaje na vegetaciju okogradilišta, mada će to biti privremeno i ograničeno. Neće se finansirati aktivnosti sa značajnim uticajem na biodiverzitet i vredna prirodna staništa, uključujući izgradnju u prirodno osetljivim oblastima.

9.5.6.1. Mjere zaštite prirodei biodiverziteta

Ako se predloži projekat unutar zaštićenog područja (ili onog koji može uticati na kritična staništa ili zaštićene vrste), ESA za određena područja uključuju odredbe za identifikaciju rizika koji potiču od npr. prvenstvo prolaza, buka i ljudsko prisustvo i sprovesti odgovarajuće mjere, uključujući, ali ne ograničavajući se na izradu Plana upravljanja biodiverzitetom, izbjegavanje perioda uzgajanja /gnežđenja osetljivih/zaštićenih vrsta, strogu kontrolu kretanja, stručni nadzor, upotrebu mašina.

ESA će predvideti da je strogo zabranjeno:

- Izložiti uticaju pozajmišti i materijala u njima;
- Nezakonito vađenje, iskopavanje ili bageriranje;
- Privremeno i trajno odložiti opasne materije;
- Neovlašćeno odlaganje bilo koje vrste otpada, uključujući zemlju;
- Postaviti bilo koju vrstu privremenog objekta ili materijala potrebnih za radove;
- Parkirati i popraviti mašinu, sipati gorivo i maziva itd.
- zabranjeno je planirati posao koji može uzrokovati zamućenost vodenih puteva više od pet uzastopnih dana;
- Zabranjeno je izvođenje radova koji mogu prouzrokovati inženjerskogeološke procese.

Preporuke za kontrolu i sprečavanje gubitka biodiverziteta zajedničke i za plantaže i za prirodne šume uključuju sljedeće

- Ostavite (rezervišite) drveće ili grupe drveća za sječu za potrebe regeneracije i obezbjedite mjesta za gnežđenje i gnežđenje, izvore hrane, pokrivač i putne koridore za divlje životinje, uključujući grabljivice. Odgovarajuće očuvanje podzemnih vrsta, kao i grmova, kosih i drvenih ostataka na mjestu treba također razmotriti kako bi se poboljšalo stanište divljih životinja;
- Očuvati i zaštititi stalno sezonsko stanište kako bi se osiguralo njihovo korištenje za migraciju, razmnožavanje i uzgoj;
- Upravljati priobalnim zonama vodotoka radi očuvanja kvaliteta vode i staništa divljih životinja. Obalne zone trebale bi biti povezane koridorima prirodne vegetacije preko granica sliva kako bi se omogućilo kretanje životinja i biljaka;
- Šumske mostove/prelaze treba omogućiti preko puteva radi održavanja kontinuiteta staništa;
- Rasporedite aktivnosti sječe kako biste izbjegli sezone parenja i gniježđenja za bilo koju kritično ugroženu ili ugroženu vrstu divljih životinja;
- Prirodnom vegetacijom u području upravljanja šumama treba upravljati kako bi se osigurale različite sukcesivne faze;
- Trake pored puta treba ostaviti vegetacijom sa prirodnim pokrivačem;
- Prirodnu vegetaciju ne treba tretirati pesticidima.

Sljedeće preporuke su specifične za gazdovanje prirodnim šumama:

- Rezervate biološke raznolikosti treba stvoriti, upravljati i nadzirati radi zaštite kritičnih

prirodnih staništa i šuma visoke konzervacijske vrijednosti kao reprezentativnih uzoraka postojećih ekosistema u njihovom prirodnom stanju;
- Dugoročno planiranje sječe treba osigurati da su šumarske operacije ograničene na što je moguće manje područje i da nisu koncentrirane na jednom području duže vrijeme;

Kako bi se smanjila šteta po šumski ekosistem tokom sječe, preporučuju se sljedeće prakse:
- Izrada dugoročnog plana upravljanja šumama;
- Planirajte izbor sistema sječe (npr. tehnike i opremu sječe) uzimajući u obzir specifične karakteristike terena, lokaciju i dizajn ceste, rizik od erozije tla, učinke na produktivnost tla, između ostalih utvrđenih ciljeva gazdovanja šumama
- Popisi resursa prije sječe za mapiranje svih stabala određenog promjera u visini grudi (cm DBH) u sastojini (u zavisnosti o prirodi sastojine);
- Planiranje pristupnih puteva, kliznih staza i odmorišta zasnovanih na rasporedu drveća koje će se sakupljati u uzastopnim rotacijama. Planirane rute i lokacije cesta, kliznih staza i slijetanja trebaju minimizirati uticaje na zemljište i vodene resurse.
- Rute skliznih staza treba identificirati na terenu prije sječe a aktivnosti sječe treba provesti kako bi se maksimalno iskoristile planirane staze;
- Rezanje panjeva nisko do tla i optimiziranje presijecanja stabljika kako bi se povećao prinos;
- Izbjegavanje velikih rupa na krošnjama ograničavanjem blizine drveća koje se želi ubrati;
- Upotreba metoda izvlačenja i vađenja trupaca sa malim uticajem, poput izvlačenja žičarom i podizanja trupaca.
- Osigurajte da zemljane klizne mašine ostanu što je više moguće na kliznim stazama. Smanjite oštećenja na deblima preostalog drveća označavanjem ograničenog broja stabala odbojnika prilikom proklizavanja trupaca.
- Izgradnja i održavanje pristupnih puteva koji minimiziraju uticaj na funkcije šuma;
- Sječu treba izbjegavati na padinama sa nagibima većim od 30 posto.

Osim gore navedenih zajedničkih tačaka, sljedeće preporuke su specifične za plantažne šume:
- Treba promovisati raznolikost nasada (npr. više uzrasta i više vrsta, različite veličine i prostorne raspodjele odjeljaka (blokova));
- Prije pretvaranja zemljišta u plantažne šume, područje projekta treba ispitati radi identifikacije, kategorizacije i ocrtavanja prirodnih i modifikovanih tipova staništa i utvrđivanja njihove vrijednosti biološke raznolikosti na regionalnom ili nacionalnom nivou;
- Osigurati da bilo koje prirodno ili modifikovano stanište koje se pretvara u plantažnu šumu ne sadrži kritična staništa, uključujući poznata staništa kritično ugroženih ili ugroženih vrsta, ili važna područja uzgoja, hranjenja i staništa divljih životinja;
- Identificirati prisutnost kritično ugroženih ili ugroženih vrsta u područjima koja se već koriste za plantažne šume i osigurati da se njihovim staništem na odgovarajući način upravlja;
- Odrediti svako identificirano kritično stanište za očuvanje biološke raznolikosti i za eventualnu obnovu prirodnog šumskog pokrivača.

9.5.7. Uticaji na naselja i stanovništvo

Uticaji na zdravlje i bezbjednost zajednice tokom izgradnje su uobičajeni.
Ti uticaji uključuju, između ostalog, prašinu, buku i vibracije usled tranzita građevinskih vozila i zarazne bolesti povezane sa prilivom privremene građevinske radne snage. Nema značajnog uticaja na lokalnom stanovništvu je predviđen kvalitet života jer nije predviđena veća izgradnja. Privremeni negativni uticaj tokom građevinskih radova zbog povećane buke, vibracija, prašine

mogao bi da se oseti.
U blizini područja mogu se identifikovati različiti potencijalno osetljivi receptori. Receptori se uglavnom sastoje od ljudske populacije koja živi u kućama koje se nalaze na cijelom području pristupnih puteva lokaciji, a pored zone radova.Potencijalni uticaji transporta obuhvataće povećanu gužvu, buku i vibacije, smanjeni pristup i sigurnost, povećane emisije zagađujućih materija iz građevinskog saobraćaja, izduvne gasove i neodgovarajuće oštećenje puteva (zbog velike veličine i težine kamiona), posebno na manjim putevima koje čine putne pravce za prevoz kamiona.
Loše vozačke navike vozača kamiona mogu rezultirati znatnim stresom, ako ne i rizikom za pješake i druga vozila u zajednicama kroz koje će trasa kamiona proći. Pristup pješacima i lokalnim vozilima takođe može biti ograničen zbog pojačanog prometa kamiona. Prašina, pesak i blato mogu se prosuti iz kamiona ili nositi gumama i šasijama kamiona.

9.5.7.1. Mjere za zaštitu zdravlja i bezbjednosti zajednice

Mjere bezbjednosti i zdravlja u zajednici su djelimično obuhvaćene prethodnim poglavljima (zaštita od buke, vibracije, itd.). Potrebne su dalje strategije upravljanja rizikom da bi se zajednica zaštitila od fizičkih, hemijskih ili drugih opasnosti povezanih sa lokacijama u izgradnji i radovima na popravci/remontu.
Strategije upravljanja rizikom mogu uključivati: ograničavanje pristupa lokaciji, kroz kombinaciju institucionalnih i administrativnih kontrola, sa fokusom na oblasti visokog rizika u zavisnosti od specifičnih situacija na lokaciji, uključujući ograđivanje, oznake i obavještenja o rizicima lokalnoj zajednici.
Građevinske aktivnosti mogu dovesti do značajnog povećanja kretanja teških vozila za prevoz građevinskog materijala i opreme, čime se povećava rizik od saobraćajnih nezgoda i povreda radnika i lokalnih zajednica. Dok su izloženost radnika saobraćaju, povezani rizici obuhvaćeni odgovarajućim odjeljkom u Bezbjednosti i zaštiti na radu, izloženost zajednice treba da bude svedena na minimum kombinacijom bezbjednosnih mjera, obrazovanja i podizanja svijesti, i usvajanjem procedura srazmjernih rizicima i osjetljivosti receptora i područja.
Potrebno je usvajanje najbolje prakse bezbjednosti transporta sa sledećim mjerama, između ostalog:

- Izrada planova upravljanja saobraćajem na gradilištu i van njega;
- Minimalizovanje interakcije pješaka sa građevinskim vozilima;
- Saradnja sa lokalnim zajednicama i nadležnim organima na poboljšanju signalizacije, vidljivosti i ukupne bezbjednosti; puteva, posebno duž dionica koje se nalaze u blizini škola ili drugih lokacija na kojima mogu biti prisutna djeca;
- Koordinacija sa službama za hitnu pomoć kako bi se obezbijedila odgovarajuća prva pomoć u slučaju nezgoda;
- Korišćenje materijala iz lokalnih izvora, kad god je to moguće, da bi se transportne udaljenosti svele na minimum;
- Primjena bezbjednih mjera kontrole saobraćaja, uključujući putokaze i zastavice za upozorenje na opasne uslove;
- Ograničenja brzine;
- Kontinuirana obuka vozača građevinskih vozila;
- Zapošljavanje kvalifikovanih iskusnih vozača građevinskih vozila;
- Praćenje ponašanja u saobraćaju i praćenje pritužbi u vezi sa bezbjednošću saobraćaja.

Kontinuirano angažovanje zainteresovanih strana između projekta i lokalnog stanovništva (preko opštinskih organa i lokalnih savjeta i generalnog direktora) u skladu sa SEP specifičnim za potprojekte, biće dopunska mjera ublažavanja uz sve ostale.

9.5.8. Uticaji na kulturno-istorijsko nasljeđe

Kod slučajnih pronalazaka, obaveza je zaustaviti radove i o tome obavjestiti nadležne nacionalne institucije odgovorne za zaštitu kulturno-istorijskog nasljeđa i istovremeno preduzeti mjere za sprječavanje oštećenja nalaza. Svi projekti će se izvoditi u skladu sa ESS8 i nacionalnim zakonom, a svaki projekat koji bi imao negativan uticaj na kulturno nasljeđe biće isključen kao nepodobna aktivnost.

Ako tokom izvođenja građevinskih i drugih radova pronađe arheološka nalazišta ili arheološke predmete, Izvođač će odmah, bez odlaganja, zaustaviti radove i o tome obavijestiti nadležni organ (Republički zavod za zaštitu kulturno istorijskog i prirodnog nasljeđa RS) i preduzeti mjere za prijavljivanje uništenih i oštećenih ostataka kao i da se održe na mjestu i u položaju u kome su pronađeni. Poštovaće se nacionalne procedure i radovi se mogu nastaviti po odobrenju nadležnog organa. Obavezna je izrada tehničke dokumentacije sa detaljima svih slučajnih nalaza.

9.5.9. Uticaji na klimu

Implementacija potprojekata neće imati negativan uticaj na klimu. Predloženi program podržava ciljeve smanjenja emisije gasova staklene bašte u RS i doprinosi zajedničkoj temi okvirnog partnerskog dokumenta Svjetske Banke podrški ublažavanju efekata klimatskih promena. Projekat podliježe zahtjevima Svjetske banke za adaptaciju na klimatske promjene. Uticaj klimatskih promjena na fizičke komponente projekta ocenjen je kao visok, jer ekstremne temperature, padavine i poplave predstavljaju značajan rizik. Zbog mjera koje treba preduzeti u projektu, kako fizičkih, tako i nefizičkih, kapacitet adaptacije smatra se adekvatanim, a klimatski rizik na ishod projekta ocjenjen je kao umjeren.

9.5.10. Zauzimanje zemljišta, ograničenje upotreba zemljišta i prislino raseljavanje

Trenutno je nepoznato da li će uopšte doći do fizičkog raseljavanja u sklopu drugih podprojektnih aktivnosti i da li će uticaji nametati rizike povezane sa egzistencijom osoba pogođenih projektom.

ESS 5 primjenjuje se na trajno ili privremeno fizičko i ekonomsko raseljavanje koje je poslijedica eksproprijacije zemljišta ili ograničenja u korišćenju zemljišta preduzetih ili nametnutih u vezi sa sprovođenjem projekta prije realizacije projekta, ali koja su preduzeta ili pokrenuta u očekivanju ili u pripremi za projekat.

Ako se takvi slučajevi identifikuju kroz socijalnu analizu potprojekata, ekspert za društvena pitanja i uključenje građana koga angažuje APCU izvršiće reviziju radi:

(a) dokumentovanja i procjene adekvatnosti prethodnih mjera ublažavanja štetnih uticaja za rješavanje ekoloških i socijalnih uticaja;
(b) procjene usklađenosti sa nacionalnim zakonodavstvom;
(c) identifikacije praznina u ispunjavanju zahtjeva ESS5, uključujući identifikaciju ranjivih domaćinstava u kontekstu raseljavanja i adekvatnosti pružene podrške;
(d) identifikacije svih žalbi ili drugih nerješenih pitanja; i
(e) utvrđivanja mjera za otklanjanje utvrđenih praznina i rješavanje žalbi.

Dubinska pažnja preduzima se u dogovorenom vremenskom okviru koji uzima u obzir kontekstprojekta. Možda neće biti moguće retroaktivno zadovoljiti određene aspekte ESS5, kao što su konsultacije i stavljanje na uvid javnosti dokumenatcije i infromacija. Revizija može uključivati pregled relevantnih dokumenata, terenske posete, intervjue i konsultacije održane sa osobama pogođenim projektom i drugim ključnim zainteresovanim stranama. Ukoliko su aktivnosti koje uzrokuju preseljenje u toku u vrijeme identifikacije potpojekata, iste će biti nastavljene rukovodeći se pricipima RPF za pripremljenim za projekat.

9.5.10.1. Mjere za upravljanje uticajima sticanja zemljišta i nevoljnog raseljavanja

Odgovarajuće metode i alati, uključujući određivanje obuhvata, socijalne analize, anketiranje, revizije, ankete i studije, koristiće se za identifikaciju i procjenu potencijalnih socijalnih rizika i uticaja predloženih potprojekata koji se mogu pripisati zahtjevima za pribavljanje zemljišta. Ove metode I alati odražavaju prirodu i obim pribavljanja zemljišta potprojekta, ograničenja u korišćenju zemljišta i uticaje nevoljnog preseljenja. Ovaj proces ukoliko je RPF-om definisan pod nazivom Socijalna analiza, sprovodi se u susret potprojektu radi utvrđivanja vrste i sadržaja instrumenata raseljavanja. Proces socijalne analize i nalazi, kao i predložene mjere ublažavanja biće dokumentovani kao dio paketa projekta / potprojekta.

Sljedeće smjernice, kodeksi prakse i zahtjevi će se slijediti pri izboru, planiranju i sprovođenju bilo kojih operacija finansiranih u okviru aktivnosti na projektu.

Skrining aktivnosti vršiće ekspert za socijalna I društvena pitanja okviru APCU-a. Izveštaje o skriningu odobriće rukovodilac APCU i dostaviti ih Svjetskoj banci.

Projekcija će se oslanjati na sljedeće kriterijume i imaće za cilj da vjerno identifikuje da li će predloženi potprojekti imati negativan uticaj na:

- gubitak skloništa, fizičko raseljavanje;
- imovina / resursi ili pristup imovini / resursima;
- gubitak izvora prihoda ili sredstava za život;
- zemljište i zahtjeva za pribavljanje zemljišta;
- poslovno i ekonomsko raseljavanje;
- pristup obrazovanju i zdravlju zajednice;
- ranjiva lica i domaćinstva.

Društvena analiza identifikovaće osobe sa formalnim pravima na zemljištem i imovinu (uključujući uobičajena i tradicionalna prava priznata prema domaćim zakonima). Analiza će takođe identifikovati osobe koje nemaju formalna prava na zemljištu, ali polažu pravo na takvo zemljište i imovinu. Analiza se neće oslanjati samo na upotrebu i analizu sekundarnih podataka koji su lako dostupni, već će takođe zahtjevati i ispitivanje putem anketa kako bi se potvrdilo da sekundarni podaci pružaju istinitu, pouzdanu i tačnu evidenciju društvenog okruženja. U slučajevima kada se iz ankete o prelasku ne mogu doneti konačne odluke, uložiće se dodatni napori na pribavljanju i verifikovanju informacija putem intervjua sa ključnim licima, raspravama u fokus grupama i druge odgovarajuće metodologije.

Ako se analizom utvrdi da su gore opisani uticaji prisutnina zemljištu zahvaćenom potprojektom, Akcioni plan preseljenja (RAP) i drugi instrumenti preseljenja, prema potrebi, biće pripremljeni na osnovu principa i smjernica koje pruža RPF.

9.5.11.Rizici za ranjive grupe

Na osnovu početnog skrininga ranjivih grupa koje bi mogle biti pogođene Projektom uključuju: žene, vlasnice privatnih šuma, zadruge, žene vlasnice malih i srednjih preduzeća za preradu drveta, mlade ljude, mlade žene vlasnice privatnih šuma, kooperante, pojedince ili grupe u nepovoljnom položaju / ranjivi, manje sposobni da iskoriste mogućnosti koje nudi projekat zbog specifičnih problema u pristupu i/ili razumijevanju informacija o projektu, osobe koje žive ispod granice siromaštva; ekonomski marginalizovane i ugrožene grupe.

Budući da se projekat sprovodi širom zemlje, tačan broj ljudi unutar otkrivenih ranjivih grupa trenutno nije poznat. Međutim, rezultat projekta neće imati negativan uticaj na ranjive ili marginaliozovane grupe. Šta više, siromašniji dijelovi zemlje će imati značajne koristi jer su najznačajniji korisnici šuma.

9.5.11.1. Mjere zaštite ranjivih grupa

Odgovarajuće metode i alati, uključujući njihov obim, socijalne analize, istrage, revizije, ankete i studije, koristiće se za identifikovanje i procjenu potencijalnih rizika i uticaja predloženih potprojekata na ranjive grupe. Upitnik za ekološki i socijalni pregled pruža modalitet za otkrivanje ranjivosti u vezi sa pribavljanjem zemljišta. Ukoliko se utvrdi postojanje razloga koje grupu ili pojednice čini ranjivim, Projekat će poboljšati uslove života onih koji su fizički raseljeni, obezbjeđivanjem odgovarajućeg stanovanja, pristupom uslugama i objektima i obezbjeđenjem prava svojine na nepokretnosti datoj kao naknada.

RPF propisuje dodatnu pomoć ugroženim licima pod uticajem projekta, uključujući i pravnu pomoć. Dodatna podrška će se odrediti od slučaja do slučaja tokom socijalnoekonomskog istraživanja.

Štaviše, projekat će preduzeti posebne mjere kako bi se osiguralo da ugrožene i ranjive grupe imaju jednake mogućnosti za pristup informacijama, pružanje povratnih informacija ili podnošenje žalbi. Raspoređivanje specijalista za socijalne potrebe APCU pomoći će da se obezbjedi proaktivni doseg do svih grupa stanovništva. Fokusne grupe posvećene posebno osetljivim grupama biće sprovedene kako bi se procjenili njihovi stavovi i zabrinutosti. Projekat će sprovesti ciljane konsultacije sa osetljivim grupama kako bi se razumele strepnje/potrebe u pogledu pristupa informacijama, objektima i uslugama podržanim projektom i drugim izazovima sa kojima se suočavaju kod kuće, na radnim mjestima i u svojim zajednicama. Pored gore navedenog, ranjivi projektom pogođeni pojedinci će dobiti prioritet u zapošljavanju na projektu ako je moguće.

9.5.12.Rizici u vezi sa rodnom ravnopravnošću

Postoji mali rizik povezan sa projektom, kao i u zemlji, od seksualne eksploatacije, zlostavljanja (SEA) i seksualnog uznemiravanja, ali borba protiv SEA oslanjaće se I na Etički kodeks za profesionalno ponašanje WHO za sve radnike obezbjeđivanjem rodno osetljive infrastrukture, odvojenih toaleta koji će biti nametnuti izvođačima putem instrumenata za ublažavanje štetnih uticaja koji će biti ugrađeni u tendersku dokumentaciju. Iako se rizik od rodno zasnovanog nasilja za ovaj projekat ocenjuje kao nizak (očekuje se lokalno zapošljavanje i nema priliva radne snage), od izvođača će se tražiti da razviju Kodeks ponašanja i Kodeks ponašanja protiv rodno zasnovanog nasilja koji moraju biti predočeni, razumljivi i potpisani od strane svih radnika.

9.5.12.1. Mjere protiv rodno zasnovanog nasilja i uznemiravanja (GBVH)

Rodno zasnovano nasilje ili seksualno iskorišćavanje i zlostavljanje djece ili kao i polno prenosive bolesti ne očekuju se na projektu. Većina faktora rizika, poput priliva velikih prolaznih muških radnika u male i često ruralne zajednice, sa ograničenim kapacitetom da apsorbuju nagli porast radnika, udaljene lokacije na kojima ljudi imaju ograničen pristup resursima za prijavu rodno zasnovanog nasilja I dobijanje podrške, prisustvo osoblja obezbjeđenja, koje može pružiti zaštitu, ali takođe može zloupotrebiti svoj položaj moći i statusa radi vršenja rodno zasnovanog nasilja, zatim muški radnici koji prevoze robu (npr. vozači kamiona), koji mogu izvršiti na rutama i na stajalištima kamiona koji su povezani sa biti u prilici da izvrše rodno zasnovano nasilje, čak i ako nisu na lokaciji projekta, loše planirani ili održavani fizički prostori na lokacijama projekata i u smještajnom prostoru za radnike, na primjer loše osvetljenje u i oko terena i pristupnih puteva, su neznatni ili ne postoje u okviru projekta. Međutim, APCU i Izvođači preduzimaće preventivne mjere kao što su: imenovanje viših kontakt osoba u klijentima i ugovaračima sa odgovornošću za osiguravanje sprovođenja obaveza i politika za sprječavanje GBV/SEAH. Povećati zastupljenost žena, uspostaviti sisteme praćenja srazmjerne riziku za redovno izvještavanje o GBV/ SEAH. Uključiti zahtjeve oko GBVH u kodekse ponašanja, politike i protokole za izvođače, uključujući

obuku o politikama i procedurama koje su jednom razvijene. Svi radnici moraju biti upoznati i saglasiti se sa uslovima u pogledu GBVH. Osigurati da se kodeksi ponašanja javno objavljuju na lokalnim jezicima i da su široko dostupni svim radnicima i svim grupama ljudi u projektnim oblastima. Izgraditi procjene rizika od porodičnog nasilja u ključne procese, uključujući procjene uticaja na životnu sredinu i socijalne uticaje (ESIA) i planove upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnog staranja (ESMP). Osigurati da akcioni planovi preseljenja (APP) uzimaju uobzir rodnu dinamiku, uključujući rizike od GBV na nivou domaćinstva, zajednice i poverljivo. Razviti poverljivo izveštavanje o žalbama, sisteme upućivanja i podrške za radnike, uspostaviti sigurne, poverljive i dostupne mehanizme za žalbe za lokalne zajednice. Uključite opcije za anonimno prijavljivanje. Uključiti procjenu rodnih i bezbjednosnih rizika u postupak nadmetanja za izvođače. Ponuđači treba da budu ocenjivani i za prošle napore u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja kroz prevenciju i reakciju. Takođe potrebno je obezbjediti da ugovori ukljuljučuju klauzule o zabrani seksualne eksploatacije i rodno zasnovanog nasilja. Kako bi se odgovorilo na zabrinutost žena korisnika u poljoprivrednoj proizvodnji u arhitektonska rješenja uključiće se prostorije namenjene posebno ženama poput prostorija za podoj dece, sanitarnih prostorija, ali i elementi bezbjednosti poput adekvatnog osvetljenja a osoblje će biti obučeno da reaguju ukoliko su očevici rodno zasnovanog nasilja.

9.5.13.Rizik od neformalnog rada

Građevinski radovi imaju tendenciju ka nepropisnom radnom angažovanju. Rizici od neplaćenog i potplaćenog rada, preopterećenost poslom, loši uslovi rada i angažovanja, nedostatak mjera zaštite na radu i uskraćenpristup socijalnom, penzijskom ili zdravstvenom osiguranju povezani su sa radom na crno. Ovi rizici nisu značajni u ovom projektu. Međutim, biće uvedene mjere ublažavanja kako bi se spriječilo takvo ponašanje. Putem ovog ESMF-a i LMP-a razvijeni su obavezni mehanizam za unos usklađenosti projekta i kontrolna lista za provjeru rada i usklađenost i procedure praćenja i evaluacije. Oni će biti uključeni kao obavezni u svaki poziv za podnošenje prijedloga (aplikacije za nabavku ili grantove) koji zahtijevaju usklađenost trećih strana, odnosno korisnika projekta sa zahtjevima ESS2.

Da bi se zaštitila prava radnika i uslovi rada za radnike na projektu, pripremljena je Procedura upravljanja radnom snagom (LMP) u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i ESS2. LMP će biti primjenljiv i na APCU koji zapošljava ili angažuje radnike direktno i na bilo koje treće lice sa kojim APCU zaključio ugovor o nabavci radova, usluga ili dobara potrebnih za osnovne funkcije projekta. Rad zajednice se ne očekuje. Od odredbi LMP -a zahtjevaće se da treća lica osiguraju da se njihovi izvođači i kooperanti pridržavaju nacionalnih propisa i da zaposleni bilo kog izvođača ili kooperanta budu adekvatno obučeni o zahtjevima obuhvaćenim regulativom. APCU zadržava prava da verifikuje usaglašenost sa zahtjevima postavljenim kombinacijom mehanizama, uključujući, ali ne ograničavajući se na samoprocjene, ankete, posjete lokaciji ili izveštaje. Stoga se moraju održavati relevantne evidencije da bi se demonstrirala usklađenost i ako je potrebno, omogućiti pristup vlastitim prostorijama i prostorijama njihovih izvođača i podizvođača za ovlašćene predstavnike APCU i / ili savjetnika za nadzor.

9.5.14.Rizici po zdravlje i bezbijednost na radu

Fizičke opasnosti predstavljaju potencijal za nesreću ili povredu ili bolest na radu usljed izlaganja mehaničkom dejstvu ili radnoj aktivnosti koja se ponavlja i mogu nastati zbog:

- Opreme koja se okreće i pomjera. Zaštitne mjere uključuju: Isključivanje, dekonekciju, izolovanje deaktiviranje (zaključanih i označenih) mašina sa izloženim ili zaštićenim pokretnim dijelovima ili u kojima se energija može skladištiti (npr. komprimovani vazduh,

električne komponente) tokom servisiranja ili održavanja, projektovanje i instaliranje opreme, gdje je to moguće, kako bi se omogućilo rutinsko servisiranje, poput podmazivanja, bez uklanjanja zaštitnih uređaja ili mehanizama.

- Buke. Potrebno je poštovati ograničenja za buku za različito radno okruženje i aktivno primjenjivati upotrebu zaštite sluha, a povremeno treba vršiti medicinske provjere sluha kod radnika izloženih visokom nivou buke.
- Vibracija. Nivoe izloženosti treba provjeravati na osnovu dnevnog vremena izlaganja i podataka koje pružaju proizvođači opreme.
- Električne energije. Izloženi ili neispravni električni uređaji, kao što su prekidači, ploče, kablovi, žice i ručni alati, mogu predstavljati ozbiljan rizik za radnike. Metalne naprave, kao što su stubovi ili merdevine, i vozila sa metalnim nosačima mogu udarati u gornje žice.
- Vožnja industrijskim vozilima i saobraćajna gradilištu. Treba primjeniti prakse bezbjedne vožnje koje uključuju obuku i licenciranje rukovaoca industrijskim vozilima, medicinski nadzor vozača, utvrđivanje ograničenja brzine na terenu, inspekcije vozila, pravila rada i procedure (npr. zabranjen rad kamiona sa povišenom platformom nakon istovara).
- Rad na visini. Mjere sprečavanja i zaštite od pada treba primjeniti kad god je radnik izložen opasnosti od pada, sa visine više od dva metra; tokom rukovanja mašinama; u vodu ili drugu tečnost; u opasne materije; ili kroz otvor na radnoj površini. Sprječavanje pada može uključivati: postavljanje zaštitnih ograda sa srednjim šinama i daskama nožnih prstiju na ivici bilo kog područja opasnosti od pada, pravilno korišćenje merdevina i skela od strane obučenih zaposlenih, upotreba uređaja za sprječavanje pada, uključujući sigurnosne pojaseve i uređaje za ograničavanje putovanja na lancu, pristup području opasnosti od pada ili uređaji za zaštitu od pada, kao što su pojasevi za cijelo tijelo, koji se koriste zajedno sa vezicama za apsorpciju udara ili samodovoljnim inercijalnim uređajima za zaustavljanje pada, pričvršćenim na fiksnu tačku sidrišta ili vodoravne vodove, odgovarajuća obuka za upotrebu, upotrebljivost i integritet neophodne PPE.
- Rad u blizini vode. da abi se upravljalo rizikom od rada u blizini vode (vodozahvati i kanali) i rad u zatvorenim prostorima izvođači izrađuju detaljan plan zaštite na radu i u svom timu imaju odgovarajuće i kvalifikovano osoblje za zaštitu na radu.
- Erozija zemljišta. Preporučeni pristupi upravljanju erozijom zemljišta i upravljanja vodenim sistemom uključuju: Smanjenje ili sprečavanje erozije: planiranje radova u cilju izbegavanja obilnih kišnih perioda u meri u kojoj je to praktično, konstruisanje i minimiziranje dužine i strmosti padina, malčiranje radi stabilizacije izloženih područja, brzo obnavljanje vegetacije, projektovanje kanala i jaraka za postgrađevinske tokove, postavljanje strmih kanala i padina (npr. upotreba prostirke od jute, i modifikovanjem ili obustavljanjem aktivnosti tokom ekstremnih kiša a i jakih vetrova u mjeri u kojoj je to moguće.
- Stabilnost konstrukcije (kosina). Mjere za sprečavanje nestabilnosti kosina uključuju: Obezbjeđivanje efikasnih kratkoročnih mjera za stabilizaciju kosina, kontrolu nanosa i kontrolu sleganja sve dok se ne mogu primjeniti dugoročne mjere za operativnu fazu, Obezbjeđivanje adekvatnih sistema za odvodnjavanje kako bi se smanjila i kontrolisala infiltracija, primjena lokalno regulisanih ili međunarodno priznatih građevinski kodeksa kako bi se osiguralo da su konstrukcije projektovane i izrađene u skladu sa zdravom arhitektonskom i inženjerskom praksom, uključujući aspekte sprečavanja i reagovanja na požar.

9.5.14.1. Mjere zaštite na radu

U skladu sa Zakonom o bezbjednosti i zdravlju na radu, moraju se predvideti mjere zaštite na radu kako bi se spriječile opasnosti koje mogu nastati tokom izgradnje šumskih puteva. Sprječavanje

opasnosti tokom izvođenja radova zahtjeva angažovanje organizacije da sprovede radove registrovane za vrstu djelatnosti. Organizacija mora imati lice na gradilištu ovlašćeno za rukovođenje radovima, položenim stručnim ispitom i u skladu sa ostalim uslovima prema Zakonu o građenju. Ovlašćeno lice i sva druga lica uključena u izvođenje radova pridržavaće se propisa, standarda i normi za vrstu djelatnosti kojom se bave, kao i Zakona. MPŠV RS treba obezbjediti stručni nadzor nad izvođenjem radova. Pre početka radova mora se utvrditi tačan položaj svih instalacija i preduzeti sve mjere kako bi se izbjegle štete, kao i povrede radnika i drugih lica koja se nalaze na gradilištu. Izvođač će izraditi Izveštaj o organizaciji gradilišta, operativnog plana za određeno gradilište, koji se izrađuju kao posebna dokumentacija na osnovu projekta za izvođenje. Izvještaj o organizaciji gradilišta mora se izvršiti uredno. Takav izvještaj će dostaviti Izvođač (rukovodilac radova), a odobren od strane službe za nadzor MPŠV RS , a nakon toga radovi mogu započeti.
Izveštaj o organizaciji gradilišta sadrži tri poglavlja:

- Šematski prikaz gradilišta, odnosno situacioni plan;
- Opis radova;
- Mjere za zdravlje i bezbjednost na radu.

Kada radove na gradilištu izvodi jedan poslodavac ili ako radove izvodi više poslodavaca u nizu, svaki od poslodavaca sačinjava izveštaj o organizaciji gradilišta, koji sadrži šematski prikaz lokacije, odnosno situacioni plan, opis radova i mjera za zdravlje i bezbjednost na radu. Poslodavac ili predstavnik poslodavca mora da obezbjedi da se prije početka rada pripremi Plan preventivnih mjera zdravlja i bezbjednosti. Plan preventivnih zdravstvenih i bezbjednosnih mjera i tehnička dokumentacija potrebna za izgradnju u skladu sa propisima o planiranju i izgradnji daju osnovu za procjenu rizika u pogledu vjerovatnoće povreda i opasnosti po zdravlje za određene poslove i radno okruženje na gradilištu.
Poslodavac osigurava da zaposleni treba da rade na radnom mjestu i u radnom okruženju gdje su primjenjene mjere zdravlja i bezbjednosti, uzimajući u obzir uputstva i smjernice koje pruža koordinator dizajna i koordinator za izvođenje radova, smjernice prema ovom ESMF-u i EHSG-u saradnja sa drugim poslodavcima i licima u sprovođenju mjera zaštite na radu. Svi poslodavci na gradilištima moraju biti upoznati sa Planom preventivnih mjera zdravlja i bezbjednosti i mogućim izmjenama i dopunama Plana i o tome pismeno obavjestiti Investitora.
Sadržaj izvještaja o organizaciji gradilišta treba da bude dostupan na gradilištu, da odgovara činjeničnom stanju i da obuhvata tražene i ažurirane dodatke, i to:

- Spisak radnih mjesta sa povećanim rizikom;
- Spisak zaposlenih postavljenih na radna mjesta sa povećanim rizikom i ljekarski pregledi zaposlenih imenovanih na tim mjestima;
- Spisak zaposlenih obučenih za zdravlje i bezbjednost na rad, uključujući potpisanu listu zaposlenih koji su upoznati sa mjerama zaštite na radu utvrđenim u odgovarajućem izvještaju.

Mjere zaštite na radu, prema Pravilniku o sadržaju izveštaja i organizaciji gradilišta („Službeni glasnik RS“ br. 121/12), obuhvataju:

- Mjere za uklanjanje, ublažavanje ili sprečavanje rizika u vezi sa radovima izvedenim na gradilištu;
- Način organizovanja pružanja prve pomoći na licu mjesta, spasavanja i evakuacije u slučaju opasnosti;
- Mjere za uklanjanje, ublažavanje ili sprečavanje rizika tokom montažne gradnje, koje obuhvataju istovar, skladištenje, postavljanje u položaj za podizanje, podizanje elemenata, postavljanje u planirani položaj i osiguranje od pada ili pada u povišenom položaju;
- Mjere zaštite zaposlenih od vozila i mjere za nesmetano odvijanje saobraćaja, kada javni put

prolazi kroz područje gradilišta.

Izvođač radova može započeti radove tek kada je gradilište uspostavljeno i organizovano u skladu sa odredbama Pravilnika o zaštiti na radu.
Izvještaj kojim preduzeće prema propisima o zaštiti na radnom mjestu izvještava nadležnu inspekciju rada o početku radova sadrži podatke definisane članom 237. Pravilnika o zaštiti na radu tokom izvođenja građevinskih radova. Izvođač takođe podnosi Izveštaj o organizaciji gradilišta inspekciji rada zajedno sa izveštajem o početku radova. Trebalo bi predvidjeti propise kojima će svim novozaposlenima obezbjediti obuka iz OHS-a za orijentaciju kako bi se osiguralo da su upoznati sa osnovnim pravilima rada na gradilištu/ na lokaciji i lične zaštite i sprječavanja povreda zaposlenih. Obuka treba da se sastoji od osnovne svijesti o opasnosti, opasnosti specifičnih za gradilište, bezbjednih radnih praksi i hitnih postupaka za slučaj požara, evakuacije i prirodne katastrofe, prema potrebi. Svako kodisanje opasnosti ili kodiranje u boji specifično za određeno gradilište treba detaljno pregledati u okviru treninga orijentacije. Ako posetioci gradilišta mogu dobiti pristup oblastima u kojima mogu biti prisutni opasni uslovi ili materije, treba uspostaviti program orijentacije i kontrole posjetilaca kako bi se osiguralo da posjetioci ne ulaze u opasna područja bez pratnje. Kopije sistema za kodiranje opasnosti treba postaviti ispred objekta na ulaznim vratima za slučaj nužde i sistemima za spajanje u slučaju požara, gdje će vjerovatno doći do pažnje osoblja hitne službe. Predstavnike lokalnih službi za vanredne i sigurnosne situacije treba pozvati da učestvuju u periodičnim (godišnjim) orijentacionim obilascima i inspekcijama lokacija kako bi se osiguralo upoznavanje sa potencijalnim opasnostima.

9.5.15.Rizici po bezbijednost i zdravlje u vezi sa COVID 19

Povećana učestalost zaraznih i vektorskih bolesti koje se mogu pripisati građevinskim aktivnostima predstavljaju potencijalno ozbiljnu zdravstvenu pretnju za osoblje projekta i stanovnike lokalnih zajednica u svjetlu pandemije COVID 19. Poslodavci moraju pripremiti plan za sprovođenje mjera za prevenciju i kontrolu epidemije, koji mora biti dio akta procjene rizika na radnim mjestima.

9.5.15.1. Mjere prevencije, zaštite i reagovanja na COVID19

Svaki projekat treba da uspostavi mjere za smanjivanje mogućnosti širenje virusa kao rezultat kretanja radnika, da obezbjedi da su gradlišta pripremljene za izbijanje, kao i da razvije i uvježbava planove za vanredne situacije kako bi osoblje znalo šta da radi ako dođe do pandemije i kako obezbjediti lječenje.
Ove mjere pripreme trebalo bi da se prenesu ne samo radnicima već i lokalnoj zajednici, kako bi se uvjerili da je kretanje osoblja kontrolisano i kako bi se osiguralo smanjenje stigmatizacije ili diskriminacije u slučaju izbijanja epidemije. SB je pripremila smjernice za postupanje tokom građevinskim radovima u situacijama izloženosti COVID-u. Istaknute karakteristike su date u nastavku i pratiće se zajedno sa obaveznim nacionalnim politikama i propisima. Napomene daju smjernice o tome koje pripreme i aranžmane treba uzeti u obzir. U većini slučajeva očekuje se da će promjene biti pokrivene uslovima postojećeg ugovora o radovima. U nekim slučajevima, ako mjere uključuju značajno povećanje troškova, možda će biti potrebna izmjena i dopuna priloga ugovora. Kretanje osoblja može povećati rizik od prenosa COVID-a na radnom mjestu i lokalnu zajednicu.

Radnici koji dolaze ili prolaze kroz zemlje / regione sa slučajevima virusa :
- Ne bi trebalo da se vraćaju ako imaju simptoma,
- Treba da budu u samoizolaciji 14 dana nakon povratka.

Aranžmani samoizolacije: U cilju samoizolacije, radnicima treba obezbjediti jednu prostoriju koja je dobro provjetrena (tj. sa otvorenim prozorima i otvorenim vratima). Ako za svakog radnika nije dostupna jednokrevetna soba, treba obezbjediti odgovarajući prostor za održavanje udaljenosti od najmanje 2m i zavjesu za odvajanje 30 radnika koji dijele. Muškarci i žene ne bi trebalo da dijele sobu. Za izolacione objekte treba obezbjediti posebno kupatilo, a za muškarce i žene treba da postoje odvojena kupatila. Radnici u izolaciji treba da ograniče kretanje u oblastima koja takođe koriste radnici koji nisu zaraženi (zajedničke površine) i treba da izbjegavaju korišćenje tih područja kada su prisutni ne zataženi radnici. Tamo gdje radnici u izolaciji moraju da koriste zajedničke prostore (kao što su kuhinje/menze), treba preduzeti mjere za čišćenje prije i poslje upotrebe objekata. Broj osoblja uključenog u zbrinjavanje onih koji su u izolaciji, uključujući obezbjeđivanje hrane i vode, treba da bude minimalan, a to osoblje treba da koristi odgovarajuću LZS. Minimalno bi trebalo svakodnevno čistiti izolovana područja, a zdravstveni radnici trebalo bi da svakodnevno posećuju radnike u izolovanim oblastima. Čistači i zdravstveni radnici treba da nose odgovarajuću zaštitnu opremu i da obezbjede dobru higijenu kada izoluju posjete radnicima.
WHO pruža dodatne informacije o kućnoj njezi za pacijente sa sumnjom na novi koronavirus (COVID19).

9.5.16.Planiranje nepredviđenih situacija usljed širenja bolesti

Plan za nepredviđene situacije će se razviti na svakom gradilištu i treba da utvrdi koje će se procedure primjeniti u slučaju da se COVID pojavi na gradilištu. Plan za vanredne situacije treba izraditi u konsultacijama sa nacionalnim i lokalnim zdravstvenim ustanovama, kako bi se osiguralo uspostavljanje aranžmana za efikasno zadržavanje, njegu i lječenje usljed COVID-a.
Plan za vanredne situacije takođe treba da uzme u obzir odgovor ako se značajan broj radne snage razboli, kada je vjerovatno da će pristup i odlazak na gradilište biti ograničen kako bi se izbjeglo širenje.
Treba izraditi plan vanrednr situacije i upozanati radnu snagu sa sljedećim:

- Postupci izolacije i ispitivanja za radnike (i one sa kojima su bili u kontaktu) koji pokazuju simptome;
- Briga i tretman radnika, uključujući gdje i kako će se to pružiti;
- Obezbjeđivanje adekvatnih zaliha vode, hrane, medicinskih sredstava i opreme za čišćenje u slučaju izbijanja na licu mjesta, posebno ako pristup gradilištu postane ograničen ili kretanje zaliha ograničeno.
- Konkretno, plan treba da predviđa šta će se preduzeti ako neko može da se razboli od COVID-19 na radnom mjestu.

Planom treba:

- Utvrditi aranžmane za smeštaj osobe u prostoriju ili područje gdje je izolovana od drugih na radnom mjestu, ograničavajući broj ljudi koji imaju kontakt sa osobom i kontaktirajući lokalne zdravstvene vlasti;
- Razmisliti o tome kako da se identifikuju osobe koje bi mogle biti u većem riziku (npr. zbog već postojećeg stanja poput dijabetesa, bolesti srca i pluća ili kao rezultat starije životne dobi) i pružite im podršku, bez pozivanja na stigmu i diskriminaciju na radnom mjestu; i
- Razmisliti o nepredviđenim situacijama i aranžmanima za kontinuitet poslovanja ako dođe do izbijanja u susjednoj zajednici.

U planovima za vanredne situacije treba da se razmotre aranžmani za skladištenje i odlaganje medicinskog otpada, koji se mogu povećati u zapremini i koji mogu ostati zarazni nekoliko dana (u zavisnosti od materijala).

Treba razgovarati i dogovoriti se o podršci koja bi mogla biti potrebna medicinskom osoblju na gradilištu, kao i o aranžmanima za transport (bez rizika od unakrsne infekcije) bolesnih radnika u ustanove intenzivne njege ili u njegu nacionalnih zdravstvenih ustanova. U planovima za vanredne situacije takođe treba razmotriti kako održati bezbjednost radnika i zajednice na lokaciji ukoliko bi lokacije bile zatvorene u skladu sa nacionalnim ili korporativnim politikama, Ako bi rad bio obustavljen ili ako bolest utiče na značajan broj radne snage. Važno je da mjere zaštite na radnom mjestu pregleda Specijalista za bezbjednost i zaštitu na radu i sprovede ih prije nego što prekida rada. Prilikom izrade planova za vanredne situacije, preporučuje se da projekti komuniciraju sa drugim projektima / radnom snagom u toj oblasti, radi koordinacije njihovih odgovora i razmjene znanja.

Važno je da lokalni pružaoci zdravstvenih usluga budu dio ove koordinacije kako bi se umanjile promjene lokalnih pružalaca usluga koji su preopterećeni u slučaju izbijanja i nesposobni da služe zajednici.

Informisanje o planu kako bi se smanjio rizik od stigmatizacije ili diskriminacije i kako bi se osiguralo da su uloge i odgovornosti pojedinaca jasne, o mjerama pripreme i planovima za nepredviđene slučajeve treba široko informisati. Svi radnici, kooperanti, izvođači, susjedne zajednice, obližnji projekti / radna snaga i lokalne zdravstvene vlasti treba da budu upoznati sa pripremama koje su preduzete. Kada komuniciraju sa radnom snagom, njihove uloge i odgovornosti treba da budu jasno istaknute, a treba
naglasiti važnost za njihove kolege u lokalnim zajednicama i njihovim porodicama da radnici sljede planove. Možda će biti potrebno da se radnici uvjere da im neće biti odmazde ili diskriminacije ako se samoizoluju kao rezultat lošeg stanja, a takođe i u pogledu postojećih aranžmana za obeštećenje ili osiguranje.

Gore navedene mjere ublažavanja štetnih uticaja i preventivne mjere ugovorno će biti uvedene kroz tendersku dokumentaciju i posebne uslove, koji će uključivati niz relevantnih zahtjeva za Izvođača, i to:

- da obezbjedi obuku o zdravlju i bezbjednosti za osoblje Izvođača (što uključuje radnike na projektu i svo osoblje koje Izvođač koristi na licu mjesta, uključujući osoblje i ostalo zaposlena lica Izvođača i podizvođača i svako drugo osoblje koje pomaže Izvođaču u sprovođenju projektnih aktivnosti),
- da uspostavi procese na radnom mjestu za osoblje izvođača da izvještava o radnim situacijama koje nisu bezbjedne ili zdrave,
- daje osoblju izvođača pravo da prijavi situacije na radu za koje smatraju da nisu sigurne ili zdrave i da se uklone iz radne situacije za koju imaju opravdano opravdanje da vjeruju da predstavlja neposrednu i ozbiljnu opasnost po njihov život ili zdravlje (bez reperkusija zbog prijave ili uklanjanje),
- zahtjeva postojanje mjera za izbjegavanje ili minimiziranje širenja bolesti, uključujući mjere za izbjegavanje ili minimiziranje prenosa zaraznih bolesti koje mogu biti povezane sa prilivom privremene ili stalne radne snage povezane sa ugovorima,
- da se obezbjedi lako dostupan mehanizam za žalbe za podizanje zabrinutosti na radnom mjestu, uključujući nebezbjedne uslove na radnom mjestu.

Uprkos tome, od izvođača će se zahtjevati da redovno provjerava ažuriranja WHO[146].

[146] novel-coronavirus- 2019/advice-for-public, water-sanitation-hygiene-and-waste-management-for-covid-19, infection-prevention-and-control-during-health-care-when-novel-coronavirus-(ncov)-infection-is-suspected-20200125, WHO-2019- nCoV-IPCPPE_use-2020.2-eng.pdf etc.

9.5.17.Rizici povezani sa saobraćajem

U slučaju da se takvi radovi izvode u blizini naseljenih ili saobraćajno intenzivnih područja, planovi upravljanja saobraćajem pripremiće se u ESA specifičnim za lokaciju sa specifičnim mjerama koje osiguravaju sigurnost svih učesnika u saobraćaju u fazi izgradnje i operativnoj fazi.
Mjere mogu da uključuju:

- obezbjeđivanje sigurnih prilaza i prelaza za kretanje pješaka,
- ugradnja sigurnosnih sistema na željezničkom prelazu (zvučna i vizuelna upozorenja, krakovi kapije),
- uvođenje odmorišta,
- prilagođavanje radnog vremena gradilišta u skladu sa potrebama lokalnog stanovništva, itd.

Planovi upravljanja saobraćajem biće usklađeni sa opštinama, kao i sa nadležnim organima (saobraćajna policija).

9.5.18. Integralna zaštita šuma

Integralna zaštita šuma predstavlja skup svih raspoloživih mjera koje imaju za cilj održavanje populacije štetnih bioloških agenasa na nivou na kome oni nisu ekonomski štetni. Drugim riječima, integralna zaštita šuma je optimalna kombinacija hemijskih, bioloških, biotehničkih i agrotehničkih mjera, kao i mjera uzgoja biljaka pri čemu se upotreba hemijskih sredstava za zaštitu bilja ograničava na najnužniju dozvoljenu količinu potrebnu za zadržavanje populacije štetnih organizama ispod granice koja prouzrokuje privredno neprihvatljivu štetu ili gubitak. Dakle, integralna zaštita šuma ne podrazumeva potpuno isključenje pesticida iz upotrebe, već njihovu racionalnu primjenu koja za rezultat ima povećanje profitabilnosti u šumarstvu.

Pristupanjem procesu sertifikacije šuma, JPŠ „Šume Republike Srpske“ je u obavezi da primjenu pesticida vrši u skladu sa načelima, principima i kriterijumima FSC politike o primjeni pesticida.

Kratkoročni cilj nove FSC politike pesticida je smanjenje upotreba pesticida i izostavljanje najopasnijih, odnosno najštetnijih pesticida u sertifikovanim šumama u korist alternativnih metoda koje će biti efikasne, a manje štetne za okolinu.
Dugoročni cilj ove politike je sukcesivno ukidanje upotrebe pesticida u FSC sertifikovanim šumama. Nova FSC politika pesticida razmatra ne samo opasnost od aktivnih materija, već i pod kojim okolnostima će pesticidi biti korišćeni, identifikuje najbolji pristup za smanjenje upotrebe pesticida kao i prevenciju, minimizaciju i ublažavanje povezanih ekoloških i socijalnih uticaja.
Projekat FEDEP takođe će imati za cilj poboljšanje I promovisanje integrisanih mehanizama za upravljanje štetočinama i poboljšaće ukupnu administraciju i organizaciju šumarskog sektora u zemlji. Projekat ne uključuje direktno finansiranje nabavke pesticida. Međutim, operativna faza Projekta će verovatno uključivati upotrebu hemikalija I zaštitnih sredstava.

Na snazi su važeći propisi u biljnoj proizvodnji, fitosanitarnim i pesticidima:

- Zakon o mineralnim đubrivima (Službeni glasnik RS 24/12),
- Zakon o sadnom materijalu (Službeni glasnik RS 37/09),
- Zakon o sredstvima za zaštitu bilja (Službeni glasnik RS 52/10).

FEDEP će slijediti smjernice ESS3 - Efikasnost resursa i sprečavanje i upravljanje zagađenošću kojim su utvrđeni zahtjevi za bavljenje efikasnošću resursa i sprječavanjem i upravljanjem zagađenošću u

toku cijelog životnog ciklusa projekta u skladu sa dobrom međunarodnom industrijskom praksom. Primjenjivost ovog ESS-a utvrđuje se u toku ekološke i društvene procjene I relevantni zahtjevi će biti integrisani u ESIA ili ESMP-ove za određenu lokaciju.

Ciljevi ESS3 su:

- Promovisati održivo korištenje resursa, uključujući energiju, vodu i sirovine.
- Izbjeći ili svesti na najmanju mjeru uticaj na ljudsko zdravlje i životnu sredinu izbjegavanjem ili minimiziranjem zagađenja izazvanog projektnim aktivnostima.
- Izbjeći ili svesti na najmanju mjeru ispuštanja kratkoročnih i dugoročnih klimatskih zagađivača vezana za projekat.
- Izbjeći ili svesti na najmanju mjeru proizvodnju opasnog i neopasnog otpada.
- Svesti na najmanju mjeru i upravljati rizicima i uticajima vezanim za upotrebu pesticida.

Zajmoprimac je obavezan primijeniti tehnički i financijski izvodive mjere za unapređenje efikasne potrošnje energije, vode i sirovina, kao i drugih resursa. Takvim mjerama integriraju se načela čistije proizvodnje u procese projektovanja i proizvodnje proizvoda radi očuvanja sirovina, energije, vode i drugih resursa.
Osim toga, Zajmoprimac će izbjegavati ispuštanje zagađujućih materija ili će, kada izbjegavanje nije izvodljivo, minimizirati i kontrolirati koncentraciju i maseni protok njihovog ispuštanja koristeći nivoe svojstava i mjere predviđene domaćim zakonodavstvom ili ekološkim, zdravstvenim i sigurnosnim smjernicama Grupacije Svjetske banke, zavisno o tome koje je najstrože. To se odnosi na ispuštanje zagađujućih materija u vazduh, vodu i zemljište usljed rutinskih, nerutinskih i akcidentnih okolnosti, i sa potencijalom za lokalne, regionalne i prekogranične uticaje.

9.5.18.1. Integralno upravljanje štetočinama

IPM okvir ima za cilj da identifikuje prakse koje bi svele na minimum potencijalnu štetu koju mogu prouzrokovati životnoj sredini i zdravlju ljudi same štetočine, bolesti i korov, kao i sve mjere koje bi se mogle preduzeti za njihovo suzbijanje. Okvir se može koristiti za razvoj smanjenih hemijskih strategija za upravljanje svim trenutnim i budućim problemima štetočina, korova i bolesti sa kojima se suočavaju menadžeri u određenim regionima, ali je razvoj alternativa posebno važan za one pesticide koje je FSC označio kao "veoma opasne".

Politika o pesticidima Savjeta Šumarskog udruženja reguliše upotrebu hemijskih pesticida u šumama sa FSC sertifikatom[147].
IPM je usklađen sa sledećim FSC standardima:

- Smjernice za implementaciju (FSC-GUI-30-001)[148]
- Politika o pesticidima FSC-POL-30-001 V3-0 EN FSC Politika o pesticidima (2019)[149]
- FSC-POL-30-001a EN FSC liste visoko opasnih pesticida (1. maj 2019.)[150]
- FSC-STD-60-004a Međunarodni generički indikatori za upotrebu visoko opasnih pesticida (Nacrt 1-0, 2020)[151]

[147] https://nz.fsc.org/en-nz/policies/forest-management-02/pesticide-use
[148] https://us.fsc.org/download.fsc-pesticide-policy-guidance-on-implementation.a-193.pdf
[149] https://www.fsc.org/en/document-centre/documents/resource/208
[150] https://www.fsc.org/en/document-centre/documents/resource/315.2
[151] https://fsc.org/en/news/consultation-international-generic-indicators-for-the-use-of-highly-hazardous-pesticides

- INT-POL-30-001_07 Tumačenje politike o pesticidima[152]

IPM generički okvir doprinosi implementaciji FSC politike o pesticidima, čiji su osnovni elementi:

- Identifikacija i izbjegavanje 'veoma opasnih' pesticida – čija je upotreba moguća samo u izuzetnim okolnostima;
- Promovisanje "nehemijskih" metoda upravljanja štetočinama;
- Odgovarajuća upotreba svih pesticida koji se primjenljuju.

FSC je prepoznao izazove u pronalaženju alternativa, te Politika o pesticidima navodi:

• '1.2 - FSC priznaje da u određenim okolnostima, i nakon što je razmotrio druge dostupne strategije i prakse upravljanja štetočinama, upotreba hemijskih pesticida može biti jedini izvodljiv način kontrole štetočina, korova ili bolesti'

• '4.2 - U određenim slučajevima, opasnija alternativa može predstavljati niže društvene i ekološke rizike od manje opasne opcije. P.20 politika o pesticidima'.

FSC POLITIKA O PESTICIDIMA

FSC je u avgustu 2019. uveo novu politiku o pesticidima. Ista uključuje pristup zasnovan na riziku koji uzima u obzir ne samo opasnost aktivnog sastojka već i način na koji se hemijski pesticid koristi. FSC politika o pesticidima i uputstva za implementaciju identifikuju pesticide koje je FSC klasifikovao kao "veoma opasne", a koji su zabranjeni u upravljačkim jedinicama koje je sertifikovao FSC osim ako se ne odobri posebno izuzeće za njihovu kontinuiranu upotrebu. Smjernice dalje priznaju da je potreban dalji rad da se upotreba pesticida u šumama sa FSC sertifikatom svede na minimum, kao I da se rizik kada se koriste pesticidi svede na minimum.

FSC Politika o pesticidima izlaže FSC-ov stav o upravljanju upotrebom hemijskih pesticida u upravnim jedinicama sertifikovanim od FSC u skladu sa kriterijumom 10.7 FSC-STD-01-001 V5-2 *FSC principi i kriterijumi,* koji zahtijeva, između ostalog, upotrebu integrisanog upravljanja štetočinama.

Kratkoročni ciljevi FSC Politike o pesticidima su:

- Promovisanje najbolje prakse kako bi se povezani rizici po ljudsko zdravlje i životnu sredinu sveli na minimum prilikom upotrebe hemijskih pesticida;
- Smanjenje ukupnog obima i broja hemijskih pesticida u upotrebi; i
- Eliminisanje upotrebe najopasnijih hemijskih pesticida.

Dugoročno, FSC ima za cilj da eliminiše upotrebu hemijskih pesticida u šumama sa FSC sertifikatom. Revidovana FSC politika o pesticidima nedavno je objavljena i stupila je na snagu 1. avgusta 2019. Revidovana politika i dalje uključuje "pristup opasnosti", ali sada uvodi pristup zasnovan na riziku da bi se utvrdilo da li je pesticid toksičan za životnu sredinu i ljude u lokalnom okruženju kroz procjene rizika po životnu sredinu i društvo.

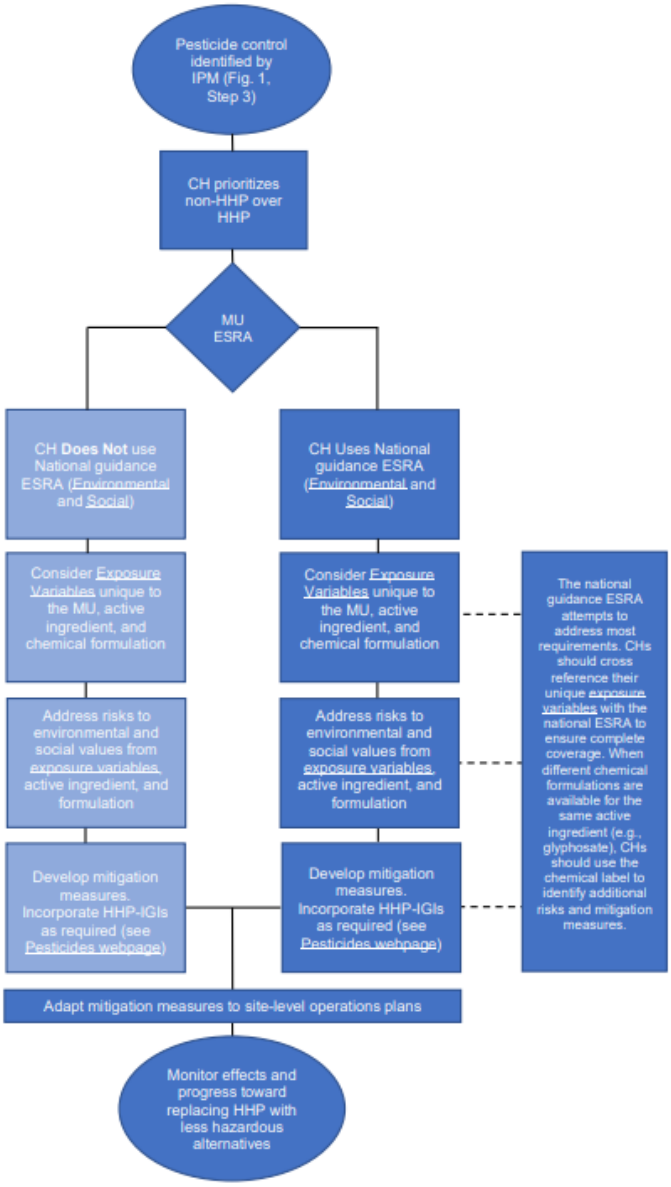
[152] https://us.fsc.org/en-us/certification/forest-management-certification/pesticides-policy

Slika br. 8 Odnos između FSC Politike o pesticidima i integrisanog upravljanja štetočinama (FSC Politika o pesticidima, 2019.)

Primarna komponenta novog pristupa zasnovanog na riziku je procjena ekološkog i socijalnog rizika (eng. ESRA). Završen od strane CH-a na nivou MU, ESRA se sprovodi kada IPM CH identifikuje da je hemijska kontrola najbolja opcija kontrole i donese odluku o specifičnom pesticidu koji će se koristiti. ESRA je potrebna za sve hemijske pesticide, uključujući i visoko opasne pesticide (HHP), kategorisane kao zabranjene, visoko ograničene i ograničene, kao i one koje nisu HHP.

Slika 8 prikazuje kako se FSC Politika o pesticidima integriše sa IPM-om CH. Ista uzima u obzir ne samo opasnost od aktivnog sastojka, već i pod kojim okolnostima se koriste hemijski pesticidi (rizik = toksičnost x izloženost ljudi i životne sredine).

Slika br. 9 Dijagram toka za kretanje kroz FSC Politiku o pesticidima nakon što je IPM identifikovao hemijsku kontrolu kao najbolju opciju.

Na Slici 9 se vidi dijagram toka za kretanje kroz FSC Politiku o pesticidima nakon što je IPM identifikovao hemijsku kontrolu kao najbolju opciju. Kao konceptualni alati, oba ova vizuelna pomagala predstavljaju FSC Politiku o pesticidima u širokim crtama. Međutim, kada koriste visoko opasne pesticide (HHP), CH će morati a) kratkoročno, da shvati kako bilo koja nedavna tumačenja FSC International utiču na njihovu potrebu da ugrade najnoviji nacrt HHP-IGI u svoju ESRA i b) dugoročno, u skladu sa relevantnim indikatorima u Nacionalnom standardu upravljanja šumama kada se HHP-IGI ugrade. Fokus ostatka ovog dokumenta je na obezbjeđivanju smjernica na nacionalnom nivou za komponentu ESRA u FSC Politici o pesticidima.

Ne postoji proces izuzeća za upotrebu visoko opasnih pesticida zabranjenih od FSC [153]. Ne mogu se koristiti u upravljačkim jedinicama sertifikovanim od FSC osim u hitnim slučajevima ili po nalogu vlade.

Visoko ograničeni pesticidi i ograničeni pesticidi[154] mogu se koristiti samo kada je, nakon procjene ekološkog i socijalnog rizika (eng. ESRA), organizacija identifikovala i procijenila povezane rizike i kontroliše rizik kroz sprovođenje mjera za ublažavanje.

IPM zahtjevi FSC međunarodnog standarda

FSC-STD-01-001 V5-2 FSC *Principi i kriterijumi* kriterijum 10.7 zahtijeva upotrebu integrisanog upravljanja štetočinama i sistema gajenja šuma koji izbjegavaju ili imaju za cilj da eliminišu upotrebu hemijskih pesticida. 1.2 FSC priznaje da u određenim okolnostima, i nakon razmatranja drugih dostupnih strategija i praksi upravljanja štetočinama, upotreba hemijskih pesticida može biti jedini izvodljiv način kontrole problema sa štetočinama, korovom ili bolestima.

Upotreba hemikalija je takođe obuhvaćena kriterijumima 6.6 i 6.7. gdje se navodi da će sistemi upravljanja promovisati razvoj i usvajanje ekološki prihvatljivih nehemijskih metoda upravljanja štetočinama i nastojati da se izbjegne upotreba hemijskih pesticida. Zabranjeni su pesticidi klase 1A i 1B Svjetske zdravstvene organizacije, pesticidi sa hlorisanim ugljovodonicima, pesticidi koji su postojani, toksični ili čiji derivati ostaju biološki aktivni i akumuliraju se u lancu ishrane izvan predviđene upotrebe, kao i svi pesticidi zabranjeni međunarodnim sporazumom. Ako se koriste hemikalije, obezbijediće se odgovarajuća oprema i obuka kako bi se smanjili rizici po zdravlje i životnu sredinu.

IPM okvir sastoji se od nekoliko ključnih koraka koji su objašnjeni kroz sliku i prateći tekst u nastavku.

Koraci za smanjenje i eliminaciju upotrebe hemijskih pesticida i svođenje na minimum povezanih rizika po ljudsko zdravlje i životnu sredinu su:

1) Identifikacija visoko opasnih pesticida (HHP) prema karakteristikama njihove kratkoročne i dugoročne toksičnosti.
2) Dati prioritet ovim karakteristikama i kategorizovati HHP u tri liste zasnovane na opasnostima: Zabranjeni HHP, Visoko Ograničeni HHP i Ograničeni HHP.
3) Regulisati upotrebu HHP na svakoj listi prema riziku koji predstavljaju po zdravlje ljudi i životnu sredinu.
4) Popraviti i nadoknaditi štetu vrijednostima životne sredine i zdravlju ljudi prouzrokovanu neadekvatnom izradom ili sprovođenjem procjene ekološkog i socijalnog rizika.
5) Pratiti upotrebu pesticida i uticaj FSC Politike o pesticidima.

[153] https://us.fsc.org/download-box.834.htm (Approved Pesticide Derogations and Conditions)
[154] https://us.fsc.org/en-us/certification/forest-management-certification/pesticides-policy#:~:text=List%20of%20Highly%20Hazardous%20Pesticides%20FSC-STD-30-001a

Hazard group	Number	Criteria
Relevant International Agreements or conventions	1	Relevant International Agreements or conventions
Acute toxicity	2	Acute toxicity to mammals and birds
Chronic toxicity	3	Carcinogenicity
	4	Mutagenicity to mammals
	5	Developmental and reproductive toxicity
	6	Endocrine disrupting chemical (EDC)
Environmental toxicity	7	Acute toxicity to aquatic organisms
	8	Persistence in soil or water and soil sorption potential and bio-magnification and bio-accumulation
Dioxins	9	Dioxins (residues or emissions)
Heavy metals	10	Heavy metals

Tabela br. 1 Grupe rizika i kriterijumi za identifikaciju visoko opasnih pesticida[155]

FSC je odabrao sledeće kriterijume za određivanje stepena opasnosti od hemijskih pesticida:

a) Relevantni međunarodni sporazumi ili konvencije: pravno obavezujući međunarodni instrumenti koje su uspostavile Ujedinjene nacije da bi dovele do postepenog smanjenja prisustva i trgovine opasnim hemikalijama u Stranama potpisnicama. Ova politika uzima u obzir:

- Stokholmsku konvenciju o postojanim organskim zagađivačima
- Roterdamsku konvenciju o postupku prethodnog pristanka.
- Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač

b) Akutna toksičnost za sisare i ptice: supstanca izaziva štetne ili smrtonosne efekte nakon oralnog, dermalnog ili inhalacionog izlaganja u kratkom vremenskom periodu. Kriterijum b) predstavlja grupu opasnosti akutna toksičnost.

c) Kancerogenost: sposobnost supstance da izazove rak ili poveća njegovu incidenciju kod ljudi.

d) Mutagenost: sposobnost supstance da izazove povećanu pojavu mutacija u ćelijama i/ili organizmima.

e) Toksičnost za razvoj i reprodukciju: sposobnost supstance da izazove štetne efekte na nerođenu djecu i izazove štetne efekte na seksualnu funkciju i plodnost kod odraslih.

f) Endokrini disruptori: supstance koje u vrlo niskim koncentracijama ometaju hormone i hormonsku ravnotežu

[155] List of Highly Hazardous Pesticides FSC-STD-30-001a

Kriterijumi c) do f) predstavljaju grupu opasnosti hronična toksičnost, koja sadrži supstance koje izazivaju štetne efekte tokom dužeg perioda, obično nakon ponovljenog ili kontinuiranog izlaganja veoma malim dozama.

g) Akvatična toksičnost: uticaj supstance na organizme – kičmenjake, beskičmenjake i biljke – koji žive u vodi.

h) Postojanost u zemljištu ili vodi: sposobnost supstance da se odupre degradaciji životne sredine i akumulira u zemljištu, sedimentu i vodenoj sredini.

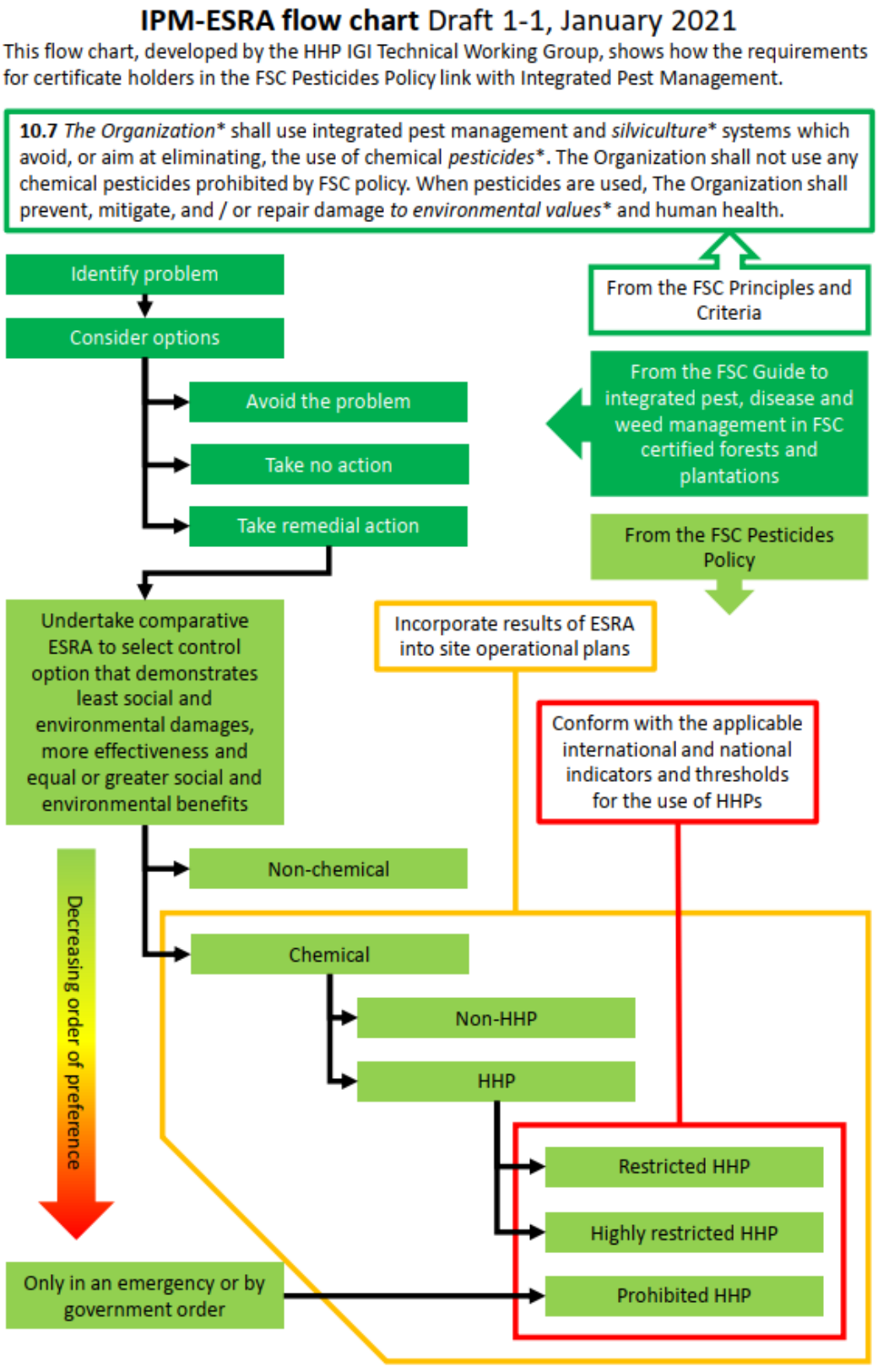
i) Potencijal sorpcije zemljišta: karakteristika zasnovana na kombinaciji postojanosti i rastvorljivosti u vodi hemijske supstance i koeficijenta sorpcije u zemljištu (Koc), koji mjeri pokretljivost supstance u zemljištu.

j) Bioakumulacija: povećanje koncentracije supstance u biološkom organizmu tokom vremena, pošto organizam apsorbuje toksičnu supstancu brzinom većom od one kojom se supstanca eliminiše iz njegovog tijela.

k) Biomagnifikacija: povećanje koncentracije supstance u tkivima organizama dok ona putuje uz lanac ishrane.
Hemijske pesticide koji nisu uključeni u gore navedene kategorije, uključujući biopesticide, FSC ne smatra visoko opasnim.
Kriterijumi g) do k) predstavljaju grupu opasnosti toksičnost po životnu sredinu, koja sadrži supstance koje štetno utiču na životnu sredinu, ugrožavaju ekosisteme i/ili se akumuliraju u vodi i zemljištu.

l) Dioksini (ostaci ili emisije): trajni organski zagađivači (POPs), koji su visoko toksični i mogu izazvati reproduktivne i razvojne probleme, oštetiti imuni sistem, ometati hormone i uzrokovati rak, i

m) Teški metali (arsen, kadmijum, olovo i živa): sistemski toksikanti za koje je poznato da izazivaju višestruko oštećenje organa, čak i pri nižim nivoima izloženosti.

Slika br. 10 IMP ESRA dijagram toka

FAZA 1. Okvir za odlučivanje

1) Identifikovati i kvantifikovati problem

Stvarni ili potencijalni problem mora se identifikovati i kvantifikovati kako bi se omogućilo predviđanje vjerovatnih posljedica ako se problem ne riješi.

Bez razumijevanja šta je trenutni ili potencijalni budući uzročnik, nemoguće je procijeniti šta je dalje potrebno. Procjena prirode problema štetočina, korova ili bolesti, zasnovana na njegovom životnom ciklusu i ulozi u prirodnom ekosistemu, je najbolji način procjene vjerovatnih sadašnjih i budućih uticaja. Ispravna identifikacija se stoga sastoji od razumijevanja ne samo šta je uzročnik, već i njegove gustine populacije i biologije, životnog ciklusa i vjerovatnih uticaja.

Kada se utvrde vjerovatni uticaji, mogu se donijeti odluke o tome da li treba preduzeti bilo kakvu dalju akciju, ili o ekonomskim i ekološkim pragovima koji bi mogli da izazovu potrebu za preduzimanjem akcije. Na primjer, možda neće biti potrebno pokretati mjere kontrole sve dok problematična vrsta ne pređe određeni prag gustine. Stoga će vjerovatno biti potrebno stalno praćenje ključnih štetočina, bolesti i korova kako bi se donijele odluke kada se dostignu ključni pragovi za preduzimanje akcija.

Dobro razumijevanje uzročnika je takođe ključno za određivanje opsega i kombinacije opcija koje bi se potencijalno mogle koristiti za njegovo ublažavanje ili kontrolu. Na primjer, razumijevanje životnog ciklusa vrste insekata može biti od vitalnog značaja za identifikaciju optimalnog vremena za mjere kontrole.

Često uzrok lošeg zdravlja drveća nije očigledan ili može biti rezultat niza međusobno povezanih faktora. Stoga, kada se bavite novim ili nepoznatim situacijama, preporučljivo je, ako je izvodljivo, dobiti savjet stručnjaka prije planiranja bilo kakvih operacija upravljanja.

Naročite poteškoće mogu nastati ako je problem novi upad u region ili zemlju, a kontakt sa stručnjacima iz mjesta porijekla invazivne vrste treba da bude dio vježbe utvrđivanja obima problema. Međutim, možda nije uvijek praktično baviti se dugoročnim proučavanjem određenog problema sa štetočinama, korovom ili bolestima prije nego što se donese odluka da li je potrebna neka akcija. Menadžeri stoga treba da nastoje da iskoriste najbolja dostupna postojeća znanja, bilo to putem pozivanja na objavljene informacije, ili kontakta sa stručnjacima kao što su istraživači ili drugi upravitelji šumama sa relevantnim iskustvom u sličnim situacijama, kada planiraju operacije upravljanja.

Sa poznatim problemima i situacijama, kada se identifikuje štetočina, bolest ili korov, može biti dovoljno da se pozove na postojeće smjernice ili istoriju evidencija upravljanja kako bi se procijenile vjerovatne buduće posljedice po šumu ako se ne preduzmu dalje mjere.

FAZA 2: Razmotriti opcije kontrole i popravna kontrolna mjera je najpogodnija

Razmotriti opcije kontrole

(i) Ne preduzimati ništa

U mnogim slučajevima, posebno kada su u pitanju štetočine insekata i gljivične bolesti, najbolji pristup može biti donošenje svjesne i informisane odluke da se ne preduzimaju nikakve dalje radnje osim praćenja situacije. Ovo može biti slučaj kada ne postoje efikasne mjere kontrole, ili kada ekonomski troškovi ili ekološki ili uticaji na društvo takvih mjera kontrole nadmašuju rizik po šumu ako se ne preduzmu nikakve mjere, ili kada kritični pragovi nisu prekoračeni. Međutim, prošlo iskustvo može naložiti da je neki oblik ulaznih podataka za upravljanje neophodan za održavanje adekvatnog rasta i opstanka drveća, kao što je često slučaj kada se radi o regeneraciji drveća.

(ii) **Izbjegavati problem**

Imajući u vidu dobro razumijevanje prirode štetočina, bolesti ili uzročnika korova, možda je moguće preduzeti mjere da se izbjegne trenutni problem ili da se spriječi potencijalni problem koji se javlja u budućnosti.

Takav pristup može biti daleko jeftiniji i uključuje manje potencijalno štetnih uticaja na životnu sredinu i autohtono stanovništvo nego preduzimanje korektivnih mjera.

Primjeri strategija za izbjegavanje problema mogu biti sprječavanje uvoza ili širenja stranih invazivnih vrsta, održavanje zdravih i bujnih sastojina kroz dobru šumskouzgojnu praksu, odabir odgovarajućih vrsta drveća koje su dobro usklađene sa lokacijom i sposobne da se prilagode budućim klimatskim promjenama, korišćenje otpornih sorti, genotipova i vrsta, održavanje adekvatne ishrane drveća i usvajanje alternativnih sistema uzgoja šuma. Dalji primjeri specifični za region dati su na linkovima iz odjeljka "primjeri strategija u praksi".

(iii) **Preduzeti korektivne mjere**

Ako nije praktično ne preduzeti ništa ili izbjeći problem, možda će biti neophodno razmotriti mjere kontrole. Sve popravne radnje nose rizik od potencijalnih neciljanih uticaja. Na primjer, mehanizovano sječenje korova može dovesti do zbijanja zemljišta i petrohemijskog zagađenja, a herbicidi mogu da ubiju neciljne biljke i izazovu veće zagađenje ako se zloupotrijebe. Menadžeri stoga moraju uzeti u obzir potencijalne negativne uticaje svih mjera kontrole kandidata i usvojiti one koje su istovremeno efikasne, ali nude najmanji rizik od štete po životnu sredinu, operatere susjedne zajednice i autohtono stanovništvo.

Razmotriti koja popravna mjera kontrole je najpogodnija

i. Nehemijska metoda

Za mnoge probleme sa štetočinama, korovom i bolestima postoje nehemijski pristupi, koje uvijek treba prvo razmotriti, prije nego što se pribjegne upotrebi pesticida. Nehemijski pristupi treba uvijek da budu usvojeni kao poželjni pristup osim ako ne postoje dobri dokazi da su nepraktični, neefikasni, pretjerano skupi ili da će izazvati više štete po životnu sredinu od upotrebe pesticida.

Primjeri nehemijskih popravnih mjera kontrole uključuju upotrebu kultivacije, malčeve ili ručno uklanjanje korova za suzbijanje vegetacije, korišćenje sanitarnih sječa da bi se spriječilo širenje novouvedenih štetočina ili korišćenje prirodnih neprijatelja kao što su predatori, paraziti ili patogeni za biološku kontrolu štetnih gamadi. Opet, regionalni specifični primjeri nehemijskih korektivnih kontrolnih mjera za upotrebu u ovom generičkom sistemu dati su na linkovima iz odjeljka "primjeri strategija u praksi".

ii. **Hemijske metode**

Samo ako se sve druge nehemijske opcije kontrole razmotre i pokažu da su nepraktične, neefikasne, preskupe ili da mogu da nose rizik od nanošenja veće štete životnoj sredini, operaterima i autohtonim narodima, treba prihvatiti upotrebu pesticida. Za neke probleme, možda je razvijena upotreba biopesticida zasnovanih na prirodnim patogenima, a oni obično nude daleko manji rizik od štete od konvencionalnih pesticida zasnovanih na sintetičkim molekulima ili prirodnim proizvodima.

Često temeljno razumijevanje prirode i vjerovatnih uticaja potencijalnog problema, i usvajanje kombinacije pristupa upravljanja, kao što su izbjegavanje problema ili nehemijske popravne mjere, može pomoći da se smanji, čak i ako ne eliminiše u potpunosti, potreba za upotrebom hemikalija. Upotreba kombinacije nehemijskih pristupa sa, ako se pokaže

neophodnim, jednim ili više pesticida koji se koriste u optimalnim vremenskim rasporedima, može se pokazati efikasnijom i imati manji rizik od negativnih uticaja nego oslanjanje na ponovnu upotrebu jednog pesticida. Temeljno razumijevanje prirode i uticaja uzročnika, zajedno sa razmatranjem čitavog spektra potencijalnih rješenja, je u srcu integrisanog pristupa suzbijanju štetočina, bolesti i korova.

Ako, kao poslednje sredstvo, treba koristiti sintetičke pesticide, cilj bi trebalo da bude odabir pesticida ili kombinacije pesticida, metoda primjene, vremena i šeme koji su efikasni, ali nude najmanji rizik za ljude i neciljane divlje životinje, insekte , gljive, vodeni život i floru.

U principu mora se dati sledeća prednost:

1. nehemijske metode u odnosu na hemijske pesticide,
2. hemijske pesticide koji nisu navedeni na FSC listama HHP u odnosu na one navedene na FSC listama HHP, i
3. HHP ograničeni od FSC u odnosu na HHP visoko ograničene od FSC.

Ako se identifikuje problem sa štetočinama, bolestima ili korovom, menadžeri šuma uvijek treba da razmotre da li mogu da tolerišu problem ili da promijene svoje upravljanje kako bi ga izbjegli. Ako to nije moguće i potrebno je preduzeti korektivne mjere, Politika o pesticidima zahtijeva od menadžera da izvrše uporednu procjenu ekološkog i socijalnog rizika (eng. ESRA) kako bi identifikovali najprikladniju opciju kontrole. Politika nalaže menadžerima da izaberu opciju kontrole "koja pokazuje najmanju društvenu i ekološku štetu, veću efikasnost i jednaku ili veću socijalnu i ekološku korist", iako bi u principu menadžeri trebalo da daju prednost nehemijskim metodama u odnosu na hemijske pesticide, a ako koristite hemijske pesticide, poželjno je da se koristi najmanje opasna opcija. Najopasniji hemijski pesticidi mogu se koristiti samo u hitnim slučajevima ili po nalogu vlade. Nalazi postupka ESRA moraju da informišu operativne planove kao dio opšteg zahtjeva za sprječavanje, ublažavanje i/ili otklanjanje štete po vrijednosti životne sredine i zdravlje ljudi (iako se neki nalazi ESRA-e mogu primijeniti na drugom nivou, za primjer u cjelokupnom dizajnu šume). U dogledno vrijeme, međunarodni i nacionalni pokazatelji i pragovi će nametnuti dalje kontrole upotrebe i upravljanja rizikom od visoko opasnih pesticida; za sada, menadžeri moraju uzeti u obzir nacrte međunarodnih pokazatelja i mogu biti vođeni od strane ESRA na nacionalnom nivou za određene HHP.

Procjena ekološkog i socijalnog rizika (ESRA) ima za cilj da identifikuje opciju najnižeg rizika za kontrolu štetočina, korova ili bolesti, uslove za njihovu upotrebu i opšte mjere za ublažavanje i praćenje kako bi se rizici sveli na minimum. ESRA treba da bude proporcionalna obimu i intenzitetu rada i potencijalnim rizicima, ali mora uzeti u obzir minimalnu listu vrsta opasnosti, elemenata izloženosti i varijabli izloženosti. Na osnovu ESRA-e, mora se izabrati opcija kontrole koja ima najmanji potencijal za društvenu i ekološku štetu, najveću efikasnost i jednake ili veće društvene i ekološke koristi.
Prije primjene bilo kog hemijskog pesticida, uključujući i one koji nisu HHP, rezultati ESRA moraju biti uključeni u operativne planove lokacije, kako bi se identifikovali rizici specifični za lokaciju i prilagodile opšte mjere ublažavanja i praćenja koje su prethodno identifikovane.

ESRA sadrži sljedeće glavne korake:

- Identifikaciju opcije najnižeg rizika za suzbijanje štetočina, korova ili bolesti, uslove za njihovu upotrebu i opšte mjere za ublažavanje i praćenje kako bi se rizici sveli na minimum
    - Razmatranje odobrene liste opasnosti, elemenata izloženosti i varijabli izloženosti
    - Izbor opcije koja pokazuje najmanju društvenu i ekološku štetu, veću efikasnost i jednaku ili

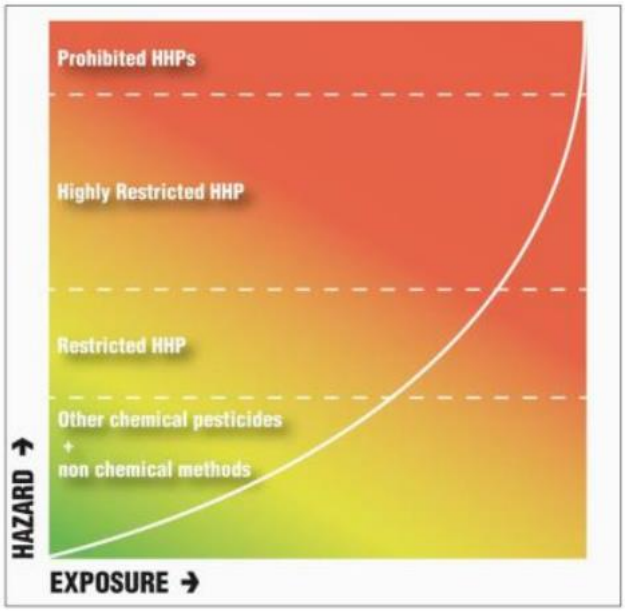
veću socijalnu i ekološku korist
• Prije primjene bilo kog hemijskog pesticida, uključivanje rezultata ESRA u operativne planove lokacije, da biste identifikovali rizici specifični za lokaciju
• Upotrebu HHP prema odobrenim metodama
• Izradu ESRA i uključivanje u operativne planove koji su dostpuni zainteresovanim stranama na zahtjev.

FSC-ov prelazak sa izuzimanja na procjenu ekološkog i socijalnog rizika (ESRA) Mnogi pesticidi koji se obično koriste u šumarstvu trenutno imaju izuzimanja. Tabela u nastavku prikazuje pesticide za koje su potrebna izuzimanja i njihov rok trajanja. Nova politika znači da neće biti obrađene nove prijave za izuzimanje. Postojeće odobrene izuzeća i njihovi uslovi ostaće na snazi do datuma njihovog isteka ili dok nacionalni pokazatelji HHP ne stupe na snagu i zamijene izuzeća. Ako JPŠ "Šume RS" treba da koriste pesticid koji je FSC odredio kao (1) zabranjeni HHP (u hitnim slučajevima ili po nalogu vlade), (2) visoko ograničeni HHP ili (3) ograničeni HHP i ne postoji valjano izuzeće u mjestu za njegovu upotrebu, JPŠ "Šume RS" će morati da izvrši procjenu ekološkog i socijalnog rizika (ESRA).
Istraživanje - Proporcionalno obimu, intenzitetu i riziku, trebalo bi da postoje programi za istraživanje, identifikaciju i testiranje alternativa za zamjenu FSC sa visoko ograničenim HHP i ograničenim HHP manje opasnim alternativama. Ovi programi moraju imati jasne akcije, vremenske okvire, ciljeve i dodijeljena sredstva. Možete, ako izaberete, da sarađujete sa istraživačkim institucijama i drugim vlasnicima sertifikata na istraživačkim programima.

Visoko opasni pesticidi zabranjeni od FSC
FSC je takođe revidirao svoju listu visoko opasnih pesticida (HHP)[156]. FSC identifikuje visoko opasne pesticide koristeći međunarodno priznate grupe opasnosti i kriterijume, kao i njihove povezane pokazatelje i pragove.
FSC razlikuje tri kategorije rizika: • Zabranjeni HHP (Nivo 1) • Visoko ograničeni HHP (Nivo 2). • HHP ograničeni od FSC (Nivo 3).
Nijedan HHP koji je FSC zabranio ne može se koristiti osim u hitnim slučajevima ili ako to nije naloženo zakonom. Sve fabrike za preradu u vlasništvu trećih strana, koje se nalaze unutar vašeg sertifikovanog područja, i svi dobavljači rasadnika trećih strana na FSC listi zabranjenih HHP moraju biti informisani i ohrabreni da izbjegavaju ove pesticide u svojim procesima i proizvodnji sadnica i drugih materijala koji ulaze u šumu. Moraju se pribaviti liste HHP zabranjenih od strane FSC-a koje koriste svi dobavljači takvih postrojenja za preradu i rasadnika.
Zabranjene HHP su navedene ili preporučene za uvrštavanje na listu prema Aneksu A (eliminacija) Stokholmske konvencije o postojanim organskim zagađivačima (POPs), ili Aneksu III Roterdamske konvencije o postupku prethodnog pristanka, ili su navedene u okviru Montrealskog protokola o supstancama koje oštećuju ozonski omotač.
Rizik se izražava kao funkcija toksičnosti (opasnosti) i izloženosti, a kako se rizik povećava, menadžeri šuma sertifikovani od FSC moraju intenzivirati aktivnosti preduzete da bi ublažili taj rizik. Skoro svi HHP koje je FSC označio kao „Zabranjeni" (Nivo 1) su akutno toksični i mogu izazvati rak, ili sadrže dioksine, ili sadrže teške metale.
Nakon jednogodišnjeg prelaska na Politiku o pesticidima iz 2019, HHP zabranjeni od FSC neće se koristiti van hitnih slučajeva ili vladinih naloga. Visoko ograničeni HHP i Ograničeni HHP su kategorisani na osnovu opasnosti od akutne toksičnosti, hronične toksičnosti i toksičnosti po životnu sredinu i njihovih toksičnih karakteristika za ljude i životnu sredinu.
Visoko ograničeni HHP uključuju bilo koji pesticid koji ispunjava dvije ili tri od tri grupe opasnosti, na primjer, akutnu toksičnost i hroničnu toksičnost i toksičnost po životnu sredinu, ili akutnu

[156] https://fsc.org/en/document-center/documents/375.

toksičnost i hroničnu toksičnost. FSC lista ograničenih HHP uključuje sve hemijske pesticide koji pripadaju jednoj od tri grupe opasnosti, dakle akutnu toksičnost ili hroničnu toksičnost ili toksičnost po životnu sredinu.

Slika 4. Dijagram iz FSC Politike o pesticidima

Izbjegavanje štete po vrijednosti životne sredine i zdravlje ljudi - Kada koristite hemijske pesticide, morate dati prioritet prevenciji i ublažavanju rizika u odnosu na otklanjanje štete i kompenzaciju. Svaka šteta mora biti otklonjena u skladu sa njenom veličinom, pravična nadoknada obezbijeđena kada otklanjanje štete nije moguće i mehanizmi razvijeni za rješavanje pritužbi i obezbjeđivanje pravične naknade radnicima i lokalnim zajednicama.
Zakonodavstvo koje detaljno opisuje zakonske zahtjeve za bezbjednu upotrebu pesticida razlikuje se od zemlje do zemlje i između regiona. Stoga je od vitalnog značaja da korisnici budu u potpunosti svjesni nacionalnog zakonodavstva, kontrola i kodeksa prakse, i da moraju da se pridržavaju svih relevantnih zahtjeva. Oznaka proizvoda obično predstavlja ključni izvor informacija o bezbjednoj upotrebi bilo kojeg pesticida.

Sljedeći elementi ukazuju na dobru praksu pri korišćenju pesticida, međutim važno je napomenuti da **specifični zahtjevi nacionalnih propisa treba da imaju prednost u svim situacijama**:

- Obratiti pažnju na izbor odgovarajuće doze, aplikatora, metoda aplikacije, vremenski raspored, zapreminski protok, kalibraciju, veličinu kapljice, tip mlaznice i brzinu razblaživanja.
- Osigurati da operateri imaju odgovarajuću obuku i informacije o pesticidima za koje se od njih se traži da koriste i da su adekvatno zaštićeni od štetnih efekata pesticida vršenjem procjene rizika i korišćenjem njenih rezultata da obezbijede odgovarajuće procedure, inženjerske kontrole i lične zaštitne opreme.
- Osigurati da lokalne zajednice i korisnici šuma budu adekvatno informisani o upotrebi pesticida tamo gdje ona može biti štetna, na primjer postavljanjem odgovarajućih upozorenja.
- Osigurati da su vremenski uslovi odgovarajući u vrijeme prskanja.
- Prskanje iz vazduha može biti od posebnog značaja zbog mogućnosti da nanošenje spreja izazove kontaminaciju domova i lokalnih zahvata vode za piće. Stoga, prije nego što se izvrši

bilo kakvo prskanje iz vazduha, posebno je važno da se riješe svi gore navedeni faktori, uključujući obezbjeđivanje preduzimanja svih mogućih praktičnih koraka kako bi se izbjeglo nanošenje ili prekomjerno prskanje domova i njihovih neposrednih lokalnih zahvata vode za piće.

- Posebnu pažnju posvetiti pri rukovanju nerazrijeđenim pesticidima, jer upravo prolivanje u ovoj fazi vjerovatno predstavlja najveći rizik od štete po životnu sredinu.
- Vodu za pranje, neiskorišćene pesticide i iskorišćene kontejnere odložiti pažljivo i bez štete po životnu sredinu.
- Bezbjedno skladištiti i transportovati pesticide.

Monitoring - Mora se voditi evidencija o upotrebi hemijskih pesticida, uključujući:

- Trgovačko ime,
- Aktivni sastojak,
- Količina upotrijebljenog aktivnog sastojka,
- Period korišćenja,
- Broj i učestalost prijava,
- Lokacija i oblast upotrebe i
- Razlog upotrebe.

Pored zahtjeva nacionalnih propisa, korisnici bi, kao minimum, trebalo da razmotre usvajanje sledećih elemenata dobre prakse prilikom vođenja evidencije o upotrebi pesticida:

- Voditi evidenciju o procjeni rizika za bezbjednost operatera, sa detaljima o postupcima koje treba slijediti u sprovođenju primjene pesticida, u skladu sa odgovarajućim zakonodavstvom ili smjernicama.
- Zabilježiti količine i naziv korišćenog pesticida, metodologiju primjene, ko je primijenio, gdje i kada je pesticid primijenjen i preovlađujuće vremenske uslove. Na osnovu ovih informacija, u budućnosti se od sertifikovanih imanja može tražiti da podnesu jednostavan, sažeti godišnji povrat pesticida za svaki upotrebljeni aktivni sastojak – pogledati http://www.fsc.org/internationalpolicies.html,, brochures > IPM Guide > Recording Sheet for Annual Use of Pesticide.pdf.
- Zabilježiti svako odlaganje ili prosipanje (i mjere preduzete za sprječavanje zagađenja). • Zabilježiti proces odlučivanja i obrazloženje za izbor hemijske ili nehemijske metode. • Arhivirati zapise kako bi im se moglo kasnije pristupiti.

9.6. Ekološki i društveni zahtjevi koje projekat mora ispuniti

Neće biti uticaja na zaštićena područja i staništa, a kulturno nasljeđe i visoko rizične aktivnosti biće izložene iz finansiranja. Pitanje kvaliteta i upotrebe vode obradiće se kroz pripremne dokumente. Ostali povezani uticaji bave se izgradnjom malih razmjera i uključuju prašinu i buku, OHS, kontrolu pristupa lokaciji, upravljanje saobraćajem, upravljanje otpadom koji se mogu lako ublažiti i nadgledati. Projektne aktivnosti biće podvrgnute skriningu aktivnosti visokog rizika i dodeljivanju adekvatne dubinske analize na osnovu dodeljene kategorije rizika za bespovratna sredstva i za predložene aktivnosti poboljšanje performansi preduzeća za preradu drveta u okviru Komponente 1. i održivo upravljanje šumama u okviru Komponente 2. Pošto FEDEP projekat podrazumijeva niz podprojekata koji će biti definisani, pripremljeni i realizovani u okviru njega, u skladu sa zahtjevima SB koji se odnose na životnu sredinu i društvo definisanim u ESS 1 – Procjena i upravljanje rizicima

i uticajima na životnu sredinu i društvo.
APCU će za svaku podkomponentu i odgovarajuće podprojekte izvršiti procjenu ekoloških i društvenih uticaja na osnovu ovog ESMF, uključujući bespovratna sredstva koja će se pregledati kao dio procesa pregleda za svaki pojedinačni grant.

APCU će za svaki pojedinačni podprojekat izraditi Procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo ili Plan upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima u skladu sa ovim ESMF.

ESIA ili ESMP za određenu lokaciju integrisaće sve zahtjeve relevantnih standarda, kako slijedi:

- ESS1 o sadržaju studija i opštim smjernicama za procjenu uticaja
- ESS2 o planovima upravljanja radom gdje je to relevantno
- ESS3 o integrisanju mjera za poboljšanje korištenja vode i resursa, promovisanju korištenja obnovljive energije, upravljanju posebno opasnim otpadom, te o provođenu Integrisanog plana upravljanja štetočinama
- ESS4 o zdravlju i sigurnosti zajednice
- ESS5 za adekvatno rješavanje preseljenja u okviru Projekta, iako bi za to mogli biti potrebni dokumenti odvojeno izrađeni od ESIA -e ili ESMP -a
- ESS6 o relevantnim mjerama ublažavanja u pogledu očuvanja biološke raznovrsnosti ili za provjeru aktivnosti koje mogu negativno uticati na staništa
- Odredbe ESS8 o slučajnim nalazima kao radovi uključivaće iskopavanje i kretanje zemljišta, i
- ESS10 koji će voditi principe javnog objavljivanja pripremljenih dokumenata specifičnih za lokaciju.

Instrument koji će se koristiti za procjenu ekoloških i društvenih uticaja biraće se na osnovu procesa provjere i utvrđenog rizika po životnu sredinu i društvo.

KOMPONENTA 1: Unapređenje učinka javnog i privatnog sektora u gazdovanju šumama i preradi drveta
Ova komponenta ima za cilj da ojača drvoprerađivačka preduzeća kako bi poboljšala produktivnost i povećala profitabilnost kroz:

(i) reforme mehanizama prodaje drveta u javnom sektoru, u kombinaciji sa tehničkim, tržišnim informacijama I razvoj vještina usluge za poduzeća za preradu drveta;
(ii) usklađivanje grantova za preduzeća za preradu drveta ojačati performanse; i,
(iii) uparivanje grantova/grantovi za ruralna preduzeća za proizvodnju energije iz drvne biomase za proizvodnju goriva na bazi drvne biomase kao što su peleti i za skladištenje ovih goriva.

KOMPONENTA 2.: Održivo upravljanje šumama
Proširivanje delatnosti šumarstva kroz ulaganja u poboljšano upravljanje postojećim šumama, obnovu degradiranih šuma i predjela i zaštitu šuma, zaštita od požara i intenzivne tretmane šumarstva (ponovno pošumljavanje, proređivanje i drugi poslovi upravljanja), povećanje i poboljšanje kapaciteta rasadnika, opreme za zaštitu od požara, izgradnja i sanacija šumskih puteva, nabavka opreme i softvera i obuka kadrova. Privatni vlasnici šuma bi dobili podršku da poboljšaju svoje prakse upravljanja, na primer, kroz sertifikaciju, osnivanje udruženja vlasnika privatnih šuma i savetodavne službe. Ove aktivnosti bi pomogle da se poboljša nabavka sirovina za proizvodnju peleta i drugih šumskih proizvoda sa ovih prostora. Projekat će takođe finansirati nacionalnu inventuru šuma i sisteme za upravljanje informacijama kako bi se poboljšala transparentnost i u

prodaji drveta i u javnom angažmanu.

KOMPONENTA 3: Upravljanje projektom

Ova komponenta će finansirati APCU -jedinicu odgovornu za upravljanje projektom, praćenje i izveštavanje, i inkrementalne troškove povezane sa upravljanjem projektom – npr. angažovanje E&S konsultanta, građevinski radovi, obuka, oprema; finansijsko upravljanje i izveštavanje; i, praćenje i evaluaciju, kao i aktivnosti neophodne da bi se osigurala usklađenost sa ekološkim i društvenim okvirom. Uspostavljanje i održavanje mehanizma za rešavanje žalbi će se finansirati iz ove komponente.

Tabela br. 23 Ekološki i društveni zahtjevi koje Projekat mora ispuniti

KOMPONENTE	OPIS AKTIVNOSTI	ZAHTJEVI SVJETSKE BANKE		ZAHTJEVI RS		
		Kategorija rizika prema SB	Instrumenti za procjenu uticaja na životnu sredinu	Alat za procjenu uticaja na društvo	Zaštita životne sredine	Prostorno planiranje i izgradnja
KOMPONENTA 1: UNAPREĐENJE UČINKA JAVNOG I PRIVATNOG SEKTORA U UPRAVLJANJU ŠUMAMA I PRERADI DRVA						
Potkomponenta 1.1 Razvoj tehnologije, politike i vještina za upravljanje šumama u javnom sektoru	(i) Povećanje kapaciteta za stvaranje prihoda i efikasnosti JŠP Šume RS (ii) Unapređenje sistema prodaje drveta (iii) Inventura šuma i sistem upravljanja informacijama.	Nizak rizik	-	LMP, SEP	- Nema uticaja na životnu sredinu. Uticaji na društvo u fazi rada uglavnom se odnose na potencijalna pitanja radnog prava, zdravlje i bezbjednost na radu, uspostavljanje žalbenog mehanizma i potrebu uključivanja zainteresovanih strana u sve projektne aktivnosti	-
Potkomponenta 1.2 Centar za konkurentnost u drvnoj industriji	Osnivanje Centra za konkurentnost na Univerzitetu kroz ulaganje u mašine i opremu, razvoj nastavnih planova i programa, programe obuke i konsalting i akreditaciju	Nizak rizik	-	ESMF,LMP, SEP	- Nema uticaja na životnu sredinu koji je trenutno predviđen, određene aktivnosti mogu biti predmet skrininga i adekvatne dubinske analize (eng. due diligence), ako je potrebno Uticaji na društvo u fazi rada uglavnom se odnose na potencijalna pitanja radnog prava, zdravlje i bezbjednost na radu, uspostavljanje žalbenog mehanizma i potrebu uključivanja	-

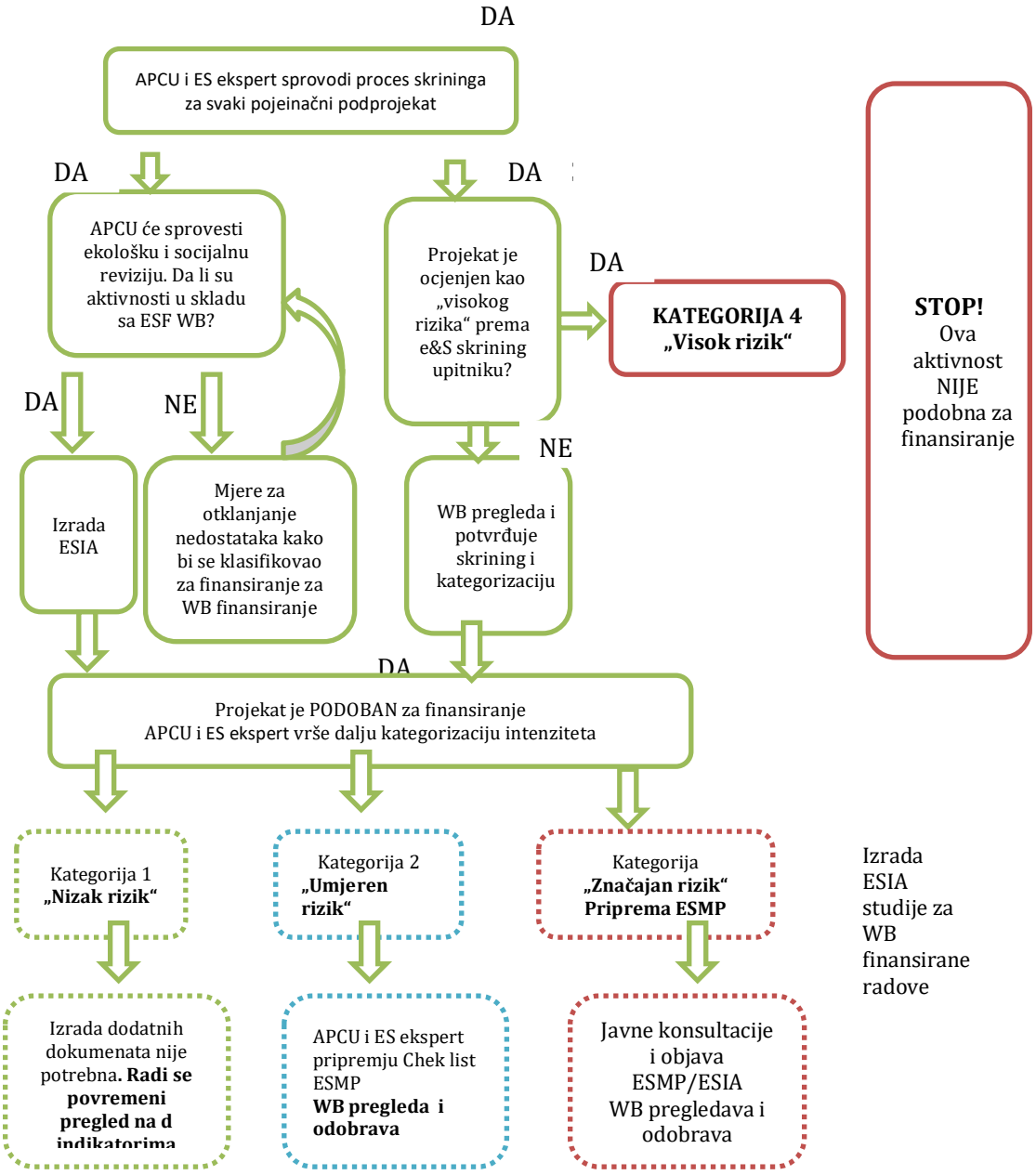
					zainteresovanih strana u sve projektne aktivnosti.	
Potkomponenta 1.3. Ciljana podrška malim i srednjim preduzećima za preradu drveta	Podrška kompanijama za preradu da se prilagode i imaju koristi od revidovanog sistema prodaje drveta i da imaju koristi od promjena koje će vjerovatno dovesti do tržišta izvoza kao rezultat Evropskog zelenog dogovora i drugih tržišta izvoz	Nizak rizik	-	LMP, SEP	- Nema uticaja na životnu sredinu Uticaji na društvo se odnose na potencijalna pitanja radnog prava, zdravlje i bezbjednost na radu, koje treba riješiti kroz uspostavljanje žalbenog mehanizma i potrebu uključivanja zainteresovanih strana u sve projektne aktivnosti.	-
<u>Komponenta 2: ODRŽIVO UPRAVLJANJE ŠUMAMA</u>						
Potkomponenta 2.1 **Održivi poslovi u šumarstvu**	Finansiranje investicija u poboljšano upravljanje postojećim šumama, regeneraciju degradiranih šuma i pejzaža i zaštitu šuma (uključujući upravljanje požarima) i intenzivne tretmane šuma (uključujući ponovno pošumljavanje/pošumljavanje, prorjeđivanje i druge poboljšane operacije upravljanja šumama)	Umjereni rizik	Projekti "visokog" rizika ne ispunjavaju uslove za finansiranje. Za potprojekte "značajnog" rizika, procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo i ESMP treba pripremiti u skladu sa ovim ESMF-om. Za potprojekte "umjerenog" rizika, ESMP specifičan za lokaciju treba pripremiti u skladu sa ovim ESMF-om.	ESMF, EMP, RPF, LMP, SEP	Pojedinačne aktivnosti koje se odnose na poslove u šumarstvu mogu imati određene uticaje na životnu sredinu, te ih je potrebno pojedinačno pregledati (Screening), utvrditi nivo rizika za svaku aktivnost i sprovesti procedure za pripremu potrebne dokumentacije. Uticaji na društvo se odnose na potencijalna pitanja radnog prava, zdravlje i bezbjednost na radu, koje treba riješiti kroz uspostavljanje žalbenog mehanizma i potrebu uključivanja zainteresovanih strana u sve projektne aktivnosti.	Građevinska dozvola

			Za potpprojekte niskog rizika, generički ESMP treba pripremiti u skladu sa ovim ESMF-om			
Potkomponenta 2.2. Povećanje produktivnosti u šumarstvu	Unapređenje šumske infrastrukture i efikasna i ekološki prihvatljiva mehanizacija za sječu, izgradnja i sanacija šumskih puteva, nabavka opreme i softvera i obuka osoblja.	Umjereni rizik	Projekti "visokog" rizika ne ispunjavaju uslove za finansiranje. Za potprojekte "značajnog" rizika, procjenu uticaja na životnu sredinu i društvo i ESMP treba pripremiti u skladu sa ovim ESMF-om. Za potprojekte "umjerenog" rizika, ESMP specifičan za lokaciju treba pripremiti u skladu sa ovim ESMF-om. Za potpprojekte niskog rizika, generički ESMP treba pripremiti u skladu sa ovim ESMF-om	ESMF, EMP, RPF, SEP, LMP	Pojedinačne aktivnosti koje se odnose na poslove u šumarstvu mogu imati određene uticaje na životnu sredinu, te ih je potrebno pojedinačno pregledati (Screening), utvrditi nivo rizika za svaku aktivnost i sprovesti procedure za pripremu potrebne dokumentacije. Uticaji na društvo se odnose na potencijalna pitanja radnog prava, zdravlje i bezbjednost na radu, koje treba riješiti kroz uspostavljanje žalbenog mehanizma i potrebu uključivanja zainteresovanih strana u sve projektne aktivnosti	Građevinska dozvola
Potkomponenta 2.3. Jačanje ruralnih preduzeća za	Otvaranje pilot logističkog centra koji će djelovati kao depo za dva glavna tržišna segmenta:	Nizak rizik	-	LMP, SEP	- Trenutno nema predviđenih uticaja na životnu sredinu. Određene aktivnosti mogu biti predmet provjere i	-

proizvodnju drvnog goriva	a) maloprodaja domaćinstvima u zajednici za kupovinu njihovih drva za ogrev i za opštu maloprodaju drugih proizvoda koji su dostupni u logističkom centru, kao što su drvo za ogrev ili pelet; b) masovna prodaja niza proizvoda od drveta ili biomase.				odgovarajuće dubinske provjere, po potrebi. Uticaji na društvo u fazi rada uglavnom se odnose na potencijalna pitanja radnog prava, zdravlje i bezbjednost na radu, uspostavljanje žalbenog mehanizma i potrebu uključivanja zainteresovanih strana u sve projektne aktivnosti.	
Potkomponenta 2.4. Podrška privatnim šumama	Podrška vlasnicima privatnih šuma da poboljšaju svoje prakse upravljanja (sertifikacija, osnivanje udruženja vlasnika privatnih šuma i savjetodavna služba).	Nizak rizik	-	LMP, SEP	- Trenutno nema predviđenih uticaja na životnu sredinu. Određene aktivnosti mogu biti predmet provjere i odgovarajuće dubinske provjere, po potrebi. Uticaji na društvo u fazi rada uglavnom se odnose na potencijalna pitanja radnog prava, zdravlje i bezbjednost na radu, uspostavljanje žalbenog mehanizma i potrebu uključivanja zainteresovanih strana u sve projektne aktivnosti.	-

9.7. Proces ekološke i društvene provjere (korak po korak)

U ovom poglavlju je opisana metodologija koju treba primjenjivati APCU kod utvrđivanja i upravljanja ekološkim i društvenim rizicima svakog potprojekta koji se provodi u okviru Komponente 2 Projekta. Pregled procesa je dati u sljedećoj shemi.

Slika br. 11 Shematski pregled procesa procjene rizika

Korak 1. Izvršiti brzu analizu rizika i E&S procjenu u skladu sa zahtjevima SB

Brza procjena rizika svakog potprojekta vrši se na osnovu brzi procjene uticaja projekta i osjetljivosti zahvaćene sredine. Koraci koje treba pratiti opisani su u nastavku.

1. Procjena uticaja projekta na osnovu:
   - Jačina projekta: zavisi od tehničkih karakteristika projekta.
   - Obim radova**:**
     Novogradnja - kad predloženi projekat predstavlja novo ulaganje, obično u novim područjima gdje će u većini slučajeva biti zahvaćeno zemljište i/ili domaćinstva.
     Sanacija - Međutim, kad postojeća konstrukcija zahtijeva određene radove da bi se povratile njene prvobitne karakteristike, ne očekuje se povećanje prvobitnog dizajna. Nema uticaja na zemljište ili domaćinstva.
     Održavanje - periodični radovi radi održavanja projekta u optimalnim uslovima.

2. Procjena osjetljivosti zahvaćene sredine:
   - Visoka osjetljivost: Područja važnih ekoloških i sociokulturnih karakteristika u području direktnog uticaja. Obično u nacionalnim parkovima ili zaštićenim područjima. Visok stepen biodiverziteta, endemizma i prijetnje. Velika opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov), kritični ekosistem (močvare, šume, itd.), područja sa visokim indeksom prirodnih katastrofa (poplave, zemljotres, itd.) i mjesta od značajnog kulturnog i historijskog interesa.
   - Umjerena osjetljivost: Područja važnih ekoloških i sociokulturnih karakteristika u području indirektnog uticaja. Obično u "tampon" zonama. Umjeren stepen biodiverziteta, endemizma i prijetnje, umjerena opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov), kritični ekosistem (močvare, šume, itd.), područja sa visokim indeksom prirodnih katastrofa (poplave, zemljotres, itd.) i mjesta od značajnog kulturnog i historijskog interesa.
   - Slaba osjetljivost: Područje ranije zahvaćeno ili bez kritičnog ekosistema i društvenih aspekata u području direktnog ili indirektnog uticaja. Nizak stepen biodiverziteta, endemizma i prijetnje; niska opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov), nizak rizik od prirodnih katastrofa (poplave, zemljotres, itd.); nema kulturnih/historijskih lokacija u području direktnog ili indirektnog uticaja.

Prihvatljivi kriterijumi za uparivanje bespovratnih sredstava obuhvatali bi, između ostalog, pažnju na pol, prikaz prilagodljivih i klimatski pametnih tehnologija, perspektivne i tržišno orijentisane lance vrijednosti i veze lanca vrijednosti, otvaranje novih radnih mjesta, potencijal za angažovanje privatnog sektora i efikasne i održive proizvodne metode.
Prijave za grant će dizajnirati kampanje za podizanje svijesti namjenjene ženama i zanatske kriterije i kriterije za izbor koji omogućavaju većem broju žena da učestvuje u odgovarajućoj prijavi za grant. Mladi porivrednici, žene bez zemlje zbog malog ekonomskog potencijala često nisu u mogućnosti da ostvare pravo na pristup grant shemama, zbog čega će Priručnik o radu sa grantovima senzibilisati kriterije za kvalifikovanost i uključiti kvalifikacione kriterijume za smanjenje isključenosti ovih ranjivih grupa i promovisanje inkluzije.
Prijave za bespovratna sredstva i budžet za njihovu primjenu moraju biti dizajnirani tako da se završavaju najmanje 12 mjeseci, a najviše 14 mjeseci.

Ključni pokretači za dizajn odgovarajuće šeme grantova su pružanje za
(i) program grantova za konkurentno podudaranje za privlačenje potencijalnih korisnika;
(ii) jasni kriterijumi i postupak izbora;
(iii) uzimajući u obzir karakteristike EU-a za podudaranje programa bespovratnih sredstava kako bi se iskoristilo iskustvo, svijest korisnika i izbjegla konkurencija između programa.

Program podudarnih grantova pokrivaće čitavu teritoriju i fokusirati se na podsektore i aktivnosti sa velikim učešćem žena kako bi se promovisala rodna integracija u lancima vrijednosti sa ciljem da se doprinese povećanju njihovih prihoda. Konkretno, projekat će stvoriti kriterije za kvalifikovanost i izbor koji omogućavaju većem broju žena da učestvuju u prijavi za grant, a takođe će pružiti podršku za poboljšanje pristupa žena proizvođačima znanju, inputima, tržištima i udruženjima, kako bi se povećao broj proizvođača koji učestvuju u lancu vrijednosti.

3. Procjena osjetljivosti zahvaćene sredine:
   - Visoka osjetljivost: Područja važnih ekoloških i sociokulturnih karakteristika u području direktnog uticaja. Obično u nacionalnim parkovima ili zaštićenim područjima. Visok stepen biodiverziteta, endemizma i prijetnje. Velika opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov), kritični ekosistem (močvare, šume, itd.), područja sa visokim indeksom prirodnih katastrofa (poplave, zemljotres, itd.) i mjesta od značajnog kulturnog i istorijskog interesa.
   - Umjerena osjetljivost: Područja važnih ekoloških i sociokulturnih karakteristika u području indirektnog uticaja. Obično u "tampon" zonama. Umjeren stepen biodiverziteta, endemizma i prijetnje, umjerena opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov), kritični ekosistem (močvare, šume, itd.), područja sa visokim indeksom prirodnih katastrofa (poplave, zemljotres, itd.) i mjesta od značajnog kulturnog i istorijskog interesa.
   - Slaba osjetljivost: Područje ranije zahvaćeno ili bez kritičnog ekosistema i društvenih aspekata u području direktnog ili indirektnog uticaja. Nizak stepen biodiverziteta, endemizma i prijetnje; niska opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov), nizak rizik od prirodnih katastrofa (poplave, zemljotres, itd.); nema kulturnih/historijskih lokacija u području direktnog ili indirektnog uticaja.

Brza procjena osjetljivosti zahvaćene sredine potprojekta vršiće se primjenom sljedeće matrice:

Tabela br. 24 Matrica za brzu procjenu osjetljivosti zahvaćenog područja

OSJETLJIVOST	OPIS
VISOKA	[ ] Zaštićena područja u području direktnog uticaja [ ] Velika opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov, drugo) [ ] Osjetljivi ili kritični ekosistem u području direktnog uticaja (močvare, bare, primarne ili sekundarne šume i drugo) [ ] Planinska topografija (nagib >35%) kada projekat predviđa gradnju pristupnog puta, cjevovoda itd. [ ] Područja podložna prirodnim katastrofama (poplave, zemljotresi drugo) [ ] Prisutna su mjesta od značajnog kulturnog i historijskog interesa u području direktnog uticaja
UMJERENA	[ ] Zaštićena područja u području indirektnog uticaja ili tampon zonama [ ] Umjerena opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov, drugo) [ ] Osjetljivi ili kritični ekosistemi u području indirektnog uticaja (močvare, bare, primarne ili sekundarne šume i drugo) [ ] Valovita topografija (nagib 15-35%) u području gdje se očekuje gradnja pristupnog puta, cjevovoda itd. [ ] Umjeren rizik od prirodnih katastrofa (poplave, zemljotresi, drugo) [ ] Prisutna su mjesta od kulturnog i historijskog značaja u području indirektnog uticaja
SLABA	[ ] Područja intervencije izvan zaštićenih područja (nacionalni parkovi ili tampon zone) [ ] Niska opasnost od degradacije životne sredine (krčenje šume, lov, itd.)

	[ ] Osjetljiva ili područja kritičnog ekosistema nisu u području direktnog uticaja (močvare, bare, primarne ili sekundarne šume i drugo) [ ] Ravna topografija (nagib >15%) kada projekat predviđa gradnju pristupnog puta, cjevovoda itd. [ ] Zone pod niskim rizikom od prirodnih katastrofa (poplave, zemljotresi, drugo) [ ] Nisu prisutna mjesta od kulturnog i historijskog značaja

Ako najmanje jedna postavka pokrene visoke varijable, evaluator može zaključiti da projekat ili komponenta ima gradilište **VISOKE** osjetljivosti; ako nijedna postavka nije na visokom nivou, ali najmanje jedna se aktivira u umjerenim varijablama, evaluator može zaključiti da projekat ili komponenta ima gradilište **UMJERENE** osjetljivosti; ako nema aktiviranja u visokim ili umjerenim postavkama, evaluator može zaključiti da projekat ili komponenta ima gradilište **SLABE** osjetljivosti.

4. Određivanje kategorije rizika

Sljedeća matrica će se koristiti u određivanju kategorije rizika:

Tabela br. 25 Matrica za određivanje kategorije rizika

UTICAJ PROJEKTA	**OSJETLJIVOST ZAHVAĆENE SREDINE**		
	Visoka	Umjerena	Slaba
Visok	Visoka	Značajna	Umjerena
Umjeren	Značajna	Značajna	Značajna
Slab	Umjerena	Umjerena	Slaba
Mali ili nikakav uticaj	Umjerena	Slaba	Slaba

Opis kategorija rizika:

- **VISOK nivo rizika** Projekat će vjerovatno imati značajan nepovoljan uticaj na životnu sredinu
- **ZNAČAJAN nivo rizika:** Projekat će vjerovatno imati značajan nepovoljan uticaj na životnu sredinu, ali jačina tog uticaja nije dobro poznata.
- **UMJEREN nivo rizika:** Projekat će vjerovatno imati značajan nepovoljan uticaj na životnu sredinu i poznata je jačina tog uticaja.
- **NIZAK nivo rizika:** Projekat vjerovatno neće imati značajan nepovoljan uticaj na životnu sredinu i društvo.

Ako projekat ima više od jedne komponente, ovaj proces treba primijeniti na svaku komponentu. Za konačni rezultat nivoa ekološkog rizika za projekat uzima se veća klasifikacija rizika za komponente. Na primjer, ako projekat uključuje izgradnju novog cjevovoda i sanaciju rezervoara, a prva komponenta je klasificirana kao "niskorizična", a druga kao "umjereno rizična", cijeli projekat treba klasificirati kao "umjereno rizičan." Prema brzoj procjeni rizika, poduzeće se sljedeće mjere:

Tabela br. 26 Nivo rizika pod-projekta i prateći EiD instrument

Kategorija	**Nivo rizika**	**Odluka o ekološkom i društvenom instrumentu**	**Primjeri aktivnosti predloženih u okviru Projekta**
1	**Projekti niskog rizika** - pod-projekti za koje se očekuje da će imati zanemariv/nizak ekološki i društveni uticaj	Prihvatljivi za finansiranje. Za pod-projekat će se pripremiti generički ESMP, ako bude bilo potrebno. Za potrebe ovog projekta pripremljen je primjer generičkog ESMP -a koji je naveden u Prilogu B ovog ESMF -a.	Podkomponenta 1.1 Tehnologija, politika i razvoj vještina za upravljanje šumama u javnom sektoru Podkomponenta 1.2 Centar za kompetencije drvne industrije

			Podkomponenta 1.3. Ciljana podrška malim i srednjim preduzećima za preradu drveta Podkomponenta 2.3. Jačanje ruralnih preduzeća za proizvodnju drvnog goriva
2	**Projekti umjerenog rizika** – pod-projekti za koje se očekuje da će biti lako upravljivi, lako predvidljivi, privremeni i od lokalnog utjecaja.	Prihvatljivi za finansiranje. Potrebno je razviti ESMP specifičan za lokaciju pod-projekta. Pregled ESMP-a nalazi se u Prilogu D ovog ESMF-a.	Pod-komponenta 2.1 Održive šumarske operacije Podkomponenta 2.2. Povećanje produktivnosti u šumskim operacijama
3	**Projekti značajnog rizika** – pod-projekti s potencijalnim i vrlo značajnim ili neopozivim okolišnim i socijalnim utjecajima, čiji je obim teško odrediti u fazi identifikacije projekta.	Prihvatljivi za finansiranje. Potrebno je izraditi ESIA ili ESMP specifičan za lokaciju pod-projekta u skladu sa ovim ESMF-om. Preliminarna procjena uticaja na životnu sredinu može biti neophodna za one pod-projekte za koje je potrebna ekološka dozvola po domaćem zakonu, kako bi se donijela odluka o tome može li se projekat nastaviti bez potpune procjene uticaja na životnu sredinu. Pregled ESIA-e nalazi se u Prilogu C ovog ESMF-a. Procjena će se provesti u skladu sa zakonima RS, ovim ESMF-om i odredbama utvrđenim u ESS1 i ESF-u.	Nijedna od poznatih aktivnosti predloženih Projektom ne spada u ovu kategoriju rizika.
4	**Projekti visokog rizika** – pod-projekti koji će vjerojatno imati vrlo značajne, raznolike i/ili dugoročne štetne utIcaje po zdravlje ljudi i životnu sredinu, čiju je veličinu teško odrediti u fazi identifikacije pod-projekta. Ovi uticaji mogu uticati i na šire područje u odnosu na lokaciju izvođenja pod-projekta. Mjere za ublažavanje takvih ekoloških rizika mogu biti složene i skupe.	Nisu prihvatljivi za finansiranje.	Nijedna od poznatih aktivnosti predloženih Projektom ne spada u ovu kategoriju rizika.

Osim toga, APCU su nadležne da:

- u slučaju utvrđene potrebe sa zauzimanjem zemljišta, pripremiti Plan raseljavanja za određenu lokaciju u skladu sa smjernicama iz Okvira za raseljavanje (RPF) koje su izrađene za projekat FEDEP,
- provesti izrađenu Proceduru za upravljanje radnom snagom (LMP) i po potrebi je ažurirati,
- poduzeti uključivanje interesnih strana i objaviti odgovarajuće informacije u skladu sa Planom uključivanja interesnih strana (SEP) koji je izrađen za projekat FEDEP a,
- integrirati preporuke i smjernice iz svih relevantnih ESS-a,
- provoditi monitoring i izvještavanje o učinku projekta FEDEP u oblasti E&S u odnosu na ESMF, RPF, SEP i LMP koji su posebno izrađeni za ovaj program.

Korak 2. Izvršiti procjenu uticaja na životnu sredinu u skladu s entitetskim propisima

Za aktivnosti nabrojane u tabeli u nastavku, izvršiti procjenu uticaja na životnu sredinu u zavisnosti od lokacije potprojekta, kako je objašnjeno u *Poglavlju* ***Error! Reference source not found.***.
Ako procjena pokazuje da je potprojekat visoko rizičan prema standardima SB , taj projekat ne ispunjava uslove za finansiranje.
Za potprojekte za koje Banka zahtijeva izradu ESMP-a za lokaciju, zahtjevi koji se odnose na ESMP ugrađuju se u ekološku dokumentaciju koja se dostavlja nadležnim organima.

Korak 3. Organizirati konsultacije s interesnim stranama

Konsultacije s interesnim stranama će se organizirati na lokaciji koja je najbliža lokaciji na kojoj se provodi projekat, u skladu sa zahtjevima iz SEP-a koji je izrađen za Projekat FEDEP. Ako potprojekti zahtijevaju izradu EIA koja je obavezna i regulirana domaćim propisima, taj proces podrazumijeva i učešće javnosti, javne rasprave i javno objavljenu studiju na način propisan entitetskim zakonodavstvom (komentari na javni dokument se evidentiraju, a odgovore dostavlja institucija/organizacija odgovorna za pripremu EIA). Osigurati da takve javne konsultacije budu u skladu i sa zahtjevima SB i Planom uključivanja interesnih strana koji je izrađen za Projekat FEDEP. Za određene aktivnosti, relevantni entitetski organ će tražiti odluku o potrebi za provođenjem postupka EIA.
U slučaju produžene pandemije izazvane koronavirusom, uključivanje interesnih strana će se organizirati u skladu sa Tehničkom napomenom: Javne konsultacije i učešće interesnih strana u aktivnosti koje podržava SB kad postoje ograničenja u organiziranju javnih sastanaka (20. mart 2020.).

Korak 4. (*Po potrebi i kada je primjenjivo*) Pribaviti različite dozvole i odobrenja

- *Vodni akti* u skladu sa zahtjevima iz Zakona o vodama, kao što je opisano u Poglavlju 5,
- *Građevinski akti* u skladu sa zahtjevima iz građevinskih propisa, kao što je opisano u Poglavlju 5,

Korak 5. Realizacija mjera/planova ublažavanja

ESMP mora biti uključen u tendersku dokumentaciju, a naknadno i u ugovor između Ministarstva i Izvođača. Izvođač je dužan sve mjere ublažavanja iz ESMP-a i dobijene ekološke i vodne dozvole uključi u Plan upravljanja životnom sredinom tokom građenja uz dodatno obrađene društvene aspekte koji će uključivati mjere ublažavanja uticaja na društvo.

Korak 6. Nadzor i izvještavanje

APCU će, u saradnji sa timovima za implementaciju projekta pratiti tok realizacije mjera ublažavanja/ESMP kroz direktni nadzor, kao i kroz nadzorni građevinski organ i redovno izvještavati banku u skladu sa Poglavljem Izvještavanje.

9.8. Upravljanje odgovarajućim šemama grantova u smislu ekoloških i društvenih uticaja

Šeme grantova za podudaranje projekata u okviru potkomponente 1.2. pružiće podršku inovacijama i razvoju preduzeća u drvoprerađivačkoj industriji. Operativni priručnik za bespovratna sredstva je u pripremi koji će utvrditi kriterije i postupke za ocjenu i izbor prijedloga bespovratnih sredstava. Zahtjevi i smjernice za E&S projekta biće ugrađeni u pakete za prijavu bespovratnih sredstava. Postupci za prijavu bespovratnih sredstava, kriteriji prihvatljivosti, kao i zahtjevi za E&S, biće otkriveni zainteresovanim stranama u skladu sa SEP pripremljenim za ovaj projekt.
Odgovarajući prijedlozi za bespovratna sredstva biće predmet postupka ocjenjivanja i ocjene sigurnosti koji uključuje korake kako su predstavljeni u nastavku.

Korak 1. Podnosilac zahtjeva priprema potrebnu dokumentaciju i pribavlja potrebne dozvole

Podnosilac prijave je odgovoran za pripremu potrebne projektne dokumentacije i potvrdu da su sve dozvole potrebne za predložene projekte pribavljene od nadležnih vlasti kako je propisano relevantnim zakonodavstvom RS i u skladu sa procedurama SB. U slučaju da predloženi projekat zahtijeva ekološku dozvolu (bez obzira da li je potrebna EIA ili ne), podnosilac zahtjeva će pripremiti sve potrebne dokumente i podnijeti zahtjev za ekološku dozvolu resornom ministarstvu.

Korak 2. Provjeravanje prijedloga za bespovratna sredstva primljenih za ispunjavanje uslova, uključujući procjenu rizika za E&S

APCU procjenjuje predložene potprojekte na osnovu Kontrolne liste za zaštitu životne sredine i socijalnu zaštitu (Prilog A) za identifikaciju potencijalnih uticaja na životnu sredinu i socijalnu zaštitu koji se odnose na projekte. Identifikovane aktivnosti granta koje zahtijevaju otkup zemljišta neće biti prihvatljive.

APCU prvo određuje kategoriju potprojekta zavisno od vrste, lokacije, osjetljivosti i obimu, prirodi i intenzitetu ekoloških i socijalnih potencijalnih rizika i uticaja. Projekt može spadati u kategoriju „visokog rizika“, „značajnog rizika“, „umjerenog rizika“ ili „niskog rizika“ (kao što je već opisano u gornjim poglavljima ovog ESMF-a).

Projekti „visokog rizika“ neće biti prihvatljivi za finansiranje. Za aktivnosti s ograničenim i specifičnim uticajima na lokaciju (umjereni rizik i značajan rizik), APCU će zahtijevati od podnosioca zahtjeva da izradi ESMP za određenu lokaciju. Za potprojekte sa zanemarljivim E&S potencijalnim uticajima (nizak rizik), APCU će zahtijevati od podnositelja zahtjeva da razvije generički ESMP za određenu lokaciju.

Red. br.	Pitanja za identifikaciju ekološkog i društvenog rizika	DA	NE	Nepoznato	Napomene
1.	Da li projekat podržava aktivnosti koje se nalaze na eliminatornoj listi Svjetske banke?				
2.	Da li predložena aktivnost spada na listu projekata za koje je puna PUŽS obavezna prema Zakonu o zaštiti životne sredine RS?				
3.	Da li predložena aktivnost zahtijeva drugu vrstu ekološke procjene prema zakonodavstvu RS?				
4.	Da li predložena aktivnost zahtijeva posebne javne konsultacije u skladu sa zakonodavstvom RS?				
5.	Da li predložena aktivnost uključuje novu izgradnju i / ili dogradnju?				
6.	Da li predložena aktivnost uključuje rekonstrukciju?				
7.	Hoće li se projektom koristiti prirodni resursi poput zemlje, vode, materijala ili energije, posebno bilo koji resursi koji se ne mogu obnoviti ili su deficitarni?				
8.	Hoće li se projektne aktivnosti izvoditi na arheološkom ili kulturnom nasljeđu ili će potencijalno uticati na njega?				
9.	Hoće li projektne aktivnosti biti izvori prašine, zagađivača ili nekih opasnih, toksičnih ili štetnih supstanci u vazduhu?				
10.	Da li će projektne aktivnosti biti izvori stakleničkih gasova ili supstance koje oštećuju ozonski omotač - ODS (halogeni)?				
11.	Hoće li projekt biti izvor buke i vibracija?				

12.	Hoće li projekt generisati značajne količine otpada (opasni, neopasni, inertni otpad)?				
13.	Hoće li projekt uključivati upotrebu, skladištenje, transport, rukovanje ili proizvodnju supstanci ili materijala koji mogu biti štetni po ljudsko zdravlje ili životnu sredinu, poput pesticida, ili podržati zabrinutost zbog stvarnih ili uočenih rizika po ljudsko zdravlje?				
14.	Hoće li projekt generisati dodatna ispuštanja otpadnih voda?				
15.	Postoje li rizici od kontaminacije površinskih voda?				
16.	Postoje li rizici od kontaminacije podzemnih voda?				
17.	Postoje li aktivnosti koje će dovesti do fizičkih promjena vodnog tijela?				
18.	Hoće li projekat doprinijeti zagađenju međunarodnih voda?				
19.	Postoje li rizici od fizičkih promjena terena, zagađenja tla, opterećenja sedimentom, erozije itd.?				
20.	Hoće li projekt uključivati upotrebu pesticida ili đubriva?				
21.	Postoje li područja na ili oko lokacije koja koriste zaštićene, važne ili osjetljive vrste flore ili faune, npr. za uzgoj, gniježđenje, ishranu, odmaranje, prezimljavanje, migraciju, na što bi projekt mogao uticati?				
22.	Hoće li se projekat nalaziti u nekom osjetljivom ili zaštićenom području ili u njegovoj blizini?				
23.	Postoje li područja ili odlike visoke pejzažne ili scenske vrijednosti na lokaciji ili oko nje na koju bi projekat mogao uticati?				
24.	Hoće li ovaj projekt uticati na neka kritična staništa (šume, močvare, močvare, vodeni ekosustavi)?				
25.	Hoće li ovaj projekat uticati na neke ugrožene biljke ili ugrožene životinjske vrste??				
26.	Da li postoji postrojenje za upravljanje otpadom u blizini lokacije podprojekata?				
27.	Postoje li neke rute ili objekti na ili oko lokacije koje javnost koristi za pristup rekreaciji ili drugim objektima na koje bi projekat mogao uticati?				
28.	Postoje li transportne rute na ili oko lokacije koje su podložne zagušenju ili koje uzrokuju ekološke probleme na koje bi projekt mogao uticati?				
29.	Da li lokacija izvođenja projekta obuhvata prethodno neizgrađeno područje na kojem će doći do gubitka zelenih površina?				
30.	Postoje li unutar ili oko mjesta izvođenja projekta objekti na koje bi projekat mogao uticati poput: domovi, vrtovi, ostalo privatno vlasništvo, industrija, trgovina, rekreacija, javni otvoreni prostor, objekti u zajednici, poljoprivreda, šumarstvo, turizam,				

	rudarstvo ili vađenje?				
31.	Postoje li područja unutar ili oko lokacije koja su gusto naseljena ili izgrađena, a koja bi mogla biti pogođena projektom?				
32.	Hoće li provođenje projekta prouzrokovati fizičko raseljavanje pojedinaca, porodica ili preduzeća?				
33.	Hoće li projekt trebati privremenu ili trajnu eksproprijaciju zemljišta?				
34.	Da li postoji pitanje prvenstva prolaska?				
35.	Da li projekat utiče na imovinu zajednice?				
36.	Da li će provođenje projekta uticati na bilo koje ranjive grupe ili pojedince?				
37.	Da li projekt utiče na zdravlje i sigurnost zajednice?				
38.	Da li postoji vjerovatnoća utcaja na zdravlje i sigurnost radnika?				
39.	Postoje li naznake da će se neformalna radna snaga koristiti za potrebe pod-projekta?				

Kategorizacija rizika	Nizak rizik	Umjereni rizik	Značajan rizik	Visok rizik
Odobrenje	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:
	Generalni ESMP	ESMP	ESIA	Predložena aktivnost se ne finansira

Korak 3. Podnosilac zahtjeva priprema ESMP

Podnosilac zahtjeva je odgovoran za pripremu ESMP-a. APCU može pomoći podnosiocu zahtjeva da pripremi ESMP. Ukoliko podnosilac zahtjeva ne pripremi ESMP, potprojekt neće biti podoban za projektno finansiranje.

Ako je podnosilac zahtjeva dužan pripremiti ekološku dokumentaciju u skladu sa zakonodavstvom RS, takva dokumentacija može se koristiti za pripremu ESMP-a. APCU bi trebao upoređivati ekološku dokumentaciju pripremljenu u skladu sa nacionalnim zahtjevima sa zahtjevima Svjetske banke u vezi sa pripremom ESMP-a kako bi se osigurala minimalna dosljednost u pogledu: (a) definisanja istih prioritetnih pitanja zaštite životne sredine, mjera ublažavanja i odgovornosti za provođenje, (b) program praćenja, (c) institucionalni aranžmani za upravljanje životnom sredinom.

Za sve projekte koji zahtijevaju ESMP, trebaju se organizovati lokalne javne konsultacije. U tu svrhu potrebno je unaprijed pripremiti ESMP dokument u skladu sa SEP pripremljenim za ovaj projekat.

Aktivnosti	Koji parametera treba pratiti?	Gdje treba vršiti monitoring?	Način monitoringa / vrsta opreme za monitoring?	Kada vršiti monitoring – Učestalost ili trajni monitoring?	Zašto je monitoring potreban?	Odgovornost
	Faza planiranja / projektovanja					
Faza planiranja	Negativne reakcije javnosti zbog nedostatka informacija i koordinacije aktivnosti	U lokalnoj zajednici	Ispitivanje evidencije pritužbi/žalbi	Po prijemu pritužbi građana	Da bi se spriječili uticaji u dogledno vrijeme	APCU, MPŠV
Potkomponenta 1.1 Razvoj tehnologije, politike i vještina za upravljanje šumama u javnom sektoru						
Unapređenje sistema prodaje drveta	Utvrđivanje kapaciteta za ostvarivanje prihoda i efikasnosti JŠP Šume RS, utvrđivanje postojećeg sistema prodaje drvne građe, Sistema inventure šuma i upravljanja informacijama	Centrala JŠP	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Povećati kapacitet za ostvarivanje prihoda i efikasnost JŠP Šume RS, unaprijediti postojeći sistem prodaje drvne građe i uspostaviti Sistem inventure šuma i upravljanja informacijama.	APCU, MPŠV
	Potkomponenta 1.2 Centar za konkurentnost u drvnoj industriji					
Osnivanje Centra za konkurentnost na Univerzitetu	Ulaganje u mašine i opremu, razvoj nastavnih planova i programa, programe obuke i konsalting i akreditaciju Ulaganje u mašine i opremu, razvoj nastavnih planova i programa, programe obuke i konsalting i akreditaciju	Univerzitet u Banjoj Luci	Vizuelni pregled	Tokom i nakon realizacije projekta	Da li su nabavljene planirane mašine i oprema, razvijeni nastavni planovi i programi, sprovedeni programi obuke i konsalting i dobijena akreditacija	APCU, Univerzitet u Banjoj Luci
Potkomponenta 2.1 Održivi poslovi u šumarstvu						
Ponovno/pošumljavanje, potpomognuta prirodna regeneracija i druga sanacija	Postojeće šume	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Da bi se odredio broj i vrsta stabala	APCU, FMU
	Stanje i stepen degradacije šuma i predjela	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Da bi se odredio broj degradiranih šuma i predjela	APCU, FMU

sastojina/pejzaža degradiranih zemljišta u javnoj svojini i napuštenih poljoprivrednih zemljišta	Utvrđivanje stanja degradiranih i napuštenih poljoprivrednih zemljišta u javnoj svojini	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Da bi se odredio broj degradiranih zemljišta u javnoj svojini i napuštenih poljoprivrednih zemljišta	APCU, FMU
Prorjeđivanje pregustih proizvodnih šuma	Stanje i nivo pregustih proizvodnih šuma	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Da bi se odredilo stanje i nivo pregustih proizvodnih šuma	APCU, FMU
Pretvaranje izdanačkih šuma niske vrijednosti u visoke šume	Nivo izdanačkih šuma male vrijednosti	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Za utvrđivanje izdanačkih šuma niske vrijednosti, usklađenost sa FSC standardom	APCU, FMU
Poboljšanje upravljanja požarom (protivpožarne prepreke, oprema, rezervoari itd.);	Broj i stanje postojećih protivpožarnih prepreka, opreme, rezervoara itd.	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Stanje postojećih mjera i koja vrsta radova je neophodna (izgradnja ili rekonstrukcija), usklađenost sa FSC standardom	APCU, FMU, Civilna zaštita
Razvoj rasadnika	Kapacitet i stanje postojećeg rasadnika	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Stanje postojećeg rasadnika i koja vrsta radova je neophodna (izgradnja ili rekonstrukcija), usklađenost sa FSC standardom	APCU, FMU
	Potkomponenta 2.2. Povećanje produktivnosti u šumarstvu					
Unapređenje šumske infrastrukture	Stanje postojećih šumskih puteva	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Stanje postojećih šumskih puteva i koja vrsta radova je neophodna (izgradnja ili rekonstrukcija), usklađenost sa FSC standardom	APCU, FMU
	Potkomponenta 2.4. Podrška privatnim šumama					
Nabavka efikasnih i ekološki prihvatljivih mašina za žetvu	Stanje postojeće mašinerije za žetvu	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Da bi se odredio potreban broj i vrsta mašina za žetvu	APCU, FMU

Podrška nabavci softvera i obuci osoblja	Računarska oprema i stepen obrazovanja kadrova	Centrala JŠP	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	Da li je instaliran novi računar i da li je osoblje završilo planiranu obuku	APCU
Podržana sertifikacija vlasnika privatnih šuma	Utvrđivanje kapaciteta i edukacija vlasnika privatnih šuma	Na lokaciji projekta	Vizuelni pregled	Jednom prije početka radova, tokom i nakon realizacije projekta	da li će SFM sertifikacija postignuta kroz šeme grupne sertifikacije, imati koristi od promjene koja će vjerovatno dovesti do tržišta izvoza kao rezultat Evropskog zelenog dogovora i drugih tržišta izvoza	APCU, MEE

Korak 4. Odobrenje potprojekta

APCU je odgovoran za pregled i odobrenje ekološke dokumentacije. Odobrenje ESMP-a uslijediće nakon javnog objavljivanja i završetka javnih konsultacija. Podprojekt će biti prihvatljiv za financiranje tek nakon odobrenja ESMP-a. Obaveza podnositelja zahtjeva da se pridržava zahtjeva navedenih u ESMP-u biće uključena u svaki ugovor o financiranju potprojekta.

ESMP ili generički ESMP mora formirati aneks konkursne dokumentacije za bilo koji ugovor o građenju za radove predviđene predloženim projektom. Postupak upravljanja radnim odnosom takođe će biti dio tenderske dokumentacije za ugovor o građenju.

Za potrebe ovog Projekta, pripremljen je generički ESMP koji je naveden u Prilogu B ovog ESMF-a. Generički ESMP daje uvid u mjere ublažavanja i strukturu praćenja radova. Generički ESMP uopšten je kontrolni popis uticaja i s tim povezanih mjera ublažavanja, koji bi prema potrebi trebao biti prilagođen lokaciji pod-projekata. Za pod-projekat, zavisno o nivou rizika, može biti potreban samo generički ESMP. U drugim slučajevima se može zahtijevati ESPM specifičan za lokaciju pod-projekta, i u tom je slučaju generički ESMP samo jedan dio ESMP-a specifičnog za lokaciju pod-projekta.

Korak 5. Praćenje i izvještavanje o pod-projektu

APCU će nadgledati provođenje ovog ESMF-a, kako na ukupnom nivou projekta, tako i na nivou pojedinačnih potprojekata. U okviru svojih uobičajenih aktivnosti praćenja, APCU će izvršiti nadzor (uključujući nadzor na licu mjesta, po potrebi) kako bi osigurao da podnosioci prijava poštuju svoje obaveze iz ugovora o dodjeli bespovratnih sredstava.

Usklađenost podnosioca zahtjeva za upravljanje radom sa zakonodavstvom RS-a o radu i zaštiti na radu i WB ESS2 nadgledaće se na osnovu Izvještaja o poštivanju zakonskih obaveza u vezi s radom, koji podnosilac zahtjeva podnosi na godišnjem nivou (ili na drugi način utvrđuje) APCU-u.

Nadzor E&S koji APCU treba provoditi mora pružiti informacije o ključnim aspektima E&S potprojekata, posebno utcajima E&S i efikasnosti poduzetih mjera ublažavanja. Takve informacije omogućavaju procjenu uspjeha ublažavanja kao dio nadzora nad projektom i omogućavaju provođenje korektivnih radnji po potrebi.

Kao dio svojih aktivnosti praćenja E&S, APCU-ov stručnjak za E&S posjetiće lokacije podprojekta po potrebi. Na osnovu zaštitnih efekata različitih potprojekata, oni će savjetovati o naknadnim isplatama koje treba izvršiti za korisnike grantova kojima je dodijeljen ugovor za provođenje potprojekata u okviru projekta. Ako se utvrdi da postoji neusklađenost ESMF-om i/ili ESF-om, daljnje isplate će se zaustaviti dok se ne osigura usklađenost.

APCU će biti odgovoran za izvještavanje o ESMP-u za potprojekte u okviru podudarnih šema grantova na isti način kao što je odgovoran za izvještavanje o ESMP-ima za druge podprojekte u okviru ostalih podkomponenata projekta. Svjetskoj banci će na polugodišnjoj osnovi predstavljati sažetke izvještaja o napretku u provođenju ESMP-a i ekološkim i socijalnim aspektima potprojekata.

9.9. Procedure upravljanja radom

U skladu sa zahtjevima Svjetske banke, LMP je razvijen kao zaseban dokument. Cilj LMP-a je osigurati pravedan tretman radnika i osigurati sigurne i zdrave radne uslove.

Fokus LMP-a je na radnicima koji su direktno angažirani od APCU-a i MPŠV RS-a za specifično izvršavanje projektnih zadataka i vanjskim konsultantima koje APCU angažuje za rad na projektu. Ovi radnici su definisani kao direktni radnici. Radnici koje angažuju ili zapošljavaju treće strane, tj. Izvođači, podizvođači i pružaoci usluga i dobri dobavljači definisani su kao radnici pod ugovorom na koje se ti postupci podjednako primjenjuju.

Očekuje se da će projekat angažovati **direktne radnike**, uključujući državne službenike (osoblje APCU-a i MPŠV RS) i vanjske konsultante Ti će radnici biti angažovani putem standardnog oblika ugovora o pružanju savjetodavnih usluga koje pruža Banka. Tamo gdje državni službenici rade u vezi s projektom, oni i dalje podliježu nacionalnom zakonodavstvu koje reguliše status, prava i dužnosti zaposlenih u javnom sektoru (osim ako se ne dogodi pravni prenos njihovog zaposlenja) i njihov radni odnos će i dalje biti podložan uslovima i uslovi njihovih postojećih ugovora ili aranžmana o zapošljavanju u javnom sektoru, sa izuzetkom zahtjeva u području zaštite radne snage i zaštite na radu (OHS) i zabrane dječjeg i prisilnog rada primjenjivaće se na državne službenike angažovane u projektu.

Ugovoreni radnici angažovaće ili zaposliti treće strane, tj. Izvođači, podizvođači (u mjeri u kojoj je takvo podugovaranje dozvoljeno prema glavnom ugovoru) i pružaoci usluga / savjetnici za obavljanje projektnih aktivnosti. Broj ugovorenih radnika procjenjuje se na 250 do 350 radnika.

Primarni radnici. Primarni dobavljači vjerovatno će biti angažovani na projektu, pružajući zalihe građevinskog materijala za građevinske radove koji će biti podržani projektom. Vjerovatno će biti manji broj takvih dobavljača koji će kontinuirano snabdijevati tim materijalima tokom provođenja Projekta. Primarni dobavljači takođe će vjerovatno isporučivati druge inpute za Projekt, na primjer, sjeme, gnojiva koja laboratorije mogu kontinuirano koristiti (pod potkomponentom 3.1). Svi primarni dobavljači moraju biti

formalna preduzeća koja nabavljaju i proizvode materijale koji podliježu visokim standardima. Radnici angažovani od strane primarnih dobavljača za nabavku spomenute robe i materijala definisani su kao radnici sa primarnim snabdijevanjem. Svi primarni dobavljači moraju se pridržavati svih odredbi danih u LMP-u.
Projektom neće biti dozvoljen rad za nijedno dijete ili prisilni rad.
Rizik neformalnog rada i povezani nedostatak zaštite ublažiće se kroz: i) izvještaj o usklađenosti rada i uslova rada koji potpisuje bilo koja treća strana ii) izjava o zakonskoj i regulatornoj usklađenosti koju je potpisala bilo koja treća strana i iii) pružanjem pristupa mehanizmu za žalbe radnika na projektu.
Od bilo koje treće strane (izvođača) koja zapošljava i angažuje ugovorene radnike očekuje se da osmisli i implementuje mehanizme za žalbe koji osiguravaju lak pristup zaštitnim mjerama i efikasne korektivne radnje u radnim situacijama koje mogu dovesti do žalbi i sporova. Dobavljači će pripremiti detaljan opis mehanizma za rješavanje žalbi (GRM) prije početka svog zadatka. GRM mora biti svima dostupan i napisan na jeziku koji svi razumiju. APCU će razviti i primijeniti mehanizam za žalbe za direktne radnike koji će riješiti probleme na radnom mjestu.
Prije ugovaranja, od ponuđača će se zatražiti da dostave izjavu kojom potvrđuju svoju osviještenost i orgovornost o WB ESS2, svoju čvrstu posvećenost poštivanju nacionalnih zakona o radu i zapošljavanju i zaštiti na radu i postupcima upravljanja radnom snagom u skladu sa WB ESS2 i svoju spremnost da se suzdrže od bilo kakve prakse koja se može tumačiti ili doživljavati kao diskriminatorna ili nepravedna prema njihovim zaposlenim. Nepodnošenje takve izjave isključiće ponuđača iz učešća u konkurisanju. Nakon dodjele ugovora, od ugovarača se zahtijeva da osiguraju vlastite procedure upravljanja radom koje moraju biti u skladu s LMP-om projekta. Dobavljači bi trebali pažljivo provjeriti kako bi osigurali da njihovi podizvođači, dobavljači i poslovni partneri uključeni u provođenje Projekta budu u skladu sa zakonom i da nemaju evidenciju o kršenju propisa o radu ili sigurnosti na radu. Ugovor koji će se sklopiti s odabranom trećom stranom sadržavaće odredbe LMP projekta kao minimalni standard predviđen za projektne radnike zaposlene ili angažovane od strane treće strane.
Tokom provođenja ugovora, treće strane koje angažuju / zapošljavaju projektne radnike moraće podnositi tromjesečne izvještaje o usklađenosti koji predstavljaju njihovu usklađenost sa LMP-om koristeći obrazac izvještaja naveden u LMP-u projekta. Izvještaj treba sadržavati broj i status projektnih radnika, broj angažovanih i otkazanih radnika u datom periodu, broj odrađenih sati, prekovremeni rad, redovitost plaćanja, pitanja zaštite na radu (povrede i smrtni slučajevi, ako postoje), sigurnosne mjere, podnesene i riješene žalbe, pružena / pohađana obuka, slučajevi nepridržavanja zakona i LMP.
Usklađenost rukovodioca rada s ugovorima u vezi sa radom i zaštitom na radu nadzirala bi se na način opisan u poglavlju 9. U slučaju da se na osnovu takvih izvještaja ili mehanizma za žalbu na projektu utvrde nepravilnosti, APCU će obavijestiti nadležnu inspekciju rada.

9.10. Okvir politike preseljenja

Okvir politike preseljenja razvijen je kao zaseban dokument. RPF pruža procedure za upravljanje neprisilnom eksproprijacijom/preseljenjem zemljišta, uključujući matricu prava za osobe pogođene projektom. Ovaj dokument također pruža informacije o pripremi RAP-ova potprojekata, kao i minimalne elemente koje bi RAP trebali sadržavati.

9.11. Procedura slučajnog pronalaska

Postupak slučajnog pronalaska postupak je specifičan za projekat koji opisuje radnje potrebne ako se tokom gradnje ili rada projekta nađu ranije nepoznati resursi baštine, posebno arheološki resursi. Procedura slučajnog nalaženja je postupak koji sprječava narušavanje slučajnih nalaza sve dok se ne izvrši procjena od strane nadležnog stručnjaka i ne primijene radnje u skladu sa zahtjevima.
Postupak detaljno opisuje radnje koje treba poduzeti kada se tokom građevinskih aktivnosti pronađu neidentifkovani potencijalni objekti/lokaliteti baštine. Postupak opisuje uloge i odgovornosti i vrijeme odgovora koje zahtijevaju i projektno osoblje i bilo koje relevantno tijelo nadležno za zaštitu kulturno istorijskog nasljeđa prirodne baštine.

Procedura za slučajan pronalazak kulturne baštine

Ako bilo koja osoba otkrije fizički kulturni resurs, kao što su (ali ne ograničavajući se na) arheološka nalazišta, historijska nalazišta, ostaci i predmeti ili groblje i / ili pojedinačne grobnice tokom iskopavanja ili gradnje, potrebno je poduzeti sljedeće korake:

I. Zaustaviti sve radove u blizini nalaza, dok se ne nađe rješenje za očuvanje ovih predmeta ili dok se ne dobije savjet od nadležnih vlasti;
II. Razgraničiti otkriveno mjesto ili područje; osigurajte stranicu kako biste spriječili bilo kakvu štetu. U slučaju uklonjivog predmeta, mora se urediti noćna straža dok nadležne lokalne vlasti to ne preuzmu;
III. Obavijestiti nadležno lice za mjesto pronalaska koji će zauzvrat obavijestiti nadležne lokalne vlasti;
IV. Snimite detalje u Izvještaj o incidentu i fotografišite nalaz;
V. Odgovorne lokalne vlasti i nadležno ministarstvo (Ministarstvo za zaštitu kulturno-istorijskog nasljeđa i prirodne baštine RS) bili bi zaduženi za zaštitu i očuvanje područja prije donošenja odgovarajućih odgovarajućih postupaka;
VI. Odluke o načinu postupanja sa nalazom donijeće nadležna tijela i nadležno ministarstvo. To bi moglo uključivati promjene u rasporedu (poput pronalaska nepomičnog ostatka od kulturnog ili arheološkog značaja), konzervaciju, restauraciju i spašavanje;
VII. Ministarstvo mora istražiti činjenicu u roku od 2 sedmice od datuma obavještenja i dostaviti odgovor u pisanoj formi;
VIII. Građevinski radovi mogli bi se nastaviti tek nakon što nadležne lokalne vlasti i nadležno Ministarstvo daju dozvolu u vezi sa zaštitom baštine;
IX. U slučaju da odgovor nije primljen u gore navedenom roku od 2 sedmice, ovo se smatra ovlaštenjem za nastavak obustavljenih građevinskih radova.

Jedan od glavnih zahtjeva postupka je vođenje evidencije. Svi nalazi moraju biti registrovani. Fotografije sa lica mjesta, kopije komunikacije sa vlastima koje donose odluke, zaključci i preporuke / smjernice, izvještaji o provođenju - čuvaju se. Ovi postupci moraju se nazivati standardnim odredbama u ugovorima o građenju. Dobavljač mora osigurati da svo osoblje, uključujući podizvođače i dobavljače, bude na odgovarajući način informisano o zahtjevima ovog postupka za slučajno pronalaženje. Tokom nadzora projekta, Nadležno lice za mjesto pronalaska nadgledaće gore navedene propise koji se odnose na postupanje u slučaju bilo kakvih slučajnih pronalazaka.

10. TROŠKOVI IMPLEMENTACIJE ESMF-A

10.1. Institucionalne odgovornosti

Ukupnu odgovornost u osiguravanju usklađenosti sa zahtjevima koji se tiču zaštite životne sredine i društva navedenim u ESMF-u snosi Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva RS. U okviru Ministarstva će biti uspostavljena APCU koja će imati funkciju koordinatora projekta i kontakt tačke projekta.

Jedinica za implementaciju projekta u poljoprivredi (APCU) će, u saradnji sa timovima za implementaciju projekta, nadgledati provođenje ovog Okvira i na ukupnom nivou Projekta i na nivou pojedinačnog podprojekta. Kao osnovni zahtjev za realizaciju projekta u skladu sa ESF-om Svjetske banke, relevantnim ESS-om i ovim ESMF-om, APCU će imati zaposlenog ili dodatno angažovanog stručnjaka za životnu sredinu i društvena pitanja.

Stručnjak za životnu sredinu (ekološki stručnjak) dužan je:

- Osigurati da se za svaki podprojekat provede dubinska analiza u oblasti životnu sredinunih i društvenih pitanja čim budu utvrđeni tehnički projekat i područje primjene, a kako je navedeno u ovom ESMF-u
- izvršiti pregled dokumenata životnu sredinu i društvene procjene i uspostaviti saradnju sa Svjetskom bankom u cilju dobijanja odobrenja
- rukovoditi konsultantima angažovanim na životnu sredini i društvenoj procjeni, prema potrebi, i osigurati podršku u pogledu koordinacije sa partnerima na implementaciji
- obaviti stručnu ocjenu Procjena uticaja na životnu sredinu i društvo (PPU ŽS) i Planova upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima (ESMP-a) koje izrađuju konsultanti i izvođači radova
- osigurati adekvatne konsultacije sa javnošću za vrijeme izrade instrumenata koji se tiču životnu sredinu i društva na način utvrđen SEP-om i Priručnikom o implementaciji projekta
- osigurati da su zahtjevi ESMP-ova za konkretnu lokaciju, kao i životnu sredinu i vodne dozvole uključene u zahtjeve poslodavca vezane za građevinske radove
- održavati redovne sastanke sa korisnicima, konsultantima, izvođačima radova, partnerima na implementaciji i vršiti redovne posjete lokacijama u cilju praćenja primjene instrumenata koji se tiču životne sredine i društva
- davati smjernice o provođenju mjera ublažavanja za projekat, a u skladu sa odobrenim dokumentima vezanim za životnu sredinu i društvo (ESIA/ESMP)
- u saradnji sa PIT-ovima, vršiti monitoring životnu sredinua i nadzor nad projektnim radovima, uključujući izradu periodičnih izvještaja o ostvarenom napretku, a kako bi se osigurala usklađenost sa relevantnim ekološkim zahtjevima
- izrađivati planove obuke, samostalno ili u saradnji sa angažovanim konsultantima, te obezbijediti provođenje obuka/vršiti nadzor nad provođenjem obuka o ekološkim pitanjima za vrijeme implementacije projekta i povezanih radova za osoblje koje radi na realizaciji projekta, izvođače radova i druge relevantne interesne strane.

Stručnjak za društvena pitanja dužan je:

- osigurati da se za svaki podprojekat provede dubinska analiza u oblasti društvenih pitanja čim budu utvrđeni tehnički projekat i područje primjene, a kako je navedeno u ESMF-u, RPF-u, LMP-u i SEP-u
- vršiti pregled dokumenata ekološke i društvene procjene (ESIA/ESMP, RAP) i sarađivati sa Svjetskom bankom na dobijanju odobrenja
- rukovoditi konsultantima angažovanim na ekološkoj i društvenoj procjeni, prema potrebi, i osigurati podršku u pogledu koordinacije sa partnerima na implementaciji;
- rukovoditi konsultantima angažovanim na izradi akcionih planova za raseljavanje i planskih dokumenata i oosigurati podršku u koordinaciji sa partnerima na implementaciji;
- vršiti nadzor i pregled otkupa zemljišta i aktivnosti prisilnog raseljavanja vezano za projekte čija je implementacija u toku i povremeno dostavljati ažurirane informacije;
- pružati snažnu podršku na terenu konsultantima i/ili agencijama-klijentima uključenim u preliminarne studije o raseljavanju ili u izradu akcionih planova za raseljavanje;
- uspostaviti i staviti u funkciju Mehanizme rješavanja žalbi (GRM-e) na način kako je utvrđeno SEP-om i LMP-om izrađenim za ovaj projekat;
- pružati podršku lokalnim zajednicama, konsultantskim firmama i izvođačima radova na uspostavljanju i stavljanju u funkciju Mehanizama za rješavanje žalbi na način utvrđen u SEP-u i LMP-u izrađenim za ovaj projekat;
- vršiti monitoring i nadzor nad projektnim radovima u pogledu društvenih pitanja, uključujući izradu periodičnih izvještaja o napredovanju projekta, a kako bi se osigurala usklađenost sa relevantnim društvenim zahtjevima.

- razvijati kapacitete konsultantskih firmi/pojedinačnih konsultanata, te izvođača radova za vrijeme realizacije projekta u pogledu planiranja i provođenja društvenih instrumenata (RPF/RAP, LMP, SEP), uključujući provođenje aktivnosti vezanih za upoznavanje sa projektom, obavještavanje o projektu i podizanje svijesti o projektu.
- povezivati krajnje korisnike, konsultantske firme/pojedinačne konsultante, izvođače radova, zajednice i lokalne vlasti u pogledu društvenih pitanja.

Osoblje APCU-a zaduženo je za:

- omogućavanje rada konsultanata u provođenju ekoloških i društvenih procjena
- utvrđivanje interesnih strana; održavanje konsultacija sa raznim grupama interesnih strana, posebno sa lokalnim zajednicama, uključujući osjetljive grupe, naročito žene, te predstavnicima lokalnih vlasti o uticajima predloženih intervencija
- uspostavljanje (na početku podprojekta) GRM-a i osiguravanje njegovog efikasnog funkcionisanja
- osiguravanje sistematskih konsultacija sa zajednicama i drugim lokalnim interesnim stranama tokom cijelog životnog ciklusa projekta
- nadzor i praćenje provođenja mjera ublažavanja u ESMP-ima
- dostavljanje kordinatoru projekta mjesečne izvještaje o ekološkim i društvenim pitanjima.

Stručnjak za ekološka i društvena pitanja sa rukovodiocima APCU također procjenjuju obim poslova u datom momentu, te predviđaju kakav će obim poslova biti u narednom periodu, a da bi se, ako je potrebno, tražila dodatna pomoć. Adekvatno planiranje izrade dubinske analize za koju se angažuju vanjski saradnici također je vrlo važno za vremenske rokove za realizaciju projekta. Stručnjaci će također sarađivati sa stručnim saradnicima za ekološka i društvena pitanja Svjetske banke da bi im se osigurala potrebna obuka o ESF, smjernice i pomoć kod organizovanja obuka za učesnike u komunalnim projektima.

Izradu dokumenata o tehničkoj pomoći i ESIA/ESMP-ova za konkretnu lokaciju za prioritetna ulaganja vrše kvalifikovane **konsultantske firme/samostalni konsultanti.** Konsultantske firme/samostalne konsultante bira APCU nakon provedene tenderske procedure u zemlji. Dokaz o posjedovanju odgovarajućih kvalifikacija su preporuke/iskustvo na sličnim projektima provedenim za međunarodne finansijske institucije, sa najmanje 7 godina dokazanog radnog iskustva u datoj oblasti. Okvirni prikazi ESIA i ESMP-ova koje treba uključiti u Opis projektnog zadatka (ToR) navedeni su u Aneksima D i E.

Za sve relevantne ToR-e potrebno je odobrenje tima Svjetske banke, a oni moraju obuhvatati minimalno sljedeće: opis projekta koji će se finansirati, spisak raspoložive dokumentacije i projekata (i dokumentacije o dubinskoj analizi izrađenoj za Projekat), uključujući i one čija je izrada u toku, spisak izvora svih relevantnih zakona o zaštiti životne sredine, OHS i drugih zakona zemlje (entiteta), sa spiskom relevantnih eekoloških i društvenih standarda Svjetske banke. ToR-ima se utvrđuje sadržaj dokumentacije o dubinskoj analizi i paket dokumentacije za svaku konkretnu lokaciju projekta i spisak ciljeva projekta. U ToR-ima se navodi da se nijedan očekivani rezultat projekta ne završava bez konsultacija sa javnošću i finalizacije dokumenata. Ako će se ti dokumenti koristiti i za dobijanje ekoloških dozvola od nadležnih organa, radovi predviđeni ToR-om završavaju se tek nakon pribavljanja predmetne dozvole.

Izvođač radova je odgovoran da osigura pravilno izvođenje radova, u skladu sa propisanim mjerama i entitetskim i međunarodnim standardima. Iz tog razloga, Izvođač mora imenovati lice zaduženo za zaštitu životnu sredinua i društva (sa fakultetskom diplomom u oblasti prirodnih nauka, ekološkog inžinjeringa ili slično) sa odgovarajućim iskustvom koje će biti zaduženo za poštovanje svih zahtjeva u oblasti zaštite životnu sredinua i društva i primjenu ESMP. To lice mora voditi računa o poštovanju ekoloških i društvenih standarda Banke i zaduženo je za zaštitu životne sredine i društva u skladu sa ESMP i dobijenim dozvolama te ima jasno definisane dužnosti i odgovornosti u koje, između ostalog, spada sljedeće: radovi se izvode u skladu sa

dobrom praksom građenja, otpadom na gradilištu, uključujući otpad koji sadrži azbest, se upravlja na odgovarajući način, na gradilištu se primjenjuju mjere vezane za OHS, o pitanjima vezanim za zaštitu životne sredine obavještava se nadzorni organ i lokalna zajednica. Nadzor radova redovno vrši imenovani nadzorni organ koji vodi računa da se aktivnosti provode u skladu sa planom upravljanja životnon sredinom.
Monitoring usklađenosti načina na koji Izvođač upravlja radnom snagom sa domaćim propisima o radu i zaštiti na radu vršiće se na osnovu izvještaja o usklađenosti uslova rada sa ESS 2 koje izvođači dostavljati APCU i konsultantu za nadzor (vanjski konsultant) jednom u pola godine. Format izvještaja dat je u Aneksu A LMP-a.

10.2. Izvještavanje

APCU uspostavlja i vodi evidenciju o:

- izboru podprojekata,
- angažovanju konsultantskih firmi/pojedinačnih konsultanata,
- izrađenim instrumentima koji se tiču životne sredine i društva i njihovom provođenju,
- napredovanju aktivnosti i radova za koje je potreban nadzor vezan za životnu sredinu i društvo,
- informacijama o angažmanu svih interesnih strana u skladu sa SEP-om,
- evidencijama o žalbama u skladu sa SEP-om, LMP-om i RPF-om.

APCU sačinjava i dostavlja SB-u kvartalne izvještaje o napredovanju u vezi sa rezultatima provjere podprojekata, odobrenja i monitoringa.
Predstavnici ŠG za ovaj Projekat uspostavljaju i vode evidenciju o:

- napredovanju aktivnosti i radova za koje je potreban nadzor ekoloških i društvenih pitanja,
- informacijama o angažmanu svih zaiteresovanih strana u skladu sa SEP-om,
- evidencijama o žalbama u skladu sa SEP-om, LMP-om i RPF-om

Osoblje ŠG podnosi APCU-u mjesečne izvještaje o napredovanju ostvarenom u ekološkom i društvenom smislu za konkretni pod-projekat, a APCU sa partnerima iz privatnog sektora razmatra sva pitanja navedena u tim izvještajima. APCU sačinjava i dostavlja SB-u kvartalne izvještaje o napredovanju u vezi sa rezultatima probira pod-projekata, odobrenja i monitoringa.

10.3. Procjena ESMF troškova implementacije

Procjena ukupnih troškova implementacije ESMF-a nije moguća, obzirom da broj aktivnosti vezanih za tehničku pomoć, odnosno podprojekata, nije poznat. Istaknuti su ključni elementi ESMF-a za čije troškove je potreban budžet i prikazane okvirne jedinične cijene koje po potrebi treba pregledati i revidirati.
Troškovi implementacije ESIA/ESMP-a, RAP-a i SEP-a za konkretnu lokaciju uključuju se u budžete relevantnih podprojekata. Uspostavljanje GRM-a u skladu sa SEP-om i LMP-om i realizacija aktivnosti na angažmanu interesnih strana ne podrazumijevaju dodatne troškove.

Tabela br. 27 Pregled troškoca implementacije

Vrsta aktivnosti	Opis	Jedinična cijena u US$
Tehnička pomoć	Izrada raznih stručnih studija (kao što su poslovni planovi, ugovori o javnim uslugama, prijedlog tarifa i sl.) i izgradnja kapaciteta o tehničkim, komercijalnim i finansijskim temama	Ukupni trošak obračunava se na osnovu broja dana potrebnih za završetak studije i dnevnog honorara konsultanta sa svim uključenim troškovima: domaći do 300 USD strani do 600 USD

Izrada ESIA-a za konkretnu lokaciju	Angažovanje konsultanata za izradu studija	do 75.000 USD
Izrada ESMP-a za konkretnu lokaciju	Angažovanje konsultanata za izradu studija	do 40.000 USD
Izrada RAP-a za konkretnu lokaciju	Angažovanje konsultanata za izradu studija	do 15.000 USD

11. NAČINI UKLJUČIVANJA ZAINTERESOVANIH STRANA

U okviru FEDEP-a pripremljen je SEP s ciljem da uspostavi efikasnu platformu za produktivnu interakciju sa pogođenim stranama i ostalim interesnim stranama u toku sprovođenja projekta. Značajan angažman svih zainteresovanih strana tokom čitavog projektnog ciklusa važan je aspekt dobrog upravljanja projektima i pruža mogućnosti za sljedeće:

- Pojašnjenje ciljeva projekta, obima i upravljanje očekivanjima,
- Obezbjeđivanje smislenosti angažmana građana,
- Traženje povratnih informacija za pružanje informacija za dizajn projekta, implementaciju, praćenje i evaluaciju,
- Procjenu i ublažavanje projektnih rizika,
- Bolje projektne rezultate i koristi,
- Širenje informacija i materijala o projektu,
- Rješavanje žalbi na projekt.

Kako bi se udovoljilo pristupima najbolje prakse, projekat će primijeniti sljedeće principe angažmana zainteresovanih strana:

- *Informisano sudjelovanje i povratne informacije*: informacije će se pružati i široko distribuirati među svim interesnim stranama u odgovarajućem formatu; pružaju se mogućnosti za dostavljanje povratnih informacija interesnih strana, za analizu i rješavanje komentara i nedoumica;
- *Pristup otvorenosti i vijeka trajanja*: javne konsultacije o projektu biće organizovane tokom čitavog vijeka trajanja, provodiće se na otvoren način, bez vanjskih manipulacija, uplitanja, prisile ili zastrašivanja;
- *Inkluzivnost i osjetljivost*: vrši se identifikacija interesnih strana kako bi se podržala bolja komunikacija i izgradili efikasni odnosi. Proces učešća u projektima je inkluzivan. Sve interesne strane se u svakom trenutku podstiču da budu uključene u proces konsultacija. Svim interesnim stranama omogućen je jednak pristup informacijama. Osjetljivost na potrebe interesnih strana ključni je princip na kojem se zasniva odabir metoda angažmana. Posebna pažnja posvećena je ranjivim grupama.

11.1. Objavljivanje informacija

Tabela br.18. ukratko opisuje kakve će se informacije otkriti i u kojim formatima, te vrste metoda koje će se koristiti za saopštavanje ovih informacija kako bi se ciljao široki spektar grupa interesnih strana. (Napomena: Poštovaće se preporuke za poštovanje mjera vazanih za COVID-19, dok se situacijane popravi).

Tabela br. 28 Formati objavljivanja informacija

Ciljane zainteresovane strane	Informacije/dokumenti koji se objavljuju	Način objave	Učestalost	Odgovornosti
Sve zainteresovane strane	· Projektni dokumenti (ESMF, SEP, RPF, LMP)	· Web stranice APCU/MPŠV	Nakon izrade dokumenata	· APCU/MPŠV/MPVŠ
	· ESMP, RAP pod-projekata	· Web stranice APCU/MPŠV i ŠG	Nakon izrade dokumenata	· APCU/MPŠV · Nadležne službe u ŠG
	· Kratki izvještaji o napretku projekta · Sažeci aktivnosti uključivanja zainteresiranih strana	· Web stranice APCU/MPŠV i ŠG	Tromjesečno	· APCU/MPŠV · Nadležne službe u ŠG
	· Najave projekta (vremenski raspored projektnih aktivnosti i srodne informacije) · Pozivi na javne konsultacije	· Web stranice APCU/MPŠV i ŠG · Objave putem različitih medija i saopštenja za javnost	Redovno u skladu s dinamikom projekta	· APCU/MPŠV · Nadležne službe u ŠG
Sve projektom pogođene osobe-PAP Ranjivi pojedinci/domaćinstva	· Informacije o procesu mehanizma za rješavanje žalbi (GRM) (uklj. informacije o lokalnim kanalima za prijem žalbi)	· Web stranice APCU/MPŠV i ŠG · Oglasne ploče / info-pultovi ŠG / lokalnih zajednica u pod-projektnim područjima · Letak s informacijama o GRM · Objave putem različitih medija i saopštenja za javnost	Nakon identifikacije pod-projekata	· APCU/MPŠV · Nadležne službe u ŠG
PAP: · Osobe pogođene programima izgradnje šumske infrastrukture	· Informacije o procesu GRM (uklj. informacije o lokalnim kanalima za prijem žalbi) · Ekološki i socijalni zahtjevi Projekta	· Web stranice APCU/MPŠV i ŠG · Oglasne ploče / info-pultovi ŠG / lokalnih zajednica u pod-projektnim područjima · Letak s informacijama o GRM · Objave putem različitih medija i saopštenja za javnost	Nakon identifikacije lokacija navodnjavanja	· APCU/MPŠV · Nadležne službe u ŠG
PAP: · Ljudi koji žive u područjima pod-projekta · Pravne osobe u područjima pod-projekta Ranjivi pojedinci/domaćinstva	· Plan upravljanja saobraćajem · Mjere zaštite zdravlja i sigurnosti zajednice · Informacije o procesu GRM (uklj. informacije o lokalnim kanalima za prijem žalbi)	· Web stranice APCU/MPŠVi ŠG · Oglasne ploče / info-pultovi ŠG / lokalnih zajednica u pod-projektnim područjima · Letak s informacijama o GRM · Objave putem različitih medija i saopštenja za javnost	Prije početka radova	· APCU/MPŠV · Nadležne službe u ŠG · Ugovarači
PAP: · Korisnici shema bespovratnih sredstava	· Ekološki i socijalni zahtjevi Projekta · Informacije o procesu GRM · Zahtjevi vezano za	· Službena korespondencija · (e-mail/Fax/pošta)	Tokom postupka odabira i nakon potpisivanja	· APCU/MPŠV

	upravljanje grant ugovorima, praćenje i izvještavanje		ugovora	
PAP: · **Drvoprerađivači** · Produžene savjetodavne usluge · Laboratoriji	· Proces GRM za radnike · Pozivni na sastanke · Pozivi na javne konsultacije · Projektna dokumentacija	· Službena korespondencija (e-mail/Fax/pošta)	Redovno u skladu s dinamikom projekta	· APCU/MPŠV
Ostale zainteresovane strane: · Ugovarači, pod-ugovarači, nadzori, pružaoci usluga, dobavljači · Niskokvalificirani, polukvalificirani i visokokvalif. radnici	· Proces GRM za radnike · Mjere zaštite na radu, rizici tokom građevinskih radova, mjere opreza pri upravljanju otpadom i opasnim materijalima, ZRO · Kodeks ponašanja · Plan upravljanja saobraćajem	· Web stranica ugovarača · Štampane kopije dokumenata projekta i pod-projekata u prostorijama ugovarača / na gradilištima	Prije početka radova / pružanja usluga	· APCU/MPŠV · Ugovarači, pod-ugovarači, nadzori, pružaoci usluga, dobavljači
Ostale zainteresovane strane: · Predstavnici ministarstava, ŠG · Privredna komora RS, · Udruženje "Naše šume" , · Lokalne NVO/OCD · Akademska zajednica/ fakulteti, istraživačke institucije i centri	· Pozivni na sastanke · Pozivi na javne konsultacije · Projektna dokumentacija	· Službena korespondencija (e-mail/Fax/pošta)	Redovno u skladu s dinamikom projekta	· APCU/MPŠV
Ostale zainteresovane strane: · Mediji (TV, radio, elektronski)	· Najave projekta (vremenski raspored projektnih aktivnosti i srodne informacije) · Pozivi na javne konsultacije · Informacije o planiranim sastancima · Ostale relevantne informacije o projektu, prema potrebi	· Službena korespondencija (e-mail/Fax/pošta)	Redovno u skladu s dinamikom projekta	· APCU/MPŠV

11.2. Predložena strategija za uključivanje mišljenja ranjivih grupa

Projektom će se preduzeti posebne mjere kako bi se osiguralo da ugrožene i ranjive grupe imaju jednaku priliku za pristup informacijama, pružanje povratnih informacija ili podnošenje žalbi. U mjeri u kojoj je to moguće, projektni pokazatelji će se pratiti i raščlaniti prema polu i ranjivim grupama. Konsultantske aktivnosti će se zasnivati na principu inkluzivnosti, tj. uključivanja svih segmenata lokalnog društva, uključujući ranjive pojedince.

Neke od strategija koje će biti usvojene za efikasno povezivanje sa ranjivim grupama i pojedincima će biti:

- Uvođenje socijalnih konsultanta pomoći će da se osigura proaktivno približavanje svim grupama stanovništva.
- Sasatanci, obuke i podizanja svesti će se sprovoditi u selima, a ne u opštinskim centrima kako bi se osiguralo veće učešće ciljanog stanovništva.
- Fokus grupe posvećene posebno ranjivim grupama sprovodiće se sa ranjivim grupama, uključujući grupe će se sprovoditi da bi se procjenio njihov pogled i zabrinutost, uključujući i za romske zajednice, domaćinstva i pojedince da bi se identifikovala kumulativna ranjivost koja proizlazi iz njihovog neintegrisanog statusa u zajednici i uticaja projekta koji se može pripisati
- po potrebi, korišćenje odgovarajućeg lokalnog jezika ili vizuelnih pomagala u slučaju slabe pismenosti, posebno za žene koje bi bile prvenstvena ciljna grupa;
- pružanje informacija licima sa posebnim komunikacijskim potrebama u pristupačnim formatima, poput Brajevog pisma ili krupne štampe; ispisivanje teksta ili znakovni video zapisi (uključujući vijesti i konferencije za štampu) za lica s oštećenim sluhom, online materijali za lica koja koriste pomoćnu tehnologiju; dijeljenje poruka na razumljive načine za lica s intelektualnim, kognitivnim i psihosocijalnim invaliditetom;
- korišćenje odgovarajućih komunikacijskih kanala prilagođenih potrebama ranjivih grupa (npr. TV/radio za starija lica i ruralne/ zajednice)

Pored toga, održavaće se fokus grupe ili pojedinačni konsultativni sastanci posvećeni posebno ranjivim grupama kako bi se procijenili njihovi stavovi i zabrinutosti, uključujući domaćinstva i pojedince u cilju utvrđivanja svake kumulativne ranjivosti koja proizlazi iz njihovog otuđenja od društva i nedovoljne integracije i uticaja koji se mogu pripisati projektu.

11.3. Konsultacije o Planu uključivanja zaintersovanih strana

Početna verzija Plana uključivanja zaunteresovanih strana biće objavljena na službenim web stranicama Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske, te na službenim web stranicama opština onih na čijoj teritoriji bude prihvaćen podprojekat, i biće upućena direktno relevantnim interesnim stranama s pozivom da online daju komentare. Javnost će biti obaviještena o procesu konsultacija putem dostupnih online alata i javnih objava u entitetskim novinama. Konsultacije će organizovati MPŠV RS koristeći razne online kanale (e-pošta, web stranice ministarstava, Facebook itd.), a zapisi o tim virtualnim raspravama odraziće se u konačnom nacrtu Plana uključivanja zaintersovanih strana.
Plan uključivanja zainteresovanih strana će se po potrebi ažurirati tokom pripreme, izrade i implementacije projekta.

11.4. Mehanizam za žalbe

Ključni cilj mehanizma za žalbe je osigurati efikasan način rješavanja žalbi. Svjetska banka očekuje da svaki projekat uspostavi takav mehanizam u skladu sa ESS10, u ranoj fazi razvoja projekta, kako bi na adekvatan i pravovremen način mogao da riješi određene probleme. Žalba uključuje žalbe i prijedloge u vezi s implementacijom projekta.

APCU će uspostaviti žalbeni mehanizam za rješavanje pitanja otkupa zemljišta i druge imovine, kao i gubitaka i štete uzrokovane građevinskim radovima, u skladu sa ESS5. Zato će žalbeni mehanizam biti uspostavljen u vrijeme kada APCU u saradnji s opštinskim upravama počne pregovore s PPO-ima te će raditi do završetka građevinskih aktivnosti.
GRM je dostupan bez ikakvih troškova i važno je da bude lako dostupan.

Na nivou projekta APCU će formirati Centralnu kancelariju za žalbe (CKŽ) kojom će on upravljati a u sklopu podprojektnih aktivnosti, formiraće se Lokalne kancelarije za žalbe (LKŽ) koje će formirati I upravljati Šumska gazdinstva. APCU će osigurati da lokalne kancelarije uključenih šimskih gazdinstava imaju barem jednog službenika koji će se baviti žalbama (Lokalni službenik za žalbe-LSŽ). Ovaj službenik će osigurati da se primanje žalbe potvrdi u roku od 3 kalendarskih dana, te da se žalbe dodijele pravoj osobi za pregled i prijedlog rješenja, a i da se rješenje/pismo zatvaranja pravovremeno pošalje osobi koja je uložila žalbu i da se potvrdi prijem. Lokalni opštinski službenik za žalbe će morati redovno dati pružiti ažuriranja APCU o primljenim žalbama i o bilo kakvim izvanrednim ili hitnim razvojima situacije.

Primjer obrasca žalbe se nalazi u PRILOGU H. ovog SEP-a.

Bilo kakve primjedbe ili zabrinutosti se mogu dati na znanje APCU ili LSŽ usmeno ili u pisanom obliku (poštom ili e-mailom), ili popunjavanjem obrasca za žalbe, bez ikakvih troškova za žalbe. Žalbe se mogu podnositi i anonimno.

APCU će osigurati da uključene opštine odrede barem jednog službenika na zadatak bavljenja žalbama. Ovaj službenik će osigurati da se primanje žalbe potvrdi u roku od 7 kalendarskih dana, te da se žalbe dodijele pravoj osobi za pregled i prijedlog rješenja, a i da se rješenje/pismo zatvaranja pravovremeno pošalje osobi koja je uložila žalbu i da se potvrdi primitak. Službenik zadužen na nivou opštine će morati Redovno dati pružiti ažuriranja APCU o primljenim žalbama i o bilo kakvim izvanrednim ili hitnim razvojima situacije.

Bilo kakve primjedbe ili zabrinutosti se mogu dati na znanje APCU ili lokalnom opštinskom službeniku usmeno ili u pisanom obliku (poštom ili e-mailom), ili popunjavanjem obrasca za žalbe, bez ikakvih troškova za žalbe. Žalbe se mogu podnositi i anonimno.

Centralna komisija za žalbe (CKŽC) stupa na snagu odmah nakon ocjene projekta, kako bi upravljala i na odgovarajući način odgovarala na žalbe u različitim fazama, dok će Lokalna komisija za žalbe (LKŽ) biti na snazi nakon donošenja odluke o svakom novom podprojektu. Pored GRM-a, dostupni su i pravni lijekovi dostupni prema nacionalnom zakonodavstvu (sudovi, inspekcije, upravni organi vlasti, itd.).

Sve žalbe će biti evidentirane u Registru i dodijelit će im se broj, a njihov prijem će biti potvrđen u roku od 7 kalendarskih dana. Svaka pritužba će biti evidentirana u registru sa sljedećim informacijama: ▪ opisom žalbe, ▪ datum potvrde prijema vraćene podnosiocu žalbe, ▪ opisom poduzetih radnji (istraga, korektivne mjere), i ▪ datumom rješenja i zatvaranja / dostavljanja povratnih informacija podnosiocu žalbe.

APCU ili LSŽ će učiniti sve razumne napore za rješavanje žalbe nakon potvrde primitka žalbe. Ako APCU ili opštinski službenik nisu u mogućnosti baviti se pitanjima putem direktne korektivne mjere, identificirati će se dugoročne korektivne mjere. Podnositelj žalbe će biti informisan o predloženoj korektivnoj akciji i praćenju korektivne akcije tokom 25 kalendarskih dana od dana potvrde žalbe.
Ako se određeno pitanje postavljeno kroz žalbeni mehanizam ne može riješiti ili ako nije potrebna akcija, podnosiocu žalbe će se dati detaljno objašnjenje/opravdanje zašto problem nije rješavan. Odgovor će također sadržavati objašnjenje o tome kako osoba/organizacija koja je podnijela žalbu može nastaviti s žalbom u slučaju da rezultat nije zadovoljavajući.

Ako podnosilac žalbe nije zadovoljan sa implementiranom korektivnom mjerom i/ili obrazloženjem razloga zbog kojih korektivna mjera nije potrebna, pritužba će se uputiti Odboru za žalbe.
Odbor za žalbe će uključivati najmanje:
• jednog člana APCU-a,
• jednog člana nadležnog šumskog gazdinstva,
• dva predstavnika osoba pod uticajem projekta.

Odbor će ponovo ocijeniti prethodno provedenu korektivnu mjeru i/ili obrazloženje razloga zbog kojih korektivna mjera nije potrebna, te će ponovo razmotriti alternative za rješavanje žalbe na zadovoljavajući način. Podnosilac žalbe će se obavijestiti o predloženoj alternativnoj korektivnoj mjeri i kontroli realizacije alternativne korektivne mjere u roku od 3 mjeseca nakon potvrde prijema žalbe.
Podnosioci u svako vrijeme mogu tražiti druge pravne lijekove u skladu sa zakonskim okvirom RS-a.

Kontakt detalji za upite i žalbe:
Na pažnju:
Goran Zubić, Vođa FEDEP projekta,
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i poljoprivrede RS
Adresa: Trg Republike Srpske 1, 78000 Banja Luka
Tel: +387 051/338-340
Email: g.zubic@ mps.vladars.net

PRILOG A: Skrining upitnik za ekološka i duštvena pitanja

Naziv pod-projekta:	
ID projekta:	
Lokacija pod-projekta:	
Agencija za implementaciju:	
Korisnici pod-projekta:	
Procijenjeno trajanje perioda gradnje:	
Procijenjeno trajanje perioda rada i održavanja (životni vijek pod-projekta):	
Osnovne informacije o predloženom pod-projektu i aktivnostima:	
Projektna aktivnost spada u okvir Pod-komponente:	

Red. br.	Pitanja za identifikaciju ekološkog i društvenog rizika	DA	NE	Nepoznato	Napomene
40.	Da li projekat podržava aktivnosti koje se nalaze na eliminatornoj listi Svjetske banke?				
41.	Da li predložena aktivnost spada na listu projekata za koje je puna PUŽS obavezna prema Zakonu o zaštiti životne sredine RS?				
42.	Da li predložena aktivnost zahtijeva drugu vrstu ekološke procjene prema zakonodavstvu RS?				
43.	Da li predložena aktivnost zahtijeva posebne javne konsultacije u skladu sa zakonodavstvom RS?				
44.	Da li predložena aktivnost uključuje novu izgradnju i / ili dogradnju?				
45.	Da li predložena aktivnost uključuje rekonstrukciju?				
46.	Hoće li se projektom koristiti prirodni resursi poput zemlje, vode, materijala ili energije, posebno bilo koji resursi koji se ne mogu obnoviti ili su deficitarni?				
47.	Hoće li se projektne aktivnosti izvoditi na arheološkom ili kulturnom nasljeđu ili će potencijalno uticati na njega?				
48.	Hoće li projektne aktivnosti biti izvori prašine, zagađivača ili nekih opasnih, toksičnih ili štetnih supstanci u vazduhu?				
49.	Da li će projektne aktivnosti biti izvori stakleničkih gasova ili supstance koje oštećuju ozonski omotač - ODS (halogeni)?				
50.	Hoće li projekt biti izvor buke i vibracija?				
51.	Hoće li projekt generisati značajne količine otpada (opasni, neopasni, inertni otpad)?				

52.	Hoće li projekt uključivati upotrebu, skladištenje, transport, rukovanje ili proizvodnju supstanci ili materijala koji mogu biti štetni po ljudsko zdravlje ili životnu sredinu, poput pesticida, ili podržati zabrinutost zbog stvarnih ili uočenih rizika po ljudsko zdravlje?				
53.	Hoće li projekt generisati dodatna ispuštanja otpadnih voda?				
54.	Postoje li rizici od kontaminacije površinskih voda?				
55.	Postoje li rizici od kontaminacije podzemnih voda?				
56.	Postoje li aktivnosti koje će dovesti do fizičkih promjena vodnog tijela?				
57.	Hoće li projekat doprinijeti zagađenju međunarodnih voda?				
58.	Postoje li rizici od fizičkih promjena terena, zagađenja tla, opterećenja sedimentom, erozije itd.?				
59.	Hoće li projekt uključivati upotrebu pesticida ili đubriva?				
60.	Postoje li područja na ili oko lokacije koja koriste zaštićene, važne ili osjetljive vrste flore ili faune, npr. za uzgoj, gniježđenje, ishranu, odmaranje, prezimljavanje, migraciju, na što bi projekt mogao uticati?				
61.	Hoće li se projekat nalaziti u nekom osjetljivom ili zaštićenom području ili u njegovoj blizini?				
62.	Postoje li područja ili odlike visoke pejzažne ili scenske vrijednosti na lokaciji ili oko nje na koju bi projekat mogao uticati?				
63.	Hoće li ovaj projekt uticati na neka kritična staništa (šume, močvare, močvare, vodeni ekosustavi)?				
64.	Hoće li ovaj projekat uticati na neke ugrožene biljke ili ugrožene životinjske vrste??				
65.	Da li postoji postrojenje za upravljanje otpadom u blizini lokacije podprojekata?				
66.	Postoje li neke rute ili objekti na ili oko lokacije koje javnost koristi za pristup rekreaciji ili drugim objektima na koje bi projekat mogao uticati?				
67.	Postoje li transportne rute na ili oko lokacije koje su podložne zagušenju ili koje uzrokuju ekološke probleme na koje bi projekt mogao uticati?				
68.	Da li lokacija izvođenja projekta obuhvata prethodno neizgrađeno područje na kojem će doći do gubitka zelenih površina?				
69.	Postoje li unutar ili oko mjesta izvođenja projekta objekti na koje bi projekat mogao uticati poput: domovi, vrtovi, ostalo privatno vlasništvo, industrija, trgovina, rekreacija, javni otvoreni prostor, objekti u zajednici, poljoprivreda, šumarstvo, turizam, rudarstvo ili vađenje?				

70.	Postoje li područja unutar ili oko lokacije koja su gusto naseljena ili izgrađena, a koja bi mogla biti pogođena projektom?				
71.	Hoće li provođenje projekta prouzrokovati fizičko raseljavanje pojedinaca, porodica ili preduzeća?				
72.	Hoće li projekt trebati privremenu ili trajnu eksproprijaciju zemljišta?				
73.	Da li postoji pitanje prvenstva prolaska?				
74.	Da li projekat utiče na imovinu zajednice?				
75.	Da li će provođenje projekta uticati na bilo koje ranjive grupe ili pojedince?				
76.	Da li projekt utiče na zdravlje i sigurnost zajednice?				
77.	Da li postoji vjerovatnoća utcaja na zdravlje i sigurnost radnika?				
78.	Postoje li naznake da će se neformalna radna snaga koristiti za potrebe pod-projekta?				

Kategorizacija rizika	Nizak rizik	Umjereni rizik	Značajan rizik	Visok rizik
	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:	Podnosilac zahteva treba da se pripremi:
	Generalni ESMP	ESMP	ESIA	Predložena aktivnost se ne finansira
Odobrenje				

Kategorizacija projekta obavljena od strane WB E&S eksperta: _____
Potpis odgovorne osobe: _____
Datum: _____

PRILOG B - Generički Plan upravljanja ekološkim i društvenim pitanjima za Projekat

PROJEKAT FAZA / AKTIVNOSTI	MOGUĆI EKOLOŠKI UTICAJI	MJERE ZA UBLAŽAVANJE	MONITORING PARAMETRI	ODGOVORNO TIJELO
FAZA PRIPREME PROJEKTA	Obavijestiti korisnike i relevantne institucije - stakeholderi	Korisnici i stakeholderi obaviješteni o planiranim projektnim aktivvnostima	Čuvati pisani dokaz obavijesti	• APCU
	Priprema tenderske dokumentacije	Osigurati profesionalan pristup, poštivanje nacionalnog zakonodavstva i WB smjernica	Izrađena tenderska dokumentacija	• APCU
FAZA GRADNJE				
Mobilizacija/ Privremeni objekti/Građenje/ Demobilizacija	**Opšti uslovi uređenja gradilišta i sigurnosna obavještenja**			
	• Obavještavanje javnosti i opšta sigurnost na gradilištu	• Lokalne građevinske i ekološke inspekcije i zajednice obaviještene su o predstojećim aktivnostima • Javnost je obaviještena o radovima putem odgovarajuće obavijesti u medijima i/ili na mjestima pristupačnim javnosti (uključujući mjesto radova) • Pribavljene su sve zakonom propisane dozvole za građenje • Izvođač formalno prihvata da će se svi radovi izvesti na siguran i discipliniran način s ciljem minimiziranja uticaja na okolno stanovništvo i životnu sredinu • Ograđivanje gradilišta • Kontrola pristupa neovlaštenih osoba gradilištu • Lična zaštitna oprema (LZO) radnika bit će u skladu s međunarodnom dobrom praksom (uvijek šljemovi, prema potrebi maske i zaštitne naočale, pojasevi i zaštitne čizme) • Postavljanjem odgovarajućih oznaka na gradilištu, radnici će se obavijestiti o ključnim pravilima i propisima kojih se trebaju pridržavati i brojevima za kontakt u hitnim slučajevima • Osigurati medicinske usluge i materijale na gradilištu za sve hitne slučajeve, kroz	• Čuvati pisani dokaz obavijesti, lokalnih dozvola i/ili objava u medijima, isječke iz novina • Nadzorni organ osigurava korištenje lične zaštitne opreme • Nadzorni organ vrši vizuelnu kontrolu odgovarajućih oznaka	• Nadzorni organ na gradilištu • APCU • Izvođač za izvođenje građevinskih radova

		institucionalne i administrativne aranžmane sa lokalnom zdravstvenom jedinicom • Osigurati prijenosne mokre i sanitarne čvorove za građevinske radnike		
Mobilizacija/ Privremeni objekti/Građenje/Demobilizacija	**Nabavka materijala**			
	• Indirektan uticaj na životnu sredinu kupovinom materijala za privredna društva koja nemaju dozvolu za rad	• Nabavka materijala sa ovlaštenih mjesta i mjesta koja imaju dozvolu za rad	• Uvid u ugovore sa dobavljačima	• Nadzorni organ na gradilištu • APCU • Izvođač za izvođenje građevinskih radova
	• Korištenje pozajmišta za materijal	• Pozajmišta podliježu radovima za potpuno vraćanje u prijašnje stanje nakon zatvaranja	• Kontrola pozajmišta nakon zatvaranja	• Nadzorni organ na gradilištu • APCU
Mobilizacija/ Privremeni objekti/Građenje/Demobilizacija	**Sigurnost saobraćaja i pješaka**			
	• **Povećan saobraćaj** zbog kretanja teške opreme/vozila/radova u blizini glavnih/lokalnih cesta • **Smanjen javni pristup** kroz građevinsko područje	• Rasporediti kretanje vozila u vrijeme dana kada je intenzitet saobraćaja slabiji ili noću. • Osigurati pomoćnike u saobraćaju/signalizatore, saobraćajne znakove radi pomoći u osiguravanju slobodnog i sigurnog protoka saobraćaja • Održavati i popravljati privremene alternativne pravce za vozila i pješake • Nadzor i upravljanje brojem građevinskih mašina i satima njihovog rada • Osigurati odgovarajuće osvjetljenje na gradilištu • Osigurati odgovarajuće osvjetljenje na mjestima gdje vjerovatno ima prolaznika ili gdje stanovništvo ulazi • Odrediti alternativni pravac za pješake i/ili vozila u koordinaciji sa općinskim organima uprave ili obezbijediti siguran prolaz kroz gradilište • Blagovremeno informiranje građana putem medija o predstojećim radovima i alternativnim pravcima	• Prisustvo saobraćajnih znakova • Zaprimljene žalbe građana • Pojava zastoja u saobraćaju • Broj i vrsta građevinskih mašina • Zaprimljene žalbe građana	• Izvođač • APCU
	Radna snaga			
	• Neformalni rad	• Pripremiti procedure upravljanja radnom snagom za izvođače • Održavanje evidencije radnika	• Kontrolni obrazac za provjeru i usklađenost radne snage • Ankete, posjete gradilištu, ili	• Izvođač radova • Nadzorni organ na gradilištu

			revizije • Primljene žalbe radnika	• APCU
	• OHS rizici	• Pripremiti i provoditi Plan organizacije gradilišta • Pripremiti i provoditi Plan zaštite i sigurnosti na radu • Osigurati kvalifikovano osoblje za zaštitu i sigurnost na radu na gradilištu	• Ankete, posjete gradilištu, ili revizije • Primljene žalbe radnika	• Izvođač radova • Nadzorni organ na gradilištu
	• COVID-19 rizici	• Pripremiti i provesti Plan za nepredviđene slučajeve za COVID-19; • Upoznati radnike i lokalnu zajednicu sa Planom; • Kontrolisati ulaz i izlaz s gradilišta / radnog mjesta; • Rasporediti radne zadatke ili smanjiti broj radnika na gradilištu kako bi se omogućilo socijalno / fizičko distanciranje; • Osigurati odgovarajuće oblike lične zaštitne opreme i uspostaviti alternative direktnom kontaktu - poput rada na daljinu i video konferencije kad god je to moguće.	• Pojava slučajeva COVID-19	• Izvođač radova • Nadzorni organ na gradilištu
	• Rizici od SIZ/SU	• Pripremiti i primijeniti Kodeks ponašanja (uključujući SEA / SH Kodeks ponašanja) • Predstaviti Kodeks ponašanja radnicima i lokalnoj zajednici; • Obuka ugovornih radnika o pitanjima SEA / SH prije početka rada	• Primljene žalbe građana	• Izvođač radova • Nadzorni organ na gradilištu
	Kvalitet vazduha – suzbijanje prašine i buke			
	• Emisije gasova **i** čvrstih čestica iz vozila, opreme i agregata	• Redovno održavanje opreme • Oprema i mašine se trebaju ugasiti kada se ne koriste • Potrebno je koristiti visokokvalitetna fosilna goriva (s niskim procjentom sumpora i olova) kao motorno gorivo za mašine i opremu • Izvođenje gradnje u fazama • Izvođač dostavlja dokaz o usklađenosti sa standardima emisije u sklopu postupka godišnje registracije vozila	• Prisustvo crnog dima iz građevinskih vozila • Atestna dokumentacija • Svakodnevna kontrola gradilišta	• Izvođač • Nadzorni organ na gradilištu
	• **Suspenzija prašine** od kretanja vozila na neasfaltiranim putevima i	• Kvasiti površine izvora prašine radi minimiziranja neugodnosti za okolno stanovništvo • Kontrolirati brzinu vozila radi smanjivanja	• Zaprimljene žalbe građana • Opće opažanje • Svakodnevna kontrola gradilišta	• Izvođač • Nadzorni organ na gradilištu

	građevinskih radova	suspenzije prašine na putevima • Korištenje kamiona s ceradom za prijevoz građevinskih materijala u prahu		
Mobilizacija/ Privremeni objekti/Građenje/Demobilizacija	• **Proizvodnja buke** od opreme i radova	• Koristiti modernu, dobro održavanu opremu s ugrađenim uređajima za smanjenje buke • Rasporediti kretanje opreme izvan vršnog razdoblja dnevnog saobraćaja vozila • Izbjegavati građevinske aktivnosti noću i pridržavati se lokalnih zakona o vremenu u kojem je dozvoljeno obavljanje građevinskih radova • Oprema i mašine se trebaju ugasiti kada se ne koriste • Poštovanje standardnih normi u odnosu na zagađenje bukom • Osigurati prigušnike/prigušivače za tešku opremu • Poštovanje sezonske osjetljivosti (sezone rasploda životinja u tom području)	• Zaprimljene žalbe građana • Mjeriti nivo buke u slučaju žalbi • Tempiranje radova	• Izvođač • Nadzorni organ na gradilištu • APCU
	Zbrinjavanje otpada, inertnog i opasnog materijala			
	• Zagađenje životne sredine uzrokovano neodgovarajućim **zbrinjavanjem otpada**	• Izrada plana za zbrinjavanje i sigurno odlaganje otpada • Izbjegavati korištenje opasnog materijala • Utvrdit će se putevi i lokacije za sakupljanje i odlaganje otpada za sve glavne vrste otpada koje se očekuju od građevinskih aktivnosti. • Mineralni građevinski otpad odvajaće se od opšteg otpada, organskog, tečnog i hemijskog otpada razvrstavanjem na gradilištu, te će se čuvati u odgovarajućim kontejnerima. • Građevinski otpad sakupljat će i odlagati na odgovarajući način sakupljači koji imaju dozvolu za rad • Zabranjeno je spaljivanje otpada na otvorenom na gradilištu ili van njega	• Periodične posjete gradilištima • Vizuelna kontrola odvojenih gomila za zbrinjavanje otpada • Pisane priznanice za sve odvojene tokove otpada koje zbrinjavaju određeni organi • Vizuelna kontrola tragova gorenja na gradilištu	• Izvođač za izvođenje građevinskih radova • APCU
Mobilizacija/ Privremeni objekti/Građenje/Demobilizacija	**Kvalitet zemljišta – zagađenje, erozija i vegetacijski pokrivač**			
	• **Zagađenje zemljišta** izazvano odlaganjem otpada i curenjem ulja	• Uklanjanje i odlaganje/zakopavanje otpada na odgovarajućoj lokaciji • Skladištenje i rukovanje mazivima u određenim područjima uz mjere za zaštitu tla i zabranu odlaganja maziva na gradilište • Vozila i mašine se trebaju redovno održavati da bi se spriječilo curenje ulja • Mjere za sprječavanje slučajnog izlijevanja	• Periodične kontrole • Pratiti nivo kvaliteta tla	• Izvođač za izvođenje građevinskih radova • Nadzorni organ na gradilištu

	• **Erozija tla i klizišta** zbog krčenja i/ili iskopa	• Obavezna kontrola tokom zemljanih radova da bi se spriječila degradacija stabilnosti terena • Izbjegavati strme pokose • Obezbijediti zaštitu pokosa nabijanjem nasipa, kamenim nabačajima na kritičnim dionicama ili vegetativnom stabilizacijom • Treba zadržati nagibe da bi se spriječila erozija i intenzivan proces bočne erozije u blizini rijeka i pritoka. • Odrediti površinu za čuvanje otpadnog materijala, uz izdvajanje humusa za kasniju upotrebu i omogućavanje maksimalne ponovne upotrebe otpadnog materijala • Koristiti materijal za vraćanje degradiranih površina u prijašnje stanje	• Prisustvo erodiranih područja u blizini gradilišta • Znakovi potencijalnog/predstojećeg klizišta (nestabilno tlo, znakovi klizanja, itd.) • Redovna kontrola	• Izvođač za izvođenje građevinskih radova • Nadzorni organ na gradilištu
	• **Uklanjanje vegetacije**	• Izvršiti zamjensku sadnju kojom će se ponovo uspostaviti uklonjena vegetacija • Osigurati: (i) ekološku dozvolu, (ii) urbanističku saglasnost, i (iii) saglasnost za sječu stabala	• Ponovo zasađena površina • Broj i vrsta ponovo zasađenih biljaka	• Izvođač
	Kvalitet i količina vode			
	• **Povećana zamućenost i zamuljenje površinskih i podzemnih voda**, koji uzrokuju neugodnosti u korištenju pogođenih površinskih ili podzemnih voda od strane zajednica duž putanje kanala za navodnjavanje	• Postaviti rešetke za sedimente duž rijeka i/ili gabione duž obala radi filtriranja erodiranih sedimenata • Propisna drenaža izljevene blatne vode preostale nakon sanacije i uklanjanja mulja • Iste mjere kao gore navedene za kontrolu erozije i stabilizaciju pokosa	• Zaprimljene žalbe • Vizuelna kontrola prisutnosti zamućenoati površinskih voda • Pratiti bakteriološki, fizički i kemijski nivo u vodi • Analizirati kvalitet površinskih voda u slučaju žalbi (pH, zamućenost, provodljivost i suspendirane čestice) • Ako se podzemne vode koriste za snabdijevanje pitkom vodom, analizirati vodu sa česme na parametre kvaliteta pitke vode propisane domaćim zakonodavstvom	• Izvođač • Nadzorni organ na gradilištu
	• **Kontaminacija vodnih tijela uljima i mastima** zbog slabog održavanja i popravke opreme i točenja goriva	• Osigurati separatore ulja i masti u taložnicima • Osigurati prstenaste kanale oko spremnika za točenje goriva/voznih parkova/površina za održavanje • Zabrana odlaganja maziva i drugih uljnih proizvoda u rijeke/kanale	• Zaprimljene žalbe • Analizirati kvalitet površinskih voda u slučaju žalbi (HPK i ukupna mineralna ulja) • Ako se podzemne vode	• Izvođač • Nadzorni organ na gradilištu

		• Sakupljati korištena ulja u kontejnere i predati ih organu koji je nadležan za njihovo zbrinjavanje	koriste za snabdijevanje pitkom vodom, analizirati vodu sa česme na parametre kvaliteta pitke vode propisane domaćim zakonodavstvom • Prisustvo uljnog filma na površini vode	
Mobilizacija/ Privremeni objekti/Građenje/Demobilizacija	**Biodiverzitet - flora i fauna**			
	• **Biodiverzitet može biti narušen** tokom perioda izvođenja radova	• Pažljivo lociranje pomoćnih gradilišta da bi se izbjegla kritična područja staništa • Osigurati zaobilaznicu za divlje životinje • Pažljivo lociranje novih jama za vađenje da bi se izbjegla kritična područja staništa • Pažljivo lociranje odlagališta da bi se izbjegla kritična područja staništa • Ne dozvoliti zatrpavanje šipražja i debala zemljom	• Vizuelna kontrola • Analiza flore i faune u datom području	• Izvođač • APCU
Mobilizacija/ Privremeni objekti/Građenje/Demobilizacija	**Kulturna dobra i slučajni nalazi**			
	• **Oštećenja kulturnih dobara** ili slučajni nalazi preko kojih bi se moglo prelaziti odnosno na koje bi se moglo ponovo nailaziti u toku građenja	• Obustaviti radove i pridržavati se protokola za izvještavanje i očuvanje na osnovu prethodne koordinacije sa nadležnim organom: Zavod za zaštitu kulturnog i državnog naslijeđa	• Odobravanje nastavka ili druga relevantna dokumentacija od domaće nadležne institucije	• Izvođač
RAD I ODRŽAVANJE				
Održavanje	**Sigurnost saobraćaja i pješaka**			
	• **Ograničenja pristupa** u toku održavanja	• Uvesti odgovarajuću saobraćajnu signalizaciju i odgovarajuće znakove upozorenja • Implementacija SEP-a, naročito odredbi o blagovremenom pružanju informacija građanima putem medija o predstojećem održavanju, očekivanom trajanju radova, alternativnim pravcima, itd.	• Vizuelna kontrola znakova upozorenja • Uvid u objavljene informacije	• Izvođač
Održavanje	**Suzbijanje buke**			
	• Emisija **buke** i uznemiravanje bukom	• U slučaju žalbi na buku od strane lokalnog stanovništva, potrebno je smanjiti maksimalnu dozvoljenu brzinu vozila	• Ograničiti bučne aktivnosti (npr. zemljane radove, istovar kamiona, itd.) na vrijeme dana koje je najmanje osjetljivo na buku i rasporediti aktivnosti tako da se odvijaju istovremeno. Mašine treba isključiti ili smanjiti rad na minimum kada se ne koristi.	• Izvođač

Održavanje	**Zbrinjavanje otpada**			
	• Neodgovarajuće **zbrinjavanje otpada** od aktivnosti održavanja	• Utvrdit će se putevi i lokacije za sakupljanje i odlaganje otpada za sve glavne vrste otpada koje se očekuju od aktivnosti održavanja. • Sav otpad sakupljat će i odlagati na odgovarajući način sakupljači koji imaju dozvolu za rad • Zabranjeno je spaljivanje otpada/uklonjene vegetacije na otvorenom na gradilištu ili van njega	• Vizuelna kontrola odvojenih gomila za zbrinjavanje otpada • Pisane priznanice za sve odvojene tokove otpada koje zbrinjavaju određeni organi • Vizuelna kontrola tragova gorenja na gradilištu	• Izvođač

PRILOG C - Okvirni pregled ESIA-e

(a) Sažetak
- Sažeto razmatranje značajnih nalaza i preporučenih mjera.

(b) Pravni i institucionalni okvir
- Analiza pravnog i institucionalnog okvira za projekt, u okviru koje se provodi ekološka i društvena procjena, uključujući pitanja navedena u paragrafu 26 ESS1[157].
- Poređenje Zajmoprimčevog sadašnjeg ekološkog i društvenog okvira i ESS-ova i utvrđivanje razlika između njih.
- Utvrđivanje i procjena ekoloških i društvenih zahtjeva svih sufinancijera.

(c) Opis projekta
- Sažet opis predloženog projekta i njegovog geografskog, ekološkog, društvenog i vremenskog konteksta, uključujući sve investicije izvan lokacije koje bi mogle biti potrebne (npr. namjenski cjevovodi, pristupni putevi, snabdijevanje električnom energijom, snabdijevanje vodom, smještaj i objekti za skladištenje sirovina i proizvoda), kao i glavne dobavljače na projektu.
- Kroz razmatranje detalja projekta, ukazivanje na potrebu za bilo kakvim planom za ispunjavanje zahtjeva iz ESS-ova od 1. do 10.
- Uključuje dovoljno detaljnu kartu projektne lokacije i područja koje bi moglo biti zahvaćeno direktnim, indirektnim i kumulativnim uticajima projekta.

(d) Polazni podaci
- Detaljno navođenje referentnih podataka koji su relevantni za odluke o projektnoj lokaciji, dizajnu, provedbi ili mjerama ublažavanja. To treba uključivati razmatranje tačnosti, pouzdanosti i izvora podataka, kao i informacije o datumima vezanim za identifikaciju, planiranje i implementaciju projekta.
- Utvrđivanje i procjena obima i kvaliteta raspoloživih podataka, kao i ključnih nedostajućih podataka i neizvjesnosti vezanih za predviđanja.
- Na osnovu sadašnjih informacija, procjena obima područja koje će se proučavati i opis relevantnih fizičkih, bioloških i socioekonomskih uslova, uključujući sve očekivane promjene prije početka projekta.
- Uzimanje u obzir aktuelnih i predloženih razvojnih aktivnosti u okviru projektnog područja, ali onih koje nisu direktno povezane sa projektom.

(e) Ekološki i socijalni rizici i uticaji
- Uzimanje u obzir svih relevantnih ekoloških i društvenih rizika i uticaja projekta. To će uključivati ekološke i socijalne rizike i uticaje izričito utvrđene u ESS-ovima od 2.–8., kao i sve druge ekološke i socijalne rizike i uticaje nastale kao posljedica posebne prirode i konteksta projekta, uključujući rizike i uticaje utvrđene u paragrafu 28. ESS1.

(f) Mjere za ublažavanje
- Utvrđivanje mjera ublažavanja i značajnih rezidualnih negativnih uticaja koji se ne mogu ublažiti i, u mjeri u kojoj je to moguće, procjena prihvatljivosti tih rezidualnih negativnih uticaja. Utvrđivanje diferenciranih mjera tako da štetni uticaji ne pogađaju nesrazmjerno osobe u nepovoljnom položaju ili ugrožene osobe.

[157] U paragrafu 26. ESS1 navedeno je da se ekološkom i društvenom procjenom uzimaju u obzir na odgovarajući način sva pitanja koja su relevantna za projekt, uključujući: (a) važeći okvir politike, domaće zakone i propise i institucionalne kapacitete zemlje (uključujući implementaciju) vezane za ekološka i socijalna pitanja; varijacije u uslovima u zemlji i projektnom kontekstu; ekološke ili socijalne studije zemlje; domaće ekološke ili socijalne akcione planove; i obaveze zemlje koje se direktno primjenjuju na projekt u skladu sa relevantnim međunarodnim ugovorima i sporazumima; (b) primjenjive zahtjeve u skladu sa ESS-ovima; i (c) EHSG-ove i druge relevantne GIIP-ove.

- Procjena izvodivosti ublažavanja ekoloških i društvenih uticaja; kapitalni i tekući troškovi predloženih mjera ublažavanja, kao i njihova prikladnost u lokalnim uslovima; i institucionalni zahtjevi i zahtjevi vezani za obuku i praćenje za predložene mjere ublažavanja.
- Navođenje pitanja koja ne zahtijevaju daljnju pažnju, kao i na osnova čega je to utvrđeno.

(g) Analiza alternativa

- Sistematsko poređenje izvodljivih alternativa za predloženu projektnu lokaciju, tehnologiju, dizajn i provedbu—uključujući stanje "bez projekta"—u pogledu njihovih potencijalnih uticaja na životnu sredinu i društvo.
- Procjena izvodivosti alternativa za ublažavanje ekoloških i društvenih uticaja; kapitalni i tekući troškovi alternativnih mjera ublažavanja, kao i njihova prikladnost u lokalnim uslovima; i institucionalni zahtjevi i zahtjevi vezani za obuku i praćenje za alternativne mjere ublažavanja.
- Za svaku od alternativa, kvantifikacija uticaja na životnu sredinu i društvo u mjeri u kojoj je to moguće, kao i pridruživanje ekonomskih vrijednosti kada je to izvodivo.

(h) Mjere dizajna

- Utvrđivanje osnove za odabir određenog predloženog dizajna projekta i navođenje primjenjivih EHSG-ova ili ako je utvrđeno da se EHSG-ovi ne primjenjuju, obrazloženje preporučenih nivoa emisija i pristupa sprječavanju i smanjenju zagađenja koji su u skladu sa GIIP-ovima (ako je primjenjivo).

(i) Ključne mjere i aktivnosti za Plan za preuzimanje obaveza za ekološka i socijalna pitanja (ESCP)

- Rezimiranje ključnih mjera i aktivnosti i neophodnog vremenskog okvira za ispunjavanje zahtjeva iz ESS-ova od strane projekta. Ovo će se koristiti prilikom izrade Plana za preuzimanje obaveza za ekološka i socijalna pitanja (ESCP).

(j) Dodaci

- Lista osoba ili organizacija koje se izradile ili doprinijele ekološkoj i socijalnoj procjeni.
- Bibliografija—navođenje korištenih pisanih materijala, kako objavljenih, tako i neobjavljenih.
- Evidencija sastanaka, konsultacija i anketa sa zainteresiranim stranama, uključujući sastanke, konsultacije i ankete sa zahvaćenim osobama i drugim zainteresiranim licima. U evidenciji se navode sredstva za takvo uključivanje zainteresiranih strana koja su korištena za pribavljanje stavova zahvaćenih osoba i drugih zainteresiranih strana.
- Tabele sa prikazom odgovarajućih podataka navedenih ili rezimiranih u glavnom tekstu.
- Lista povezanih izvještaja ili planova.

PRILOG D - Okvirni pregled ESMP-a za određenu lokaciju

Sadržaj ESMP-a za određenu lokaciju uključivat će sljedeće:

(a) Ublažavanje

- U ESMP-u se utvrđuju mjere i aktivnosti u skladu s hijerarhijom ublažavanja kojima se smanjuju potencijalno štetni uticaji na životnu sredinu i društveni uticaji na prihvatljive nivoe. Plan će po potrebi uključivati kompenzacijske mjere. U ESMP-u se naročito:

i) utvrđuju i rezimiraju svi očekivani štetni uticaji na životnu sredinu i društveni uticaji (uključujući one koji uključuju autohtono stanovništvo ili prisilno preseljenje);

ii) opisuje—uz tehničke detalje—svaka mjera ublažavanja, uključujući vrstu uticaja na koju se odnosi i uslove u kojima je potrebna (npr. kontinuirano ili u slučaju nepredviđenih situacija), s projektima, opisima opreme i operativnim procedurama prema potrebi;

iii) procjenjuju svi potencijalni uticaji na životnu sredinu i društveni uticaji tih mjera; te se uzimaju u obzir i u skladu je s drugim potrebnim planovima ublažavanja za projekat (npr. za prisilno preseljenje, autohtone narode ili kulturnu baštinu).

(b) Monitoring

- U ESMP-u se utvrđuju ciljevi monitoringa i navodi se vrsta monitoringa, uz veze s procijenjenim uticajima u ekološkoj i društvenoj procjeni i opisanim mjerama ublažavanja u ESMP-u. U odjeljku ESMP-a koji se odnosi na monitoring naročito se navode (a) poseban opis, kao i tehnički detalji, mjera monitoringa, uključujući parametre koji se mjere, metode koje se koriste, lokacije uzorkovanja, učestalost mjerenja, granice detekcije (prema potrebi), te definiciju pragova koji će signalizirati potrebu za korektivnim mjerama; i (b) procedure za monitoring i izvještavanje radi (i) osiguravanja ranog otkrivanja uslova koji iziskuju određene mjere ublažavanja, kao i (ii) dostavljanja informacija o napretku i rezultatima ublažavanja.

(c) Razvoj kapaciteta i obuka

- Radi podržavanja blagovremene i djelotvorne implementacije ekoloških i društvenih projektnih komponenti i mjera ublažavanja, ESMP se oslanja na ekološku i socijalnu procjenu postojanja, uloge i sposobnosti odgovornih strana na lokaciji ili na nivou organa i ministarstava.
- U ESMP-u se naročito daje poseban opis institucionalnih aranžmana, u kojem se utvrđuje koja strana je odgovorna za provedbu mjera ublažavanja i monitoringa (npr. za upravljanje, nadzor, provedbu, monitoring implementacije, korektivne mjere, financiranje, izvještavanje i obuku osoblja).
- Radi jačanja sposobnosti upravljanja životnom sredinom i društvenim pitanjima u nadležnim organima za implementaciju, u ESMP-u se preporučuje osnivanje ili širenje odgovornih strana, obuka osoblja i sve dodatne mjere koje mogu biti potrebne za podržavanje implementacije mjera ublažavanja i sve druge preporuke ekološke i socijalne procjene.

(d) Dinamika implementacije i procjene troškova

- Za sva tri aspekta (ublažavanje, monitoring i razvoj kapaciteta), u ESMP-u se navode (a) dinamika implementacije za mjere koje se moraju provesti u okviru projekta, u kojoj su prikazane faze i koordinacija sa sveobuhvatnim planovima implementacije projekta; i (b) procjene kapitalnih i tekućih troškova i izvori sredstava za implementaciju ESMP-a. Te brojke su također uključene u tabele ukupnih projektnih troškova.

(e) Integracija ESMP-a u Projekat

- Zajmoprimčeva odluka da pristupi projektu i Bančina odluka da ga podrži zasnivaju se djelimično na očekivanju da će se ESMP (bilo samostalno ili kako je ugrađen u ESCP) djelotvorno izvršiti. Stoga će se jasno navesti svaka od mjera i aktivnosti koje će se implementirati, uključujući pojedinačne mjere i aktivnosti ublažavanja i praćenja i institucionalne nadležnosti koje se odnose na svaku od njih, te će se troškovi navedenog ugraditi u cjelokupno planiranje, projektovanje, budžet i implementaciju projekta.

PRILOG E: Okvirni pregled Izvještaja o ekološkoj i društvenoj reviziji

(a) Sažetak

- Sažeto razmatranje značajnih nalaza i preporučenih mjera i aktivnosti i vremenskih okvira.

(b) Pravni i institucionalni okvir

- Analiza pravnog i institucionalnog okvira za postojeće projektne aktivnosti, uključujući pitanja navedena u paragrafu 26 ESS1, i (ako je primjenjivo) sve primjenjive ekološke i društvene zahtjeve postojećih finansijera.

(c) Opis projekta

- Sažet opis postojećeg projekta ili aktivnosti, te geografski, ekološki, društveni i vremenski kontekst i svi pridruženi objekti.
- Identificira postojanje bilo kakvih već izrađenih planova za rješavanje specifičnih ekoloških i društvenih rizika i uticaja (npr. plan otkupa zemljišta ili preseljenja, plan kulturne baštine, plan biološke raznolikosti).
- Uključuje dovoljno detaljnu kartu projektne lokacije ili aktivnosti i predložene lokacije za predloženi projekat.

(d) Okolišna i društvena pitanja povezana s postojećim projektom ili aktivnostima

- Pregled će razmotriti ključne rizike i uticaje koji se odnose na postojeći projekt ili aktivnosti. Ovo će pokriti rizike i uticaje identifikovane u ODS-ovima 1–10, relevantni za postojeći projekat ili aktivnosti. Revizija će također pregledati pitanja koja nisu obuhvaćena ODS-om, u mjeri u kojoj predstavljaju ključne rizike i uticaje u okolnostima projekta.

(e) Okolišna i društvena analiza

- Revizijom će se također procijeniti (i) potencijalni efekti predloženog projekta (uzimajući u obzir nalaze revizije s obzirom na postojeći projekat ili aktivnosti); i (ii) sposobnost predloženog projekta da udovolji zahtjevima ODS-a.

(f) Predložene okolišne i društvene mjere

- Na osnovu nalaza revizije, ova će sekcija izložiti predložene mjere za rješavanje takvih nalaza. Te će mjere biti uključene u Plan ekoloških i društvenih obaveza (PODO) za predloženi projekt. Mjere koje su obično obuhvaćene ovom sekcijom uključuju sljedeće:
    - Posebne radnje potrebne za ispunjavanje zahtjeva ODS-a;
    - Korektivne mjere i radnje za ublažavanje potencijalno značajnih ekoloških i/ili društvenih rizika i uticaja povezanih sa postojećim projektom ili aktivnostima;
    - Mjere za izbjegavanje ili ublažavanje potencijalnih nepovoljnih ekoloških i društvenih rizika ili uticaja povezanih s predloženim projektom.

PRILOG F - Format tabele plana ublažavanja

Faza	Problem	Mjera ublažavanja	Trošak ublažavanja (ako je značajan)	Odgovornost*	Opažanja i komentari nadzornog organa (popunjava se u toku nadzora)
Pripremna faza					
Izvršenje /provedba Projekta					
Faza nakon projekta					

*Stavke za koje je naznačeno da su odgovornost izvođača navode se u dokumentima ponude

PRILOG G -Format tabele plana monitoringa

Faza	Koji parametar se prati?	Gdje se parametar prati?	Kako se parametar prati/ vrsta opreme za praćenje?	Kada se parametar prati - učestalost mjerenja ili kontinuirano?	Trošak monitoringa/ koliki je trošak opreme ili naknade izvođača za vršenje monitoringa?	Odgovornost*	Opažanja i komentari nadzornog organa (popunjava se u toku nadzora uz navođenje odgovarajućih izvještaja o mjerenju)
Pripremna faza							
Izvršenje /provođenje Projekta							
Faza nakon projekta							

*Stavke za koje je naznačeno da su odgovornost izvođača navode se u dokumentima ponude

PRILOG H- Primjerak Obrazca za žalbe

Broj protokola:	
Ime i prezime _____ (nije obavezno) [...] Želim podnijeti pritužbu anonimno **[...] MOLIM DA NE OTKRIVATE MOJ IDENTITET BEZ MOJE SAGLASNOSTI**	
Kontakt podaci Označite poželjan način kontakta (poštom, telefonom, emailom)	[…] Poštom: _____ _____ *Navedite adresu za dostavu pošte.* **[...] TELEFONOM: _____** **EMAILOM: _____**
Preferirani jezik komunikacije	☐ Srpski/ bosanski /hrvatski ☐ Engleski (po mogućnosti)
OPIS DOGAĐAJA NA KOJI SE ŽALBA ODNOSI	**ŠTA SE JE DESILO? GDJE SE JE TO DESILO? KOJOJ OSOBI SE JE TO DESILO? ŠTA JE PROIZIŠLO KAO POSLJEDICA PROBLEMA?**
Datum incidenta / žalbe	[…] Događaj koji se desio jednom/pritužba (datum_____) […] Desilo se više puta (Koliko puta?_____) […] Stalno se dešava (problem koji trenutno postoji)_____
ŠTA ŽELITE DA SE PREDUZME?	

POTPIS: _____

DATUM: _____

Molimo poslati ovaj obrazac na sljedeću adresu:
Na pažnju:
Goran Zubić, Vođa FEDEP projekta,
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i poljoprivrede RS
Adresa: Trg Republike Srpske 1, 78000 Banja Luka
Tel: +387 051/338-340
Email: g.zubic@ mps.vladars.net

PRILOG N- Tabela formata za dokumentovanje uključenosti zainteresnih strana

Datum i mjesto :
Učesnici :
Razlozi zabrinutosti interesnih strana:
Prijedlozi interesne strane/interesnih strana:
Kako će se ovi prijedlozi uzeti u obzir prilikom osmišljavanja/implementacije projekta?
Ostale napomene:

PRILOG J - Eliminaciona lista aktivnosti

IFC ne finansira sljedeće projekte:

- Proizvodnja ili trgovina bilo kojim proizvodom ili aktivnošću koja se prema zakonima i propisima države domaćina ili međunarodnim konvencijama i sporazumima smatra nezakonitom ili podleže međunarodnim zabranama, poput farmaceutskih proizvoda, pesticida / herbicida, supstanci koje oštećuju ozonski omotač, PCB-a, divljih životinja ili proizvoda regulisanih CITES-om.
- Proizvodnja ili trgovina oružjem i municijom.
- Proizvodnja ili trgovina alkoholnim pićima (isključujući pivo i vino) .1
- Proizvodnja ili trgovina duvanom.1
- Kockanje, kazina i ekvivalentna preduzeća.1
- Proizvodnja ili trgovina radioaktivnim materijalima. Ovo se ne odnosi na kupovinu medicinske opreme, opreme za kontrolu (mjerenje) kvaliteta i bilo koje opreme gdje IFC smatra da je radioaktivni izvor trivijalan i / ili adekvatno zaštićen.
- Proizvodnja ili trgovina neograničenim azbestnim vlaknima. Ovo se ne odnosi na kupovinu i upotrebu lepljenog azbestno-cementnog lima gdje je sadržaj azbesta manji od 20%.
- Morski ribolov u morskom okruženju mrežama dužim od 2,5 km. dužine.

Test razumnosti primjenjivaće se kada bi aktivnosti projektne kompanije imale značajan razvojni uticaj, ali okolnosti u zemlji zahtjevaju prilagođavanje Liste isključenja.

Svi finansijski posrednici (FI), osim onih koji se bave dole navedenim aktivnostima *, pored Liste isključenja IFC-a moraju primjeniti i sledeća izuzeća:

- Proizvodnja ili aktivnosti koje uključuju štetne ili eksploatacione oblike prisilnog rada / štetnog dečijeg rada.
- Komercijalne seče drva za upotrebu u primarnoj tropskoj vlažnoj šumi.
- Proizvodnja ili trgovina drvom ili drugim šumskim proizvodima, osim iz održivo uređenih šuma.
- Kada ulažu u mikrofinansijske aktivnosti, FI će primjeniti sledeće stavke pored IFC liste za izuzeće:
- Proizvodnja ili aktivnosti koje uključuju štetne ili eksploatacione oblike prisilnog rada2 / štetni dečji rad.3
- Proizvodnja, trgovina, skladištenje ili transport značajnih količina opasnih hemikalija ili upotreba opasnih hemikalija u komercijalnim razmjerama. Opasne hemikalije uključuju benzin, kerozin i druge naftne derivate.
- Proizvodnja ili aktivnosti koje pogađaju zemljišta u vlasništvu ili na koja se polaže pravo presude domorodačkih naroda, bez potpunog dokumentovanog pristanka takvih naroda.
- Projekti finansiranja trgovine, s obzirom na prirodu transakcija, FI će primjenjivati sledeće stavke pored IFC liste za izuzeće:
- Proizvodnja ili aktivnosti koje uključuju štetne ili eksploatacione oblike prisilnog rada/ štetni dečji rad.

PRILOG K: Integralni plan upravljanja štetočinama

JPŠ „Šume Republike Srpske“ a,d. Sokolac je odabrala FSC standarde i tako prihvatilo da šimskim resursima gazduje gazduje u skladu sa međunarodnim standardima. Da bi se gazdovanje prilagodilo FSC standardima JPŠ „Šume Republike Srpske“ a,d. Sokolac je izradilo i usvojilo Uputstvo i Smjernice za upravljanje hemijskim sredstvima-pesticidima[158].
Projekat će promovisati da se upotreba hemijskih sredstava za zaštitu bilja ograničava na najnužniju dozvoljenu količinu uz primjenu FSC politike pesticida I načela integralnog upravljanja štetočinama (IPM).

Smjernicama za upravljanje hemijskim sredstvima-pesticidima propisano je:

1. Odlučivanje o potrebi korišćenja hemijskih sredstava-pesticida
2. Planiranje korišćenja hemijskih sredstava-pesticida
3. Nabavka hemijskih sredstava-pesticida
4. Skladištenje hemijskih sredstava-pesticida
5. Korišćenje hemijskih sredstava-pesticida
6. Vođenje evidencija o hemijskim sredstvima
7. Nadzor nad korišćenjem hemijskih sredstava-pesticida
8. Prikupljanje i uništavanje prazne ambalaže hemijskih sredstava-pesticida
9. Uklanjanje i uništavanje neutrošenih količina pesticida kojima je prošao rok upotrebe

1. Odlučivanje o potrebi korišćenja hemijskih sredstava-pesticida - Stalnim nadzorom, poslovođa u rasadniku ili šumar na terenu zapaža promjene i o tome obavještava neposrednog rukovodioca, gdje isti u saradnji sa referentom za zaštitu šuma ili upravnikom rasadnika u organizacionom dijelu Preduzeća, sagledava situaciju na terenu. U saradnji sa Sektorom proizvodnje u Generalnoj direkciji, Centrom sjemensko-rasadničke proizvodnje i/ili stručno-ekspertskom institucijom (Šumarski fakultet i sl.) donosi se odluka o primjeni hemijskih sredstava pesticida.
Hemijska sredstva-pesticidi moraju biti usaglašena sa Uputstvom za upravljanje hemijskim sredstvima-pesticidima koje je usklađeno sa FSC politikom o pesticidima. Navedeno Uputstvo propisuje dozvoljena i zabranjena hemijska sredstva pesticide, kao i moguća alternativna rešenja za zabranjena hemijska sredstva pesticide.

2. Pre korišćenja hemijskih sredstava-pestipida - Na osnovu odluke o primjeni odobrenih hemijskih sredstava, kao i površine koju treba tretirati, planiraju se potrebne količane hemijskih sredstava-pesticida. Planirane količine i vrste hemijskih sredstava Sektor proizvodnje prosljeđuje Sektoru za komercijalne poslove,

3. Nabavka hemijskih sredstana-pesticida - Komercijalni sektor u dogovoru sa organizacionim dijelovima vrši nabavku odobrenih i usaglašenih pesticida prema zakonski propisanim procedurama

4.Skladištenje hemijskih sredstava-pesticida - hemijska sredstva-pesticidi skladište se u namjenskim prostorijama propisanoj ambalaži u skladu sa propisima i te oblasti i proizvođača hemijskog sredstva-pesticida i u prema uputstvu sa Bezbjedonosno tehničkog lista.

5. Korišćenje hemijskih sredstava-pesticida Korištene hemijskih sredstava-pesticida se vrši na osnovu uputstva iz Generalne direkcije, direkcije Centra sjemensko-rasadničke proizvodnje i stručno-ekspertske institucije, kao i uputstva proizvođača datih u Bezbjedonosno tehničkom listu.

[158] Uputstvo i Smjernice za upravljanje hemijskim sredstvima-pesticidima- Interni dokument JPŠ „Šume Republike Srpske“

6. Vođenje svidencija o hemijskim sredstvima - vođenje svidencija o upotrebi i skladištenju hemijskih sredstava mora biti u skladu sa propisima iz te oblasti.

7. Nadzor nad korišćenjem hemijskih sredstava pesticida - Izdavanje hemijskog sredstva-pesticida vrši stručno odgovorno lice koje duži hemijska sredstva magacina. Nadzor nad primjenom hemijskih sredstava-pesticida vrši neposredni rukovodilac-stručno lice (diplomirani inžinjer šumarstva). Nadzor podrazumijeva, kako primjenu propisanih zaštitnih sredstava tako i mjerenje i pripremu sredstva, pravilnu primjenu propisane koncentracije, doze i aplikacije za predviđenu površinu, te imajući u kidu propisane vremenske uslove, stane blog materijala i dr.

8. Prikupljanje i uništavale prazne ambalaže hemijskih sredstava - Pri navedenim aktivnostima, stručno odgovorno lice strogo voditi računa o prikupljanju I odgovornom zbrinjavanju prazne ambalaže prema uputstvu proizvođača i propisima iz oblasti upravljanja otpadom. Prikupljanje i zbrinjavanje prazne ambalaže vrši se tako da ne djeluje štetno na ljude, korisne organizme i životnu sredinu. Zbrinjavanjem ambalaže smatra se predaja ovlaštenom operateru koji ima dozvolu za prikupljanje I tretman opasnog I neopasnog otpada izdatu od strane MPUGE RS. Ambalaža koja se pogodnim postupcima može osposobiti za ponovnu upotrebu, daje se na ponovnu upotrebu proizvođaču pesticida, ili ovlaštenom operateru koji ima dozvolu za reciklažu ambalažnog otpada izdatu od strane MPUGE RS.

Prikupljanje i uništavanje prazne ambalaže ne smije se vršiti bacanjem u površinske vode (izvore, bunare, rijeke, jezera, bare i more), jame, kanale, kanalizacione mreže, pored puteva kao i na drugi način na koji može doći do zagađenja životne sredine. Prazna ambalaža se od područnih sabirnih centara transportuje do ovlaštenih operatera, i fizički obrađuje u postrojenju za reciklažu.

9. Uklanjanje i uništavanje neutrošenih količina pesticida kojima je prošao rok upotrebe - pri navedenim aktivnostima, stručno odgovorno lice treba strogo voditi računa o nabavci količina i rokovima upotrebe radi izbjegavanja nepotrebnih troškova uklanjanja i uništavanja sredstava kojima je rok istekao. Uklanjanje i uništavanje neutrošenih količina kojima je rok upotrebe istekao raditi u skladu sa zakonskom procedurom i prema uputstvu proizvođača Uklanjanje neutrošenih ili rasutih količina pesticida vrši se u zavisnosti od fizičkog oblika u kome se nalaze. Tečni oblici formulacija pesticila uklanjaju se pomoću nekog apsorpcionog sredstva (pijesak, glina, kreda i dr.) i odlažu u odgovarajuće kontejnere do uništavanja. Čvrsti oblici formulacija pesticida uklanjaju se mehaničkim putem i odlažu u odgovarajuće kontejnere do uništavanja.
Uklanjanje neutrošenih količina pesticida ne smije se vršiti bacanjem u vode (izvore, bunare, rijeke, jezera, bare i more), jame, kanale, pored puteva, na deponijama, kao i na drugi način na koji može doći do zagađenja životne sredine.

Uklanjanje neutrošenih količina pesticida kojima je prošao rok upotrebe, a koji se ne mogu preformulisati i koji se nalaze kod krajnjeg korisnika, vrši se vraćanjem do područnih sabirnih centara, gde se vrši odlaganje u odgovarajuću burad do uništavanja. Uništavanje neutrošenih količina pesticida vrši se tako da ne djeluje negativno na zdravlje ljudi, korisne organizme i životnu sredinu. Uništavanje se vrši metodom kojom nastaju neotrovna jedinjenja ili neotrovni gasovi.
Neutrošene količine pesticida kojima je prošao rok upotrebe, a za koje se ponovnim ispitivanjem utvrdi da se ne mogu primijeniti za preporučenu namjenu. moraju se uništiti u uređajima za kontrolisano spaljivanje sa odgovarajućim filterima i drugom opremom, kako ne bi došlo do zagađenja vazduha i okoline.

Uputstvom za upravljanje hemijskim sredstvima-pesticidima definisano je da je upotreba hemijskih sredstava-pesticida dozvoljena samo ako je njihova upotreba u skladu sa važećom zakonskom regulativom (nisu na listi zabranjenih sredstava) i ako nisu na spisku FSC „visoko opasnih" pesticida. Hemijska sredstva koja sadrže aktivnu materiju koja se nalazi na navedenim spiskovima ne smiju se koristiti.

FSC politika pesticida sadrži tri liste visoko opasnih pesticida (HHPs):

- **FSC Prohibited HHPs:** pesticidi zabranjeni u svakom slučaju (lista od 48 aktivnih materija);
- **FSC Highly Restricted HHPs**: visoko ograničeni pesticidi (lista od 120 aktivnih materija);
- **FSC Restricted HHPs**: ograničeni pesticidi (lista od 221 aktivnih materija).

Pesticidi koji se nalaze na listi FSC Prohibited HHPs zabranjeni su za primenu u FSC sertifikovanim šumama. Pesticidi koji se nalaze na FSC Highly Restricted HHPs i FSC Restricted HHPs listi mogu se koristiti u FSC sertifikovanim šumama, ali se prioritet prije svega mora dati:

- Nehemijskim, odnosno alternativnim metodama u odnosu na pesticide;
- Pesticidima koji nisu navedeni na listama FSC Highly Restricted HHPs i FSC Restricted HHPs;
- Pesticidima koji su navedeni na listi FSC Restricted HHPs u odnosu na one koji su navedeni na FSC Highly Restricted HHPs.

U slučaju kada je aplikacija pesticida neophodna, **nosilac FSC sertifikata** mora izvršiti **procjenu ekološkog i socijalnog rizika (ESRA- Environmental and Social Risk Assessment**). Procjena uzima u obzir opasnost pesticida, kao i izloženost ljudima i životnoj sredini koja proizilazi iz njegove upotrebe.

OPASNOST x IZLOŽENOST = RIZIK

Opasnost je povezana sa toksikološkim svojstvima pesticida, koja se ne mogu promijeniti. Pesticidi, kao i bilo koji drugi lijek, ako se zloupotrebe, mogu predstavljati rizik za ljudsko zdravlje i životnu sredinu.

Izloženost je način na koji se pesticidi koriste: formulacija i doziranje pesticida, upotreba lične zaštitne opreme, klimatski uslovi, oprema i lokacija, učestalost i način primjene pesticida.

Rizik je interakcija između opasnosti i izloženosti. Kako bi se smanjio potencijalni rizik, pored procjene toksikoloških svojstava pesticida (opasnost), neophodno je i pravilno koristiti pesticide (izloženost) u skladu sa odgovarajućom praksom primjene pesticida.

Činjenica je da svi pesticidi nisu uključeni u FSC liste HHPs, ali to ne znači da su bezbjedni. Prema tome, prilikom primjene pesticida, uključujući i one koji se ne nalaze ni na jednoj od lista, nosioci sertifikata moraju uključiti rezultate procjene ekološkog i socijalnog rizika (ESRA) u operativne planove kako bi identifikovali rizike specifične za lokalitet i prilagodilingeneričke mere ublažavanja i praćenja, koje su prethodno identifikovali prema uslovima na terenu.

Kada nakon procjene ekološkog i socijalnog rizika (ESRA), nosilac sertifikata identifikuje I procjeni rizike I dokaže da će rizici biti kontrolisani i minimizirani, može da koristi visoko ograničene i ograničene pesticide.

Primjena pesticida u JPŠ „Šume Republike Srpske“ sprovodiće se u pravcu ostvarivanja posebnih ciljeva i to: racionalizacije primjene pesticida, zaštite i očuvanja prirodnih resursa I biodiverziteta i održivog korišćenja pesticida u zaštiti šuma. Spisak „visoko opasnih“ pesticida biće redovno ažuriran od strane Sektora za proizvodnju.

Pri planiranju korišćenja hemijskih sredstava-pesticida, bilo da se radi o planu za sljedeću godinu, nabavci u toku godine i drugoj nabavci, potrebno je iz procesa planiranja izuzeti hemijska sredstva-pesticide koji se nalaze na spisku FSC , visoko opasnih" pesticida.

Racionalizacija primjene pesticida ima višestruki značaj u šumarstvu, koji se ogleda u manjem negativnom uticaju na životnu sredinu i smanjivanju troškova zaštite šuma.
U cilju racionalizacije upotrebe pesticida, primjenjivaće se sljedeće mjere:

- Pesticidi se primenjuju u slučajevima kada je to neophodno i kada ne postoji alternativa njihovoj primeni. Ovo se odnosi na slučajeve masovne pojave štetnih organizama koji mogu da nanesu značajne štete u šumama, šumskim plantažama, sjemenskim objektima i rasadnicima. Primjenjuju se i u slučajevima pojave lokalnih žarišta štetnih organizama i kada postoji pretnja njihovog masovnog širenja na druga područja. Blagovremenim intervencijama i suzbijanjem lokalnih žarišta štetnih organizama doprinosi se manjoj upotrebi pesticida na ograničenim površinama;
- Razvoj i uvođenje alternativnih metoda zaštite šuma od štetnih organizama vršiće se u saradnji sa naučnio-istraživačkim institucijama u cilju iznalaženja odgovarajućih alternativnih preparata i metoda zaštite, kako bi se prevazišao problem isključivanja nepoželjnih pesticida;
- Odgovarajućim načinom primjene (npr. primjenom najnižih efikasnih doza), preventivnom I pravovremenom upotrebom i stručnim izborom odgovarajućih preparata, obezbjediće se racionalizacija upotrebe pesticida, kao i redukcija tretiranih površina;
- U cilju smanjivanja primjene herbicida u šumama, kao alternativa, povećavaće se relativno učešće površina sa primjenom mehaničkih i mehanizovanih mjera suzbijanja nepoželjne korovske drvenaste i žbunaste vegetacije.

Zaštita i očuvanje prirodnih resursa i biodiverziteta -određeni doprinos zaštiti i očuvanju biodiverziteta može se dati sprovođenjem odgovarajućih mjera u zaštiti šuma, kao što su:

- Smanjivanje zagađivanja životne sredine putem racionalizacije primjene pesticida;
- Primjena pesticida u skladu sa zahtevima FSC politike pesticida;
- Poštovanje nacionalnih i međunarodnih zakonskih propisa vezanih za primjenu pesticida u zaštiti šuma;
- U skladu sa stvarnim mogućnostima, koristiće se alternativna rješenja, odnosno primjena pesticida u kombinaciji sa drugim metodama. Međutim, kada je mogućnost mehaničkih mjera ograničena ili se dogodi ozbiljan nedostatka radnesnage, upotreba hemijskih sredstava je neophodna.

Analiza alternativnih rešenja za zabranjena hemijska sredstava - u slučaju postojanja potrebe korišćenjem zabranjenih sredstava, stručno/odgovorno lice u organizacionom dijelu preduzeća u saradnji sa stručnim/odgovornim licem u Sektoru za proizvodnju, treba da analizira njihovo povlačenje iz upotrebe (kroz upotrebu nehemijskih alternativa ili ispravno korišćenje dozvoljenih pesticida) ili da donese odluku o nastavku korišćenja zabranjenog sredstva nakon odobrenja istog od strane FSC vijeća u skladu sa propisanom procedurom. Generalno, takva sredstva se moraju povući iz upotrebe. Nosilac pertifikata, odnosno kandidat za FSC certifikat ne smije koristiti pesticide koji se nalaze na FSC spisku.

Pod određenim uslovima, može se tražiti izuzimanje za korišćenje određenog pesticida.
Ti uslovi su sljedeći:

- jasno iskazana potreba za korišćenjem pesticida (zaštita od unijetih vrsta i zaštita ljudskog zdrava, nepostojanje alternative).
- postojanje specifikovane kontrole koja umanjuje štetnost (ograničena upotreba.
- nekorišćenje uz vodotoke, pod određenim vremenskim uslovima, i sl.).
- postojanje programa za identifikaciju alternativa, postojanje podrške zainteresovanih strana.

Održivo korišćenje pesticida u zaštiti šuma - iznalaženje alternativnih rešenja u oblasti zaštite šuma podrazumeva intenzivnija istraživanja u ovoj oblasti i to:

- Saradnju sa zainteresovanim stranama u vezi primjene pesticida u zaštiti šuma;
- Razvoj sistema integralne zaštite šuma u kojima će primarno mesto imati preventivne mjere zaštite;
- Podršku naučnim institucijama u istraživanjima koja imaju za cilj iznalaženje alternativnih metoda i pesticida sa manje štetnim uticajem na životnu sredinu I biodiverzitet u šumskim ekosistemima.

U cilju sprovođenja racionalnih mjera zaštite šuma, zadovoljavajuće efikasnosti i odgovarajuće kontrole primjene pesticida, JPŠ „Šume Republike Srpske“ ima uspostavljenu saradnju sa Sektorom za proizvodnju kao i povremenu saradnju sa drugim naučnim institucijama u slučajevima potrebe određene specijalističke podrške. U okviru ugovora o saradnji sa Sektorom za proizvodnju, sprovodi se monitoring zdravstvenog stanja šuma I populacionih nivoa najvažnijih bolesti i štetočina na osnovu koga se propisuje sprovođenje odgovarajućih mjera zaštite. Sprovođenje propisanih mjera zaštite se vrši pod nadzorom stručnjaka (eksperta) Sektorom za proizvodnju.

Bolesti i štetočine u šumama koje su prisutne u šumama RS uglavnom prate određene šumske sastojine ali njihova rasprostranjenost uveliko zavisi i od klimatskih karakteristika područja u kojem se gaje.

Integralni pristup suzbijanju štetočina zasnova se na šest osnovnih koraka:

- Pravilno prepoznavanje štetočine kako pogrešno identifikovanje ne bi dovelo do ne efikasne akcije. Ukoliko se oštećenje biljke nastalo zbog pretjeranog navodnjavanja zamjeni za gljivično oboljenje, doći će do nepotrebne upotrebe sredstava za zaštitu bez da se popravi stanje biljke.
- Poznavanje biologije i životnog ciklusa štetočina kako bi se pravilno identifikovao razvojni stadij u kome je štetočina osjetljiva na preventivne akcije.
- Monitoring brojnosti štetočina i njegovog okruženja. U okviru praćenja, treba redovno voditi evidenciju brojnosti populacije štetočina i u slučaju povećanja brojnosti djelovati u skladu sa rastom populacije štetočina. Monitoring se provodi tokom cijele godine ili nekoliko uzastopnih godina na predmetnom području. Vrši se praćenje i evidentiranje bolesti i štetočina, koji se javljaju na usjevima ili u okolini. Također, vrši se i evidentiranje bilježenje metoda koje su korištene u prevenciji ili suzbijanju bolesti i štetočina.
- Uspostavljanje praga odluke (ekonomski, zdravstveni ili estetski prag) za primjenu sredstava. Ekonomski prag odluke predstavlja odluku o korištenju zaštitnih sredstava u poljoprivredi protiv nametnika usjeva, ukoliko nametnik prijeti ekonomskom opstanku šuma. Zdravstveni prag odluke predstavlja odluku o korištenju zaštitnih sredstava u šumarstvu, medicinske i veterinarske svrhe protiv nametnika, ukoliko nametnik prijeti pogoršanju zdravlja bilja, ljudi i životinja. Zdravstveni prag odluke se primjenjuje na sve organizme prenosnike bolesti. Estetski prag odluke predstavlja odluku o korištenju zaštitnih sredstava u šumarstvu protiv nametnika, ukoliko nametnik ostavlja negativan vizuelni dojam na parceli, što može posredno uticati na ekonomiju drvoproizvođača (prenamnoženost gusjenica, defolijacija listova kod nekih biljaka uslijed napada gusjenica i sl.).
- Izbor odgovarajuće kombinacije metoda. Za svaku vrstu štetočine obično postoji nekoliko opcija za njihovo uklanjanje. Opcije uključuju: mehaničke, biološke i hemijske metode.
- Procjena rezultata. To je proces za pregled cjelokupnog programa i generisanje njegovih rezultata. Postavljanje pitanja je korisno: Jesu li akcije imale željeni efekat? Da li je štetočina zaustavljena? Je li metoda sama zadovoljavajuća? Je li bilo neželjenih nuspojava? Što se može učiniti u budućnosti u ovakvim situacijama? Razumijevanje efikasnosti programa omogućava izvršenje izmjena u planu kontrole štetočina prije pojave štetnika.

U RS su prisutne sljedeće štetočine i patogeni u šumama :

Polifagne štetočine i patogeni na četinarskim vrstama drveta

- Hylobius abietis – Veliki borov surlaš
- Ips amitinus – Mali smrčin potkornjak
- Trypodendron lineatum
- Fomitopsis pinicola - Borova guba
- Heterobasidion annosum – Annosus trulež korena

Štetočine i patogeni na borovima (Pinus spp.)

- Acantholyda (Hycorsia) spp. (e.g. A. hieroglyphica) – Velika borova osa predivica
- Neodiprion sertifer – Riđa borova zolja
- Diprion pini – obična borova zolja
- Thaumetopoea pityocampa – borov četnik
- Rhyacionia buoliana - borov savijač
- Monochamus spp. – Strižibube
- Pissodes spp. (npr. P. notatus, P. pini, P. piniphilus) – Borovi surlaši
- Tomicus piniperda – Veliki borov savijač
- Ips sexdentatus – Šestozubi borov potkornjak
- Lophodermium seditiosum – Osipanje borovih četina
- Sphaeropsis sapinea - sušenje izbojaka bora
- Gremmeniella abietina - sušenje grana i stabla
- Cenangium ferruginosum - Sušenje grana bora
- Melampsora pinitorqua - Krivljenje izbojaka bora
- Cronartium ribicola - Rđa kore petoigličastih borova
- Cronartium flaccidum – Mehurasta rđa kore dvoigličastih borova

Štetočine i patogeni na smrči (Picea spp.)

- Cephalcia abietis - Smrčina osa predivica
- Pristiphora (Lygaeonematus) abietina - Mala smrčina osa listarica
- Pityogenes chalcographus - Šestozubi smrčin potkornjak
- Ips typographus - evropski smrčin potkornjak

Štetočine i patogeni na jeli (Abies spp.)

- Dreyfusia nordmannianae - Jelova vaš
- Pityokteines spp. (P. curvidens, P. spinidens) – jelovi potkornjaci
- Melampsorella caryophyllacearum - Veštičije metle

Polifagne štetočine i patogeni na lišćarima

- Geometride (npr. Erannis defoliaria – veliki mrazovac,
- Operophtera brumata – zimski moljac)
- Hyphantria cunea – Dudovac
- Agrilus viridis - Zeleni bukvin krasac
- Viscum album - Imela
- Loranthus europaeus - Žuta imela
- Nectria ditissima - Rak kore
- Fomes fomentarius - Trud

- Laetiporus sulphureus - Vrbovača
- Pleurotus ostreatus - Bukovača
- Armillaria mellea - medenjača

Šteočine i patogeni na hrastovima (Quercus spp.)

- Tortrix viridana - Zeleni hrastov savijač
- Lymantria dispar - Gubar
- Euproctis chrysorrhoea – Žutotrba
- Thaumatopoea processionea – Hrastov litijaš
- Attelabus nitens – Hrastov cigaraš
- Scolytus intricatus – Hrastov potkornjak
- Microsphaera alphitoides - Pepelnica
- Daedalea quercina - Hrastova višecevka
- Inonotus nidus-pici - Dupljarski kopitar

Štetočine i patogeni na bukvi (Fagus spp.)

- Phyllaphis fagi – Bukova lisna vaš
- Orchestes fagi – Bukvina skočipipa
- Ganoderma applanatum - Gljiva za umetnike

Štetočine i patogeni na kestenu (Castanea spp.)

- Curculio spp. (e.g. C. glandium, C. elephas) – Surlaši
- Cydia spp. (e.g. C. splendana, C. amplana) – Kestenov savijač
- Cryptonectria parasitica - Rak kore pitomog kestena.

Primjenjena zaštita šuma se sprovodi na principima integralne zaštite gdje se pored intezivne primjene uzgojnih i fitosanitarnih mjera, upotrebljavaju i hemijska sredstva kao dodatne mjere zaštite, kao i u slučajevima ozbiljne ugroženosti šuma, šumskih kultura, sjemenskih objekata i rasadnika od bolesti i štetočina.
Pored hemijskih zaštitnih sredstava u određenim slučajevima mogu se primenjivati I biološke mjere zaštite, koje podrazumevaju upotrebu mikoriznih gljiva i konkurentskih mikroorganizama, radi sprečavanja razvoja patogenih mikroorganizama.
Redovne hemijske mjere zaštite od biotičkih uzročnika šteta u dostignutom sistemu integralne zaštite u rasadnicima još uvek su neophodne, iako je primjena pesticida sve složenija zbog nedostatka informacija o njihovom interakcijskom djelovanju sa drugim jedinjenjima u prirodi.

U stručnoj literaturi, prospektima i atestima rijetko se mogu naći preporuke za primjenu pojedinih pesticida u šumarstvu, dok se većina tih preporuka odnosi na suzbijanje bolesti, štetočina i korova u poljoprivredi. Stoga, dosta je teško dati potpuni pregled pesticida za primjenu u šumarstvu, odnosno u rasadničkoj proizvodnji, prije svega, zbog specifičnosti gajenih biljaka i uslova u kojima rastu.

Podjela pesticida po namjeni u smislu Zakona o sredstvima za zaštitu bilja, uključuje hemijske proizvode ili proizvode biološkog porekla, namjenjenih za:

- sprječavanje, suzbijanje i uništavanje štetnih organizama (insekti i pauci, stonoge, nematode, glodari, mikroorganizmi, bakterije, gljive, virusi i drugi štetni organizmi);
- suzbijanje ili uništavanje nepoželjnih vrsta biljaka (korov i drugo);
- odbijanje štetnih insekata, ptica i glodara (repelenti);
- remećenje normalnog ponašanja insekata (feromoni);

- djelovanje na životne procese biljaka na način koji se razlikuje od djelovanja sredstava za prihranjivanje (regulatori razvoja i rasta biljaka);
- izazivanje prevremenog opadanja lišća (defolijanti);
- ubrzanje sušenja lišća i drugih nadzemnih dijelova (desikanti);
- sprječavanje rasta biljaka (retardanti);
- sprječavanje alelopatskih efekata na biljke (alelopati);
- zaštitu proizvoda biljnog porijekla tokom skladištenja;
- poboljšanje djelovanja pesticida (sinergenti, protektanti, okvašivači i drugi).

Hemijska sredstva mogu toksično djelovati na sve žive organizme. Toksično delovanje na živi organizam može se ispoljiti toksično i letalno. Toksična doza predstavlja količinu hemijskog jedinjenja dovoljnu da izazove trovanje, ali ne i smrt živog organizma. Letalna doza je količina hemijskog jedinjenja koja unijeta odjednom u organizam izaziva smrt. Izražava se sa LD50 (srednja letalna doza) koja predstavlja količinu otrova dovoljnu da izazove smrt 50% individua koje su otrov unele u organizam. Letalna doza se izražava u gramima odnosno miligramima na 1 kg žive mere toplokrvnih životinja (ppm).
Upotreba pesticida za suzbijanje bolesti i štetočina šumskog drveća vršiće se u skladu sa odredbama Zakona o šumama, Zakona o sredstvima za zaštitu bilja, pratećim podzakonskim aktima i zahtevima FSC standarda.

PRILOG L - Pregled novoustanovljenih lovišta prema namjeni i nadmorskoj visini

Tabela 3. Pregled novoustanovljenih lovišta prema namjeni i nadmorskoj visini

Redni broj	Naziv lovišta	Opština/Grad	Površina	Tip lovišta prema namjeni	Tip lovišta prema nadmorskoj visini
1.	Vojskova	Krupa na Uni	9.318	Sportsko -rekreaciono	Nizijsko
2.	Rudice	Novi Grad	11.511	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
3.	Novi	Novi Grad	16.247	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
4.	Pastirevo	Novi Grad	8.602	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
5.	Svodna	Novi Grad	10.607	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
6.	Balj	Kostajnica	8.586	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
7.	Kozarska Dubica	Kozarska Dubica	47.447	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
8.	Kozara	Prijedor, Kozarska Dubica i Gradiška	16.918	Posebno	Brdsko
9.	Omarska	Prijedor	16.072	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
10.	Mrakovica	Prijedor	44.961	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
11.	Ljubija	Prijedor	13.881	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
12.	Oštra Luka	Oštra Luka	18.421	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
13.	Drinić	Drinić	6.766	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
14.	Lom	Drinić	8.022	Privredno	Planinsko
15.	Klekovača	Istočni Drvar i Ribnik	8.070	Privredno	Planinsko
16.	Bobija	Ribnik	12.618	Privredno	Planinsko
17.	Ribnik	Ribnik	31.890	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
18.	Lisina	Mrkonjić Grad i Šipovo	65.003	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
19.	Šipovo	Šipovo, Jezero i Kupres	53.164	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
20.	Vitorog	Šipovo, Kupres i Mrkonjić Grad	13.255	Posebno	Planinsko
21.	Bobija	Banja Luka	27.909	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
22.	Banja Luka	Banja Luka	72.436	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
23.	Manjača	Banja Luka, Oštra Luka, Mrkonjić Grad i Ribnik	31.898	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
24.	Čelinac	Čelinac	36.180	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
25.	Kotor Varoš	Kotor Varoš	21.658	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
26.	Maslovare	Kotor Varoš	13.050	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
27.	Šiprage	Kotor Varoš	21.026	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
28.	Kneževo	Kneževo	27.444	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
29.	Čemernica	Kneževo	5.155	Privredno	Brdsko
30.	Grbavci - Jablanica	Gradiška	21.669	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
31.	Laminci - Prosara	Gradiška	28.333	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
32.	Karajzovci - Romanovci	Gradiška	20.222	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
33.	Laktaši	Laktaši	38.834	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
34.	Srbac	Srbac	27.655	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
35.	Motajica	Srbac	17.609	Privredno	Nizijsko
36.	Prnjavor	Prnjavor	55.179	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
37.	LJubić	Prnjavor	7.820	Privredno	Nizijsko
38.	Motajica	Derventa	51.660	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko

39.	Vučjak	Brod	23.006	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
40.	Vukosavlje	Vukosavlje	7.375	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
41.	Šamac	Šamac	17.224	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
42.	Posavlje	Donji Žabar	4.680	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
43.	Pelagićevo	Pelagićevo	11.344	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
44.	Majna	Modriča	33.448	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
45.	Petrovo	Petrovo	10.953	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
46.	Doboj	Doboj	65.633	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
47.	Javorova	Teslić	40.714	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
48.	Stanari	Stanari	15.996	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
49.	Borja	Teslić	16.929	Privredno	Brdsko
50.	Omar	Teslić	12.235	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
51.	Smolin	Teslić	14.771	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
52.	Bijeljina IV	Bijeljina	6.709	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
53.	Bijeljina II	Bijeljina	10.379	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
54.	Bijeljina I	Bijeljina	41.636	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
55.	Bijeljina III	Bijeljina	9.419	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
56.	Bijeljina V	Bijeljina	5.265	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
57.	Trnova	Ugljevik	4.320	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
58.	Ugljevik	Ugljevik	7.207	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
59.	Dubrava	Ugljevik	5.508	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
60.	Majevica	Lopare	29.985	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
61.	Kozluk	Zvornik	14.482	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
62.	Mlađevac	Zvornik	22.757	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
63.	Borogovo	Osmaci	7.954	Sportsko-rekreaciono	Nizijsko
64.	Bišina	Šekovići	24.237	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
65.	Birač	Vlasenica	22.922	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
66.	Komić	Milići	26.705	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
67.	Čauš	Bratunac	29.305	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
68.	Javor	Srebrenica	43.888	Sportsko-rekreaciono	Brdsko
69.	Sušica	Srebrenica	9.095	Posebno	Brdsko
70.	Studena Gora	Han Pijesak	18.251	Sportsko-rekreaciono	Planinsko
71.	Visočnik	Han Pijesak	13.326	Privredno	Planinsko
72.	Sokolac	Sokolac	17.509	Privredno	Planinsko
73.	Glasinac	Sokolac i Istočni Stari Grad	44.922	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
74.	Romanija	Sokolac i Pale	12.799	Posebno	Planinsko
75.	Pale	Pale	37.446	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
76.	Jahorinski zabran	Pale	12.690	Privredno	Planinsko
77.	Trebević	Istočno Sarajevo	6.625	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
78.	Igman	Istočno Sarajevo	8.478	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
79.	Trnovo	Trnovo i Kalinovik	5.168	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
80.	Treskavica	Kalinovik i Trnovo	8.049	Privredno	Planinsko
81.	Zagorje	Kalinovik	43.395	Sportsko -rekreaciono	Planinsko
82.	Kamenica	Višegrad	3.806	Posebno	Brdsko

83.	Panos	Višegrad	41.099	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
84.	Sjemeć	Rogatica	21.719	Privredno	Planinsko
85.	Mednik	Rogatica	42.869	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
86.	Varda	Rudo	34.677	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
87.	Vučevica	Čajniče	9.435	Privredno	Planinsko
88.	Cicelj	Čajniče	18.071	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
89.	Novo Goražde	Istočno Goražde	12.308	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
90.	Bakić	Foča	74.471	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
91.	Vrbnica	Foča	9.564	Privredno	Planinsko
92.	Zelengora	Foča, Kalinovik i Gacko	49.106	Posebno	Planinsko
93.	Velež	Nevesinje i Istočni Mostar	18.975	Privredno	Planinsko
94.	Nevesinje	Nevesinje i Istočni Mostar	78.601	Sportsko -rekreaciono	Planinsko
95.	Gacko	Gacko	67.168	Sportsko -rekreaciono	Planinsko
96.	Berkovići	Berkovići	26.404	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
97.	LJubinje	LJubinje	34.133	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
98.	Viduša	Bileća	63.684	Sportsko -rekreaciono	Brdsko
99.	Leotar	Trebinje	86.251	Sportsko -rekreaciono	Brdsko

PRILOG L - Zapisnik sa javnih konsultacija